

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ІНЖЕНЕРНА АКАДЕМІЯ

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ
ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

Випуск 2 (14) 2018

ЗАПОРІЖЖЯ

2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Коваленко О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Відповідальний секретар:

Трифонов Г.Ф. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Члени редакційної колегії:

Воронкова В.Г. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії, академік Української академії політичних наук.

Гринько Т.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Двігун А.О. – доктор економічних наук, професор, начальник відділу регіональної політики НІСД при Президентові України.

Колосов А.М. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ).

Макаренко А.П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Запорізької державної інженерної академії.

Меджибовська Н.С. – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Одеського національного економічного університету.

Метеленко Н.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізької державної інженерної академії.

Орловська Ю.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури».

Салига К.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та моделювання економічних систем Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Семенов А.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, проректор з науково-педагогічної роботи, директор Інституту економіки Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Сталінська О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Донецького національного університету (м. Вінниця).

Абдугалієв А.М. – голова правління АТ «Енергоінформ», доктор, Казахський економічний університет імені Т. Рисулова (м. Астана, Республіка Казахстан).

Марчін Вінерські – Ph.D. in Economics, старший викладач кафедри загальної теорії економіки факультету права, адміністрації і економіки Інституту економічних наук Вроцлавського університету (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Морозов Л.В. – доктор технічних наук, професор, директор відділу інновацій та інвестицій у вищій школі імені Тадеуша Котарбінського (м. Ольштин, Польща).

Саткалієва Т.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри Менеджменту Університету Нархоз, заслужений діяч Республіки Казахстан, почесний працівник освіти (м. Алмати, Республіка Казахстан).

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор, директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Шелег М.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки торгівлі Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ, Республіка Білорусь).

Електронна сторінка видання – www.e-visnyk.zdia.zp.ua

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus**

Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 № 820.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Запорізької державної інженерної академії
(протокол № 6 від 31.05.2018 р.)

Науковий журнал
«Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії»
zareestrovano Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21933-11833ПР від 23.03.2016 року)

© Редакційна колегія, 2018

© Автори статей, 2018

© Запорізька державна інженерна академія, 2018

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**Гончарук І.В.**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАГАТОСТОРОННІХ РИНКІВ
В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ..... 7СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**Шашина М.В.**

ЕКОНОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ..... 11

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**Varanovska I.V.**THE CONCEPTUAL BASIS OF FORMING THE POLICY OF UKRAINIAN ECONOMY
MODERNIZATION IN CONDITIONS OF GLOBAL COMPETITION 16**Борщук Є.М., Заверуха М.М.**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ
ПРОЦЕСАМИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ..... 21**Гнатенко Є.Ю.**

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ АГРОВИРОБНИЧИХ КЛАСТЕРІВ..... 25

Іванова Н.С.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ..... 32

Лозовська Н.М., Рожко З.П., Струс Л.А.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ 37

Ортіна Г.В.АНТИКРИЗОВИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР
ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ 42**Серських Н.С.**

ПРОФЕСІЙНІ ПОСЛУГИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ..... 47

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Стоєв В.Л., Дженков Є.О.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ..... 51

Дробишева О.О., Гречка А.О.ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЙОГО ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ 56**Журавель Ю.В.**РОЗВИТОК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
АНАЛІЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 62**Завідна Л.Д.**КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ
ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ 68**Metelenko N.G., Kovalenko O.V.**

INFRASTRUCTURE AND CONCEPTUAL BASIS OF TRANSPORT LOGISTICS..... 76

Мироненко П.С., Лазаренко М.П.

НАУКОЄМНЕ ВИРОБНИЦТВО: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ 80

Семенова Т.В., Кербікова А.С. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОГО РІВНЯ ЛИВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	84
Shenderivska L.P. URGENT DIRECTIONS OF DEVELOPMENT FOR PUBLISHING AND PRINTING COMPLEX ENTERPRISES.....	88
Шматько Н.М. ПРОЕКТНО-ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ ВЕЛИКОМАСШТАБНОЇ ЕКОНОМІКО-ВИРОБНИЧОЇ СИСТЕМИ	93
Шмиголь Н.М., Коваленко О.В., Антонюк А.А. ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ.....	99

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Бричко А.М. ЕНДОГЕННІ ФАКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ	103
Ліба Н.С. МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ БАЗОВИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ).....	107
Тимечко І.Р. РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РОЗРІЗІ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	114

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Плисенко Г.П. МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРАКТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ.....	118
--	-----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алескерова Ю.В., Гурницька С.О. ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	123
Хома І.Б., Батюк М.С. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХНЬОГО РОЗВИТКУ НА СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ РИНКАХ.....	128
Ковальський А.О. ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У КОМУНАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: МЕХАНІЗМИ ФІНАНСУВАННЯ.....	134

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Шевченко Л.Я., Карченкова О.Л. АУДИТ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ	138
Мичак Н.О. ПОРЯДОК РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕОБОРОТНІ АКТИВИ, УТРИМУВАНІ ДЛЯ ПРОДАЖУ, У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	143
Фокіна-Мезенцева К.В. АУДИТ В СФЕРІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА.....	148

CONTENTS

ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Honcharuk I.V.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF MULTI-SIDED MARKETS IN THE CONDITIONS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION	7
---	---

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Shashyna M.V.

ECONOMIC PARAMETERS OF THE GLOBALIZATION OF THE STATE SECTOR OF UKRAINE	11
---	----

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Baranovska I.V.

THE CONCEPTUAL BASIS OF FORMING THE POLICY OF UKRAINIAN ECONOMY MODERNIZATION IN CONDITIONS OF GLOBAL COMPETITION	16
--	----

Borshchuk Ye.M., Zaverukha M.M.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF MECHANISMS FOR MANAGING THE PROCESSES OF SHADOWING OF THE ECONOMY	21
--	----

Gnatenko E.Y.

THE QUESTION OF THE FORMATION OF INNOVATIVE AGRICULTURE INDUSTRIAL CLUSTERS	25
--	----

Ivanova N.S.

RESEARCH OF ECONOMIC SECURITY OF REGIONS OF UKRAINE	32
---	----

Lozovska N. M., Rozhko Z.P., Strus L.A.

THE CURRENT STATE AND POTENTIAL OF THE DEVELOPMENT OF MEAT PROCESSING INDUSTRY	37
---	----

Ortina G.V.

ANTI-CRISIS DEVELOPMENT OF THE ECONOMY AS A FACTOR OF EFFECTIVE STATE POLICY UNDER MODERNIZATION	42
---	----

Serskykh N.S.

PROFESSIONAL SERVICES IN AGRICULTURE	47
--	----

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Stoev V.L., Dzhenkov E.A.

THE PERFECTION OF THE REMUNERATION SYSTEM AT AN INDUSTRIAL ENTERPRISE	51
--	----

Drobysheva O.O., Grechka A.O.

WAYS TO OPTIMIZE ACCOUNTS RECEIVABLE OF INDUSTRIAL ENTERPRISE IN ORDER TO INCREASE ITS SOLVENCY LEVEL	56
--	----

Zhuravel Yu.V.

FOOD INDUSTRY DEVELOPMENT IN LVIVSKA OBLAST: ANALYSIS OF ENTREPRENEURSHIP ACTIVITY	62
---	----

Zavidna L.D.

THE CONCEPT OF DEVELOPMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM AND ITS PECULIARITIES IN ENTERPRISE MANAGEMENT	68
---	----

Metelenko N.G., Kovalenko O.V.

INFRASTRUCTURE AND CONCEPTUAL BASIS OF TRANSPORT LOGISTICS	76
--	----

Mironenko P.S., Lazarenko M.P. HIGH TECHNOLOGY PRODUCTION: THE ESSENCE, PROBLEMS AND FEATURES OF THE ORGANIZATION	80
Semenova T.V., Kerbikova A.S. RESEARCH OF THE SOCIO-ECOLOGICAL LEVEL OF FOUNDRY PRODUCTION.....	84
Shenderivska L.P. URGENT DIRECTIONS OF DEVELOPMENT FOR PUBLISHING AND PRINTING COMPLEX ENTERPRISES.....	88
Shmatko N.M. THE PROJECT AND PROCESS APPROACH COMBINATION FOR THE LARGE-SCALE ECONOMIC AND PRODUCTION SYSTEM SUSTAINABILITY DEVELOPMENT ENSURING.....	93
Shmyhol N.M., Kovalenko O.V., Antoniuk A.A. SUBSTANTIATION OF THE NEED TO ESTABLISH TRANSPORT AND LOGISTICS CENTRES IN UKRAINE	99

PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Brychko A.M. ENDOGENOUS FACTORS OF REGIONAL ECONOMIC GROWTH	103
Liba N.S. MODELS OF INTERACTION AND MUTUAL RELATIONS BETWEEN THE BASIC INSTITUTIONS OF THE INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGION (THEORETICAL ASPECT).....	107
Tymchko I.R. DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER COOPERATION ALONG THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE.....	114

DEMOGRACY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Plysenko G.P. MODERNIZATION PRACTICES IN THE REFORM OF THE STATE EMPLOYMENT SERVICE OF UKRAINE	118
---	-----

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Aleskerova Y., Hurnitska S. ORGANIZATION OF FINANCIAL WORK OF THE FARM.....	123
Khoma I.B., Batiuk M.S. FEATURES OF CRYPTOCURRENCIES FUNCTIONING AND PROSPECTS OF THEIR DEVELOPMENT IN THE WORLD'S FINANCIAL MARKETS.....	128
Kovalskyi A.O. ATTRACTING INVESTMENT IN THE COMMERCIAL SECTOR OF THE ECONOMY: FINANCING MECHANISMS.....	134

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Shevchenko L.Ya., Karchenkova O.L. AUDIT OF CREDIT OPERATIONS OF THE COMMERCIAL BANK.....	138
Mychak N.O. DISCLOSURE OF INFORMATION ABOUT NON-CURRENT ASSETS HELD FOR SALE IN FINANCIAL STATEMENTS OF ENTERPRISES.....	143
Fokina-Mezentseva E.V. AUDIT IN THE FIELD OF CORPORATE CULTURE	148

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.101.2

Гончарук І.В., аспірант
економічної теорії, макро- і мікроекономіки
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАГАТОСТОРОННІХ РИНКІВ В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Гончарук І.В. Тенденції розвитку багатосторонніх ринків в умовах четвертої промислової революції. У статті визначено сутність поняття «багатосторонній ринок». Розглянуто трансформаційні процеси, що відбуваються на всіх етапах створення вартості товару в умовах четвертої промислової революції. Проаналізовано вплив «Інтернету речей» на способи задоволення потреб кінцевого споживача та ефективність функціонування фірм на багатосторонніх ринках. Визначено основні тенденції розвитку багатосторонніх ринків в умовах четвертої промислової революції.

Ключові слова: багатосторонній ринок, четверта промислова революція, платформа, Інтернет речей, ланцюг створення вартості.

Гончарук И.В. Тенденции развития многосторонних рынков в условиях четвертой промышленной революции. В статье определена сущность понятия «многосторонний рынок». Рассмотрены трансформационные процессы, происходящие на всех этапах создания стоимости товара в условиях четвертой промышленной революции. Проанализировано влияние «Интернета вещей» на способы удовлетворения потребностей конечного потребителя и эффективность функционирования фирм на многосторонних рынках. Определены основные тенденции развития многосторонних рынков в условиях четвертой промышленной революции.

Ключевые слова: многосторонний рынок, четвертая промышленная революция, платформа, Интернет вещей, цепочка создания стоимости.

Honcharuk I.V. Trends in the development of multi-sided markets in the conditions of the fourth industrial revolution. The article defines the essence of the concept of “multi-sided market”; considered the transformational processes that take place at all stages of creating the value of goods in the conditions of the fourth industrial revolution; the influence of “Internet of Things” on the ways of meeting the needs of the end-user and the efficiency of firms functioning on the multi-sided markets are analyzed; the main tendencies of development of multi-sided markets in conditions of the fourth industrial revolution are determined.

Key words: multi-sided market, fourth industrial revolution, platform, Internet of things, value chain.

Постановка проблеми. XXI ст. характеризується швидкими інноваційними змінами, що забезпечують постійний розвиток ринків. Під впливом четвертої промислової революції трансформується світова економічна система, зокрема економічні відносини. Спостерігаються кардинальні зміни всіх фаз суспільного виробництва. Класичний ринок поступово перетворюється не просто на двосторонній (продавець і покупець взаємодіють за допомогою платформи), а на багатосторонній ринок. Мережева структура економічних відносин стає загальносвітовим мейнстрімом.

У зв'язку зі змінами, що пов'язані з досягненнями Індустрії 4.0, виникає необхідність дослідження основних тенденцій розвитку багатосторонніх ринків в умовах четвертої промислової революції для

визначення нових напрямів задоволення потреб кінцевого споживача, забезпечення ефективного функціонування фірм на ринку, вдосконалення механізму державного регулювання та розроблення заходів щодо недопущення недобросовісної конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика багатосторонніх ринків досить широко висвітлена в зарубіжній науковій літературі, їй присвячена значна кількість наукових публікацій. Загальний аналіз властивостей та особливостей двосторонніх ринків представлений у публікаціях М. Армстронга, Ж. Рочета, Ж. Тіроля, Д. Еванса.

Дослідженням конкуренції на багатосторонніх ринках присвячено наукові праці К. Боудрея, Л. Джеппесена, С. Ансарі, О. Коваленко та ін.

Вплив інновацій на розвиток двосторонніх ринків досліджується у роботах Н. Розанової, А. Ігнатюк, А. Грищенко, Н. Румянцевої, С. Лейбовітца, Дж. Фаррелла, Ч. Сноу, Р. Майлза, М. Стевіса, Д. Робертса та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити сутність поняття «багатосторонній ринок», проаналізувати, як змінюється ланцюг створення вартості під впливом четвертої промислової революції, дослідити вплив «Інтернету речей» на процес задоволення потреб кінцевого споживача та ефективність функціонування фірм на багатосторонніх ринках, визначити основні тенденції розвитку багатосторонніх ринків в умовах четвертої промислової революції.

Виклад основних результатів. В умовах стрімкого розвитку інновацій та впровадження інформаційних технологій у всіх галузях економіки значимість багатосторонніх ринків значно зростає. На початку 2000-х років науковцями було виокремлено новий вид ринку – двосторонній, притаманний таким видам економічної діяльності, як телекомунікації, соціальні медіа, інформаційні технології тощо. А в умовах четвертої промислової революції, що сприяє швидкому розвитку та популяризації бізнес-платформ, традиційні ринки трансформуються уже не просто в двосторонні, а в багатосторонні, зокрема: у транспортній, будівничій, промисловій галузях та навіть у галузі охорони здоров'я [9; 11].

У зв'язку з ускладненням інфраструктури двостороннього ринку в науковій літературі почало використовуватися поняття «багатосторонній ринок», що характеризується збільшенням кількості груп учасників ринку.

На нашу думку, багатосторонній ринок – це сукупність відносин, що виникають у процесі реалізації або обміну товарів та послуг за допомогою посередника-бізнес-платформи, яка забезпечує виникнення мережових ефектів та взаємодію між двома або більше групами суб'єктів ринку, попит між якими взаємозалежний.

В умовах четвертої промислової революції всі фази суспільного виробництва зазнають змін. Індустрія 4.0 передбачає перехід на цифрову взаємодію учасників по всьому ланцюзі створення вартості товару, тобто створення нового виду інтелектуального гнучкого ланцюга, елементи якого будуть пов'язані між собою в режимі реального часу.

Деякі науковці стверджують, що четверта промислова революція включає в себе такі етапи: цифровізація та інтеграція вертикальних та горизонтальних ланцюгів створення вартості; цифровізація пропозиції товарів та послуг; цифрові бізнес-моделі та доступ до клієнтів [4].

Основною ціллю Індустрії 4.0 на двосторонніх ринках є поєднання інформаційно-мережових технологій із технологіями штучного інтелекту для створення нових способів задоволення постійно

зростаючих потреб споживача та підвищення ефективності функціонування фірм. Цифровізація та інтеграція охоплюють усі фази суспільного виробництва – від ідеї розроблення продукту до післяпродажного обслуговування кінцевого споживача. Всі процеси будуть доступні в режимі реального часу, підтримуватимуться додатковою реальністю та будуть максимально оптимізовані за допомогою бізнес-платформ [12].

Під час використання бізнес-платформ граничні витрати кожної додаткової одиниці товару будуть наближатися до нуля. В умовах Індустрії 4.0 фірми замість стратегії зниження витрат вибирають стратегії інноваційних способів пропозиції товарів або послуг.

Опитування McKinsey показало, що 90% із 300 експертів з американських, німецьких та японських найбільших компаній вважають, що четверта промислова революція поліпшить конкурентоспроможність та оперативну ефективність бізнес-платформ, а отже, і багатосторонніх ринків [12].

Головним суб'єктом у ланцюзі створення вартості стане кінцевий споживач, а виробники за допомогою бізнес-платформ будуть намагатися задовольнити постійно зростаючі потреби споживача в онлайн-режимі, тобто кінцевий споживач продукту зможе приймати участь у створенні товару.

Інтернет речей – це концепція підключення до Інтернету побутових предметів, які завдяки цьому можуть взаємодіяти один з одним, або із зовнішнім середовищем, збирати корисні дані та на їх основі самостійно виконувати дії та операції без участі людини. До цих предметів можна віднести, наприклад, автомобілі, термостати, побутову техніку (холодильник, пральну машину, сушарку) тощо. Інтернет речей також може активно використовуватися у медицині. Один із прикладів – імплантати для моніторингу серцебиття. Такі пристрої автоматично передають дані на бізнес-платформу, де лікар може віддалено слідкувати за пацієнтом та призначати необхідне лікування. Інтернет речей створює умови для стрімкого розвитку багатосторонніх ринків шляхом взаємодії смарт-пристроїв із платформами без участі людини та забезпечує розширення товарних та географічних меж ринку [12].

Інтернет речей дасть змогу бізнес-платформам забезпечувати сторони багатостороннього ринку цілим комплексом необхідних технологій. Виробники завдяки новим технологіям вироблятимуть нові товари та послуги, а споживачі зможуть задовольнити потреби, які раніше вважалися нереальними.

Сьогодні бізнес-платформи ставлять перед собою цілі щодо об'єднання фірм та ринків по всьому світу для створення єдиного глобального середовища, яке можливе лише в умовах четвертої промислової революції, що дасть змогу поєднати різні технології в рамках однієї бізнес-платформи. Концентрація влади на декількох потужних платформах, що домі-

нують на своїх ринках, несе низку переваг для всіх учасників ринку, зокрема: високу споживчу вартість, низьку собівартість, швидкість та якість задоволення потреб споживачів, зростання прибутку фірм. Однак для запобігання зосередженню цінностей та влади в руках обмеженої групи учасників перед науковцями ставиться завдання визначити способи збалансування переваг та недоліків, що виникають на багатосторонніх ринках в умовах четвертої промислової революції.

Основними тенденціями, що змінюють багатосторонні ринки в умовах четвертої промислової революції, є:

- впровадження бізнес-платформ у всіх галузях економіки;
- створення єдиного глобального середовища шляхом концентрації цінності на декількох платформах;
- перехід на цифрову взаємодію учасників по всьому ланцюзі створення вартості товару;
- взаємодія не тільки між окремими суб'єктами, а й між платформами за допомогою Інтернету речей;
- конкуренція, що набуває форми співробітництва замість протистояння;
- розвиток електронної системи комунікацій, що дає змогу пов'язувати попит із пропозицією без участі людини, що значно зменшує транзакційні витрати;
- зниження середніх змінних витрат та максимізація прибутку фірмами за мінімально короткий термін часу;
- зміни на всіх фазах суспільного виробництва;
- постійна зміна товарних меж ринку; фірми на сучасних багатосторонніх ринках можуть цілеспрямовано управляти мережевими ефектами шляхом збільшення місткості ринку;
- зниження вартості транзакцій, витрат на маркетинг та рекламу, комунікації і в кінцевому підсумку ціни товару;
- стирання межі між мережевими і немережевими благами, які з розрізнених, унікальних продуктів стають взаємозамінними частинами єдиного комплексного пакетного товару;
- цінова дискримінація більше не є ефективним методом ведення конкурентної боротьби, оскільки на багатосторонньому ринку забезпечує зростання соціального добробуту;
- цінність становитимуть тільки висококваліфіковані працівники;
- конфіденційність інформації та кібернетична безпека – найбільш важливі фактори зростання попиту.

Незважаючи на низку позитивних тенденцій, що відбуваються на мережових ринках та у світовій економічній системі у цілому, наявні також негативні наслідки, що потребують подальших наукових досліджень щодо їх ліквідації. Хто ж буде лідером в епоху нової промислової революції? Згідно з дослідженням UBS, у виграші залишаться розвинені кра-

їни. Саме вони займають перші 15 місць у рейтингу держав, які отримують потенційні вигоди від четвертої промислової революції. У цей час країни, що розвиваються, ризикують серйозно відстати передусім через велику кількість середньої і низькокваліфікованої робочої сили, яка просто не потрібна в нову епоху тотальної автоматизації [1; 4].

Четверта промислова революція відкриває перед світовою економічною системою широкі можливості зростання, але водночас ставить абсолютно нові виклики. Розвиток технологій і нових виробничих схем змінює економічні відносини, компанії змушені підлаштовуватися під мінливі запити споживача, але при цьому виникає парадокс, коли економіка може зростати, а безробіття при цьому – збільшуватися за рахунок нових інтелектуальних систем, які замінюють працездатне населення. Двосторонні ринки, що розвиваються, завдяки впровадженню сучасних технологій потребують усе більш висококваліфікованих фахівців, які здатні створювати технології та мережеві блага.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі припустили, що до 2020 р. роботизація скоротить близько 7 млн. робочих місць по всьому світу. Експерти з Оксфордського університету передбачають, що до 2030 р., не кажучи вже про 2050 р., штучний інтелект замінить майже 50% робочих місць. Хто ж буде затребуваний на ринку праці майбутнього? Експерти стверджують, що хоча виконавців буде потрібно все менше і менше, буде відчуватися потреба в «творчих» кадрах, людях, які здатні мислити креативно. Дана проблема є однією з ключових, що виникає завдяки впровадженню ІКТ на багатосторонніх ринках [3].

Новою негативною тенденцією, якою характеризуються двосторонні ринки в умовах інноваційних змін, є неправомірне використання персональних даних. Яскравим прикладом є звинувачення, висунуті проти компанії Cambridge Analytica за незаконне використання особистих даних 50 млн. користувачів Facebook для того, щоб вплинути на результат президентських виборів у США в 2016 р.

Таким чином, інноваційні процеси на багатосторонніх ринках мають і негативний вплив для суспільства у цілому. Розвиток мережових економічних відносин є необхідною умовою для підвищення ефективності та інвестиційної привабливості фірм на багатосторонніх ринках. Зниження впливу негативних факторів є важливим завданням як для науковців, так і для практиків для подальшого вивчення закономірностей розвитку багатосторонніх ринків.

Висновки. Багатосторонній ринок – це сукупність відносин, що виникають у процесі реалізації або обміну товарів та послуг за допомогою посередника-бізнес-платформи, яка забезпечує виникнення мережових ефектів та взаємодію між двома або більше групами суб'єктів ринку, попит між якими взаємозалежний.

Індустрія 4.0 передбачає перехід на цифрову взаємодію учасників по всьому ланцюзі створення вартості товару, тобто створення нового виду інтелектуального, гнучкого ланцюга, елементи якого будуть пов'язані між собою в режимі реального часу.

Інтернет речей створює умови для стрімкого розвитку багатосторонніх ринків шляхом взаємодії смарт-пристроїв із платформами без участі людини та забезпечує розширення товарних та географічних меж ринку.

Головним суб'єктом у ланцюзі створення вартості стане кінцевий споживач, а виробники за допомогою бізнес-платформ будуть намагатися задовольнити постійно зростаючі потреби споживача

в онлайн-режимі, тобто кінцевий споживач продукту зможе приймати участь у створенні товару.

Основними тенденціями розвитку багатосторонніх ринків в умовах четвертої промислової революції є: впровадження бізнес-платформ у всіх галузях економіки; зміна товарних меж ринку; стирання меж між мережевими і немережевими благами; зміни на всіх фазах суспільного виробництва; створення єдиного глобального середовища шляхом концентрації цінності на декількох платформах та ін.

До головних негативних наслідків, що несе Індустрія 4.0, слід віднести: зростання рівня безробіття, неправомірне використання персональних даних.

Список літератури:

1. The Internet of Things / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/internet-things>.
2. Skill Development for Industry 4.0. White Paper Summary / BRICS Skill Development Working Group. URL: <http://indiainbusiness.nic.in/newdesign/upload/whitepaper-summaryskilldevelopment-for-industry-4-0.pdf>.
3. Davos 2016 – The Future of Growth: Technology-Driven, Human-Centred (World Economic Forum) / YouTube.com. URL: <https://youtu.be/QCvtv5VMskI?t=26m7s>.
4. Ralf C. Schlaepfer, Markus Koch, Philioo Merkofer. Industry 4.0. Challenges and solutions for the digital transformation and use of exponential technologies. URL: <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/manufacturing/ch/en/manufacturing/industry/4/0/24102014.pdf>.
5. Світлична В.Л. Теоретичні базис нової парадигми суспільства – економіки знань. Економіка: реалії часу. 2015. № 3 (19). С. 184-193. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/No3/184/193.pdf>.
6. Юдина М.А. Новая промышленная революция как вызов государственному управлению. Электронный вестник. 2017. № 61. С. 75-96. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/item/60_2017yudina.htm.
7. Ястреб Н.А. Четвертая промышленная революция: глобальные промышленные сети и интернет вещей. ИнВестРегион. 2014. № 4. С. 22-26. URL: <http://techno.vologda-uni.ru/docs/2015/2014-04-05.pdf>.
8. Что такое Интернет вещей Internet of Things, IoT? Technologies. URL: [http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Что_такое_интернет_вещей_\(Internet_of_Things,_IoT\)](http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Что_такое_интернет_вещей_(Internet_of_Things,_IoT)).
9. Ігнатюк А.І. Тенденції та суперечності розвитку ринків в умовах 4-ї промислової революції. Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність: погляд із минулого в майбутнє: матеріали III Міжнародної Шумпетерівської конференції (21-22 жовтня 2016 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. С. 55-58.
10. Hirsprung, R., Toch, E., Bolton, F., & Maimon, O. (2016). A methodology for estimating the value of privacy in information disclosure systems. *Computers in Human Behavior*, 61, P. 443-453.
11. Розанова Н.М. Сетевой рынок в современных условиях: к новой конфигурации рыночной структуры. URL: <http://regconf.hse.ru/uploads/8e202dbee1da87a7b616ae743ef882a9c439b257.pdf>.
12. Industry 4.0: Building the digital enterprise. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/industries-4.0/landing-page/industry-4.0-building-your-digital-enterprise-april-2016.pdf>.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.242.4

Шашина М.В., к. е. н., доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Шашина М.В. Економічні параметри глобалізації державного сектору України. У статті висвітлено основні економічні параметри, за якими здійснюється дослідження активності локальних економік та їх структурних елементів у глобальній економіці. Виокремлено інституційну одиницю державного сектору та проведено аналіз впливу глобалізації на її функціонування. Визначено основні тенденції розвитку національної економіки в глобальному середовищі та їх проєкцію на структурні зрушення державного сектору. Проаналізовано основні макроекономічні показники, що визначають рейтингове місце країни в глобальній економіці. Надано рекомендації щодо посилення ролі державного сектору під впливом посилення залежності від глобальної економіки.

Ключові слова: глобалізація, державний сектор, економічні параметри, індекс глобалізації, зовнішній товарообіг, експорт, імпорт.

Шашина М.В. Экономические параметры глобализации государственного сектора Украины. В статье освещены основные экономические параметры, по которым осуществляется исследование активности локальных экономик и их структурных элементов в глобальной экономике. Выделена институциональная единица государственного сектора и проведен анализ влияния глобализации на ее функционирование. Определены основные тенденции развития национальной экономики в глобальной среде и их проекция на структурные сдвиги государственного сектора. Проанализированы основные макроэкономические показатели, определяющие рейтинговое место страны в глобальной экономике. Даны рекомендации по усилению роли государственного сектора под влиянием усиления зависимости от глобальной экономики.

Ключевые слова: глобализация, государственный сектор, экономические параметры, индекс глобализации, внешний товарооборот, экспорт, импорт.

Shashyna M.V. Economic parameters of the globalization of the state sector of Ukraine. The article highlights the main economic parameters underlying the study of the activity of local economies and their structural elements in the global economy. The institutional unit of the public sector is identified and an analysis of the impact of globalization on its functioning is conducted. The main tendencies of development of the national economy in the global environment and their projection on structural changes of the public sector are determined. The main macroeconomic indicators determining the country's rating position in the global economy are analyzed. Recommendations for strengthening the role of the public sector under the influence of increasing dependence on the global economy are given.

Key words: globalization, public sector, economic parameters, globalization index, external trade, export, import.

Постановка проблеми. Глобалізаційні чинники досить сильно впливають на діяльність сучасних локальних економік. Вони мають як стимулюючий, так і стримуючий характер впливу на здатність країни до економічного зростання у процесі взаємодії з глобальною спільнотою. Напряма та чутливість впливу залежать від того, наскільки сильні позиції держави у світовому контенті. Успішність розвитку таких країн, як Україна,

істотно залежить від удаю вибраних орієнтирів, в які держава може допускати процеси глобалізації, а за якими повинна чітко слідкувати і вибудовувати, відповідно до сучасних потреб суспільства і технологій управління, власну позицію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державне управління як один з основних інструментів контролю над глобалізаційними чинниками, теж підлаштовується відповідно до умов та рівня від-

критості економіки країни. Як зазначають автори праці «Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін», до функцій державного управління, які повинні залишитися без змін під впливом нових умов існування економіки, мають, зокрема, належати управління державним сектором та державною власністю [6, с. 359]. Це свідчить про те, що державний сектор як об'єкт деформації глобалізацією досить пильно опікується державною владою. Але тим не менше його роль у виробництві суспільного продукту як на рівні країни, так і поза її межами змінюється. Зокрема, у статті О.М. Головінов зосереджує увагу на тому, що роль державного сектору в транзитивних умовах під впливом глобалізаційних чинників має «не тільки не слабшати, а й одержувати принципово нове якісне звучання» [1].

Обґрунтовуючи дану тезу, науковець визначає напрями, за якими мають відбуватися зміни: інституціональні трансформації для зміни відносин власності та укріпленням ролі державного сектору під час упровадження постіндустріальних реформ, що провокує глобальний ринок, відстоювання конкурентних позицій національної економіки; протистояти традиційним «провалам» ринку, які з більшою силою стимулюються глобалізацією, та новим можливостям транснаціональних компаній; використовувати позитивні орієнтири, що надає міжнародний досвід, та переорієнтовувати ефективні галузі й компанії з експортної спрямованості на внутрішній ринок, а державний сектор при цьому має створювати умови на національному ринку для впровадження нових технологічних укладів; дотримуватися галузевих пріоритетів функціонування державного сектору, за яких відбувається ефективний розвиток економіки; санація і підтримка корпоративних об'єднань, які створюють базу для укрупнення господарських одиниць державного сектора, для посилення фінансових та технологічних можливостей стратегічних галузей.

Відслідковування зміни рольових позицій під впливом глобалізації, на нашу думку, є можливим

після відповіді на базове питання: наскільки сучасний державний сектор залежить від інтернаціоналізації господарських процесів, які визначаються економічними параметрами конкурентних та рейтингових позицій національної економіки в світі, обсягом товарообмінних операцій, спрямованістю експортної політики.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження поведінки основних економічних параметрів глобалізації, які можуть дати уявлення про схильність державного сектору національної економіки до структурних зрушень і в подальшому зміни рольових позицій.

Виклад основних результатів. Як показують роботи провідних аналітиків, конкурентні позиції України на світовому ринку мають динамічний характер, негативні тенденції якого підсилюються світовими економічними кризами та внутрішньою політичною ситуацією у країні.

Зокрема, за індексом глобальної конкурентоспроможності, який складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників («Інституції», «Інфраструктура», «Макроекономічне середовище», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів», «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Технологічна готовність», «Розмір ринку», «Відповідність бізнесу сучасним вимогам» та «Інноваційний потенціал», які об'єднані трьома основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення»), Україна посіла 81-шу позицію серед 137 оцінюваних країн за період 2017-2018 рр. (у 2014-2015 рр. 76-е місце серед 144 оцінюваних країн) (табл. 1) [9].

Невисокі рейтингові місця України забезпечують найгірші позиції за оцінкою міцності банків, регулюванням фондових бірж, якістю доріг, інфляційними змінами, здатністю країни утримувати таланти та захистом права власності. Але дані характеристики можна визначати не як сформовані в резуль-

Таблиця 1

Часткові показники індексу глобалізації України

Індекс глобалізації конкурентоспроможності (часткові показники)	2014-2015 рр.	2015-2016 рр.	2016-2017 рр.	2017-2018 рр.
	144 країни	140 країн	138 країн	137 країн
Основні вимоги	76	79	85	81
Інституційні вимоги	130	130	129	118
Інфраструктура	68	69	75	78
Макроекономічне середовище	105	134	128	121
Ефективність ринку товарів	112	106	108	101
Ефективність ринку праці	80	56	73	86
Розвиток фінансового ринку	107	121	130	120
Технологічна готовність	85	86	85	81
Розмір ринку	38	45	47	47
Відповідність бізнесу сучасним умовам	99	91	98	90

Джерело: складено за даними [9]

тагі взаємовпливу глобального середовища, а радше як рівень потенціалу країни порівняно з іншими економіками. А ось такі показники, як розмір ринку (що оцінюється по внутрішніх і зовнішніх позиціях), ефективність ринку товарів, відповідність бізнесу сучасним умовам, рівень макросередовища, швидше скажуть про наявність змін у національній економіці за рахунок процесів глобалізації. Зокрема, якщо візьмемо показник розміру ринку, то можемо побачити, що позиції України у цьому рейтингу досить високі, а отже, країна має відкриту і товарну економіку, яка ще й підсилюється глобалізацією. При цьому невисокі рейтинги з макроекономічного середовища свідчать про низьку потужність національної економіки.

Дані умовиводи підтверджують також основні макроекономічні показники. Зокрема, у 2017 р., за даними МВФ, Україна посіла 62-е місце у світі за розміром номінального ВВП (93,55 млрд. дол. США) та 133 за ВВП на душу населення (2 205,67 дол. США) [10]. Ці дані значно погіршилися навіть порівняно з 2014 р., відповідно 58-е місце у світі за розміром номінального ВВП (132 млрд. дол. США) та 126-е за ВВП на душу населення (3 089 дол. США).

Відкритість економіки оцінюється на основі показника експортної квоти, який для країн, що розвиваються, коливається у межах 12%, а країн з розвинутою економікою – 25%. Для України даний показник є відчутніше вище і знаходиться у межах 49,3% (за даними 2016 р.). Зовнішньоторговельний оборот України дорівнює 104,8% ВВП (у 2014 р. цей показник сягав 108% ВВП) [4]. Окрім того, імпорт у країні хронічно переважає експорт, а їх різниця інколи досягає 8% (рис. 1).

Експортна структура національної економіки на 82,3% є товарною, за якої 2/3 виступають сировинні продукти, що є найвищим співвідношенням у регіоні. На відміну від багатих на нафту та газ сусідів Україна має високу залежність від експорту продукції видобувної промисловості й сільського господарства.

Ми погоджуємося з думкою науковців, що з огляду на структуру експорту Україні притаманний високий рівень залежності від світового товарообігу та стану світової економіки. Наявна залежність від іноземного попиту та тісного взаємозв'язку між орієнтованими на експорт галузями формують умови нестійкої швидкості економічного зростання з різними провалами під час світових економічних криз.

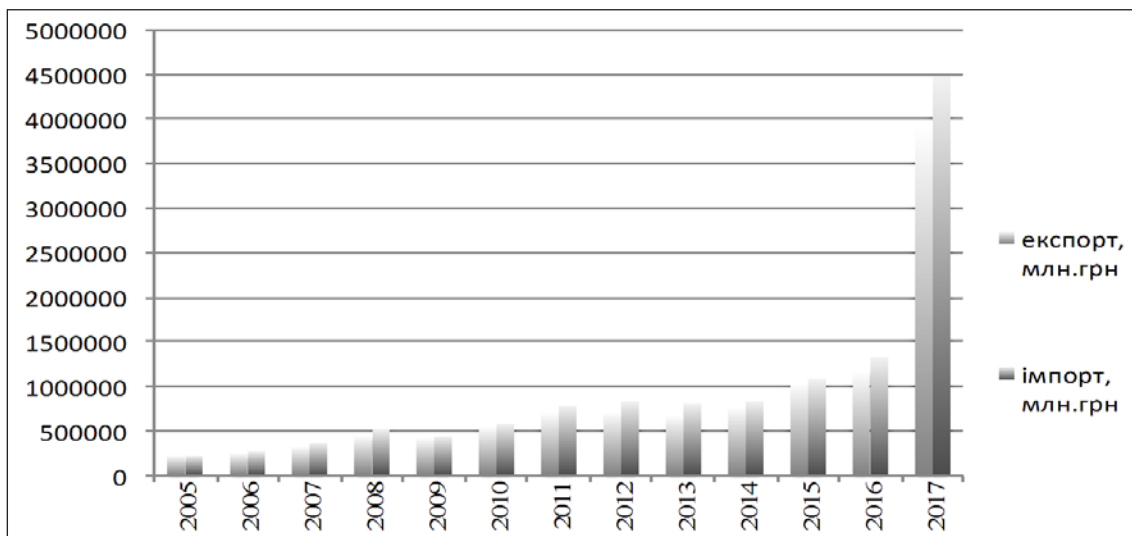

Рис. 1. Обсяг експортно-імпортних операцій в Україні [4]

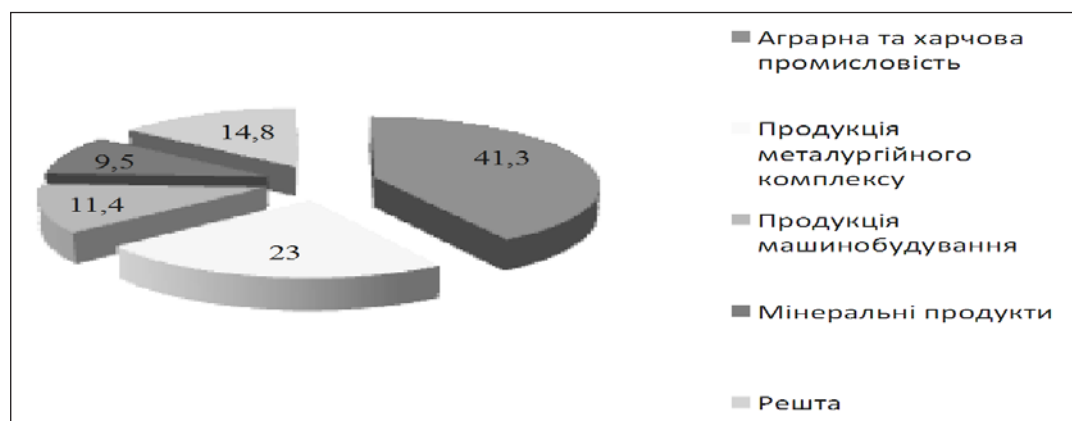

Рис. 2. Структура експорту в Україні в 2017 р., % [3]

Орієнтація експорту на сировинні галузі мала б свідчити про приналежність державного сектору до зовнішньоекономічного товарообігу. Зокрема, за технологічною концепцією Боумоля [2, с. 15] саме такими видами економічної діяльності має опікуватися державний сектор, але огляд рейтингу основних компаній, що входять до десяти найбільших експортерів товарів України за 2016 р., свідчить про відсутність значного впливу представників даного сектору на залежність від глобального ринку (табл. 2).

Таблиця 2

Найбільші експортери України в 2016 р.

Місце в рейтингу	Суб'єкт господарювання	Галузева приналежність	Сектор функціонування (державний/приватний)
1	АрселорМіттал Кривий Ріг»	металургія	Приватний
2	«Кернел-Трейд»	АПК	приватний
3	ММК ім. Ілліча	металургія	приватний
4	«Азовсталь»	металургія	приватний
5	«Запоріжсталь»	металургія	приватний
6	Полтавський ГЗК	металургія	приватний
7	«Каргілл»	АПК	приватний
8	«Нібулон»	АПК	приватний
9	Дніпровський меткомбінат	металургія	приватний
10	«Сантрей»	АПК	приватний

Джерело: складено за даними [11]

Вплив глобалізаційних тенденцій на функціонування державного сектору більшою мірою прослідковується через експорт послуг та імпорتنий складник. Хоча існує можливість зміни таких тенденцій, особливо після заяви прем'єр-міністра, що до пріоритетних виробничих галузей України, які мають відповідні конкурентні позиції в глобальній еконо-

міці, належить військове машинобудування. Існують сподівання щодо посилення у цьому напрямі пріоритетів державного інвестування та участі державного сектору. Поки спостерігається приріст експорту мінерального пального на 56%, пороху та вибухових речовин – на 35%, залізничних локомотивів – на 85% [12], які частково або повністю виробляються у державному секторі України.

Щодо динаміки експорту послуг, яка після падіння 2012 р. почала знову демонструвати позитивні значення і досягла валового показника в 9,9 млрд. дол. США, як відзначають аналітики, ріст значною мірою зумовлений збільшенням транзитивних газових платежів [5]. Цими питаннями більшою мірою опікуються підприємства державного сектору, що було відзначено НБУ під час аналізу чистих фінансових надходжень [7]. При цьому на російський ринок припадає 3,08 млрд. дол. США [5]. Саме означений напрям є найбільш експортоорієнтованим для державного сектору національної економіки. Але такі тенденції є під загрозою, оскільки в 2019 р. закінчується строк контракту з «Газпромом», що може призвести до падіння обсягів транзиту та показників експорту українських послуг. Найявної альтернативи у вигляді високотехнологічних товарів та послуг, окрім приватних залучень ІТ-спеціалістів у глобальну економіку, на даний проміжок часу не прослідковується.

Аналіз показників впливу глобальної економіки на державний сектор національної економіки показує досить незначну залежність рівня функціонування останнього від міжнародних тенденцій. Це можна пояснити як слабкими позиціями державного сектору в національній економіці, так і тією структурною політикою, що становить його основу за видами економічної діяльності (табл. 3).

За 2017 р. співставність отриманих результатів є досить проблематичною, оскільки знову були введені зміни в таксономію інформаційної бази щодо діяльності державного сектору, відповідно до Наказу Мінекономрозвитку України від

Таблиця 3

Питома вага державного сектору за найбільш експортоорієнтованими галузями України

Показники питомої ваги державного сектору економіки, %	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство		Промисловість		Добувна промисловість		Переробна промисловість	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Кількість суб'єктів господарювання	1,2	1,2	1,2	1,2	2,7	3,1	1,2	1,2
Чистий дохід (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3,7	4	17,5	16,8	4,8	3,7	3,7	3,1
Середня вартість необоротних та оборотних активів	1,9	0,9	21,2	20,1	5,3	3,9	6,0	6,0
У цілому за видом економічної діяльності	4,4	4,0	15,1	16,6	7,9	6,7	4,4	4,0

Джерело: складено на основі [8]

20.12.2012 № 1466, на підставі показників, наданих Державною службою статистики України (Лист від 29.09.2017 № 04.1-07/137-17), але тим не менше видно, що наявність динамічних зрушень якщо й існує, то досить незначна.

Висновки. Доцільність посилення позицій державного сектору під впливом глобалізаційних змін є очевидною. Але ці процеси неможливі без концептуальної позиції уряду щодо структурування економіки, виділення напрямів та механізмів протистояння рушійним силам глобалізації, використання базових властивостей функціонування державного сектору, виділення пріоритетних галузей для формування внутрішніх конкурентних переваг у процесі міжнародної інтеграції. Рольові позиції державного сектору на основі аналізу економічних параметрів глобалізації

свідчать, що структурні зрушення, які є незначними, відбуваються радше за рахунок внутрішньої економічної політики України, ніж формуються під впливом протистояння чи пошуку посилення впливу національної економіки на світовий ринок. Тому першим завданням має стати пошук тих резервів, що може запропонувати державний сектор у подоланні негативних впливів глобалізації. На нашу думку, також слід розширити методичну базу аналізу економічних параметрів, за якими можна оцінювати впливовість глобалізації на структурні елементи економіки. Зокрема, розроблення параметрів, які описують зміну технологічного укладу, що здійснюється за рахунок функціонування певних структурних елементів економіки і надає можливість отримувати відповідні позиції в глобальній економіці.

Список літератури:

1. Головінов О.М. Трансформація ролі державного сектору в умовах глобалізації. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. URL: <http://stattionline.org.ua/ekonom/60/8169-transformaciya-rol-i-derzhavnogo-sektoru-v-umovax-globalizacii.html>.
2. Длугопольський О.В. Теорія економіки державного сектору: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2007. 592 с.
3. Експорт зростає: на інфографіку показали чим і з ким торгує Україна. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/eksport-rastet-na-infografiku-pokazali-chem-i-s-kem-torguet-ukraina-1094912.html>.
4. Експорт і імпорт України. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp/>.
5. Експорт послуг – 2016: які результати та прогнози на цей рік. URL: <http://www.bakertilly.ua/ua/news/id1251>.
6. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: монографія / Заг. ред. А.Ф. Мельник. Тернопіль: Економічна думка, 2009. 528 с.
7. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?sessionId=2F4094A669E8C8A400CC22DD402BEE14?art_id=49511094&showTitle=true (дата звернення 22.04.2018).
8. Питома вага державного сектору економіки. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomiki> (дата звернення 18.04.2018).
9. Позиції України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2017-2018 роках / Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.
10. Рейтинг країн за ВВП у 2017. URL: <http://investorschool.ru/rejting-stran-po-vvp-2017> (дата оновлення: 27.03.2018).
11. Топ-10 найбільших експортерів України. URL: http://news.kompass.ua/news/top_10_krupnejshikh_eksporтеров_ukrainy/2017-12-06-43423.
12. Український експорт: найпопулярніші та найнеочікуваніші товари. URL: <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ukrainskiy-eksport-samye-populyarnye-i-samye-neozhidannye-tovary-1101609.html>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

UDC 338.242(477)

Baranovska I.V., Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Production
and Investment Management
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE CONCEPTUAL BASIS OF FORMING THE POLICY OF UKRAINIAN ECONOMY MODERNIZATION IN CONDITIONS OF GLOBAL COMPETITION

Baranovska I.V. The conceptual basis of forming the policy of Ukrainian economy modernization in conditions of global competition. In the article, the conceptual basis of forming the policy of economic modernization in the condition of global competition in the context of the orientation of Ukraine's development towards achieving smart, sustainable, and inclusive growth are generalized. The necessity of revising approaches and determining prospects of economic development on the basis of qualitative parameters of the modernization model of its reform as a basis for the formation of national policy is substantiated. The priority directions of realization of the policy modernization of Ukrainian economy are determined.

Key words: economic development, economic growth, modernization, economy modernization, policy of economy modernization.

Барановська І.В. Концептуальні основи формування політики модернізації економіки України в умовах глобальної конкуренції. У статті узагальнено концептуальні основи формування політики модернізації економіки в умовах глобальної конкуренції у контексті орієнтації розвитку України на досягнення розумного, сталого та інклюзивного зростання. Обґрунтовано необхідність переосмислення підходів та визначення перспектив економічного розвитку на основі якісних параметрів модернізаційної моделі її реформування як базису формування національної політики. Визначено пріоритетні напрями реалізації політики модернізації економіки України.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, модернізація, модернізація економіки, політика модернізації економіки.

Барановская И.В. Концептуальные основы формирования политики модернизации экономики Украины в условиях глобальной конкуренции. В статье обобщены концептуальные основы формирования политики модернизации экономики в условиях глобальной конкуренции в контексте ориентации развития Украины на достижение разумного, устойчивого и инклюзивного роста. Обоснована необходимость переосмысления подходов и определения перспектив экономического развития на основе качественных параметров модернизационной модели ее реформирования как базиса формирования национальной политики. Определены приоритетные направления реализации политики модернизации экономики Украины.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, модернизация, модернизация экономики, политика модернизации экономики.

Introduction. The development of scientific sources of different directions (philosophical, political science, sociological, economic, etc.) and the depth and level of detailing the emergence, necessity, conditionality, and expediency of modernization processes in the social system allow making contradictory conclusions concerning the objectivity of certain provisions of the modernization theory, since perspectives of researchers concerning the essence of modernization as a process and as a result predominantly based on ideologies of a particular historical stage of social, scientific, and cultural development.

Today, the concept of modernization, in general, is a complex of sociological and socio-economic theories that analyse the process of transition from the traditional society, or from a society lagging behind in socio-economic development, to a modern one.

Analysis of recent researches and publications. In scientific studies of economic orientation, Ukrainian and foreign scientists (O. Abrashka, V. Bilozubenko [1], K. Buzhymyska [2], V. Heiets [3], A. Hrytsenko [4], T. Kachala [5], Yu. Kindzerskyi [6; 7], L. Lazebnyk [8], O. Levkovets [9], E. Libanova [10], V. Liashenko [11],

V. Onyshchenko [12], V. Polterovych [13], E. Rustamov [14], A. Filipenko [15], A. Chukhno [16], L. Shynkaruk [17]) formed various approaches to the determination: of the essence of modernization processes and transformations in the economy; of its parameters; of magnitude and directions of modernization according to the stages of economic development; of the level of demand for economy modernization in society; of means of implementation and maintenance of modernization transformations according to points of application of resource components. Thus, they focused on structural, technological, and institutional changes in the national economy, which directed to increasing its competitiveness and providing development in the long term, considered the modernization mainly in the context of improving the social-economic system to modern conditions, in particular: systemic process, which means changes in economic, political, legal, cultural institutions and relations [9, p. 4] and conducted, at the same time, at the level of institutional reforms (change, harmonization of rules and procedures of social-economic life), economic (application of adequate tools of impact on economic processes) and social policy (forming conditions for the realization of interests of certain social groups) [14, p. 88]; the mobilization process, which is introduced to reduce the lagging behind the countries-competitors, that is, involves spatial and time mobilization of resources and forming target directions according to the level of competitors development [12, c. 5].

Unsolved aspects of the problem. Scientists express different opinions on the results of research of the specifics of modernization transformations. Some experts believe that modernization is a process of natural development of the social-economic system; therefore, the state should enable market and social mechanisms to carry out modernization transformations of society. The point of view that modernization transformations should be accompanied by the liberalization of public institutions, globalization and the liberalization of the entire economic mechanism, reducing the state role and increasing the role of non-state institutions are quite common. Another part of specialists believes that modernization is a product of purposeful state policy. There are a number of intermediate opinions on the search for forms of combination of liberal and state positions. Accordingly, the definition of a state's role in modernization processes through the development and implementation of an appropriate policy does not lose its relevance.

The objective of the article is the determination of approaches to the formation of the policy of economic modernization in the conditions of global competition in the context of changing the paradigm of world economic development.

Presentation of the main research material. The category "modernization", which corresponds to such a process of improvement, borrowing the standards of the organization of the best economic models,

characterizes macro-processes of development of leading modern society most accurately [8, p. 11]. Therefore, the social-economic sphere modernization means solving of three interrelated problems, namely: modernization of state economic policy, modernization of the production and technological base of the economy, modernization of social protection system of the population [18, p. 34]. The modernization tool is the realization of reforms directed to the implementation the most effective principles, mechanisms, and formats of management of socio-economic processes in the country. An unconditional imperative of society is a practical implementation of the sustainable development model, which provides an integrated combination of economic efficiency, social justice, resource balance, and environmental safety. In this regard, in developing the policy of economic modernization, there is advisable to be guided by the necessity of: economy modernization taking into account the need of increasing efficiency of national production as a guarantee of a stable social-economic development of the country in the long term; modernization of the technological base of economy taking into account the urgent need of finding adequate responses to climate and energy challenges; socio-economic modernization taking into account the imperative of adaptation of the national economy to the requirements of competition on the regional and global markets; modernization and radical increase of the efficiency of national economy taking into account demographic trends. The final qualitative result of economic modernization should be a real reduction of the gap between Ukraine and developed market economies.

The country's economic policy has to be based on two key aspects. First, a deep impact of the economic crisis, which in Ukraine was almost the largest among other countries of Central and Eastern Europe and CIS countries; therefore, the policy content in the short and medium term will be determined by the necessity of an adequate reaction to the consequences of the crisis. Secondly, in the strategic context, the state should lay the foundation for a stable economic development in the long term.

Now Ukraine is quite high-integrated into the world economy, so the economic policy should be based on adequate consideration of such a dependence and realistic assessments of the ability to minimize negative external shocks and to use effectively integration opportunities. We proceed from the fact that the deep question about the nature and scope of economic reforms is reduced to the problem of the valuable civilization choice – whether the country remains in the system in post-Soviet coordinates with monopolized markets, the dominance of corruption schemes and excessive bureaucratic interference in the production and commercial activity of primary economic agents, whether it will ensure the adoption of the principles of real competition, economic and non-bureaucratic expediency, the realization by the state of functions adequate to market economy.

In other words, it is actually about the choice between the creation of an efficient modern economic system that has virtually unlimited development potential and partial improvements of the current economic model that does not have a historical perspective.

Because the tasks of any modernization in the conditions of globalization are fundamentally unchanged but, of course, the instruments of its implementation change, the dynamic growth of the national economy in the conditions of the strengthening of globalization processes and regional integration processes as its integral part requires constant efforts directed to the real providing of:

- macroeconomic stability as a prerequisite for the economic growth, investment, fiscal stability in the context of long-term demographic trends and the growth of international flows of goods, services, capital, and labour;

- adequate climate for entrepreneurship and innovation, which have an important element – support for research and development. At the same time, the ideology of regulation of social-economic processes, in general, and production-commercial activity, in particular, should change also;

- active participation (due to membership in international and regional economic organizations) in the development of relevant economic rules and provisions, given that the level of openness of the Ukrainian economy is constantly increasing. In such conditions, Ukraine is objectively interested in ensuring further multilateral liberalization of trade-economic ties and strengthening international cooperation with key partners;

- effective social and labour market policies that flexibly respond to market needs, thereby supporting high rates of economic growth and employment;

- raising of the level of environmental safety through the implementation of appropriate production technologies and active participation in international cooperation of solving problems of global climate change.

The country modernization involves the social, economic, political, ecological, demographic, and psychological changes that take place in society in the process of its transformation into a new type of society. Thus, the formation of the policy of modernization economy is conditioned by the necessity of responding to the following challenges:

- macroeconomic challenge due to the exhaustion of opportunities for intensive development in the existing economic structure and reducing profitability, investment attractiveness of leading economic sectors, the rapid growth of capital intensity and rising energy prices, etc. ;

- technological challenge due to the beginning of a new stage of technological development of the world economic system;

- social challenge due to sustaining a high level of poverty, backed up by the current financial and economic crisis, growing population differentiation and human resource degradation;

- institutional challenge due to the lack of adequate institutional support for the national economic development and some its sectors and the necessity to improve the legislative framework for the implementation of positive transformation processes in their development.

In the development policy of modernization economy, it is necessary to take into account that solving its tasks involves the formation of sufficient financial resources. Its structure predetermines the dominance of a certain type of financial support of modernization:

- the monetarist approach includes measures of rigid budgetary savings, which allows ensuring long-term macroeconomic stability, the stability of the national currency course. The economic modernization in part of the renewal of fixed capital, the acquisition of patents, licenses can be carried out mainly at the expense of own funds of enterprises, attracting direct and portfolio investments, including the use of financial market instruments. The use of elements of a monetarist approach is obligatory, since in the conditions of soft budget limitations and foreign trade imbalances, an underdeveloped stock market, the excessive budget-emission support for the economy mainly contributes not to the increase in economic activity and sustainable growth but rather to a rapid development of inflationary and devaluation processes. The effectiveness of mitigating monetary policy, the stimulating character of monetary measures can occur only if the entire business sector functions in the framework of market competitive limitations, forms production programs based on the possibility of sales;

- the investment approach includes the possibility of significant budget and credit support for the branches of the real sector of the economy and is directed to ensuring the effectiveness of projects, in which a new value is created. The insufficiency of budget resources is compensated by the use of quasi-budget financing instruments (“targeted” credits refinancing of selected projects). But the dominance of this approach will determine the growth of crisis factors and be as an incentive of devaluation in the condition of a tangible deficit of effective projects, long payback periods, over-pricing of projects, incorrect calculations, the impact of external shocks. In most developed countries, the credit channel of providing resources of the economy is quite demanded because the possibility of bank lending to potentially effective projects with a low level of rates in the market and the availability of effective market mechanisms of providing loans stimulates business activity and creation of new enterprises. However, in this case, it is a question of activating business structures in connection with the presence in the domestic or foreign market of dissatisfied demand for goods (work, services), which is the primary factor in the expansion of production capacity;

- balanced approach provides point budget and credit support of effective projects in real sector economy, subject to active search and use of other sources of funding for technical and technological upgrades by business

entities. A balanced approach may be the most affordable variant of financial support of modernization.

The factors of economic modernization should be considered in the context of integration processes, and accordingly, the growth of competition between domestic and foreign commodity producers. The domestic market of countries with low or middle income per capita is passive and devoid of the mechanisms of its own development. Competition in such a market is low. In conditions of increasing competition with foreign firms, national producers are faced with incentives for the technological innovation. On the other hand, readiness to compete is determined by the availability of technological advantages. If the country is far from advanced technological boundaries, an open market can lead to a loss of domestic production in many spheres of economic activity. It is the way that the countries of Eastern Europe are currently undergoing.

Thus, the success of the economic modernization along with its specific factors is determined by the following conditions:

- detail developed strategy (conception) of reforms (with a clear determination of priority directions of actions, means, and mechanisms of achieving the goals, an adequate assessment of the financial and social costs associated with reforms), which should include a limited number of reform priorities, their logical interconnection, timelines, and appropriate resources;

- a clear tactic of reform since the mistakes and inadequacies of actions can seriously compromise the idea of reform and an ideal strategy of its implementation, and, at the same time, the success of the reform requires the consistency and inheritance of reform efforts and measures;

- the ability of quick and adequate reaction to unpredictable changes of the internal and external environment in order to ensure the continuity and consistency of the transformation process;

- the external favourable environment for reforming: external – external financial resources and experience; internal – reform forces, resources and national political consensus on the necessity and the main directions of transformation.

In each successful forms of modernization, the state played not only a significant but also a leading role. Each successful social-political form of modernization was not based on extreme liberal views and did not deny the role of the state in the necessary condition for public confidence in proclaimed goals that involves the elimination of corruption, the implementation of a rigid antimonopoly policy, the formation of a policy of reasonable protectionism, the granting of freedom to small business and private initiative, the formation of economically attractive conditions for investments in economy's modernization.

The orientation of Ukraine's development towards achieving smart, sustainable, and inclusive growth requires rethink of approaches and determination of pros-

pects of the economic development on the basis of qualitative parameters of the modernization model of its reform as a basis for forming national policy; therefore, modernization of the national economy and society should be based on a broad civilization approach, be directed to the implementation of multi-faceted human capabilities – economic, social, political, moral-psychological, and spiritual – for growth welfare and the transition to a new quality of the social-economic development.

The policy of national economy's modernization should ensure: the creation of a mechanism of expanded interaction of goods production, generation of incomes, and stimulation of final demand; forming a leading industrial structure, which possesses not only a powerful growth potential but also a rather critical mass for the qualitative transformation of whole economy; a harmonious combination of interests of development of the industrial sector, the model of which should be a model for the determination of dominants of economic orientation and the implementation of competitive advantages in the format of strategic development of the world economy, mobilization of structural, technological, and social sources of improving the efficiency activity of business entities through the search for new institutional, economic and organizational forms of integration of industrial and post-industrial structures, formation of national innovation systems and its inclusion in the extended playback paths.

The policy of industry modernization in Ukraine should include three levels of indicators/tasks and measures: socio-cultural and social-labour measures, which will form the opinion and behaviour of society in accordance with innovation processes; sectoral measures, determined on the basis of the analysis of the financial state of the industries that enable the state institutions responsible for developing the country's economic development programs to identify sectoral priorities and inter-sectoral interactions and an independent survey of enterprises for the aggregation of technological benchmarks of the micro level and strategic priorities of the state; level of enterprises – selection of enterprises by state authorities on competitive terms and as a result of expert studies and conclusions.

In this context, the mechanism of the national economy's modernization as instruments, which in practice can create the appropriate conditions for development, includes the means of state support for economic entities and the leverage of state impact on their activities with a focus on increasing of products competitiveness. It should be a benchmark for systematic actions directed to achieving the goals of the national economic development. It should be implemented not only through tactical measures of the executive authorities, which mainly concern the promotion of goods to the foreign market and the development of international cooperation.

Conclusions. Among the priorities of the implementation of the modernization policy of the Ukrainian economy are: development of strategy of econo-

my's modernization taking into account new challenges and tasks of national economy; strengthening coordination of systemic activities of ministries and departments, state administrations in implementation of the policy of economy modernization; creation of favourable administrative, institutional, tax, and financial conditions for placing modern high-tech industries in Ukraine; accelerating the harmonization of the national system of standardization and certification with modern international norms and requirements; implementation of a long-term import substitution program based on technological modernization of the national industry; improvement of the system of monitoring and control of prices in the sectoral domestic and regional markets; providing in budget processes clear and transparent procedures of using the mechanism of state procurement, state guarantees directed to the stimulation of demand for Ukrainian products; improvement of pricing and price control in the domestic market in terms of pre-

venting speculative actions that lead to market imbalances; revision of standards of the formation of material reserves in strategic commodity markets (grain, sugar, meat, fuel, and others) in the direction of their increase in order to strengthen the position of the state as a regulator and guarantor of the stability of market development and the protection of national interests.

It is advisable to form a policy of economy's modernization to take into account internal and global risks, identification of sectors at the level of modernization potential, development of the main directions of modernization, formation of mechanisms, and determination of instruments of structural changes taking into account the prospects of the development of high-tech industries, development of variants of the sectoral structure taking into account the formation of priorities of innovation development on the basis of aggregation of technological benchmarks on the micro level and strategic priorities.

References:

1. Білозубенко В. С. Модернізація як інструмент перманентного розвитку соціально-економічних систем [Електронний ресурс] / В. С. Білозубенко, Г. О. Горіна, О. В. Абрашка // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Економічні науки. – 2013. – № 3. – С. 57-65. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdnuete_2013_3_9.pdf.
2. Бужимська К. О. Теорія модернізації: виникнення, розвиток, сучасний стан / К. О. Бужимська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2008. – № 2. – С. 216-227.
3. Геєць В. М. Інноваційно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки й суспільства початку XXI століття / В. М. Геєць // Банківська справа. – 2007. – № 4. – С. 3-32.
4. Гриценко А. Методологічні основи модернізації України // Економіка України / А. Гриценко. – 2011. – № 2. – С. 4-12.
5. Качала Т. М. Модернізація як необхідна умова економічної відбудови Т. М. Качала // Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2. – С. 163-171.
6. Киндзерский Ю. Дилеммы модернизации: к определению ее содержания, целей и стратегии в общественно-экономических преобразованиях / Ю. Киндзерский // Економіст. – 2012. – № 3. – С. 25-29.
7. Киндзерский Ю. В. Императив использования государственного сектора в модернизации экономики / Ю. В. Киндзерский // Экономика Украины. – 2013. – № 11. – С. 29-40.
8. Лазебник Л. Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації економіки емерджентного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Лариса Леонідівна Лазебник. – К., 2010. – 40 с.
9. Левковець О. М. Модернізація економіки України: зміст, умови, ризики / О. М. Левковець // Бізнес Інформ. – 2011. – № 10. – С. 4-9.
10. Лібанова Е. М. Соціальні проблеми модернізації української економіки / Е. М. Лібанова // Демографія і соціальна політика. – 2012. – № 1. – С. 5-22.
11. Ляшенко В. І. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? [монографія] / В. І. Ляшенко, С. В. Котов; НАН України, Ін-т економіки пром-сті; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – К., 2015. – 196 с.
12. Онищенко В. Модернізація як імператив розвитку України / В. Онищенко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 4-14.
13. Полтерович В. Стратегии модернизации, институты и коалиции / В. Полтерович // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 4-24.
14. Рустамов Э. Принципы эволюционной модернизации переходных экономик / Э. Рустамов // Вопросы экономики. – 2009. – № 7. – С. 85-96.
15. Філіпенко А. Модернізація економіки України в умовах глобалізації / А. Філіпенко // Вісник НАН України. – 2000. – № 1. – С. 34-43.
16. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія / А. А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 24-33.
17. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л. В., Барановська І. В., Бевз І. А. та ін.]; за ред. Л. В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
18. Модернізація України. Визначення пріоритетів реформ. Проект до обговорення / [відп. ред. І. Коліушко, І. Бураковський, О. Сушко, С. Захаров, С. Бистрицький]; Мережа підтримки реформ. – К., 2009. – 123 с.

Борщук Є.М., д. е. н., професор,
 професор кафедри менеджменту
*Львівський регіональний інститут державного управління
 Національної академії державного управління при Президентові України*
Заверуха М.М., аспірант
*Львівський регіональний інститут державного управління
 Національної академії державного управління при Президентові України*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Борщук Є.М., Заверуха М.М. Теоретичні основи формування механізмів управління процесами детінізації економіки. Досліджено теоретичні питання функціонування тіньової економіки як стійкого елемента національної економічної системи. Визначено, що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку відбулася інституціоналізація тіньового сектора. Запропоновано характеристику тіньового сектора господарської діяльності з позицій методології інституціонального аналізу. Визначено інституційні причини появи тіньової економіки, головними з яких є відсутність ефективної системи державних інститутів, підпорядкування державних інститутів інтересам певним олігархічним групам.

Ключові слова: економіка, тіньова економіка, детінізація, система.

Борщук Е.М., Заверуха М.М. Теоретические основы формирования механизмов управления процессами детенизации экономики. Исследованы теоретические вопросы функционирования теневой экономики как устойчивого элемента национальной экономической системы. Определено, что на современном этапе социально-экономического развития состоялась институционализация теневого сектора. Предложена характеристика теневого сектора хозяйственной деятельности с позиций методологии институционального анализа. Определены институциональные причины появления теневой экономики, главными из которых являются отсутствие эффективной системы государственных институтов, подчинение государственных институтов интересам определенным олигархическим группам.

Ключевые слова: экономика, теневая экономика, детенизация, система.

Borshchuk Ye.M., Zaverukha M.M. Theoretical foundations of the formation of mechanisms for managing the processes of shadowing of the economy. The theoretical questions of the functioning of the shadow economy as a stable element of the national economic system are researched. It was determined that at the present stage of the socio-economic development institutionalization of the shadow sector took place. The description of the shadow sector of economic activity from the standpoint of the methodology of institutional analysis is proposed. The institutional reasons for the emergence of the shadow economy are identified, the main of which is the lack of an effective system of state institutions, the subordination of state institutions to the interests of certain oligarchic groups.

Key words: economy, shadow economy, shadowing, system.

Постановка проблеми. Різке зростання масштабів тіньової економіки в Україні, яке пов'язане з появою певної політичної та економічної свободи, сьогодні постає серйозною загрозою системі національної безпеки. На думку вітчизняних дослідників, тіньова економіка становить основу перерозподілу суспільного продукту, стрімкого розшарування суспільства на зубожілу бідність і багату меншість, соціальної поляризації, хабарництва і корупції в державних структурах, зрощення підприємницьких структур із прошарками суто кримінального походження.

Тенденція функціонування тіньової економіки, яка простежується практично в усіх країнах, має свої особливості, як масштабами поширення, так і формами прояву. Неадекватне державне реагування на

існування цього сектора, зволікання з превентивними заходами, призводять до значних економічних та соціальних утрат. А отже, не тільки наукове осмислення цієї проблеми, а й опанування конкретною ситуацією є необхідною умовою подальших кроків, спрямованих на економічне зростання економіки України. Завдання детінізації полягає у тому, щоб із меншими втратами забезпечити трансформування тіньової економіки в легальну [1, с. 13].

Формування механізмів мінімізації масштабів і негативних наслідків функціонування тіньового сектору економіки є важливою функцією держави як визначального фактору забезпечення національної безпеки на сучасному етапі соціально-економічного розвитку держави. Під час формування такого роду механізмів необхідно враховувати те, що тіньові

економічні процеси залежать від процесів, що відбуваються не лише в економічній площині, а й в інших сферах суспільного життя, тому актуальною постає проблема формування наукових основ механізмів детінізації системи національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження проблем тіньової економіки її детінізації знайшли відображення у працях зарубіжних та вітчизняних учених. Теоретичні та прикладні основи дослідження детінізації висвітлено в наукових працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців [2-5], в яких запропоновано підходи до зниження масштабів тіньових економічних процесів.

Сьогодні в економічній теорії недостатньою мірою використовується потенціал системного аналізу складних систем для вирішення проблеми детінізації економічних процесів. Саме відсутність системного підходу до вирішення завдань зменшення масштабів тіньової економіки не дає змоги впродовж тривалого періоду зменшити обсяги тіньової економіки в масштабах національної економічної системи. У період проведення соціально-економічних реформ особливо актуальною постає проблема формування системних основ механізмів детінізації національної економіки.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є аналіз особливостей формування і специфіки функціонування механізмів детінізації з позицій системного аналізу функціонування економічних систем.

Виклад основних результатів. Вирішення проблем детінізації економіки визначається Європейською Комісією як один із пріоритетних напрямів співробітництва між ЄС та кандидатами на членство у цій організації, подолання тіньової економіки є необхідною умовою вступу України до Європейського Союзу. Мінімізація тіньових економічних процесів у державі має бути орієнтована на подолання причин їх виникнення з використанням системних методів економічного, правового, політичного та соціального характеру. Тому розширення тіньових явищ викликає необхідність розроблення і реалізації комплексу заходів, спрямованих на зниження розмірів тіньової діяльності. Політика детінізації повинна враховувати: по-перше, сучасний стан економіки й особливості її розвитку; по-друге, бути системною і науково обґрунтованою, що забезпечує вдосконалення економічного, організаційного і правового регулювання державою процесів нейтралізації тіньової економіки; по-третє, передбачати створення інституціональних передумов, що перешкоджають розвитку тіньових явищ [5].

Практично всі визнають необхідність боротьби з розширенням тіньової економіки, проте існують розбіжності у визначенні цілей та інструментів цієї боротьби. Передусім необхідно зазначити, що повсякденне уявлення про бажаність повної ліквідації тіньової економіки є помилковим, оскільки

існують деякі корисні функції цього явища, то мова повинна йти не про її знищення, а про мінімізацію її масштабів. Але навіть якщо б це явище давало тільки негативні результати, то й у цьому разі є неправильними заклики знищити «за всяку ціну». Наприклад, повної ліквідації квартирних крадіжок можна добитися, якщо на всіх квартирах буде примусово встановлена сигналізація і біля кожного під'їзду стане чергувати охорона. У результаті неминучого збільшення витрат на запобігання правопорушень пересічні громадяни відчують, що їх втрати не скоротилися, а, навпаки, зросли. Тому метою боротьби навіть з явно негативними видами тіньової економіки краще вважати не їхню повну ліквідацію, а мінімізацію сукупних утрат від цих злочинів і від боротьби з ними.

Зростання масштабів тіньової економіки залежить від способу вирішення протиріч функціонування економічної системи, які за певних умов можуть перетворитися на деструктивні, руйнівні для її цілісності. З позицій державного управління у процесі детінізації необхідно застосувати такі системні інструменти зниження масштабів тіньового сектора, що дадуть змогу забезпечити макроекономічну стабілізацію шляхом:

- оптимізації державних функцій стосовно регулювання економічних процесів;
- активізації взаємодії державних структур на основі розроблення єдиної стратегії зменшення масштабів тіньової економіки;

- створення координаційного органу, який володіє контрольними, інформаційними та консультативними функціями щодо керованих об'єктів господарювання, а також законотворчою ініціативою;

- застосування сучасних технологій управління: новітніх інформаційних систем, методів планування, прогнозування та управління соціальними процесами.

Основними пріоритетами стратегії управління процесами детінізації повинні бути забезпечення економічної безпеки, досягнення стабільності функціонування економіки, дотримання прав власності, конституційних прав і свобод громадян, законність і законослухняність усіх включно з органами державної влади [6, с. 141].

Незважаючи на те що впродовж десятка років уряд України постійно декларує як своє першочергове завдання детінізацію економіки, сьогодні не існує єдиної національної політики детінізації економіки, не розроблено ефективних інструментів для зменшення її масштабів. У цьому контексті першочерговим як теоретичним, так і практичним завданням є формування системи управління процесами детінізації національної економіки.

Для розроблення ефективної політики детінізації економіки необхідно передусім визначити, на яких основних принципах вона буде ґрунтуватися, основні цілі, які вона буде переслідувати, і коло першочергових завдань, які вона повинна вирішувати.

Для визначення економіко-організаційних механізмів управління процесами детінізації економічної діяльності необхідно систематизувати всі види тіньової економіки за сучасними класифікаційними ознаками та визначити місце тіньового сектору економіки порівняно з легальним. Лише за наявності чіткого детермінування того чи іншого виду тіньової економіки можливе створення ефективного комплексу заходів, що забезпечить ефективну мотивацію легалізації всіх видів підприємницької діяльності та дасть змогу визначити ефективні інструменти детінізації економіки [7].

У цілому механізм детінізації являє собою організаційно-економічний механізм, який виступає складовою частиною системи державного регулювання економічних процесів, який спрямований на мінімізацію тіньової економіки.

Особливість вирішення цієї проблеми в тому, що:

- організаційній, бюрократичній роз'єднаності міждержавних правоохоронних органів протистоїть не обмежена процесуально-правовою процедурою організаційна мобільність тіньових формувань, заснованих на корисливих інтересах і груповому прагненні отримати та відмити надприбуток будь-яким шляхом;

- слабкій матеріально-технічній базі правоохоронних органів протиставляються всі сучасні досягнення науково-технічного прогресу, що є на озброєнні організованих злочинних формувань, створених за зразком усіх наявних сьогодні форм легітимних підприємницьких структур;

- обмеженим фінансовим ресурсам державних інститутів протидіють великомасштабні надприбутки злочинних формувань;

- процесуально-правовим бар'єрам, комерційній та банківській таємниці, що перешкоджають своєчасному обміну інформацією з приводу тих чи інших незаконних фінансово-господарських операцій, протиставляються нічим не обмежені, у тому числі завуальовані псевдолегальні, миттєві грошові трансакції електронною поштою чи мережею Інтернет у будь-який регіон країни чи світу;

- недостатні знання капіталооборотних і документооборотних технологій правомірного і протиправного застосування фінансово-господарських інструментів співробітниками правоохоронних органів.

В основі політики щодо детінізації економіки лежить система цілей, які забезпечують зменшення масштабів тіньового сектору економіки, а також формування економічно обґрунтованої системи управління процесом детінізації економіки. До основних економічних цілей детінізації належать:

- мінімізація рівня тіньової економіки;
- активізація попиту в легальному секторі економіки;
- створення мотивів і стимулів у господарюючих суб'єктів працювати в легальному секторі економіки;

- залучення капіталів тіньового сектору економіки у пріоритетні галузі легального сектору економіки;

- підвищення конкурентоспроможності легального сектору економіки;

- структурна перебудова економіки [8, с. 127].

Важливим моментом в обґрунтуванні державної політики детінізації вітчизняної економіки є виявлення особливостей прояву її в реальній системі господарювання. До таких особливостей слід віднести таке:

- тіньова економічна діяльність виникає внаслідок недосконалості державної системи управління економічними процесами в країні і передусім використовує недосконалисть чинного законодавства;

- тіньова економічна діяльність формується у сфері високорентабельних і прибуткових виробництв та сфері послуг зі швидкими темпами обігу грошових ресурсів;

- тіньова економічна діяльність більш швидко, ніж офіційна економіка, пристосовується до змін кон'юнктури ринку. Тому боротися з її наслідками – безперспективна для держави справа. Необхідно розробляти систему не тільки швидкого реагування на тіньову діяльність, а й прогнозування можливих форм її прояву в перспективі;

- тіньова економічна діяльність розвивається в напрямках, протилежних динаміці державного регулювання;

- тіньова економічна діяльність формується за наявності державної системи управління економічними процесами, але при цьому може саморозвиватися, проростати в секторі офіційної економіки і за певних пропорцій негативно впливати на загальний економічний розвиток держави («тінь породжує тінь»);

- наростання тіньової економічної діяльності в державі сприяє розвитку кримінальних угруповань у країні [9, с. 38].

Конфлікт між застарілими мотивами й нормами економічної поведінки та новими викликами ринкового середовища потребує належних змін і в нормативній системі, і в структурі державних інститутів. Ці зміни мають відбуватися в напрямках перегляду повноважень і функцій державних органів, сприяння розкриттю підприємницького потенціалу нації та економічному розвитку на засадах конкуренції та поваги до прав власності. Важливим кроком до досягнення нової якості країни є вивільнення й поліпшення інституційних механізмів розвитку підприємництва як основи сприятливого економічного середовища та високих стандартів життя громадян [10].

Інституційні бар'єри детінізації національної економіки розвитку – це фактори, пов'язані з управлінням і регулюванням процесами модернізації економіки, які гальмують і перешкоджають створенню й упровадженню ринкових механізмів у господарську діяльність. Наявність інституційних бар'єрів в економіці свідчить про існування неефективного інституційного середовища, тобто «фундаменталь-

них політичних, соціальних і юридичних правил, у рамках яких відбуваються процеси виробництва та обміну». У країнах, де відсутні демократичні механізми формування раціонального інституціонального базису національної соціально-економічної макросистеми, створюються несправедливі офіційні й неофіційні інститути, спрямовані на перерозподіл доходів і національного багатства на користь владних політико-економічних груп [11, с. 201-205].

Висновки. Системний аналіз тіньової економіки необхідно віднести до найбільш актуальних теоретич-

них і практичних проблем зменшення обсягів тіньової економіки. У цілому можна стверджувати, що основою формування механізмів управління процесами детінізації повинен стати системний аналіз структури і характеру функціонування об'єктів тіньової економіки. Водночас необхідно констатувати недостатність теоретичного осмислення тіньових економічних процесів, але надзвичайно важливим чинником детінізації є наявність політичної волі в діяльності вищих державних органів для формування практичних заходів реалізації політики детінізації.

Список літератури:

1. Базилюк А.В., Коваленко С.О. Тіньова економіка в Україні. К.: НДЕІМінекономіки України, 1998. 206 с.
2. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 1. С. 46-54.
3. Засанський В.В. Детінізація економіки в перехідних суспільствах: управлінський аспект: монографія. Львів: Політекс, 1998. 309 с.
4. Мазур І.І. Детінізація економіки в контексті економічної безпеки України. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2004. № 4. 292 с.
5. Schneider F. The Shadow Economy in Europe, 2013 / Friedrich Schneider. – AT Kearney-Visa Europe, 2013. 24 p.
6. Тадтаев Д.М. Теневая экономика как системная угроза экономической безопасности региона. Российское предпринимательство. 2013. № 6(228). С. 138-142.
7. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 5. С. 76-84.
8. Подмазко О.М. Формування політики детінізації національної економіки: принципи, цілі, завдання. Економічний простір. 2014. № 87. С. 121-132.
9. Ревякін О.О. Правові та інституційні основи регулювання трудової діяльності в умовах детінізації економічної сфери. Економіка розвитку. 2012. № 3(63). С. 41-46.
10. Бережний Я.В., Ляпин Д.В., Покришка Д.С. Проблеми та шляхи формування сприятливого інституційного середовища для підприємницької діяльності в Україні: аналіт. доп.; за ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2014. 80 с.
11. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 768 с.

Гнатенко Є.Ю., аспірант
кафедри економіки праці та соціального розвитку
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ АГРОВИРОБНИЧИХ КЛАСТЕРІВ

Гнатенко Є.Ю. До питання формування інноваційних агропромислових кластерів. У статті розкрито теоретичну сутність поняття «інноваційний кластер», окреслено його основні особливості, функції, сутнісні характеристики, позитивні наслідки та недоліки їх створення. Проаналізовано світовий досвід створення інноваційних кластерів та обґрунтовано перспективні заходи адаптації кластеризації для вітчизняного агропромислового виробництва. Запропоновано авторське визначення поняття «інноваційний агропромисловий кластер». Розкрито суть та роль держави у формуванні державної кластерної політики та підтримки розвитку інноваційних агропромислових кластерів.

Ключові слова: інноваційний кластер, агропромисловість, інноваційний розвиток, державна кластерна політика.

Гнатенко Е.Ю. К вопросу формирования инновационных агропроизводственных кластеров. В статье раскрыта теоретическая сущность понятия «инновационный кластер», определены его основные особенности, функции, сущностные характеристики, положительные последствия и недостатки их создания. Проанализирован мировой опыт создания инновационных кластеров и обоснованы перспективные меры адаптации кластеризации для отечественного агропромышленного производства. Предложено авторское определение понятия «инновационный агропроизводственный кластер». Раскрыты суть и роль государства в формировании государственной кластерной политики и поддержки развития инновационных агропромышленных кластеров.

Ключевые слова: инновационный кластер, агропроизводство, инновационное развитие, государственная кластерная политика.

Gnatenko E.Y. The question of the formation of innovative agriculture industrial clusters. The article reveals the theoretical essence of the concept of “Innovation Cluster” of creation, emphasized the main features, functions, essential characteristics of the innovative cluster, the positive consequences and shortcomings of their creation. The author’s definition of the term «innovative agro-production cluster» is proposed. The world experience of creation of innovative clusters is analyzed and perspective measures of adaptation of clusterization for domestic agriculture production are offered. The essence and role of the state in forming state cluster policy and supporting the development of innovative agro-clusters is disclosed.

Key words: innovation cluster, agricultural production, innovation development, state cluster policy.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність в аграрному виробництві України на відміну від розвинених країн світу характеризується структурною детермінованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних та соціальних аспектів. Зазначені складники є найбільш проблемними факторами, що стимулюють інноваційну діяльність в аграрному виробництві. Саме тому першочергові зусилля важливо спрямувати на подолання цих бар’єрів та створення сприятливих умов для реалізації інноваційного потенціалу аграрної галузі. Глобальні зміни господарювання, які відбуваються у результаті швидких темпів науково-технічного прогресу, активізація інноваційних процесів та збільшення міжнародної конкуренції вимагають упровадження нової виробничої інноваційної моделі. Основними завданнями її створення має стати кооперація, координація та синергія всіх учасників даної моделі, алгоритм дії якої, а саме «державна – наука – бізнес – виробни-

цтво – споживання», має бути орієнтований на підвищення рівня життя сільського населення та рівня інноваційної культури і творчої активності суспільства, які формують інноваційно-мислячий соціум та попит на інновації.

У стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України та її регіонів [5] передбачено формування ефективних мережевих систем та широке розповсюдження інноваційних принципів організації виробничої взаємодії, серед яких фігурують кластери, які, відповідно до світового досвіду, ефективно впливають на підвищення рівня конкурентоспроможності аграрного виробництва і забезпечують його сталий та інноваційний розвиток. Саме тому, враховуючи регіональні відмінності в агропромисловому виробництві та його інноваційному потенціалі, вважаємо, що саме формування інноваційних агропромислових кластерів як основних засобів організації та розвитку інноваційного виробництва на національ-

ному та регіональному рівнях має стати дієвим поштовхом на шляху переходу на інноваційну модель розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними і практичними питаннями кластеризації агровиробничої сфери займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких: В. Гусаков, М. Войнаренко, М. Кропивко, Г. Мазнев, О. Одинцов, П. Саблук, С. Соколенко та ін.

1. Інноваційний кластер є надсистемою, оскільки може охоплювати найрізноманітніші типи кластерів, що об'єднані процесом інноваційної діяльності, яка передбачає створення і поширення інновацій у даному середовищі
2. Результатом діяльності учасників інноваційного кластера є інновації не тільки у сфері виробництва, а й у сфері управління, організації, соціальної роботи тощо
3. Учасниками інноваційного кластера є, на перший погляд, «різнорідні» підприємства, проте вони мають єдину концепцію свого розвитку та пов'язані єдиним інноваційним процесом
4. Для формування інноваційного кластера недостатньо лише наявності критичної маси підприємств в інноваційній сфері, необхідна наявність компетенцій, технічних можливостей, логістичних шляхів і каналів зв'язку, системи відносин, які передбачають здійснення перманентного інноваційного розвитку
5. Взаємовідносини між учасниками кластера будуються на основі поєднання кооперації та конкуренції, що в підсумку призводить до успішної співпраці та можливості використання ключових компетенцій та досягнень партнерів для досягнення загального результату
6. Головна відмінність інноваційного кластера від інших форм економічних об'єднань полягає у тому, що компанії кластера не йдуть на повне злиття, а створюють механізм взаємодії, що дає їм змогу зберегти статус юридичної особи і при цьому співпрацювати з іншими підприємствами, що утворюють кластер, і за його межами
7. Ціль існування інноваційного кластера – виробництво інноваційного продукту, послуги чи технології, що дає змогу створити інновацію та уможливити її комерціалізацію
8. Створення синергетичного ефекту в межах інноваційного кластеру за рахунок: вільного пересування інновацій у кластері; приросту грошового потоку за рахунок ефекту спільної діяльності підприємств, що входять у кластер; спільного використання інфраструктурних об'єктів; зниження операційних витрат

Рис. 1. Основні особливості та характеристики інноваційного кластера

Джерело: сформовано автором за [7; 21]

Постановка завдання. Метою статті є опрацювання теоретичної сутності кластеризації та обґрунтування його основних особливостей функціонування і позитивних наслідків створення інноваційних агровиробничих кластерів.

Виклад основних результатів. Сьогодні серед наукової спільноти не існує однозначного та чіткого визначення економічної категорії «інноваційний кластер» (табл. 1). Здебільшого його описують як географічно-територіальну цілеспрямовану систему взаємозалежних виробничих інститутів, інтелектуальних, фінансових та інформаційних структур, основним завданням яких є організація виробництва на інноваційних засадах.

Враховуючи дослідження вищезазначених науковців до визначення кластеру, можна зробити узагальнюючий висно-

Таблиця 1

Визначення поняття «інноваційний кластер» за різними ознаками

І.В. Чудаєва	Інноваційний кластер – галузеве, територіальне об'єднання технопаркових структур різних типів, що охоплює наукові й дослідні установи, вищі навчальні заклади, місцеві органи влади, інформаційні, сервісні та консультаційні служби, де створено необхідні умови для впровадження новітніх наукових розробок на засадах комерціалізації науково-технічної діяльності для підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіонів.
Р.С. Петров, Ж.Н. Аксьонова	Інноваційний кластер – це цілісна система підприємств і організацій із виробництва готового інноваційного продукту, включаючи в себе весь інноваційний ланцюг – від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва готової продукції, та формування певної системи розпізнавання нових знань та технологій, що в кінцевому підсумку призводить до створення конкурентоспроможних підприємств.
А.І. Бірюкова	Інноваційний кластер – це цілеспрямовано сформована група підприємств, що функціонують на базі центрів генерації наукових знань і бізнес-ідей, підготовки висококваліфікованих фахівців.
Н.В. Єжакова	Інноваційний кластер – це інтегрований осередок генерації наукових знань, ідей, центрів підготовки висококваліфікованих кадрів, які випускають інноваційну і наукомістку продукцію, що має довгострокові конкурентні переваги.
Ю.Д. Кузьміна	Інноваційний кластер – механізм стратегічної взаємодії підприємств, дослідних організацій, університетів, венчурних фондів та інших посередницьких структур, що забезпечує синергетичний ефект взаємної підтримки виробництва нової інноваційної продукції та послуг.

Джерело: складено за [19; 20; 12; 13; 6; 10; 16]

вок, що інноваційний агровиробничий кластер – це особлива, добровільна, інституційно-упорядкована та регіонально сконцентрована горизонтальна модель партнерства та об'єднання аграрних формувань (агровиробників), промислових підприємств, постачальників матеріально-технічної сировини,

закладів освіти, інформаційно-консультаційних агенцій, фінансово-кредитних установ, органів державної та регіональної влади, які на засадах спільних інтересів інноваційного розвитку аграрного сектору, прибутковості агробізнесу, продовольчої безпеки та спільної діяльності з генерації та імплементації

Таблиця 2

Світовий досвід та перспективи адаптації кластеризації для вітчизняного аграрного виробництва

Особливості застосування кластеризації	Адаптація перспективних заходів кластеризації для вітчизняного агровиробництва
Велика Британія та Північна Ірландія	
<p><i>Мета:</i> зменшення відставання за продуктивністю та суттєвих диспропорцій у рівнях продуктивності між різними регіонами держави. <i>Заходи:</i> 1) створено Практичний посібник розвитку кластерів, який уміщав доцільність, механізм та особливості організації кластерів; 2) сформовано керівну групу з розвитку кластерів, яка діє при Кабінеті міністрів; 3) створено карту кластерів, виділено 154 кластерів, від 8 до 18 у кожному регіоні, залежно від географічного розміщення, розвитку та спеціалізації кожного регіону.</p>	<p>Розпочати процес кластеризації з дослідження спеціалізації АПК по регіонах, визначення основних критерій розподілу та на цій основі створити карту кластерів України. Ще одним важливим кроком є формування підходу до підвищення конкурентоспроможності як одного з пріоритетних в умовах ринкової економіки, акцентування на його важливості та визначення можливостей змін на шляху до лідерства в галузі.</p>
Швеція	
<p><i>Мета:</i> стимулювання інноваційної діяльності та розвиток усіх регіонів. <i>Заходи:</i> 1) програма Vinnvaxt – найкращий у світі зразок із розвитку інновацій на основі кластерів; 2) програма: Visanu (зміцнення кластерів незалежно від їх розташування, яке ґрунтується на поширенні знань, створенні найсприятливіших умов кластеризації); 3) регіональна кластерна програма (стимулювання реалізації ініціатив кластеризації, експорту, розвитку маркетингу та співпраці з науково-дослідницькими установами).</p>	<p>Запозичити та адаптувати програми з розвитку інновацій – основи для структурних змін, стимулювання та мотивація до реалізації нових ініціатив у межах кластерів АПК, розвитку маркетингу та логістики у них, визначення експорту як перспективного напрямку співпраці.</p>
Японія	
<p><i>Мета:</i> активізація ділової активності, підвищення конкурентоспроможності. <i>Заходи:</i> 1) 20 програм із формування бази розвитку кластеризації; 2) створено регіональні бюро з питань економіки, торгівлі та промисловості (RBETI), які безпосередньо працюють із малим та середнім бізнесом; 3) заохочення розширення кластерів у напрямі співпраці з університетами, створення нових венчурних підприємств.</p>	<p>Створити бюро або структуру для залучення малого і середнього бізнесу, допомоги в адаптації нових умов кооперації, популяризації ідей кластеризації серед дрібних виробників як основи для формувань нових регіональних кластерів.</p>
Норвегія	
<p><i>Мета:</i> реалізація програми інноваційного розвитку. <i>Заходи:</i> 1) інвестування в розвиток інноваційних центрів при навчальних закладах та дослідницьких центрів як центрів розміщення кластерів, визначення проблем та їх розв'язання (62 кластери); 2) розміщення бізнес-парків за кордоном як спосіб розширення виробництва та впливу, дослідження нових напрямів інвестування; 3) виокремлення департаменту з розвитку кластерів при Кабінеті міністрів.</p>	<p>Налагодити співпрацю підприємств АПК із навчальними та дослідницькими центрами як із джерелами інформаційного та інноваційного забезпечення, включити їх у кластери, формалізувати співпрацю з ними.</p>
Австрія	
<p><i>Мета:</i> об'єднання зусиль в економіці для адаптації після набуття членства в ЄС. <i>Заходи:</i> 1) програма стратегічного розвитку на основі навчання, кваліфікаційної підготовки та маркетингового розміщення кластерів; 2) надання особливої підтримки малим і середнім підприємствам; 3) програми з підвищення мотивації учасників кластерів, їхньої кваліфікованості.</p>	<p>Створити програму для підвищення мотивації учасників, їхньої зацікавленості у кластеризації, а в перспективі – проведення навчання для підвищення кваліфікації працівників АПК для подолання основних проблем у галузі.</p>

Джерело: складено за [18.; 1.; 2; 8; 14; 9]

ментації новацій сконцентровані на виробництві інноваційної конкурентоспроможної продукції.

Виходячи з наявних визначень та тверджень, необхідно підкреслити основні особливості та сутнісні характеристики інноваційного кластера для більш ґрунтовного та ширшого його розуміння (рис. 1).

Необхідно виокремити основні функції інноваційного кластера, до яких належать: координація створення та напрямів діяльності через державну регуляцію діяльності інноваційних кластерів; визначення інноваційного продукту та ринкового попиту як об'єктів діяльності кластерів; визначення можливих джерел технологічних рішень об'єкта діяльності кластера; визначення необхідної й можливої наукової експериментально-промислової бази і доведення об'єкта діяльності кластера до експериментального зразка; розроблення і доведення технологій виробництва об'єкта діяльності кластера до промислового рівня; визначення необхідної і можливої промислової бази масового виробництва об'єкта діяльності кластера; фінансове забезпечення діяльності кластера; визначення алгоритмів маркетингу та логістики збуту продукту масового виробництва об'єкта діяльності кластера [3].

Кластерний підхід до формування інноваційної моделі є найбільш прийнятним та інституційно ефективним, оскільки він дає змогу комплексно задіяти всі наявні ресурси та раціонально їх використовувати. Це утворення, яке координує виробництво, інфраструктуру та інші складники виробничого процесу в аграрній галузі, забезпечуючи при цьому мінімізацію ризиків, підвищуючи інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність учасників. Варто також відзначити, що в сучасній економіці інноваційний кластер виступає не лише підсистемою національної чи регіональної інноваційної систем, а й важливим елементом формації всіх її основних одиниць, якими є генерація знань, освіти та професійної підготовки, виробництво товарів та послуг, розвиток інноваційної інфраструктури, ринку інновацій тощо.

Досвід розвинених країн світу підтверджує, що надзвичайно важлива роль у забезпеченні умов інноваційного та економічного розвитку, формуванні конкурентоспроможності економіки на основі кластерної моделі належить державі. Саме вона встановлює стратегічні цілі, забезпечує ресурсну підтримку, зокрема бюджетне фінансування, податкове стимулювання, кредитування тощо. У табл. 2 наведено країни – світові лідери, які мають значний досвід у формуванні кластерів, зокрема і в галузі сільськогосподарства, та запропоновано перспективні заходи адаптації кластеризації для вітчизняного агровиробництва.

Створення інноваційного кластеру в аграрному виробництві має позитивний вплив як на учасників кластеру, так і на розвиток регіону. Пере-

вага створення кластеру передусім у динамічно розвиваючому міжвиробничому співробітництві, у неформальності особистісних комунікацій між учасниками. Завдяки такій формі співпраці відбувається поширення найбільш успішного досвіду застосування нових технологій та методів правління у кластері, що забезпечує поширення нових знань і технологій, прискорення процесу трансформації винаходів та розробок в інновації та самі інновації.

Також слід відзначити іншу перевагу формування кластерної моделі – ефект масштабу, сутність якого в контексті кластерного формування полягає у зменшенні витрат на виготовлення продукції (послуг), витрат на транспортування, спільні закупівлі та продаж, НДДКР, підготовку та перепідготовку кадрів та ін. Перераховані фактори підсилюють мотивацію входження агровиробників у кластер, оскільки невеликі виробники самостійно не можуть вирішити багато завдань, а саме: реалізувати продукцію за кордон, використовувати дорожу техніку, розширювати власні ринки збуту, впроваджувати інновації та самостійно захищати власні інтереси перед державою, збільшувати кількість робочих місць, що матиме позитивний вплив на збільшення показника рівня зайнятості населення та трудового потенціалу – ключового фактору впливу на ріст продуктивності праці агровиробництва.

Якщо розглядати економіко-інноваційний складник наявного потенціалу регіону, то створення інноваційного агровиробничого кластера відкриє можливість активізації інноваційної діяльності в галузі сільськогосподарства регіону за рахунок забезпечення доступом до інноваційних знань, «наука», інформаційних ресурсів, усе більш ефективних нововведень і зростання продуктивності праці в середньостроковій та довгостроковій перспективах. Формування кластера як модельного орієнтиру активізації інноваційного розвитку, на який пропонуємо звернути увагу у формуванні інституційно-забезпечуючої системи, буде індикатором можливостей ефективного використання, вдосконалення, збільшення та консолідації інноваційного потенціалу галузі. Дана інституційна структура покликана на ефективне використання інноваційного потенціалу учасниками кластера (малими та середніми підприємствами), забезпечення їм доступу до глобальних інновацій, підвищуючи тим самим рівень конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Як відомо, всі нововведення та інновації потребують значних інвестицій, які можуть виділити великі корпорації, холдинги або об'єднання виробників. Співпраця учасників кластера дає змогу концентрувати кошти, використані учасниками кластера на інноваційні розробки, дослідження та проекти. Тобто створення кластера має на меті забезпечити умови, за яких можливе кардинальне підвищення рівня інвестицій в основний капітал, що призведе до поступового оновлення виробничих потужностей,

оновлення застарілих основних засобів, підвищення їх рівня придатності.

Позитивні наслідки, які прогнозуються для учасників агровиробничого кластера, наведено в табл. 3.

Однак, як засвідчує світовий досвід, існує низка негативних факторів, які мають істотний вплив на створення інноваційного кластера, а саме: недосконалість нормативної бази; відсутність зацікавленості фінансових установ у підтримці інноваційних проєктів; низька платоспроможність вітчизняних споживачів готових інноваційних розробок; невідповідність виробленої продукції світовим стандартам і трендам; відсутність умов для організації

наукомісткої продукції; політична нестабільність у країні та ін. [17].

Саме тому ефективне функціонування і розвиток кластерних угруповань безпосередньо залежать від зовнішньої підтримки. Досвід розвинених країн світу підтверджує, що ключова роль у забезпеченні умов економічного розвитку, формуванні конкурентоспроможності економіки на основі впровадження кластерних моделей належить державі на макрота мезорівні, основна ціль якої – інтеграція політико-правових, фінансових, науково-технічних, комунікативних інструментів, які формують систему блоків державної кластерної підтримки (рис. 2),

Таблиця 3

Очікувані позитивні наслідки від створення інноваційного агровиробничого кластера

Чинники кластеризації агровиробництва	Переваги кластеризації агровиробництва для їх учасників	Переваги кластеризації агровиробництва для регіону
• кращий доступ до підготовки та залучення кваліфікованого персоналу, послуг, інформації та її швидке поширення	Зростання ефективності агровиробників	– підвищення ефективності використання ресурсів регіону
• полегшення координації та співпраці між агровиробниками		– підвищення рівня зайнятості регіону
• швидке поширення передового досвіду		– зростання ВРП
• ефективна спеціалізація та поділ праці		– поліпшення якості життя населення регіону
• зменшення витрат та рівня ризику		– приріст продуктивності підприємств регіону
• передача сучасних технологій на всіх етапах виробництва		
• поширення прогресивних ідей через неформальні комунікації	Стимулювання та прискорення впровадження інновацій	– прискорення інноваційного розвитку регіону та його інноваційної привабливості
• полегшення апробації здобутих знань		– розвиток інноваційного потенціалу регіону
• можливість розподілу витрат на НДДКР		– посилення практичної значущості наукових досліджень та освіти
• наявність спеціалізованих ресурсів		– поява можливостей для виходу на міжнародні ринки та поліпшення експортної структури
• поява нових компаній та нових сфер виробництва та переробки	Активізація міжвиробничої ініціативи	– розширений доступ до нових технологій
• наявність спеціалізованих знань та ресурсів		– створення нових робочих місць
• налагоджені канали збуту		– зростання обсягу інвестицій
• налагоджений діалог «бізнес – наука – влада – виробництво»	Розвиток ефективних комунікацій	– розвиток інфраструктури
• розвиток співробітництва та встановлення партнерських стосунків		– підвищення ефективності прийняття управлінських рішень
• розвиток неформальних комунікацій		– розвиток соціального капіталу
• підвищення якості та обсягів продукції, їх екологічних характеристик	Підвищення прибутковості	– зростання рівня заробітної плати та мотивації
• спільні закупівлі та продаж (зменшення ціни на сировину)		– зростання інвестиційної привабливості регіону
• зменшення витрат на підготовку кадрів, маркетинг та логістику		– підвищення конкурентоспроможності регіону та швидке економічне зростання
• зростання іміджу кластеру		

Джерело: сформовано та вдосконалено автором за [4; 11; 15]

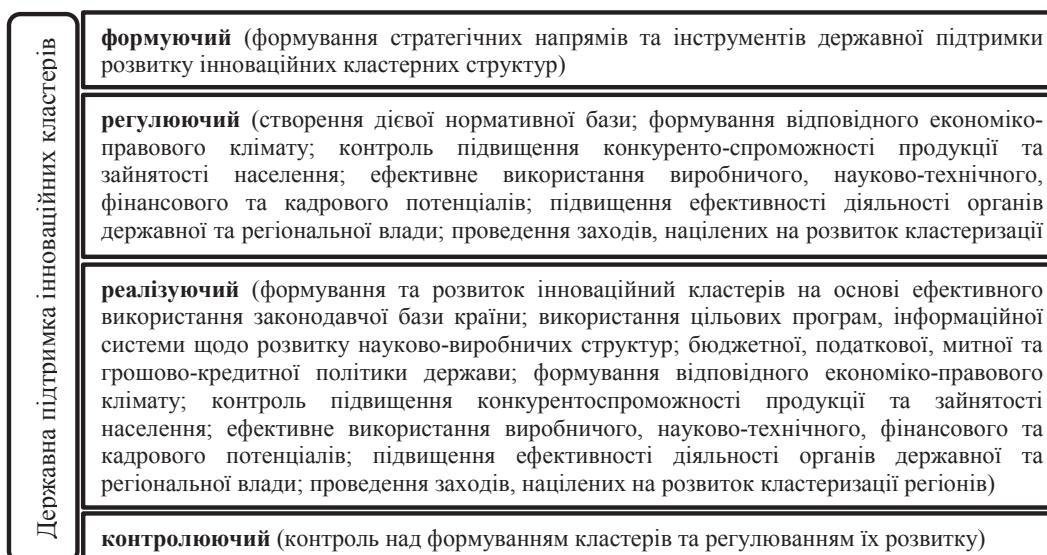

Рис. 2. Система блоків державної кластерної політики

спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційних процесів в агровиробництві.

Крім того, важливо розуміти, що найбільш ефективна підтримка інноваційних кластерів на етапі розвитку кластера, а не його створення. Це пояснюється тим, що сам процес створення кластера – це добровільне та усвідомлене рішення самих майбутніх учасників, на рішення яких неможливо вплинути з боку держави за винятком створення ідеальних сприятливих та стимулюючих умов за рахунок значних фінансових ресурсів. А саме в процесі розвитку кластера, коли він довів своє існування як цілісна та єдина організаційна структура, доцільна державна підтримка, яка може стати критичним чинником його подальшого існування та розвитку.

Висновки. Для сучасного аграрного виробництва України створення інноваційних кластерів є одним із перспективних рішень переформування та побудови нових економічних відносин для виходу на новий, глобальний рівень світових взаємовідносин у сферах господарювання та виробництва. Інноваційний кластер, будучи ключовою точкою зростання інноваційної ринкової економіки, дає змогу використовувати переваги двох способів координації економічної системи – внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму, що стимулює до більш ефективного та швидкого розподілу нових знань, наукових відкриттів та винаходів; концентруватися на бізнес-процесах, що забезпечують найбільшу додану вартість, передаючи решту на аутсорсинг; ефективно залучати і використовувати наявні інвестиції.

Список літератури:

1. Бойко Л.І., Кудря С.В. Кластери як одна з ефективних форм співробітництва. Економічний простір. 2009. № 22/1. С. 327-331.
2. Вишнякова І.В. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах Північної, Східної і Центральної Європи. Вісник Запорізького національного університету. 2011. № 1(9). С. 184 -193.
3. Горбань С.Ф., Чумак О.В. Особливості функціонування інноваційних кластерів в Україні. Наука й економіка. 2014. № 3(35). С. 224-230. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nie_2014_3_34.pdf.
4. Гусаков В.Е. Концепция создания и функционирования кластерных структур в аграрном комплексе. Вестник Национальной академии наук Беларуси. Сер. аграрных наук. 2016. № 3. С. 19-25.
5. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/>.
6. Єжакова Н.В. Оцінка взаємодії елементів інноваційного кластера. Економіка Крима. 2010. № 4. С. 20-25. URL: <http://www.readera.org/article/otsinka-vzayemodiye-elementivinnovatsiynoho-klastera-10187808.html/>.
7. Іванченко Г.В. Розробка кластерної моделі розвитку регіону: методологічний підхід. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2049>.
8. Карпенко О.О. Аналіз світового досвіду кластерного утворення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 36. С. 41-46.
9. Ковальова Ю.М., Алишева Н.В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі. Механізм регулювання економіки. 2008. № 2. С. 214-226.
10. Кузьміна Ю.Д. Инновационные кластеры: сущность и особенности. Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. 2011. № 11. С. 21-26.
11. Мазнев. Г.С. Інноваційні технологічні кластери: особливості та застереження. Економіка АПК. 2013. № 8. С. 63-67.
12. Петров Р.С., Аксенова Ж.Н. Формирование инновационных кластеров как способ активизации технологического трансфера в регионе. Современные наукоемкие технологии. 2008. № 9. С. 44-45.

13. Пуліна Т.В. Генезис кластерних об'єднань підприємств. Проблеми економіки. 2013. № 3. С. 134-142. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Rekon_2013_3_19.pdf.
14. Пушкар Т.А., Федорова В.Г. Світовий досвід формування й розвитку мережових і кластерних об'єднань. Економічний часопис XXI. 2011. № 11/12. С. 68-71.
15. Самофатова В.А. Сталый розвиток агропродовольчої сфери регіону на основі кластерного підходу. Економіка харчової промисловості. 2016. № 8(4). С. 10-14.
16. Саяпина К.В. Формирование инновационных кластеров как инструмент эффективного экономического управления. Эффективное антикризисное управление. 2013. № 6. С. 88-95. URL: <http://www.e-c-m.ru/index.php/jour/article/view/204>.
17. Семенова Н.Н. Наука как фактор глобализации. Наука в условиях глобализации. М.: Логос, 2008. 520 с.
18. Тищенко О.М. Класифікація промислових кластерів: типи й моделі. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. № 4. С. 12-18.
19. Чудасва І.Б. Агротехнопарки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. Вісник Сумського нац. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит». 2010. № 1(28). С. 159-168.
20. Чудасва І.Б. Маркетинг технологічного парку. Інвестиції. 2011. № 8. С. 15-17.
21. Чупайленко О.А. Складові синергетичного ефекту в інноваційних кластерах. Економіка і менеджмент культури. 2013. № 1. С. 52-55. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekmk_2013_1_11.pdf.

Іванова Н.С., к. е. н., доцент,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту
та публічного адміністрування
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Іванова Н.С. Дослідження економічної безпеки регіонів України. У статті доведено доцільність використання методу дискримінантного аналізу під час дослідження регіональної економічної безпеки за даними соціально-економічного розвитку регіону. Розроблено класифікаційні функції визначення приналежності регіону до відповідної групи економічної безпеки: «добре», «достатньо» та «задовільно». Оцінка коректності отриманих функцій свідчить про доцільність їх використання. На основі фактичних даних соціально-економічного розвитку регіонів за 2008-2015 рр. визначено стан економічної безпеки регіонів України та проведено їх ретроспективний аналіз.

Ключові слова: економічна безпека регіону, багатовимірні статистичні методи, кластерний аналіз, дискримінантний аналіз.

Іванова Н.С. Исследование экономической безопасности регионов Украины. В статье доказана целесообразность использования метода дискриминантного анализа при исследовании региональной экономической безопасности по данным социально-экономического развития региона. Разработаны классификационные функции определения принадлежности региона к соответствующей группе экономической безопасности: «хорошо», «достаточно» и «удовлетворительно». Оценка корректности полученных функций свидетельствует о целесообразности их использования. На основе фактических данных социально-экономического развития регионов за 2008-2015 гг. определено состояние экономической безопасности регионов Украины и проведен их ретроспективный анализ.

Ключевые слова: экономическая безопасность региона, многомерные статистические методы, кластерный анализ, дискриминантний аналіз.

Ivanova N.S. Research of economic security of regions of Ukraine. The article presents the appropriateness of the use of the method of discriminant analysis in studying the regional economic security on data of socio-economic development of a region. Classification functions of determining the region's belonging to the corresponding group of economic security are developed: "good", "sufficiently", and "satisfactory". The evaluation of the correctness of the received functions indicates the expediency of their use. On the basis of actual data of socio-economic development of regions for 2008-2015, the states of economic security of regions of Ukraine are determined and their retrospective analysis is carried out.

Key words: economic security of region, multidimensional statistical methods, cluster analysis, discriminant analysis.

Постановка проблеми. В умовах децентралізації регіонального управління питання регіональної економічної безпеки набуває особливої уваги. Постає питання формування й упровадження ефективного антикризового регіонального менеджменту для забезпечення економічної безпеки як на мезорівні, так і на рівні держави. Постає необхідність у чітко визначеній методиці автентифікації регіону в системі регіональної економічної безпеки, яка дасть змогу визначити поточний стан економічної безпеки регіону і отримати прогноз у разі змін індикаторів. Економічна безпека регіону характеризується великою кількістю показників, які мають свої одиниці виміру та розмірність, тому доцільним є дослідження економічної безпеки регіонів із застосуванням методу дискримінантного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення проблеми дослідження економічної безпеки регіону зробив С.П. Стеценко [1], який розглядав можливість дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу. Науковці А.І. Сухоруков та Ю.М. Харазішвілі [2] інтегрували наявну методику розрахунку рівня економічної безпеки України [3] на регіональний рівень, яка, своєю чергою, була вдоскоалена А.М. Гуменюком [4]. О.М. Любченко [5] представлено механізм впливу рівня соціально-економічного розвитку регіону на економічну безпеку України та запропоновано показники, що характеризують вплив соціально-економічного розвитку регіону на економічну безпеку країни.

Сьогодні не існує загальноприйнятої методики розрахунку показника економічної безпеки регіонів

та методики його прогнозування. Економічна безпека регіону характеризується великою кількістю показників, які мають свої одиниці виміру та розмірність. Нами зроблено спробу оцінити стан економічної безпеки регіонів із застосуванням одного із методів багатовимірною моделювання – дискримінантного аналізу.

Постановка завдання. Мета статті – розробити моделі визначення стану економічної безпеки регіонів та провести ретроспективний аналіз за 2008-2015 рр.

Виклад основних результатів. У результаті попередніх досліджень нами визначено три регіональні кластери економічної безпеки за показниками їхнього соціально-економічного розвитку за 2015 р. [6]:

кластер 1 «Добре» – із регіональною економічною безпекою на рівні «добре»: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська області;

кластер 2 «Достатньо» – області із значенням регіональної безпеки на достатньому рівні: Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська;

кластер 3 «Задовільно» – області із задовільним рівнем регіональної економічної безпеки: Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька.

За отриманими результатами складно визначити приналежність регіону до того чи іншого кластеру економічної безпеки в динаміці. Вирішенням зазначеної проблеми є розроблення дискримінантних функцій для кожного кластеру.

Дискримінантна функція – це лінійна комбінація певної множини ознак, які називаються класифікаційними і на основі яких ідентифікуються класи. Особливість дискримінантної функції полягає у тому, що класи представляються шкалою найменувань, а класифікаційні ознаки x_i , де $i = 1, 2, m$, вимірюються метричною шкалою. Кількість останніх не може перевищувати $(n - 2)$, де n – обсяг сукупності [7].

Дискримінантна функція f_j визначається для кожного j -го класу ($j = 1, 2, \dots, p$):

$$f_j = a_{0j} + a_{1j}\bar{x}_{1j} + a_{2j}\bar{x}_{2j} + \dots + a_{mj}\bar{x}_{mj}, \quad (1)$$

де a_{ij} – коефіцієнт функції (змістовної інтерпретації не має);

\bar{x}_{ij} – середнє значення i -ї ознаки в j -му класі.

Розрахунки дискримінантних функцій класів економічної безпеки регіонів здійснювалися в системі Statistica 10 (Discriminant Analysis).

Вихідними даними є матеріали Державної служби статистики України [8] щодо соціально-економічного розвитку регіонів України в 2015 р.: чисельність наявного населення (X_1), кількість зайнятих

економічною діяльністю (X_2), наявний дохід населення у розрахунку на одну особу (X_3), витрати населення у розрахунку на одну особу (X_4), середньомісячна заробітна плата (X_5), індекс споживчих цін (X_6), валовий регіональний продукт (X_7), обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг) (X_8), продукція сільського господарства (X_9), продукція рослинництва (X_{10}), продукція тваринництва (X_{11}), прийняття в експлуатацію загальної площі житла (X_{12}), роздрібний товарообіг підприємств (X_{13}), експорт товарів і послуг (X_{14}), імпорт товарів і послуг (X_{15}), фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування (X_{16}), капітальні інвестиції (X_{17}).

Оцінка результатів класифікації методом дискримінантного аналізу свідчить про коректність класифікації: показник лямбди Вілкса (λ) дорівнює 0,0043, а згідно з теорією, близькі до 0 значення λ свідчать про високу розпізнавальну спроможність дискримінантної функції. Отже, отримані в результаті проведених розрахунків дискримінантні функції дають змогу визначити стан економічної безпеки регіонів із мінімальною ймовірністю помилки. Параметри дискримінантної функції за кожним із виділених класів представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Функції класифікації економічної безпеки регіонів

Параметри	«Добре»	«Достатньо»	«Задовільно»
X1	54,3649	-21,5795	-23,2923
X2	-37,7166	19,7183	10,8190
X3	23,9716	-8,6397	-11,2555
X5	8,3786	-3,8047	-3,0510
X6	-3,0515	2,5101	-0,1538
X7	-99,7468	40,1426	42,1180
X8	77,9946	-41,2365	-21,8543
X10	0,9425	4,9592	-6,4038
X12	38,7465	-20,4421	-10,9058
X13	99,9552	-51,5905	-29,4215
X14	-11,6107	8,7627	0,3013
X17	-48,4862	27,7077	11,2543
Constant	-46,7784	-13,1659	-9,7076

Джерело: розраховано автором

За даними табл. 1 розроблено відповідні класифікаційні функції економічної безпеки регіонів (2) – (4):

– регіональна економічна безпека «добре» (РЕБД.) описується формулою (2):

$$\begin{aligned} \text{РЕБ}_D = & 54,36X_1 - 37,72X_2 + 23,97X_3 + 8,38X_5 - \\ & - 3,05X_6 - 99,75X_7 + 77,99X_8 + 0,94X_{10} + \\ & + 38,75X_{12} + 99,96X_{13} - 11,61X_{14} - 48,78X_{17} - 46,78 \end{aligned} \quad ; (2)$$

– регіональна економічна безпека «достатньо» (РЕБДС.) описується формулою (3):

$$PEB_{DC} = -21,58X_1 + 19,72X_2 - 8,64X_3 - 3,8X_5 + 2,51X_6 + 40,14X_7 - 41,24X_8 + 4,96X_{10} - 20,44X_{12} - 51,59X_{13} + 8,76X_{14} + 27,71X_{17} - 13,17; \quad (3)$$

– регіональна економічна безпека «задовільно» (РЕБЗ) описується формулою (4):

$$PEB_3 = -23,29X_1 + 10,82X_2 - 11,26X_3 - 3,05X_5 - 0,15X_6 + 42,12X_7 - 21,85X_8 - 6,4X_{10} - 10,91X_{12} - 29,42X_{13} + 0,3X_{14} + 11,25X_{17} - 9,71 \quad (4)$$

Об'єкт дослідження (регіон) належить до того класу («добре», «достатньо», «задовільно»), для якого індивідуальні значення дискримінантної функції більші.

Результати розрахунків за формулами (2) – (4) за фактичними даними соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. співпадають із результатами попередньо проведеного кластерного аналізу, що підтверджує коректність розроблених моделей (табл. 2).

Аналогічні розрахунки було проведено й за попередні роки, за період 2008-2014 рр., результати представлено в табл. 3.

За даними табл. 3 можна зробити висновок, що стан економічної безпеки регіонів на рівні «добре» протягом усього періоду дослідження мають такі регіони, як Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. Запорізька область також належить до зазначеної групи, крім періодів 2009-2010 рр.

До регіонів із достатнім рівнем економічної безпеки належать Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області.

Із задовільним рівнем економічної безпеки можна віднести такі регіони як Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська та Чернівецька області. Житомирська область також має задовільний рівень економічної безпеки, крім 2012 р. – достатній рівень.

Коливання стану економічної безпеки спостерігається тільки в деяких регіонах. Однією з таких областей є Луганська, за результатами 2008, 2009, 2011, 2012 та 2015 рр., стан економічної безпеки

Таблиця 2

Визначення стану економічної безпеки регіонів за розробленими дискримінантними функціями (2) – (4), 2015 р.

Регіон (область)	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська
Х1	-0,07	-0,74	1,90	3,11	-0,49	-0,48	0,11	-0,33	0,09	-0,82	0,65	1,04
Х2	0,16	-0,79	2,90	0,44	-0,42	-0,37	0,40	-0,24	0,38	-0,82	-1,10	1,41
Х3	0,23	-0,62	2,20	-1,36	-0,10	-1,23	1,60	-0,39	1,13	-0,16	-2,54	0,26
Х5	-0,43	-0,66	1,64	2,95	-0,70	-0,47	1,29	-0,42	1,19	-0,68	-0,37	0,10
Х6	-2,41	-0,16	-0,51	1,64	0,04	0,19	-0,76	-0,11	0,34	-1,16	-2,41	0,79
Х7	-0,09	-0,71	3,32	1,12	-0,56	-0,77	0,55	-0,40	0,88	-0,56	-0,88	0,67
Х8	-0,17	-0,61	3,61	1,71	-0,52	-0,69	1,12	-0,39	0,19	-0,56	-0,56	-0,04
Х10	1,44	-1,10	1,20	-0,83	-0,58	-1,61	0,30	-1,41	0,55	0,67	-1,26	-0,51
Х12	-0,03	-0,18	-0,16	-0,89	-0,47	0,10	-0,74	1,12	3,60	-0,71	-0,94	1,88
Х13	-0,40	-0,39	2,74	-0,09	-0,46	-0,33	0,52	-0,48	1,35	-0,65	-1,12	1,13
Х14	-0,30	-0,45	3,50	1,78	-0,59	-0,06	1,12	-0,62	0,36	-0,61	-0,72	0,14
Х17	-0,05	-0,25	2,98	0,10	-0,61	-0,64	0,01	0,31	2,73	-0,59	-0,92	0,93
«добре»	-85,65	-83,33	49,26	46,00	-78,62	-69,40	38,20	-72,38	45,46	-109,64	-78,97	29,70
«достатньо»	12,97	-1,23	-58,03	-56,13	-0,03	-10,60	-52,52	-8,08	-55,38	19,30	-4,89	-52,07
«задовільно»	-5,09	8,84	-43,27	-42,56	3,38	7,19	-39,79	6,97	-42,93	8,77	9,15	-32,86
макс.	12,97	8,84	49,26	46,00	3,38	7,19	38,20	6,97	45,46	19,30	9,15	29,70
Дискримінантний аналіз	«достатньо»	«задовільно»	«добре»	«добре»	«задовільно»	«задовільно»	«добре»	«задовільно»	«добре»	«достатньо»	«задовільно»	«добре»
Кластерний аналіз	«достатньо»	«задовільно»	«добре»	«добре»	«задовільно»	«задовільно»	«добре»	«задовільно»	«добре»	«достатньо»	«задовільно»	«добре»

Регіон (об- ласть)	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
Х1	-0,60	0,87	-0,26	-0,60	-0,65	-0,71	1,26	-0,71	-0,44	-0,50	-0,90	-0,74
Х2	-0,41	1,32	-0,15	-0,48	-0,54	-0,76	2,05	-0,62	-0,44	-0,36	-0,89	-0,67
Х3	0,25	0,82	0,86	-0,30	0,46	-0,87	0,75	-0,21	0,17	-0,16	-0,82	0,03
Х5	0,82	0,64	0,39	-0,06	-0,32	-1,29	0,21	-1,02	-0,49	-0,51	-1,17	-0,65
Х6	-0,06	0,49	0,69	0,64	0,94	0,74	0,29	1,09	-0,56	0,09	-0,81	0,99
Х7	-0,35	0,78	0,70	-0,63	-0,49	-0,82	1,34	-0,70	-0,50	-0,29	-1,00	-0,59
Х8	-0,38	-0,10	0,77	-0,50	-0,35	-0,72	0,78	-0,64	-0,50	-0,18	-0,80	-0,49
Х10	0,08	0,50	1,92	-0,94	0,25	-0,40	1,45	0,49	0,36	0,60	-1,43	0,25
Х12	-0,58	0,56	-0,34	-0,10	-0,61	0,19	-0,05	-0,72	0,16	-0,52	-0,05	-0,53
Х13	-0,41	1,79	-0,22	-0,58	-0,69	-0,76	1,79	-0,44	-0,52	-0,44	-0,73	-0,63
Х14	0,45	0,83	0,11	-0,64	-0,48	-0,68	0,14	-0,73	-0,62	-0,60	-0,81	-0,53
Х17	-0,28	0,37	0,10	-0,56	-0,66	-0,64	0,57	-0,75	-0,15	-0,52	-0,80	-0,69
«добре»	-100,3	61,26	-83,35	-74,50	-89,28	-94,41	40,31	-85,93	-71,97	-84,96	-79,16	-91,00
«достат- ньо»	17,29	-62,12	10,53	-4,04	11,31	7,59	-52,33	9,46	2,74	6,32	-6,95	10,93
«задо- вільно»	2,90	-49,17	-4,36	4,29	-0,05	8,62	-41,85	-0,91	-5,56	1,78	11,64	1,88
макс.	17,29	61,26	10,53	4,29	11,31	8,62	40,31	9,46	2,74	6,32	11,64	10,93
Дискримі- нантний аналіз	«достат- ньо»	«добре»	«достат- ньо»	«задо- вільно»	«достат- ньо»	«задо- вільно»	«добре»	«достат- ньо»	«достат- ньо»	«достат- ньо»	«задо- вільно»	«достат- ньо»
Кластерний аналіз	«достат- ньо»	«задо- вільно»	«добре»	«добре»	«задо- вільно»	«задо- вільно»	«добре»	«задо- вільно»	«добре»	«достат- ньо»	«задо- вільно»	«добре»

якої характеризується як задовільний; 2010 р. – «добре»; 2013, 2014 рр. – достатній рівень. Сумська область характеризується як регіон із достатнім рівнем економічної безпеки, крім 2009 та 2010 рр., коли регіон мав задовільний рівень. Тернопільська область у 2014 р. належить до кластеру регіонів із достатнім рівнем економічної безпеки, весь інший час – із задовільним рівнем економічної безпеки. Ситуація навпаки спостерігається у Херсонській області: 2014 р. – задовільний рівень економічної безпеки; весь останній період дослідження – достатній рівень.

Висновки. Застосування багатовимірних статистичних методів під час дослідження багатокриптеріальних економічних систем, таких як економічна безпека регіону, дає змогу опрацювати велику

кількість індикаторів із різними одиницями виміру та ідентифікувати однорідність об'єктів системи. Застосування дискримінантного аналізу дало змогу розробити класифікаційні функції визначення приналежності регіону до відповідного кластеру (групи) регіональної економічної безпеки. У результаті проведеного дослідження для всіх регіонів України визначено один із станів економічної безпеки: «добре», «достатньо», «задовільно». Крім того, розроблені дискримінантні функції дають змогу визначити прогностичний стан економічної безпеки регіонів за прогностичними значеннями соціально-економічного розвитку регіонів. Недоліком є відсутність кількісного виміру значення економічної безпеки регіонів, тому в подальших дослідженнях доцільним є розрахунок інтегрального показника методом таксономії

**Визначення стану економічної безпеки регіонів України, 2008-2015 рр.
(1 – «добре», 2 – «достатньо», 3 – «задовільно»)**

Регіон (область)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вінницька	2	2	2	2	2	2	2	2
Волинська	3	3	3	3	3	3	3	3
Дніпропетровська	1	1	1	1	1	1	1	1
Донецька	1	1	1	1	1	1	1	1
Житомирська	3	3	3	3	2	3	3	3
Закарпатська	3	3	3	3	3	3	3	3
Запорізька	1	2	2	1	1	1	1	1
Івано-Франківська	3	3	3	3	3	3	3	3
Київська	1	1	1	1	1	1	1	1
Кіровоградська	2	2	2	2	2	2	2	2
Луганська	3	3	1	3	3	2	2	3
Львівська	1	1	1	1	1	1	1	1
Миколаївська	2	2	2	2	2	2	2	2
Одеська	1	1	1	1	1	1	1	1
Полтавська	2	2	2	2	2	2	2	2
Рівненська	3	3	3	3	3	3	3	3
Сумська	2	3	3	2	2	2	2	2
Тернопільська	3	3	3	3	3	3	2	3
Харківська	1	1	1	1	1	1	1	1
Херсонська	2	2	2	2	2	2	3	2
Хмельницька	2	2	2	2	2	2	2	2
Черкаська	2	2	2	2	2	2	2	2
Чернівецька	3	3	3	3	3	3	3	3
Чернігівська	2	2	2	2	2	2	2	2

Список літератури:

1. Стеценко С.П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 23. С. 121-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28.
2. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М. Ефективність соціально-економічного розвитку та економічна безпека регіону (на прикладі Закарпатської області): аналіт. доп. К.: НІСД, 2013. 32 с.
3. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 2.03.2007 № 60. URL: <http://www.expertua.info/document/archivera/law5xwqoi/index.htm>.
4. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. К.: НІСД, 2014. 468 с.
5. Любченко О.М. Показники і критерії оцінки економічної безпеки регіону. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf>.
6. Іванова Н.С. Ідентифікація однорідності об'єктів системи антикризового управління методом кластеризації. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 4. С. 188-198. DOI: 10.21272/mmi.2017.4-16.
7. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2001. 170 с.
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Назва з екрана.

Лозовська Н.М., к. е. н.,
викладач економічних дисциплін
Вінницький коледж

Національного університету харчових технологій

Рожко З.П., викладач економічних дисциплін
Вінницький коледж

Національного університету харчових технологій

Струс Л.А., викладач економічних дисциплін
Вінницький коледж

Національного університету харчових технологій

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ

Лозовська Н.М., Рожко З.П., Струс Л.А. Сучасний стан та потенціал розвитку м'ясопереробної галузі. У статті досліджено динаміку поголів'я ВРХ, корів, свиней, овець, кіз і птиці на прикладі Вінницької області. Здійснено оцінку діяльності м'ясопереробних підприємств Вінницької області за асортиментом і середньою виробничою потужністю. Наведено напрями державної підтримки галузі тваринництва на 2018 р.

Ключові слова: м'ясо, м'ясна промисловість, підприємства, тваринництво, ефективність тваринницької галузі.

Лозовская Н.Н., Рожко З.П., Струс Л.А. Современное состояние и потенциал развития мясоперерабатывающей отрасли. В статье исследована динамика поголовья КРС, коров, свиней, овец и коз, птицы на примере Винницкой области. Осуществлена оценка деятельности мясоперерабатывающих предприятий Винницкой области по ассортименту и средней производственной мощности. Приведены направления государственной поддержки отрасли животноводства на 2018 г.

Ключевые слова: мясо, мясная промышленность, предприятия, животноводство, эффективность животноводческой отрасли.

Lozovska N. M., Rozhko Z.P., Strus L.A. The Current State and Potential of the Development of Meat Processing Industry. The article investigates the dynamics of cattle, cows, pigs, sheep, goats and poultry based on the example of Vinnytsia region. The activity of the meat processing enterprises of Vinnytsia region is evaluated for assortment and average production capacity. The article provides directions of state support for the livestock sector in 2018.

Key words: meat, meat industry, enterprises, animal husbandry, efficiency of livestock industry.

Постановка проблеми. М'ясо – це продукт харчування першої необхідності, котрий не має аналогів і повноцінних продуктів-замінників. М'ясна промисловість займає особливе місце серед галузей промисловості країни. М'ясопереробний комплекс є основним складником агропромислового комплексу України. Важливість цього комплексу визначається насамперед цінністю м'ясної продукції, а також сільськогосподарським потенціалом України, що дає змогу повністю забезпечувати внутрішні потреби країни та збільшувати експортний потенціал м'ясопереробної галузі. Ринок м'яса та м'ясопродуктів є повністю залежним від сировинної бази м'ясопереробного комплексу, тому питання дослідження розвитку м'ясопереробної галузі є важливим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами дослідження сучасного стану та потенціалу розвитку м'ясопереробної галузі України займалися М.П. Денисенко, П.О. Заремба, М.В. Руденко та багато інших учених.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану м'ясопереробної галузі України та формування основних орієнтирів розвитку галузі на прикладі Вінницького регіону.

Виклад основних результатів. М'ясна промисловість вважається однією з провідних галузей харчової промисловості в Україні. На ефективність роботи м'ясопереробної галузі впливає якісна сировинна база, тому доречним є дослідження динаміки вирощування поголів'я ВРХ, корів, свиней, овець та кіз, птиці в Україні та Вінницькій області зокрема.

Серед регіонів України в січні-грудні 2016 р. лідерами з реалізації на забій худоби та птиці всіма категоріями господарств є Вінницька, Черкаська, Дніпропетровська та Київська області, які разом реалізували на забій 45,2% худоби і птиці від загальних обсягів реалізації у цілому в державі (3 294,2 тис. т). Загальний показник із вирощування худоби та птиці на сільськогосподарських підприємствах у січні-грудні 2016 р. збільшився

проти відповідного періоду минулого року на 7,6 тис. т за рахунок збільшення вирощування птиці на 17,2 тис. т. Вирощування великої рогатої худоби зменшилося на 3,2 тис. т, свиней – на 6,1 тис. т [1].

У табл. 1 та на рис. 1 наведено динаміку вирощування поголів'я ВРХ, корів, свиней, овець та кіз, птиці за період 2010-2016 рр. у Вінницькій області.

Аналізуючи табл. 1, необхідно зазначити, що в 2010-2016 рр. м'ясопереробна галузь потерпала від зменшення кількості ВРХ, корів, свиней, вівець та кіз. Поголів'я ВРХ, корів зменшувалося на протязі шести років, поголів'я свиней, овець та кіз, птиці збільшувалося.

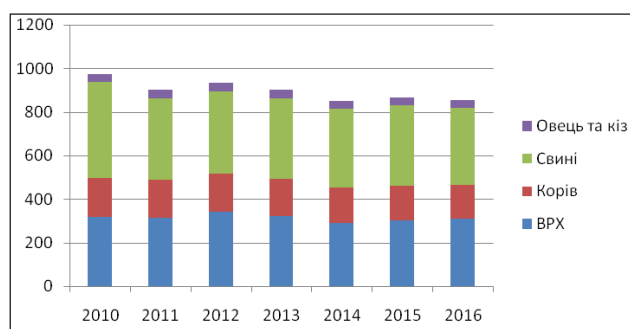

Рис. 1. Поголів'я ВРХ, корів, свиней, овець та кіз за період 2010-2016 рр., Вінницька область (тис. голів)

Джерело: згруповано авторами на основі [8]

Стрімкий розвиток птахівництва в Україні спричинений потребами населення щодо дієтичних та порівняно недорогих м'ясних виробів. Аналізуючи рис. 2, необхідно зазначити, що поголів'я птиці з кожним роком збільшувалося, але за період 2015-2016 рр. скоротилося на 1 270,7 тис. голів.

Проаналізувавши поголів'я худоби в Україні (рис. 3), можна сказати, що протягом останніх 25-ти років поголів'я великої рогатої худоби скоротилося майже в сім разів – із 24,6 млн. голів до 3,8 млн. голів, у тому числі поголів'я корів – у чотири рази, з 8,4 млн. голів до 2,2 млн. голів [9].

Надзвичайно негативна динаміка спостерігається й у виробництві основних видів продукції тваринництва. За останні 25 років в Україні виробництво м'яса скоротилося майже вдвічі, з 4 млн. т до 2,3 млн. т, виробництво молока – вдвічі, з 22,4 млн. т

до 10,6 млн. т, а виробництво вовни взагалі майже в 14 разів, з 26,6 тис. т до 2,3 тис. т [9].

Рис. 2. Поголів'я птиці за період 2010-2016 рр., Вінницька область (тис. голів)

Джерело: згруповано авторами за даними [8]

Сегмент м'ясної переробки займає достатньо велику нішу в харчовій промисловості України, поступаючись за обсягами реалізованої продукції лише секторам молочного виробництва та виробництва напоїв [1, с. 146]. Поголів'я ВРХ і свиней у країні скорочувалося впродовж останніх чотирьох-п'яти років і, як наслідок, на початок 2017 р. було найнижчим із 2010 р. по свинях, а по ВРХ узагалі було найнижчим за всю історію незалежної України. Порівняно з попереднім роком кількість ВРХ зменшилася на 2%, а свиней – на 6% [1].

У Вінницькій області функціонують підприємства м'ясної галузі, серед них є такі, що займають перші місця в Україні з виробництва м'яса та м'ясних продуктів, а саме:

– ТОВ «Барський птахокомбінат», Барський р-н, м. Бар (офіційний сайт: <http://bpkombin.com.ua/>). На даному м'ясокомбінаті здійснюється виробництво ковбасних виробів, напівфабрикатів, м'ясних продуктів; середня виробнича потужність на рік – 13 тис. т;

– ПАТ «Птахокомбінат «Бершадський», що знаходиться в Бершадському районі, с. Війтівка (офіційний сайт: <http://ptax.pat.ua>). На підприємстві виготовляється м'ясо бройлерів, включаючи субпродукти I категорії, ковбасні вироби, паштети, консерви та інші супутні товари; середня виробнича потужність на рік – 15 тис. т;

– Споживче товариство «Надія», Бершадський р-н, м. Бершадь. На підприємстві виготовляються ковбаси напівкопчені, ковбаси варені та сардельки,

Таблиця 1

Поголів'я ВРХ, корів, свиней, овець та кіз, птиці за період 2010-2016 рр. у Вінницькій області (тис. голів)

Вид тварин	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
ВРХ	317,2	313,4	343,4	322,4	291,1	300,7	308,8
Корови	179,1	174,1	173	170,9	161,8	159,8	157,7
Свині	439,6	373,6	377,5	370	362	370,6	351,3
Вівці та кози	37,7	40,3	40,6	36,8	34,8	33,9	38,3
Птиця	10285,3	9859,4	13805,5	23295,8	27012,5	28920,1	27649,3

Джерело: згруповано авторами на основі [8]

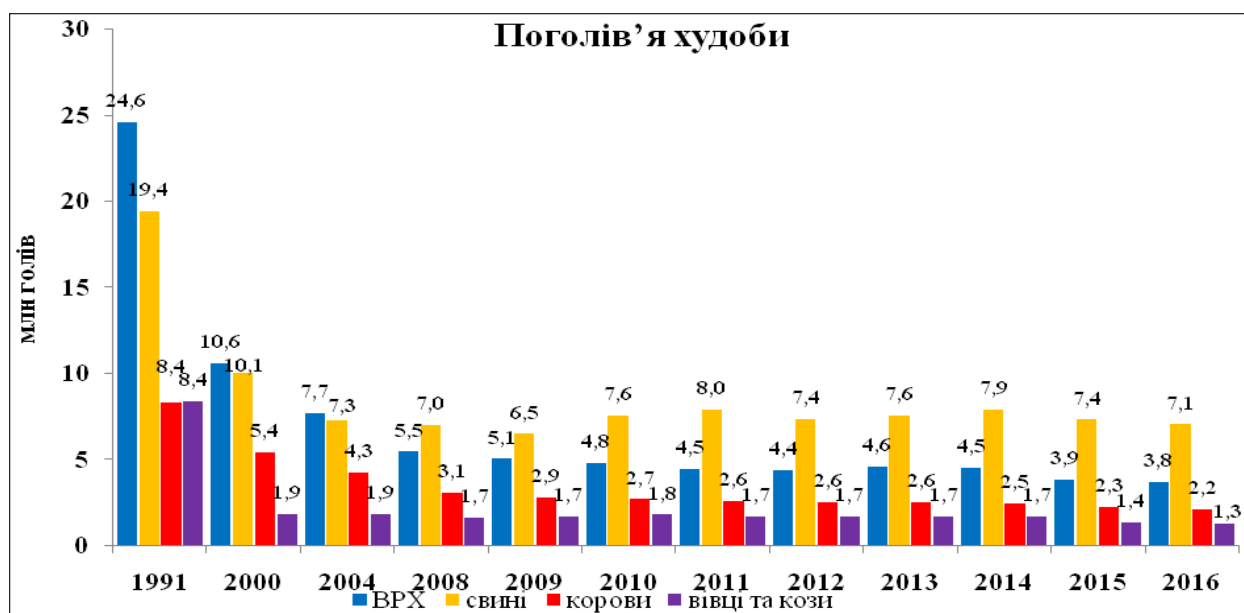

Рис. 3. Поголів'я ВРХ, свиней, корів, овець та кіз за період 1991-2016 рр. в Україні

Джерело: згруповано авторами на основі [9]

копченості; середня виробнича потужність на рік – 17 тис. т;

– ТОВ «Ковінко Ковбаси», що знаходиться Вінницький р-н, с. Лука-Мелешківська (офіційний сайт: <https://www.kovinkokovbasi.business-guide.com.ua/>). На підприємстві здійснюється виробництво м'ясних продуктів, м'яса та субпродуктів, проводиться оптова та роздрібна торгівля м'ясними продуктами та субпродуктами; середня виробнича потужність на рік – 650 т;

– ТОВ «Вінницько-Хуторянський м'ясопереробний комбінат», Вінницький р-н, с. Вінницькі Хутори (офіційний сайт: ardvin.org.ua/.../197-tov-vinnitsko-khutoryanskij-m-yasoper). На підприємстві виробляється м'ясо свинини та яловичини в напівтушах; середня виробнича потужність на рік – 50 т;

– ТОВ «Лучанка», Вінницький р-н, с. Лука-Мелешківська (офіційний сайт: <http://kovbaskoff.com.ua/index.php/news>). На підприємстві виготовляються м'ясні та ковбасні вироби; середня виробнича потужність на рік – 45 т;

– ПП «Гайсин-м'ясокомбінат», м. Гайсин. Підприємство виготовляє м'ясо, включаючи субпродукти, ковбасні вироби; середня виробнича потужність на рік -13 т;

– ТОВ ВІК «Приборівські ковбаси», Липовецький р-н, смт. Турбів (офіційний сайт: <http://ardvin.org.ua/company/bizkolo/270-tov-vik-priborivskikovbasi>). Асортимент продукції: виробництво ковбасних і м'ясних виробів; середня виробнича потужність на рік -12 т;

– ТОВ «Літинський м'ясокомбінат», Літинський р-н, смт. Літин, (офіційний сайт: <http://lmk-lider.com.ua/>). На підприємстві здійснюється виробництво ковбасних виробів, субпродуктів, м'яса; середня виробнича потужність на рік -100 т;

– ТОВ «Оратів м'ясо», Оратівський р-н, смт. Оратів (офіційний сайт: <http://orativ-myaso.business-guide.com.ua/>) На підприємстві здійснюється виробництво м'яса свинини і м'яса яловичини; середня виробнича потужність на рік -18 т;

– ПАТ «Тростянецький м'ясокомбінат», Тростянецький район, смт. Тростянець (офіційний сайт: <http://meat-trostanets.com.ua/>). На підприємстві виготовляються м'ясо, ковбасні та субпродуктові вироби; середня виробнича потужність на рік – 300 т;

– Тульчинський м'ясокомбінат ТОВ «ТЕРРА ФУД», Тульчинський район, м. Тульчин (офіційний сайт: <http://terrafoodgroup.com/>). На підприємстві здійснюється виробництво ковбасних виробів, м'яса та м'ясопродуктів; середня виробнича потужність на рік – 367 тис. т;

– ПАТ «Козятинський м'ясокомбінат», м. Козятин (офіційний сайт: <http://kpp.org.ua/>). Виготовляються м'ясо яловиче в напівтушах, м'ясо яловиче жиловане, субпродукти яловичі, м'ясні напівфабрикати, ковбасні вироби, копченості; середня виробнича потужність на рік – 200 тис. т;

– ТОВ «Вінницька птахофабрика», Тростянецький р-н. (офіційний сайт: www.mhp.com.ua/ru/operations/op-vinnitskaja-ptitsefabrika-oao-mkhp). Вирощування птиці та її переробка; середня виробнича потужність на рік – 566 тис. т;

– ТОВ «РИТОН», м. Вінниця (офіційний сайт: <http://riton-ltd.business-guide.com.ua/>). Виготовляються свинина, яловичина, заморожені напівтушки; середня виробнича потужність на рік – 120 тис. т.

Характеризуючи підприємства, необхідно зазначити, що найбільшими виробниками м'ясних продуктів у Вінницькій області є ТОВ «Вінницька птахофабрика», ПАТ «Козятинський м'ясоком-

бінат», ПАТ «Гростянецький м'ясокомбінат», ТОВ «Ковінько Ковбаси», ТОВ «Літинський м'ясокомбінат», на яких виробнича потужність сягає від 100 до 650 тис. т.

У результаті проведення досліджень прослідковується тенденція до зниження поголів'я, тому державою здійснюється підтримка галузі тваринництва.

Дослідимо обсяги прямої бюджетної підтримки тваринницької галузі в Україні (рис. 4).

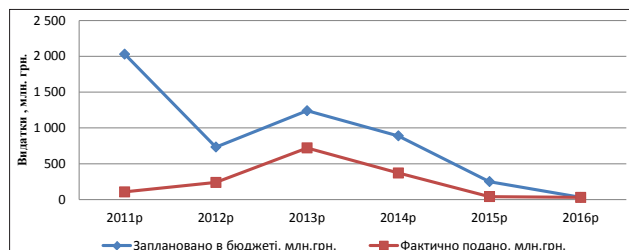

Рис. 4. Видатки за бюджетною програмою КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва»

Джерело: складено авторами за [5]

За період 2011-2016 рр. очевидно є загальна спадна динаміка державних видатків у галузі тваринництва. У запланованих видатках бюджету за аналізований період відбулися такі зміни відповідно до 2011 р.: у 2012 р. – зменшення у 2,8 рази, у 2013 р. – у 1,6 рази, у 2014 р. – у 2,3 рази, у 2015 р. – зменшення у вісім разів, а в 2016 р. – у 67 разів. Також існує значна невідповідність між запланованими видатками та фактично поданими. Найбільше відхилення у 2011 р. – у 19 разів, а найменше – у 2016 р.

Оскільки сьогоднішня вимагає розвитку АПК України та включення до світового продовольчого ринку, постає питання підвищення продуктивності сільського господарства, адже, Україна на третину використовує ресурсний потенціал. За показниками ефективності виробництва вітчизняні виробники

відстають від розвинутих країн. За даними ФАО, Україна за продуктивністю корів удвічі поступається Канаді [13].

Для підвищення ефективності галузі тваринництва в 2017 р. з державного бюджету в рамках програми КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» виділено 170 млн. грн., що в 5,7 рази більше, ніж у 2016 р.

Для збільшення поголів'я ВРХ, обсягу виробництва м'яса, поліпшення генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин у 2018 р. державою заплановано фінансову підтримку в сумі 4 млрд. грн., що у 23,5 рази більше, ніж у 2017 р., та у 133 рази більше, ніж у 2016 р. (табл. 2). Такої підтримки тваринницької галузі не було за всі роки незалежності України.

Найбільшу частку в загальному обсязі коштів становлять відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств із переробки сільськогосподарської продукції – 30% та компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів за рахунок банківських кредитів – 27,5%.

Виробники під час будівництва чи реконструкції тваринницьких ферм мають право на:

- компенсацію 25% кредиту (ставка 3% у гривні до п'яти років), залученого на будівництво комплексів;
- компенсацію 30% вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів без залучення кредитних ресурсів.

На спеціальну бюджетну дотацію за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності передбачено 12,5% коштів. Кожне сільськогосподарське підприємство зможе отримати дотацію у розмірі 1 500 грн. на рік за утримання дійної корови.

Частка спеціальної бюджетної дотації за вирощування молодняка великої рогатої худоби в господар-

Таблиця 2

Напрями розподілу коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» на 2018 р.

Найменування напрямку	млн. грн.
Часткова компенсація відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими для покриття витрат, пов'язаних із провадженням діяльності в галузі	200
Часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів за рахунок банківських кредитів	1100
Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності	500
Спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб	700
Часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність	300
Часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств із переробки сільськогосподарської продукції	1200
Усього	4000

Джерело: складено авторами за [12]

ствах фізичних осіб становить 17,5%. Скористатися дотацією у сумі 2 500 грн. за голову на рік зможуть домогосподарства, які вирощують ВРХ.

Агровиробники, що купують племінних тварин, зможуть отримати компенсацію 50% вартості високопродуктивного поголів'я, а також біологічного матеріалу та ембріонів.

Такі напрями видатків у тваринництві дадуть змогу збільшити поголів'я худоби та утримувати ціни на м'ясу продукцію в Україні, зокрема й на Вінниччині.

Важливим завданням держави є підтримка фермерських господарств. В Україні налічується близько 40 тис. фермерських господарств, із них 1 925 – у Вінницькій області, тому на розвиток фермерських господарств державі потрібно виділяти більше коштів [4].

Для підтримки такої діяльності у Вінницькій області діє Програма розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2016-2020 рр. [9].

Фермерські господарства отримують доступ до дешевого кредитного ресурсу. 44 суб'єкти господарювання отримали на реконструкцію тваринницьких приміщень, розвиток інфраструктури зберігання с/г продукції, придбання обладнання для переробки с/г продукції пільгових кредитів на суму 7,3 млн. грн. У 2018 р. на надання пільгових кредитів особистим селянським, фермерським господарствам, кооперативам та іншим суб'єктам господарювання на селі з обласного бюджету виділено 1,5 млн. грн. [7].

Держава сприятиме розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у тваринництві, покриваючи 70% витрат на купівлю нового обладнання для них.

На нашу думку, основними орієнтирами розвитку м'ясопромислового комплексу України мають бути:

- забезпечення підприємств кваліфікованими спеціалістами;
- впровадження супутнього виробництва з відходів виробництва;
- впровадження ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій у виробництво;
- технічне переоснащення та оновлення і модернізація основних засобів;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств м'ясої промисловості;
- зміцнення експортних позицій країни на світовому рівні, розвиток експортного потенціалу;
- вдосконалення державної підтримки тваринницької галузі;
- участь українських м'ясопереробних підприємств у міжнародних виставках;
- підвищення рівня якості харчових продуктів, упровадження системи НАССР (системи управління безпекою харчових продуктів);
- створення вертикально інтегрованих агрохолдингів, що дасть змогу зменшити собівартість виготовленої продукції та формувати ефективну цінову політику;
- формування ринку органічних м'ясних продуктів, що має стати перспективою м'ясої галузі.

Висновки. Отже, дотримання зазначених орієнтирів розвитку м'ясопереробних підприємств та всіх учасників ринку м'ясопродуктів дасть змогу підвищити ефективність підприємств м'ясопереробної галузі, зміцнити конкурентні переваги на зовнішньому ринку та закріпити позиції на внутрішньому ринку.

Список літератури:

1. Бойко В.І., Мамчур Л.В. Ринок м'яса: світові тенденції регіонального розвитку та виробництва. Економіка АПК. 2016. № 1. С. 145-148.
2. Денисенко М.П. Проблеми та перспективи розвитку м'ясного скотарства в Україні. Ефективна економіка. URL: www.economy.nayka.com.ua.
3. Заремба П.О. Розвиток м'ясопереробної промисловості України: проблемні питання та шляхи їх вирішення. Вісник економічної науки України. 2005. № 2/8. С. 124-126.
4. Інформаційно-практичний семінар «Доступні фінансові ресурси для представників аграрного бізнесу Вінницької області». URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/9045-informatsiino-praktychnyi-seminar-dostupni-finansovi-resursy-dlia-predstavnykiv-ahrarnoho-biznesu-vinnytskoi-oblasti-2>.
5. Ключові напрями програми підтримки аграрного сектору у рамках Державного бюджету на 2018 рік. URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/8929-kliuchovi-napriamky-prohram-pidtrymky-ahrarnoho-sektoru-u-ramkakh-derzhavnoho-biudzhetu-na-2018-rik-ozvuche>.
6. Логоша Р.В. Стан та тенденції розвитку підприємств м'ясопереробної галузі України. Збірник наукових праць ВНАУ. Економічні науки. 2012. № 3(69). С. 125-129.
7. Офіційний сайт Вінницької обласної державної адміністрації. URL: <http://www.vin.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Вінницькій області. URL: www.vn.ukrstat.gov.ua.
9. Офіційний сайт Української аграрної конфедерації. URL: <http://agroconf.org/>.
10. Розпорядження про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» на 2017 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287367>.
11. Руденко М.В., Шаповал О.С. Проблеми підприємств м'ясопереробної галузі України в період кризи. Вісник КДУ ім. М. Остроградського. 2010. Вип. 2(61).4.1. С. 147-149.
12. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287367>.
13. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/home/ru/>.

Ортіна Г.В., д. н. держ. упр., доцент,
доцент кафедри менеджменту

Таврійський державний агротехнологічний університет

АНТИКРИЗОВИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Ортіна Г.В. Антикризисный розвиток економіки як фактор ефективної державної політики в умовах модернізації. У статті запропоновано та обґрунтовано модель-схему модернізації реального сектора економіки в рамках державної політики антикризового розвитку. Виявлено вплив на ключові сфери-об'єкти (людський капітал, наукову та бізнес-сферу), що мають забезпечити інноваційну модернізацію реального сектору економіки за рахунок переведення його у стан динамічної збалансованості та стійкого розвитку.

Ключові слова: ефективна економіка, державна політика, реальний сектор економіки, глобалізація, конкурентоспроможність.

Ортіна А.В. Антикризисное развитие экономики как фактор эффективной государственной политики в условиях модернизации. В статье предложена и обоснована модель-схема модернизации реального сектора экономики в рамках государственной политики антикризисного развития. Выведено влияние на ключевые сферы-объекты (человеческий капитал, научную и бизнес-сферу), которые должны обеспечить инновационную модернизацию реального сектора экономики за счет перевода его в состояние динамической сбалансированности и устойчивого развития.

Ключевые слова: эффективная экономика, государственная политика, реальный сектор экономики, глобализация, конкурентоспособность.

Ortina G.V. Anti-crisis development of the economy as a factor of effective state policy under modernization. In the article, the model-scheme of modernization of the real economy sector within the framework of the state policy of crisis-based development is proposed and approved. The influence on key spheres-objects (human capital, scientific and business sphere), which should provide innovative modernization of the real sector of the economy, has been revealed, by transforming it into a state of dynamic balance and sustainable development.

Key words: effective economy, state policy, real economy, globalization, competitiveness.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших складників сучасної антикризової державної економічної політики посткризового розвитку України є перехід до модернізації економіки країни. Саме вона визначає стан, коливання та перспективи її розвитку, ключовим складником якої є реальний сектор економіки, якому, своєю чергою, належить основна роль у формуванні відтворювальних процесів в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теорії управлінської думки щодо антикризового управління базуються на працях: Ф. Тейлора, Л. Гілбрейта, Л. Рейлі, П. Стоуна, Дж. Робінсона, Ч. Чемберлена та ін. Теоретико-методологічні засади антикризового управління, динаміку, сучасні форми, особливості глобального конкурентного середовища, формування заходів державної політики щодо забезпечення конкурентних переваг досліджували такі вчені, як: О. Коваленко, В. Воронкова, О. Дацій, Л. Антонова, В. Бакуменко, Л. Барановський, О. Белов, Х. Берне, І. Бінько, М. Болдуєв, Б. Бузан, О. Власюк, В. Волошин, В. Геєць, Б. Грієр, Х. Моргензан, П. Ноак, О. Новикова, Л. Олвей, Я. Орленко, С. Пирожков, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Поно-

маренко, В. Пономарьов, П. Пригунов, В. Сенчагов, В. Сідак, А. Сухоруков, В. Шлемко, Р. Олексенко та ін.

Незважаючи на значний науковий доробок, ще існує низка невирішених завдань у цій темі наукового дослідження. Здебільшого вони пов'язані з наслідками світової економічної кризи.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення теоретико-методологічних положень формування та реалізації державної політики антикризового розвитку реального сектору економіки України. Для досягнення мети було поставлене завдання: запропонувати модель модернізації реального сектору економіки за рахунок оздоровлення державної економічної політики.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної та споріднених із ними наук. У роботі використано: абстрактно-логічний метод; методи аналізу і синтезу; аналітичного моделювання; системний підхід та ін.

Виклад основних результатів. Складні умови реорганізації економіки, що сформувалися за осо-

бливих обставин фінансово-економічної кризи, зумовили погіршення соціально-економічної ситуації в країні. За величезного ресурсного, людського, територіального потенціалу в кризовому стані знаходяться практично всі сфери економіки, особливо виробнича, науково-технічна, інвестиційна тощо, які за ефективного управління та розвитку дають змогу перейти до інноваційної економіки з модернізаційного складника [9].

Модернізація передбачає систему заходів щодо подолання економічного і технологічного відставання України від розвинених країн [3; 4].

Оскільки ефективність модернізаційної компоненти антикризової стратегії національних економік переважно визначається з базових і додаткових показників соціально-економічного розвитку національної економіки, модернізація у період кризи і посткризовий період спрямована на розвиток інноваційної економіки. Інновації передбачають нововведення, здатне сприяти подоланню кризових явищ (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники оцінки модернізаційної
компоненти антикризового регулювання
національних економік**

Базові показники	Додаткові показники
1. Макроекономічні показники: ВВП; інвестиції в основний капітал; міжнародні (золотовалютні) резерви	1. Індекс політичних ризиків (Global Political Risk Index)
2. Показники реального сектора: обсяг промислового виробництва; обсяг виробництва продукції сільськогосподарства	2. Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)
3. Показник торгівлі: оборот роздрібною торгівлі; зовнішньоторговельний оборот; імпорт; експорт	3. Індекс щастя (Happy Planet Index)
4. Показник торгівлі: оборот роздрібною торгівлі; зовнішньоторговельний оборот; імпорт; експорт	4. Індекс миролюбності (Global Peace Index)
5. Показники соціальної сфери: рівень безробіття; реальна заробітна плата	5. Індекс сприйняття корупції (Corruptions Index)
6. Показники фінансової сфери: фондові індекси	6. Індекс якості життя

Джерело: згруповано автором

Сучасні вчені-економісти висловлюються про тісний взаємозв'язок кризи та впровадження інновацій, оскільки криза являє собою у певному сенсі «рішення», вихід зі стадії рецесії за допомогою впровадження будь-яких інноваційних механізмів розвитку [1].

Україна тривалий час йде шляхом трансформації від планової централізованої економіки до відкритої ринкової системи господарювання, за якої сьогодні формується нова інноваційна система, що являє собою сукупність суб'єктів та інститутів, діяльність яких спрямована на здійснення та підтримку інноваційної сфери. Для сучасної української економіки інновації відіграють життєво важливу роль потужного чинника виходу з фінансово-економічної кризи та переходу до сталого розвитку [5].

Модернізація економіки і суспільства, поза всякі сумніви, припускає системну модернізацію. Ставлячи завдання саме так, фактично визнаються низька ефективність української системи суспільного розвитку (якщо змін потребують фактично всі суспільні підсистеми одночасно, то це є свідченням про системну кризу суспільства) і низький рівень життя населення, дисфункція системи управління. Але позасистемний підхід і відсутність уточнення змісту такої модернізації, як і відсутність її стратегії, підривають можливість досягнення необхідних результатів, а також правильність розуміння змісту модернізації. Безумовно, суспільні інститути, технології, рівень розвитку науки, техніки, умови виробництва вітчизняної продукції, рівень соціальної нерівності і навіть розподіл власності впливають на інновації. Зокрема, високі податки можуть в одній системі бути своєрідним стимулятором інноваційного розвитку, а в іншій – його стримувачем [2; 7].

Важливою проблемою модернізації суспільства є початковий якісний стан системи, її здатність змінювати власні пропорції і готовність агентів до таких змін, чи достатньо ресурсів, енергії і здібностей людей проводити масштабні зміни. При цьому актуальними стають питання: про можливість модернізації за рахунок сировинного комплексу країни; про суттєве підвищення ВВП за рахунок модернізаційних складників; про здатність модернізації допомогти в подоланні кризи та інерційних посткризових явищ; про здатність модернізації вирішити структурне завдання формування відповідних господарських пропорцій тощо. Тільки відповівши на ці питання і зрозумівши причини кризи всередині самої економічної науки, можна підійти до розроблення антикризової стратегії, що забезпечить формування нової моделі сучасного суспільного розвитку, модифікуючи капіталістичну форму суспільного відтворення і соціокультурного розвитку, в яку повинний бути вписаний реальний сектор економіки. Основним напрямом посткризового економічного розвитку має стати модель антикризової інноваційної модернізації економіки. Насамперед це стосується реального сектора економіки, який має бути орієнтований на стимулювання розвитку нового шостого технологічного укладу з використанням нанотехнологій, соціалізації фінансів, розвитку інформаційної економіки, креативного мислення тощо [2].

Залучення України у світову кризу свідчить, що за останні десятиліття вона стала частиною глобальної економічної та фінансової системи. Посиливши необхідність економічної модернізації, світова фінансова криза 2008 р. додатковий раз показала високу ризикованість експортоорієнтованої моделі економічного розвитку України, розкрила недоліки й слабкі місця вітчизняної ринкової системи.

Парадигма модернізації являє собою концепцію найбільш вірогідної спрямованості посткризового розвитку української економіки, що синтезує перехід на інноваційний шлях економічного розвитку з пріоритетом підвищення конкурентоспроможності економіки, покликаним забезпечити досягнення високих параметрів соціально-економічного розвитку, посилення його соціальної спрямованості, ефективного включення у світову глобалізовану економіку. Це вимагає прискорення процесу переходу від трансформації до модернізації для підвищення конкурентоспроможності і переходу на інноваційний шлях розвитку. Процесам модернізації притаманна низка спільних об'єктивних характеристик: динамічність, комплексність, системність, глобальність, тривалий і протяжний характер, диференційованість, незворотність змін. Критеріальні характеристики української модернізації визначаються сценарними варіантами розвитку, а також значимістю ролі держави в різних моделях модернізації (модернізація «знизу» та модернізація «зверху»), ідентифікацією прийняттого варіанту державної участі в українській модернізації та оцінкою якості економічного зростання. Сформовані передумови переходу від трансформації до модернізації агрегуються у такі блоки: інституційні; макроекономічні; фінансові; соціальні. Специфіка української економіки, що полягає в її посттрансформаційному характері й експортній орієнтованості, детермінує реалізацію процесу модернізації, що включає наздоганяючий етап, на якому оновлення здійснюється за рахунок запозичення технологій, що супроводжується інституційною модернізацією з виходом на технологічну межу, й етап, у рамках якого економічний розвиток здійснюється за рахунок самостійного генерування інноваційних технологій.

Модернізаційний підхід означає проектування нових систем з урахуванням аналогічного вітчизняного та зарубіжного досвіду. Для того щоб модернізація не перетворилася на докорінну перебудову та руйнацію, це проектування має відбуватися в три етапи:

1) розроблення деталізованої концепції перетворень у відповідній сфері;

2) реалізація концепції перетворень на соціальних моделях (на локальних прикладах);

3) масоване впровадження – тиражування успішних моделей із поступовою заміною колишніх систем.

Модернізація передбачає рішучість створювати нове суспільство (у вигляді епіцентрів «нового життя») без превентивно-революційного руйну-

вання старого. Дії щодо реалізації модернізаційних заходів на рівні уряду полягають у такому:

1. диверсифікація економіки, підтримка внутрішнього попиту, створення нових сучасних виробництв (формування за участю державних корпорацій та інших інститутів розвитку і банків із державною підтримкою);

2. стимулювання інноваційної активності в економіці (створення дорадчого органу при уряді з модернізації економіки країни);

3. розвиток ключових високотехнологічних та інфраструктурних галузей економіки (авіабудування і космічна галузь, оборонно-промисловий комплекс, електроніка і транспортна система);

4. формування довгострокового кредитування в економіці (стратегічний напрям політики державних банків щодо забезпечення довгострокових інвестиційних вливань в економіку);

5. модернізація фінансової системи України (підвищення привабливості фінансових ринків, підтримка страхування, створення умов для підвищення активності кредитування і капіталізації банківського сектора);

6. розвиток людського капіталу (вдосконалення систем охорони здоров'я, освіти);

7. реструктуризація державного сектору економіки, активізація приватизації та реформування бюджетної сфери;

8. розширення обсягу наданої ліквідності, масштабів бюджетного стимулювання економіки, поступовий перехід до політики посткризового розвитку і формування стабільних макроекономічних умов для перспективного економічного розвитку.

Необхідною умовою переходу від моделі наздоганяючого розвитку до інноваційної є формування інституційної інфраструктури інноваційної економіки, що забезпечить адекватне інституційне середовище, форми та методи регулювання, розвиток програмно-цілевих заходів, спрямованих на інноваційний розвиток.

Державне економічне програмування, прогнози, економічні заходи належать до форм державного регулювання економіки. При цьому державне економічне програмування виступає вищою формою регулювання економіки з боку держави. Головним його завданням є комплексне використання у масштабних цілях усіх ключових складників державного регулювання економіки незалежно від ситуації, будь то стадія рецесії або економічного піднесення. Державне економічне програмування охоплює загальнонаціональні середньострокові програми, надзвичайні і цільові комплексні програми, у тому числі регіональні (табл. 2).

Держава, виконуючи свої функції і вирішуючи поставлені завдання, що зумовлені впливом суб'єкта на об'єкт, застосовує різноманітні методи дії. Постановка мети переходу до інноваційного розвитку економіки ставить цілу низку складних питань, зокрема

Види програм у рамках державного економічного програмування

Середньострокові програми	Надзвичайні (антикризові) програми	Цільові програми
Охоплюють найважливіші показники економіки, відображають характер і масштаби завдань на конкретних відрізках економічного розвитку країни	Розробляються у критичних ситуаціях, як правило, короткострокові і можуть бути спрямовані на подолання кризи в економіці, призупинення спаду промислового виробництва, боротьбу з інфляцією, масовим безробіттям	Спрямовані на вирішення певних народногосподарських проблем, таких як соціально-економічні, науково-технічні, організаційно-господарські та екологічні цільові програми

Джерело: згруповано автором

про технологічний потенціал (доступу до технологій) і про ринкові ніші для нової індустріалізації у світовій господарській системі.

В Україні традиційне суспільство й усі пов'язані з ним конкурентні переваги давно й безповоротно втрачені. У наших умовах високу продуктивність праці може забезпечити тільки європейський підхід до робочої сили, тобто ставка не на дешевизну робочої сили, а на її кваліфікацію, інноваційність, продуктивність.

Пріоритетною має бути орієнтація на внутрішній ринок і експорт продукції з високою доданою вартістю.

Поряд із цим одне з головних завдань розвитку, орієнтованого на внутрішній ринок, полягає у подоланні його сьогоднішньої регіональної розрізненості, що означає, по-перше, відновлення зв'язності внутрішнього соціально-економічного простору за рахунок масованого інфраструктурного розвитку та заохочення горизонтальних міжрегіональних форм співпраці і, по-друге, згладжування економічної нерівності між різними регіонами країни, у тому числі за рахунок закріплення капіталів за територіями (реєстрація найбільших компаній – платників податків у тих регіонах, де розташовані їхні основні промислові активи, й інші заходи). В умовах зростаючої диверсифікації та індивідуалізації виробництва вони покликані забезпечувати результативне освоєння технологій і випуск дрібносерійної інноваційної продукції. Економічна стратегія неоіндустріального проекту не повинна обмежуватися масштабами внутрішнього ринку.

На нашу думку, головний напрям вибору зовнішнього або внутрішнього ринку полягає у створенні монопольних чинників у світовому масштабі. Вектор посткризової модернізації української економіки, що полягає у динамічному освоєнні національних та запозичених технологічних інновацій, передбачає впровадження організаційних інновацій, що забезпечується відповідністю вимог креативності та якості сформованого людського капіталу в контексті професійно-кваліфікаційного рівня населення та його економічної свідомості, що дають змогу здійснювати модернізаційні перетворення.

Пріоритет має віддаватися розвитку випереджальних і закриваючих технологій, здатних сформувати елементи нового економіко-технологічного укладу. Одна з переваг самостійного інноваційного розвитку (перед стратегією імпорту технологій)

полягає у тому, що, на думку низки провідних світових економістів, глобальна економічна криза пов'язана з вичерпанням потенціалу зростання, закладеного в колишньому лідируючому технологічному укладі – «новій економіці» [1; 6].

Відповідно, суто наздоганяльна інновація буде спробою включитися у майже завершені перегони. Нові центри глобального зростання, з високою ймовірністю, будуть пов'язані з елементами нового технологічного укладу. Поки він не сформований, ніхто не може з упевненістю передбачити його параметри. Проте оскільки його основою служать потреби суспільства, які недостатньо мірою задоволені наявною економікою, то можна припустити, що лідируючими в перспективі можуть виявитися ті, що сприяють подальшій модернізації країни. До них, насамперед, варто віднести медико-біологічні технології, енергетику.

В Україні є потенціал розвитку за всіма зазначеними напрямками. Незалежно від того, якою саме буде лідируюча галузь майбутнього, ці напрями не можуть не бути необхідні в новому технологічному укладі. У нашому випадку основну увагу необхідно приділити новій філософії освоєння простору, в якій можуть бути поєднані перспективи альтернативної енергетики та альтернативної урбанізації. Технології малої атомної енергетики та переробки відходів уже сьогодні роблять можливим створення невеликих міст на «автономному живленні», технології зв'язку полегшують віддалену зайнятість, будівельні технології якісно здешевлюють малоповерхове житло, транспортні технології дають змогу розвивати інфраструктуру малої цивільної авіації, швидкісних залізниць, річкових транспортних артерій, що в сукупності здатне зробити український простір більш компактним і поєднаним.

Таким чином, науково-технічні можливості для нової концепції освоєння простору є вже сьогодні. Відстаючою ланкою лишаються соціальні, організаційні технології та шаблони мислення. Проте модернізація України не може обійтися без модернізації методологічних основ посткризового економічного розвитку: без формування модернізаційної еліти; створення механізмів вертикальної соціальної мобільності; вироблення ефективної моделі управління модернізаційним процесом.

Українські особливості породили головну проблему інноваційних відносин соціальної сфери – протиріччя

між зростаючою потребою в інноваціях та наявними організаційно-економічними відносинами [13; 14].

Економічний розвиток постіндустріального суспільства стає залежним від соціального розвитку. Це, своєю чергою, накладає відбиток на сучасну соціально-економічну політику держави, яку доцільно розробляти виходячи з необхідності: проведення інституційних перетворень, що забезпечують розвиток людського капіталу, підвищення ефективності освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, поліпшення житлових умов, розвитку сфери культури; зниження залежності економічного зростання від експорту товарів металургійної промисловості з низькою доданою вартістю, розвитку внутрішнього попиту і конкуренції на товарних ринках; підвищення захищеності приватної власності, вдосконалення економічних інститутів, послідовного зниження ролі держави як власника промислових і фінансових активів; значного зростання інноваційної активності і прискорення технологічної модернізації реального сектору економіки, стимулювання підвищення ресурсо- та енергоефективності; розвитку виробничої інфраструктури; забезпечення макроекономічної збалансованості, скорочення бюджетного дефіциту, зниження рівня інфляції та відсоткових ставок, стійкості національної валюти; підвищення ефективності та надійності банківської системи, формування стійкого фінансового ринку [8; 9; 11].

Висновки. Таким чином, Україні необхідно будувати власну інноваційну модель, але елементи,

з яких вона складається, можуть бути запозичені із зарубіжних моделей найкращих зразків. Українська практика фінансового забезпечення інноваційної діяльності поки залишається слабкою ланкою наявного економічного механізму. Рівні, тенденції та структура фінансування науки і нових технологій не відповідають ані поточним потребам країни, ані стратегічним завданням подолання значного відставання від лідерів світової економіки.

Саме тому модернізаційна парадигма реального сектору економіки являє собою концептуальне обґрунтування механізму формування особливого типу поведінки економічних суб'єктів, спрямованого на якісні прогресивні зміни наявних інституційних форм, оновлення технологічних основ економічної системи, підвищення її конкурентоспроможності. Із цих позицій модернізація ідентифікується як сукупність соціальних і технологічних перетворень, процес подолання економічного відставання і підвищення національної конкурентоспроможності.

При цьому сучасна модернізація являє собою особливу модель інноваційного економічного зростання, в якій розкриваються особливості інноваційної стадії економічного розвитку як результат інвестування в розроблення й отримання нового знання, ідеї щодо оновлення сфер життя людей, що раніше не застосовувалися (технології, виробництва, організаційні форми існування соціуму, такі як освіта, управління, організація праці, обслуговування, наука, інформатизація тощо) і подальший процес їх запровадження.

Список літератури:

1. Куліш Т.В. Маркетингові дослідження як основа прийняття управлінських рішень. Формування ринкової економіки. 2011. Ч. 2. С. 142-149. URL: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/handle/2010/1157>.
2. Матвієнко Г.А. Роль державного регулювання у страхуванні аграрних підприємств. Агросвіт. 2009. № 2. С. 35-39.
3. Олексенко Р.І. Роль конкуренції в розвитку аграрних підприємств. Агросвіт. 2007. № 3. С. 29-34.
4. Олексенко Р.І. Методичні підходи щодо формування конкурентоздатності продукції. Економіка та держава. 2007. № 5. С. 48-50.
5. Олексенко Р.І. Особливості державного регулювання ринку м'яса в Україні. Актуальні проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України: матеріали наук.-практ. конф. (27 листопада 2007 р.). Х.: Магістр, 2007. С. 367-368.
6. Олексенко Р.І. Філософія ринкових відносин. Становлення та розвиток в Україні в період глобалізації та інформаційної революції: соціально-філософський аналіз. Київ: Знання України, 2013. 367 с. ISBN 978-966-316-336-9.
7. Олексенко Р.І. Філософська рефлексія розвитку ринкового господарства в Україні у XIX-XX століттях у поглядах М. Бунге. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. Вип. 15. С. 105-107.
8. Ортіна Г.В. Роль державного регулювання у структурному розвитку реального сектору економіки України в умовах глобалізації. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 17. С. 45-48.
9. Ортіна Г.В. Методологічні концепції визначення стратегічного управління підприємством. Ефективна економіка. 2010. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_4_24.
10. Ортіна Г.В. Виявлення та аналіз чинників формування кризових явищ в економіці в умовах глобалізації як передумова розроблення антикризових стратегій. Економіка та держава. 2013. № 8. С. 40-44.
11. Ортіна Г.В. Модернізація реального сектору економіки як стратегічний напрям промислової політики держави. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 12. С. 40-43.
12. Ортіна Г.В. Напрями реалізації національної стратегії промислово-інноваційної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 14. С. 49-52.
13. Ортіна Г.В. Обґрунтування концептуального підходу до формування та реалізації державної політики антикризового розвитку реального сектору економіки. Економіка та держава. 2013. № 11. С. 29-32.
14. Шквиря Н.О. Особливості інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Держава та регіони. 2007. № 6. С. 216.

Серських Н.С., к. е. н., доцент,
доцент кафедри маркетингу
Таврійський державний агротехнологічний університет

ПРОФЕСІЙНІ ПОСЛУГИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Серських Н.С. Професійні послуги в сільському господарстві. У статті проаналізовано динаміку розвитку ринку послуг в Україні та його структуру. Досліджено вплив глобальних економічних процесів на ринок послуг. Охарактеризовано поняття «послуги» та «аутсорсинг». Зосереджено увагу на розвитку послуг у сфері інформатизації та дорадництва (інформаційно-консультаційних послуг). Визначено основні функції дорадчих служб у сільському господарстві.

Ключові слова: ринок послуг, послуги, аутсорсинг, інформаційно-консультаційні послуги, дорадча служба.

Серских Н.С. Профессиональные услуги в сельском хозяйстве. В статье проанализированы динамика развития рынка услуг в Украине и его структура. Исследовано влияние глобальных экономических процессов на рынок услуг. Охарактеризованы понятия «услуги» и «аутсорсинг». Уделено внимание развитию услуг в сфере информатизации и консультирования. Определены основные функции информационно-консультационных служб в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: рынок услуг, услуги, аутсорсинг, информационно-консультационные услуги, информационно-консультационная служба.

Serskykh N.S. Professional services in agriculture. At the paper the dynamics of the development of the services market in Ukraine and its structure are analyzed. The influence of global economic processes on the services market has been studied. The concepts of «services» and «outsourcing» are characterized. Attention is paid to the development of services in the field of informatization and consulting. The main functions of information and consulting services in agriculture are defined.

Key words: services market, services, outsourcing, information and consulting services, extension service.

Постановка проблеми. Глобальні процеси в сучасній економіці, на нашу думку, передусім впливають на інтеграцію ринків, що призводить до збільшення взаємопов'язаності та взаємовпливу національних економік різних країн. Це стосується майже всіх типів ринків, зокрема ринків послуг. Виробники послуг в Україні, як великі, так і дрібні, останніми роками відчувають вплив низки суттєвих змін, безпосередньо пов'язаних із глобалізацією: вступ до СОТ, процеси євроінтеграції, підвищення вимог споживачів, науково-технічний прогрес, революційні зміни в інформатизації суспільства підприємств переосмислення підходів до ведення бізнесу, освоєння нових технологій збуту тощо. В умовах зазначених змін завданням виробників є скорочення витрат, підвищення власної конкурентоспроможності за допомогою придбання професійних послуг консультаційного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання обсягів виробництва та реалізації послуг як у світі, так і в Україні змушує багатьох учених приділяти увагу теоретичним та практичним аспектам розвитку цього ринку. Дослідженню ринку послуг присвячено праці К. Антонюк, В. Зайцева, О. Моргулець, А. Румянцева, А. Старостіної, М. Сагайдака, Ф. Котлера та ін. Зазначені автори недостатньо висвітлюють проблеми розвитку послуг у сфері

інформатизації та професійних консультаційних послуг у сільському господарстві. Особливої уваги також потребують питання аутсорсингу професійних послуг, які сьогодні є мало вивченими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та аналіз сучасного стану ринку послуг в Україні, його структури та динаміки розвитку, визначення домінуючих галузей ринку послуг, а також обґрунтування можливостей використання професійних консультаційних послуг у сільському господарстві.

Виклад основних результатів. Нині існує багато тлумачень дефініції «послуга». Класик маркетингу Ф. Котлер зазначав, що «послуга – це будь-який захід або вигода, які одна сторона може запропонувати іншій та які переважно невідчутні та не призводять до заволодіння чим-небудь» [1, с. 600]. К. Макконнелл та С. Брю вважають, що послуга – те, що невидиме (невидиме) та в обмін на що споживач, фірма або уряд готові надати що-небудь цінне [2, с. 783]. У бізнес-словнику поняття «послуга» трактується як «ціннісна акція, вчинок або зусилля, виконані для задоволення потреб або вимог» [3]. К.В. Антонюк пропонує розглядати послугу як «процес, що поєднує у собі одночасне надання та отримання іншими суб'єктами благ для задоволення їхніх потреб, переважно у нематеріальній формі та на комерційній основі» [4, с. 47].

Ми вважаємо, що послуга – матеріальний або нематеріальний вид економічної діяльності, що не зберігається, не привласнюється та, як правило, споживається у точці продажу.

Сфера послуг – складний механізм, від якого залежить економічний розвиток країн світу. У розвинутих країнах послуги займають близько 70% ВВП. Галузі цієї сфери включають транспорт, харчування, туризм, освіту, охорону здоров'я, телекомунікації та зв'язок, консалтинг тощо. Одночасно з традиційними галузями ринку послуг з'являються та розвиваються нові, пов'язані з розвитком телекомунікаційних мереж, банківської сфери, політичними реформами, інформатизацією та глобалізацією.

Зростання сфери послуг часто пов'язане зі зростанням економічного добробуту всередині країни, а з початком ХХІ ст., коли розвиток мережі Інтернет дав змогу «стерти» кордони між країнами, цей ринок у промислово розвинутих країнах досягнув майже гігантських розмірів.

В Україні ринок послуг стрімко розвивався. У 2016 р. обсяг товарів, проданих через роздрібні мережі, становив майже 556 млрд. грн. (із них 58% – товари, вироблені в Україні). Ці показники перевищують відповідні обсяги реалізації в 2010 р. на 69% та 53% відповідно. В аналізованому періоді, з 2010 по 2015 р., частка послуг в обсягах реалізованих товарів становила від 82% до 88%. Якщо порівнювати обсяги реалізації послуг з обсягами реалізації товарів, вироблених в Україні, то у вищевказаний

період вони були вищими майже в півтора рази. Але в 2015 р. ситуація на ринку суттєво змінилася, обсяги реалізації послуг зменшилися на 65% порівняно з 2014 р., їхня частка становила 123,3 млрд. грн. проти 360,6 млрд. грн. (рис. 1). На нашу думку, це пов'язано з різким здешевленням національної валюти, нестабільною політичною ситуацією, перериванням транспортного сполучення з АР Крим та військовими діями на Сході країни [5].

Починаючи з 2016 р. обсяги реалізації всіх видів послуг почали зростати. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2017 р. обсяг реалізації усіх видів нефінансових послуг зріс на 23,4 млн. грн. порівняно з 2015 р. та на 58,5 млн. грн. порівняно з 2016 р. У відсотковому відношенні це становило 1,14% та 1,5% відповідно.

У період із 2010 по 2015 р. кількість підприємств – юридичних осіб сфери послуг в Україні скоротилося на 3 045 од., максимальну кількість підприємств, що надали звітність в органи статистики, було зафіксовано в 2013 р. – 63 981 компанія (рис. 2).

У структурі ринку послуг України провідне місце займають транспортні послуги та послуги зв'язку – близько 50%. До транспортних послуг належать: діяльність залізничного, трубопровідного, водного, авіаційного та іншого наземного транспорту; послуги з організації подорожувань, організація перевезень вантажу, поштові та кур'єрські послуги; складське господарство та допоміжна діяльність сфери транспорту.

Друге місце в структурі обсягів реалізованих послуг починаючи з 2013 р. займають послуги у сфері інформації та телекомунікацій: виробництво фільмів, телебачення та радіомовлення (12%); телекомунікації (69%) комп'ютерне програмування та надання інших видів послуг (19%). Стрімкий розвиток цієї галузі зумовлений розповсюдженням цифрових технологій: цифрового телебачення, мобільних телефонів-смартфонів та комунікаторів, які є персоналізованими пристроями з потужними операційними системами, тобто міні-комп'ютерами.

За даними Factum Group Ukraine, зростання користувачів Інтернету з мобільних приладів відбувалося поступово. У 2015 р. 31% користувачів віком старше 15 років використовували мобільний телефон (26%) або планшет

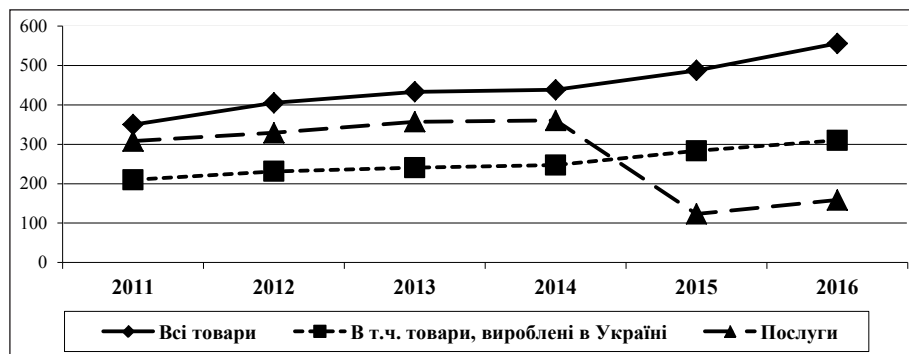

Рис. 1. Обсяги реалізації товарів та послуг в Україні, млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними ukrstat.gov.ua

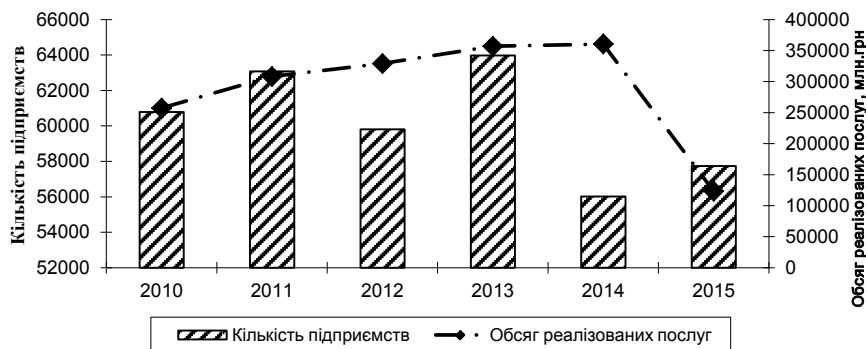

Рис. 2. Динаміка реалізації послуг підприємствами України

Джерело: складено автором за даними ukrstat.gov.ua

(9%) для виходу в Мережу. У 2016 р. ці цифри становили відповідно 25% та 10%. На перший квартал 2017 р. 57% користувачів зазначили, що вони використовують мобільні пристрої для виходу в Інтернет [6]. На нашу думку, стрімке зростання «мобільних» користувачів стало можливим саме завдяки розвитку технологій зв'язку та збільшенню території покриття Мережі в Україні.

Тенденція до зростання обсягів реалізації послуг у сфері інформатизації залишається незмінною. Із січня провідні українські оператори мобільного зв'язку «Київстар» та Vodafone викупили ліцензії на впровадження четвертого покоління мобільного зв'язку з високошвидкісною широкосмисловою передачею даних, так званого 4G (fourth generation). Застосування нових технологій, своєю чергою, має призвести до збільшення обсягів виробництва та продажів мобільних пристроїв, що підтримують новий стандарт зв'язку, а також до подальшого розвитку ринку e-commerce в Україні.

У результаті вдосконалення процесу інформатизації товаровиробники отримують безліч переваг, серед яких: більш якісне та ефективне використання основних виробничих фондів, підвищення рівня прийнятих управлінських рішень, зростання економічної ефективності виробництва у цілому.

Поступово зростає обсяг реалізації послуг у галузі професійної, наукової та технічної діяльності: технічних та наукових досліджень та розробок, консалтингу, інжинірингових послуг, рекламних послуг тощо. Експерти зазначають, що в умовах глобалізації економіки та розвитку електронної комерції важливу роль гратиме аутсорсинг як спосіб передачі другорядних функцій підприємств спеціалізованим компаніям. За бізнес-словником Кембріджського університету аутсорсинг – це ситуація, коли компанія використовує іншу організацію для виконання своєї роботи, а не власних працівників [7]. Нині в Україні багато підприємств користуються послугами професіоналів в ІТ-сфері, маркетингу, аудиту, фінансах тощо. Аутсорсинг дає змогу підприємствам скорочувати витрати на навчання персоналу та зосередитися на основних бізнесових функціях.

Широкою популярністю аутсорсинг користується у сільськогосподарських підприємствах. Це пов'язано з низьким рівнем інформатизації на селі, браком кваліфікованих кадрів тощо. Основними джерелами інформації для сучасних виробників є внутрішні дані: результати діяльності за попередні роки, обсяги виробництва та реалізації, структура витрат, рівень доходів, минулі ціни реалізації тощо. Що стосується інформації із зовнішніх джерел, то до підприємців, як правило, доходять лише вторинні дані кабінетних досліджень, тобто тих, що виробники можуть отримати безоплатно. Звичайно, для ефективного ведення виробничої та маркетингової діяльності подібної інформації вкрай недостатньо. Виробники потребують найсвіжіших даних саме із

зовнішніх джерел, інформація з яких для них часто є недоступною.

Рівень інформатизації агропромислового виробництва напряму залежить від рівня розвитку системи дорадництва в країні, особливо для задоволення потреб в інформаційних ресурсах дрібних товаровиробників. У процесі діяльності дорадчі служби повинні забезпечувати надання своєчасної інформації, що постійно оновлюється та відповідає вимогам та потребам господарюючих суб'єктів. Об'єктивною необхідністю є дослідження попиту та пропозиції, аналіз ринків збуту та місця реалізації продукції, проведення відповідних маркетингових досліджень та ін.

Основними функціями дорадчих служб є:

- інтеграційна, яка полягає у впровадженні науково обґрунтованих результатів досліджень безпосередньо у виробництво. Ця функція виконується за рахунок розвитку баз вищих навчальних закладів, особливих науково-виробничих підрозділів або лабораторій, які можуть також надавати послуги із забезпечення насіннєвим матеріалом, пропонувати актуальну інформацію обліково-аналітичного характеру, розробляти рекламу та ефективні промоційні заходи. Також у вищевказаних підрозділах може мати місце реалізація на контрактній основі нових бізнес-проектів, надання послуг із дослідження ринків аграрної продукції з подальшою допомогою в оптимізації структури виробництва тощо;

- консультативна функція безпосередньо пов'язана із інтеграційною, тобто виключно з усіх результатів наукових розробок спеціалісти-дорадники можуть надавати консультації на кожному етапі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції;

- інформаційна – полягає передусім у формуванні ефективного інформаційного середовища та пропаганді досягнень науково-технічного прогресу в аграрному виробництві. Реалізація цієї функції відбувається за рахунок обов'язкового проведення таких заходів: проведення днів поля, семінарів та шкіл із демонстрування та освоєння нових технологій, виставок та конференцій із розповсюдженням аналізів та прогнозів умов виробництва та маркетингу сільськогосподарської продукції, обов'язкове надсилання оперативної інформації про цінові коливання, кон'юнктуру ринку у вигляді рубрик у ЗМІ, прайс-листів або поштових матеріалів.

Обов'язковим у діяльності дорадчої служби є налагодження та підтримка зворотного зв'язку між виробничими структурами і науково-освітніми закладами шляхом розроблення планів із проведення науково-дослідних робіт та розповсюдження їх ефективних результатів.

За рахунок того, що дорадчі служби мають величезний обсяг наукової та виробничої інформації, найважливіша роль для її систематизації та розпов-

сюдження належить комп'ютерній техніці. Розвиток та розповсюдження всесвітньої мережі Інтернет допомагає довести необхідні знання та матеріали до адресата в повному обсязі та в найкоротші строки. Отже, процес комп'ютеризації сільськогосподарських підприємств – одна з проблем, що потребує негайного вирішення, оскільки саме через віддаленість деяких виробництв від науково-дослідних центрів, відсутність сучасної техніки майже унеможливило своєчасне отримання найактуальнішої інформації виробниками.

Професійні послуги, які надаватимуть дорадчі служби сільськогосподарським товаровиробникам допоможуть:

- виявити та сформулювати проблеми, проаналізувати їх та оцінити варіанти їх вирішення;
- підвищити мотивацію для самостійного прийняття та реалізації управлінських рішень, оцінки їх результатів тощо;
- аналізувати та застосовувати новітні розробки та дослідження на всіх стадіях виробничих та управлінських процесів;
- отримувати консультації з ефективного планування та управління господарством, фінансового аналізу, оптимізації використання ресурсів;

– забезпечити зворотній зв'язок з органами державного управління та науковими-дослідними установами;

– інтегрувати знання з різноманітних джерел, у тому числі міжнародних, проводити прикладні дослідження;

– втілити можливі зміни у веденні господарської діяльності та виробничого процесу;

– розповсюдити інновації серед виробників певного регіону.

Висновки. Динамічний розвиток ринку послуг в Україні спостерігався до 2014 р., але з початком військових дій на Донбасі та окупацією АР Крим він дещо сповільнився. Кількість підприємств усіх галузей скоротилася, тим не менше починаючи з 2016 р. обсяг реалізації послуг поступово збільшується. У структурі ринку послуг лідирують галузі транспорту, інформатизації та комунікацій. Поступово нарощуються обсяги реалізації професійних послуг, серед яких й інформаційно-консультаційні (дорадчі) послуги, зокрема в сільському господарстві. Основними проблемами розвитку сфери консультаційних послуг у сільському господарстві є низький рівень інформованості товаровиробників та недостатня комп'ютеризація сільських районів.

Список літератури:

1. Котлер Ф. Основы маркетинга; пер. с англ. СПб., 1994. 700 с.
2. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика; пер. с англ. Киев, 1993. 785 с.
3. What is service? Definition and meaning. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/service.html>.
4. Антонюк К.В. Визначальні фактори розвитку сучасної міжнародної торгівлі послугами покупцями. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 6. С. 46-51. URL: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/982-antonjuk-k-v-viznachalni-faktori-rozvitku-suchasnoji-mizhnarodnoji-torgivli-poslugami>.
5. Діяльність підприємств сфери послуг. Статистичний бюлетень. 2010-2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/poslugi>.
6. Дослідження Інтернет-аудиторії. URL: <http://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>.
7. Meaning of outsourcing in the English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/outsourcing>.
8. Тарабрін О.Є. Інформаційно-аналітична система економічного моніторингу господарюючих суб'єктів АПК України. Історія науки і біографістика. 2008. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/E-Journals/INB/2008-1/08toesau.pdf/>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 331.2:658

Стоєв В.Л., к. е. н.,
старший викладач

Запорізька державна інженерна академія

Дженков Є.О., магістрант

Запорізька державна інженерна академія

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Стоєв В.Л., Дженков Є.О. Удосконалення системи оплати праці на промисловому підприємстві. У статті розглянуто основні принципи організації оплати праці на підприємстві та запропоновано перспективні напрями вдосконалення системи оплати праці на промисловому підприємстві.

Ключові слова: оплата праці, результати й продуктивність праці, мотивація персоналу, складники системи оплати праці, напрями щодо вдосконалення системи оплати праці.

Стоєв В.Л., Дженков Е.А. Усовершенствование системы оплаты труда на промышленном предприятии. В статье рассмотрены основные принципы организации оплаты труда на предприятии и предложены перспективные направления совершенствования системы оплаты труда на промышленном предприятии.

Ключевые слова: оплата труда, результаты и производительность труда, мотивация персонала, составляющие системы оплаты труда, направления по совершенствованию системы оплаты труда.

Stoiev V.L., Dzhhenkov E.A. The perfection of the remuneration system at an industrial enterprise. In the article, basic principles of organization of payment for labour at an enterprise are considered and perspective directions of the perfection of the system of payment for labour at an industrial enterprise are offered.

Key words: labour remuneration, results and productivity of labour, personnel motivation, components of wage systems, directions to improve remuneration system.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки країни характеризується великою увагою та активізацією досліджень щодо розроблення нових підходів до оплати праці. Значною мірою це зумовлено зростанням впливу трудового ресурсу на конкурентоспроможність підприємства. Підвищений попит на ефективну працю змушує керівників шукати нові підходи до формування та вдосконалення систем оплати праці, що пов'язано передусім із необхідністю посилення стимулюючої функції заробітної плати, підвищення її гнучкості, об'єктивності оцінки досягнень співробітників підприємства і співвідношень в оплаті різних категорій працівників. Однак нині заробітна плата як складник економічної системи вкрай неефективно виконує свої функції – відтворення робочої сили і стимулювання праці. Отже, реформування заробітної плати є одним із головних напрямів подальших перетворень національної економіки та передбачає перегляд основних підходів до формування заробітної плати [1].

Правильна організація оплати праці не лише створює ефективні стимули до праці, підвищення її якості, продуктивності та підвищення на цій основі ефективності виробництва, а й безпосередньо впли-

ває на соціально-економічний розвиток країни та визначає рівень життя її населення. Ефективність праці значною мірою визначається діючою системою оплати праці. Заробітна плата як соціально-економічна категорія є основним джерелом грошових доходів працівників, тому її величина характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства та зацікавлює їх до підвищення ефективності виробництва, а отже, безпосередньо впливає на темпи й масштаби соціально-економічного розвитку країни.

Організація оплати праці є складним багатоаспектним процесом, який ґрунтується на врахуванні законодавчих норм, фінансових можливостей підприємства та має передбачати стратегію подальшого розвитку персоналу як передумову розширення виробничої діяльності.

У сучасних умовах організація оплати праці на підприємстві є надзвичайно проблематичною. З одного боку, витрати на персонал – це одні з небагатьох витрат, які мають певну гнучкість, що виявляється у можливості скорочувати або збільшувати їх залежно від стадії розвитку та фінансового стану підприємства. На відміну від витрат на оплату праці матеріальні витрати, комунальні платежі

та бюджетні зобов'язання підприємство не може зменшувати без зменшення обсягів виробництва. З іншого боку, необґрунтоване втручання держави в організацію оплати праці на підприємстві ставить суб'єктів господарювання в умови, коли за відсутності реального економічного зростання вони змушені виявляти резерви для підвищення заробітної плати. Наслідком цього є не збільшення реальних доходів населення та життєвого рівня, а лише «розкручування» інфляційної спіралі «зарплати – ціни».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем організації заробітної плати, визначення її сутності в умовах формування ринкових відносин здійснюють такі вітчизняні вчені-економісти: Д.П. Богиня [2, с. 4], І.І. Парфьонова [3, с. 122], А.В. Калина, М.І. Карлін, А.М. Колот, Е.М. Лібанова [4, с. 5], Н.Д. Лук'яченко, Ю.В. Малаховський, В.М. Нижник, Н.О. Павловська, Ю.О. Палкін, М.В. Семикіна, О.А. Турецький, Л.М. Фільштейн, О.В. Коваленко О.В. [5, с. 60] та ін. Наукові роботи цих економістів містять пропозиції щодо реформування системи оплати праці. Ці вчені дослідили практику організації оплати праці працівників виробничої та бюджетних сфер, управлінських структур державної влади, у тому числі зміни в системі організації оплати праці та матеріального стимулювання цих категорій. Вони запропонували також нові підходи до оплати праці, напрями вдосконалення діючих підходів в організації оплати праці з урахуванням розвитку економіки, змін у господарській діяльності.

Сьогодні виникає потреба дати відповідь на численні конкретні питання. Постає необхідність розробити найбільш придатну методику для організації процесу стимулювання росту продуктивності та якості праці, необхідно визначити шляхи виведення системи оплати праці з кризи. Це зробить можливим відновлення заробітної плати як ефективно діючої економічної категорії ринкової економіки, що означає успішне виконання нею основних функцій: відтворювальної, стимулюючої і регулюючої.

Вдосконалення організації оплати праці на вітчизняних підприємствах, обґрунтування її встановленого розміру є постійно актуальними за умов розвитку ринку праці в Україні. Низький рівень заробітної плати, наявність заборгованості з її виплати, відсутність системного підходу до принципового вирішення проблем стимулювання ефективної праці гальмують економічне зростання, стабілізацію і підвищення рівня життя населення. Заробітна плата є основним джерелом доходів працівників і найсильнішим стимулом розвитку трудового потенціалу підприємств. Вона має зацікавлювати працівників у підвищенні ефективності праці, сприяти розвитку творчої активності. Потрібен новий, ринковий підхід до визначення сутності соціально-економічного значення заробітної плати.

Виклад основних результатів. Одним із негативних чинників соціально-економічного розвитку

в Україні є низький рівень оплати праці. Він руйнує процеси економічного зростання в країні, знижує якість робочої сили, зменшує трудовий потенціал, сприяє розвитку тіньових процесів та відтоку талановитих працівників за кордон. Низька заробітна плата не сприяє зростанню продуктивності та ефективності праці, обмежує розвиток творчої інтелектуальної праці, веде до деградації економіки, падіння інвестиційної активності. Формування в Україні ринкової системи, створення економіки нового типу та забезпечення на цій основі підвищення ефективності роботи підприємств вимагають здійснення низки заходів щодо системного реформування оплати праці.

Сьогодні актуальність удосконалення системи оплати праці все більше зростає, оскільки зазнає значного впливу кризи в країні. Показники підприємств є досить нестабільними. Відбуваються зміни в організації оплати праці, скорочення чисельності працівників, спад в обсягах продажу, замовлень тощо. Для більшості населення заробітна плата втратила свою відтворювальну та стимулювальну функції і фактично перетворила на різновид соціальних виплат, не пов'язаних із кількістю, якістю та кінцевими трудовими результатами.

Це вимагає, своєю чергою, застосування прогресивних систем і форм оплати, які б давали змогу враховувати індивідуальні особливості кожного члена колективу в його трудовій діяльності.

Відповідно до чинних законодавчих актів, основою організації оплати праці в Україні є тарифна система, що включає тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні довідники. Суть згаданої системи оплати полягає у тому, що роботи розподіляються залежно від їх складності, а працівники – залежно від їхньої кваліфікації відповідно до розрядів тарифної сітки, що є основою для формування розмірів персональної заробітної плати.

Структура заробітної плати складається з основної заробітної плати, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

До інших заохочувальних та компенсаційних виплат належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші

грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства, або які провадяться понад установлені зазначеними актами норми.

Головними вимогами до організації заробітної плати на підприємстві, які відповідають інтересам як працівника, так і роботодавця, є забезпечення її достатнього для розширеного відтворення робочої сили рівня за максимального зниження затрат праці на одиницю продукції та гарантоване підвищення рівня оплати праці кожного зайнятого у міру зростання рівня ефективності діяльності підприємства.

До основних факторів, що впливають на ефективність праці, можна віднести мотиваційні механізми. Важливу роль мотивації відіграє соціальний пакет.

Організація заробітної плати на підприємствах повинна ґрунтуватися на таких принципах:

- враховувати розмір мінімальної зарплати, що встановлюється державою;
- розмір заробітної плати кожного працівника має визначатися з урахуванням його особистого трудового внеску в загальний результат колективної праці;
- дотримання закону про випереджаючі темпи підвищення продуктивності праці порівняно з темпами росту її оплати;
- забезпечення раціонального співвідношення в оплаті складної і простої, розумової і фізичної праці;
- матеріальна зацікавленість працівників у зростанні продуктивності праці.

На жаль, сучасна система організації заробітної плати на більшості українських підприємств має багато недоліків, а саме: відсутність концептуальних основ реформування заробітної плати, особливо у сфері колективно-договірного регулювання; ігнорування ринкової суті заробітної плати як ціни робочої сили; відсутність чіткого механізму (стимулюючого типу) диференціації заробітної плати; використання на практиці застарілих методів організації оплати на підприємствах.

Перший крок на шляху реформування системи заробітної плати полягає у підвищенні її реального розміру до величини вартості робочої сили. Ця вимога впливає з комплексної сутності заробітної плати як категорії не лише економічної, а й соціальної, що покликана забезпечити працівникові певний соціальний статус. Вартість робочої сили передбачає відшкодування, крім коштів на харчування, одяг, утримання житла, медичне обслуговування, освіту, також витрат на задоволення соціальних потреб працівника. Таким чином, логічним є такий постулат: встановлення рівня мінімальної і середньої заробітної плати необхідно здійснювати з орієнтацією на мінімальний споживчий бюджет, що має обчислюватися диференційовано для кожної окремої категорії працівників, виду виробництва.

Практика господарської діяльності підприємств у нашій країні виробила різноманітні заохочувальні

системи для застосування в конкретних виробничих умовах (окремо чи в поєднанні з іншими системами).

1. Системи, що пов'язують рівень основної оплати праці з рівнем виконання показників, що входять до переліку основних норм діяльності працівника. До них належать премії за поточні результати роботи. Такі види заохочення є найбільш розповсюдженими як за рівнем охоплення працівників, так і за питомою вагою в сукупному фонді заробітної плати.

2. Системи, що пов'язують основну оплату праці з особистими діловими якостями працівника, рівнем його професійної майстерності й індивідуальних якостей, ставленням до роботи. Це, насамперед, доплати і надбавки стимулюючого характеру: за професійну майстерність; поєднання професій (посад); розширення норм (зон) обслуговування; виконання стабільного чи збільшеного обсягу робіт (послуг) меншою чисельністю працівників.

3. Системи, що пов'язують основну заробітну плату працівника (групи працівників) з досягненнями, що не носять систематичного характеру, загальними колективними результатами роботи протягом певного, як правило, досить тривалого календарного періоду (півріччя, року). Це різноманітні одноразові премії і винагороди, що виплачуються на окремих підприємствах: за виконання особливо важливих виробничих завдань, за перемогу у виробничому змаганні, за підсумками діяльності підприємства за рік (півріччя, квартал) тощо.

Відмінна риса таких видів заохочення полягає в їхній гнучкості. Вони, як правило, не проявляються у механічному збільшенні заробітної плати. Водночас за їх застосування роботодавець жодними зобов'язаннями перед працівниками не зв'язаний. Одноразові заохочення найчастіше викликають позитивну реакцію у працівників і в кінцевому підсумку майже завжди окупаються.

Зацікавити працівників у повнішому використанні творчого потенціалу допомагає політика диференціації винагород з урахуванням індивідуальної і колективної участі у формуванні результатів діяльності. Необхідно оцінювати кожного працівника, його професійність, компетентність, творчість, ініціативність, відповідальність, прагнення до самовдосконалення, розвитку, враховувати результати діяльності підприємства, особистий внесок у зростання продуктивності.

У сучасних умовах на підприємствах застосовуються різні форми і системи оплати праці, але найбільше поширення отримали три форми оплати праці: відрядна, погодинна і тарифна.

Відрядна оплата праці – це оплата праці за кількість виготовленої продукції (робіт, послуг), вона заснована на оплаті праці у прямій залежності від її результатів. Відрядну систему оплати праці на підприємстві найбільше доцільно застосовувати, коли є можливість точного обліку обсягів виконуваних робіт. є значні замовлення на виготовлювану продукцію, а чисельність робітників обмежена.

Різновиди відрядної оплати праці: відрядно-преміальна, непряма- відрядна, відрядно-прогресивна, колективна відрядна (бригадна), акордна система оплати праці.

Погодинна оплата праці – це оплата праці за відпрацьований час. Ця форма має такі системи: проста погодинна, погодинно-преміювальна, система посадових окладів.

Погодинну систему оплати праці найбільш вигідно застосовувати, якщо: на підприємстві функціонують поточкові і конвеєрні лінії зі строго заданим ритмом; функції робітника зводяться до спостереження і контролю над ходом технологічного процесу; витрати на визначення планової та облік зробленої кількості продукції відносно великі; кількісний результат праці не може бути вимірним і не є визначальним; якість праці важливіша за її кількість; робота є небезпечною; робота неоднорідна за своїм характером і нерегулярна за навантаженням; на даний момент збільшення випуску продукції (робіт, послуг) на тому або іншому робочому місці є недоцільним для підприємства; збільшення випуску продукції може призвести до браку або зниження її якості.

Тарифна система являє собою основу для диференціації заробітної плати відповідно до кваліфікації, умов і шкідливості праці, а також у районному, міжгалузевому, галузевому і внутрішньо заводському розрізах. Вона містить у собі нормативні документи, що характеризують якісні особливості різної конкретної праці, дає змогу зіставляти між собою всі різноманітні види праці, враховувати їхню складність, умови виконання і народногосподарське значення, відбивати якість праці в заробітній платі.

У тарифній системі відображені питання поділу праці робітників за професіями, фахом і кваліфікацією.

Оплата праці керівників і службовців здійснюється відповідно до посадових окладів. Розподіл працівників за посадами здійснюється за допомогою Єдиної номенклатури (переліку) посад і Кваліфікаційного довідника посад керівників і службовців. У довіднику відображено кваліфікаційні характеристики за кожною посадою, які складаються з трьох розділів: посадові обов'язки, професійні знання, кваліфікаційні вимоги. Схема посадових окладів являє собою перелік посад на підприємствах відповідних галузей промисловості із зазначенням місячного посадового окладу або коефіцієнта. Цей метод розрахунку фонду оплати праці простий, зрозумілий робітниками, позитивно ними сприймається. Він припускає пряме ув'язування трудового внеску працівників з оплатою і просуванням службовими сходами.

Проте перелічені системи оплати праці недостатньо сприяють підвищенню ефективності господарської діяльності, тому підприємства і організації в останні роки нерідко йдуть шляхом пошуку нетрадиційних методів в організації оплати праці.

До переваг нетрадиційних систем оплати праці, безсумнівно, можна віднести їх простоту, доступність для розуміння механізму нарахування заробітку кожного працівника, що підвищує значущість стимулюючої функції заробітної плати.

Останніми роками як на Заході, так і на багатьох підприємствах СНД успішно використовують гнучкі безтарифні системи оплати праці. Гнучкі – тому що система може трансформуватися під практично будь-які завдання оперативного планування і стимулювання. Безтарифні – тому що базові параметри заробітної плати (ставки, оклади, тарифи, мінімальні зарплати) визначаються виходячи з кон'юнктури ринку праці в регіоні, характеру, цілей і завдань бізнесу, кадрової політики керівництва фірми. З різних гнучких систем оплата за досягнення вимірюваних результатів користується найбільшою популярністю.

Комісійна система оплати праці встановлюється співробітникам, діяльність яких приносить організації прямий дохід.

Інший варіант нарахування зарплати за системою плаваючих окладів полягає у тому, що за результатами аналізу роботи кожного підрозділу керівник своїм розпорядженням установлює кожному співробітнику оклад індивідуально.

Розмір зарплати також може залежати від обсягу грошових коштів, які керівництвом організації спрямовує на її виплату. Зарплата співробітника кількісно залежить від його кваліфікації, складності виконуваної роботи та якості витраченої праці.

Розмір заробітної плати співробітник і працевлавець повинні погоджувати під час укладення трудового договору. Варто враховувати, що система плаваючих окладів допускає щомісячний перегляд фактичного рівня зарплати. Із цієї причини, вибираючи систему плаваючих окладів, доцільно організувати її так, щоб зарплата співробітника могла змінюватися лише у бік підвищення. У внутрішніх документах організації слід урахувати:

- базовий розмір окладу, коефіцієнти підвищення окладу;
- показники, під час виконання яких оклад може змінитися.

Такі системи на практиці довели свою перевагу над традиційними схемами, оскільки тісний зв'язок зарплати співробітника з ефективністю його діяльності приносить дивіденди і йому, і компанії. Гнучкі системи підвищують прибутковість на 5-50%, а доходи співробітників – на 3-30%.

Програми матеріального стимулювання впродовж останніх років перетворилися на досить складні системи, що враховують безліч чинників, закономірностей та інших змінних чинників.

Висновки. У процесі ринкових перетворень в економіці України виникла об'єктивна необхідність удосконалення організаційно-економічних методів регулювання заробітної плати та всієї сукупності трудових відносин. Нові форми власності,

що утвердилися в суспільстві, вимагають пошуку та апробації інших підходів до підвищення зацікавленості працівників і передусім оптимізації систем оплати праці, оскільки її знецінення негативно впливає на використання ресурсу робочої сили працівників, продуктивність праці, ефективність виробництва та інші техніко-економічні показники виробничої сфери та соціального становища населення. Своєчасне й адекватне суспільним потребам внесення змін до системи регулювання заробітної плати сприятиме впорядкуванню відносин у сфері оплати праці, зробить їх справедливими та допоможе уникнути негативних наслідків.

Сутність реформування організації оплати праці на підприємствах різних форм власності сьогодні полягає у переході від організації її формування та використання як частки у доході підприємства до грошового еквіваленту ціни робочої сили. Оцінка результатів прикладання індивідуальних трудових зусиль, по суті, має виступати мірилом ефективності діяльності працівника. Її реальна оцінка сприяє підвищенню мотивації до праці, кращому використанню трудового потенціалу та забезпечує регулювання заробітної плати за ринковими принципами. Передбачається, що наслідком цього має стати для роботодавців – поліпшення основних техніко-економічних показників діяльності підприємства, які забезпечать отримання необхідного роботодавцеві виробничого результату – випуску потрібної кількості конкурентоспроможної продукції з найменшими витратами, а для працівників – найбільш повна реалізація наявних у нього розумових і фізичних здібностей, що дасть йому змогу домагатися в робочому процесі повної самореалізації та зростання номінальної заробітної плати.

Однією з принципових вимог до систем оплати на підприємствах є те, щоб вони забезпечували

рівну плату за рівну працю. Це, своєю чергою, вимагає, щоб показники, що використовуються для обліку результатів праці, давали можливість оцінити як кількість, так і якість праці найманих працівників й установити відповідні цим показникам норми кількості та якості праці.

Укладені трудові контракти пов'язують заробітну плату з кінцевими результатами діяльності підприємства, адже створюють можливості для врахування особистих якостей працівників, специфіки їх професії. У підсумку вони підвищують відповідальність за доручену працівникові справу. На відміну від попередніх трудових угод відбувається розширення предмету трудового договору, конкретизується поелементна характеристика всіх оплачуваних вимог до працівника, визначаються конкретні результати діяльності.

Досвід ринкових перетворень свідчить, що для створення дієвої мотивації праці на постійній основі та в довгостроковій перспективі недостатньо регулювати оплату праці лише за принципом визначення ціни робочої сили. Важливо забезпечити реалізацію таких підходів, які б комплексно враховували всю сукупність ринкових, мікроекономічних, інституційно-правових факторів. У підсумку вони становлять таку систему регулювання заробітної плати, за допомогою якої регулюються відносини у сфері оплати не лише на ринку праці, а й на підприємстві, максимально повно реалізується ринкова сутність оплати праці.

Тому необхідно вдосконалити складники систем матеріального стимулювання персоналу, використовуючи комплексний підхід, що дасть змогу визначити найбільш прийнятні для України системи оплати і преміювання праці персоналу, перероблені з урахуванням особливостей економічних процесів, що протікають в Україні.

Список літератури:

1. Щодо пріоритетних напрямів реформування заробітної плати в Україні. URL: http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor1_72/01.htm.
2. Богиня Д.П. Мотиваційний механізм конкурентоспроможності робочої сили. К.: Ін-т економіки НАН України, 2002. 188 с.
3. Парфьонова І.І. Проблеми оплати праці в Україні. Фінанси України. 2000. № 4. С. 122-123.
4. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: монографія / За ред. Е.М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 383 с.
5. Коваленко О.В., Привалова К.В. Вдосконалення системи оплати праці на підприємстві. Економічний вісник ЗДА. 2014. С. 60-66.

Дробишева О.О., к. е. н.,
доцент кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія
Гречка А.О., магістрант
Запорізька державна інженерна академія

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЙОГО ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

Дробишева О.О., Гречка А.О. Шляхи оптимізації дебіторської заборгованості промислового підприємства з метою підвищення рівня його платоспроможності. У статті визначено економічну сутність платоспроможності підприємства та шляхи, які сприяють її підвищенню та підтриманню ефективної господарської діяльності. Визначено, що катастрофічне збільшення дебіторської заборгованості безпосередньо зумовлює виникнення кредиторської заборгованості вітчизняних підприємств і, в більшості випадків, призводить до втрати їх платоспроможності. Запропоновано систему оптимізації дебіторської заборгованості, яка дозволяє своєчасно вживати заходи для покращення фінансового стану та пошуку шляхів удосконалення управління і підвищення платоспроможності.

Ключові слова: платоспроможність, ліквідність, дебіторська заборгованість, інкасація дебіторської заборгованості, оптимальний обсяг дебіторської заборгованості.

Дробишева А.О., Гречка А.А. Пути оптимизации дебиторской задолженности промышленного предприятия с целью повышения уровня его платежеспособности. В статье определена экономическая сущность платежеспособности предприятия и пути, которые способствуют ее повышению и поддержанию эффективной хозяйственной деятельности. Определено, что катастрофическое увеличение дебиторской задолженности непосредственно обуславливает возникновение кредиторской задолженности отечественных предприятий и, в большинстве случаев, приводит к утрате их платежеспособности. Предложена система оптимизации дебиторской задолженности, которая позволяет своевременно принимать меры для улучшения финансового состояния и поиска путей совершенствования управления и повышения платежеспособности.

Ключевые слова: платежеспособность, ликвидность, дебиторская задолженность, инкассация дебиторской задолженности, оптимальный объем дебиторской задолженности.

Drobysheva O.O., Grechka A.O. Ways to optimize accounts receivable of industrial enterprise in order to increase its solvency level. The article determines the economic essence of financial solvency of an enterprise and ways that contribute to its improvement and maintenance of effective operation. It is established that catastrophic increase in accounts receivable directly predetermines the formation of accounts payable of domestic enterprises and, in most cases, leads to the loss of their financial solvency. A system for optimizing accounts receivable, which allows timely implementing measures to improve financial state and search for ways to improve management and increase solvency, is proposed.

Key words: financial solvency, liquidity, accounts receivable, collection of counts receivable, optimal size of accounts receivable.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки суб'єкти господарювання зазнають значних ризиків, тому стан фінансових ресурсів повинен відповідати умовам ринку і потребам підприємства. На платоспроможність підприємства основний вплив має структура його активів і капіталу, а також організація і стан оборотних активів та джерел їх формування. Підвищення платоспроможності підприємства, тобто його можливість виробляти необхідні платежі і розрахунки в певні терміни, залежать як від припливу грошових коштів дебіторів, покупців і замовників, так і від відтоку коштів для виконання платежів до бюджету, розрахунків з постачальни-

ками і іншими кредиторами підприємства – ключовий фактор його фінансової стабільності.

На сучасному етапі розвитку національної економіки, в умовах політичної кризи та політичної нестабільності, підтримання ліквідності на достатньому рівні та залишатися платоспроможними є однією з найважливіших умов господарської діяльності будь-якого підприємства. Тому сьогодні важливою задачею для вітчизняних підприємств є пошук способів ефективного управління дебіторською заборгованістю, яку уникнути неможливо, але за умови вдосконалення цього процесу можливо зміцнити фінансову спроможність суб'єктів підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі методологічні, методичні й організаційні аспекти аналізу та управління дебіторською заборгованістю досліджували західні науковці, зокрема, Й. Ворст, П. Ревентлоу, Дж. Делалленса, Дж. Джоборда, російські вчені – Н.М. Вахрушина, В.В. Ковальов, М.М. Крейніна, М.С. Абрютіна, А.В. Грачов, Е.І. Уткін, А.Д. Шеремет та вітчизняні вчені-економісти – О.Є. Чорна, Т.В. Момот, О.Л. Польова, Л.М. Блашак, Г.В. Блакита, І. Гнеушева, А.В. Ружицький та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у докладному аналізі процесу управління дебіторською заборгованістю, а також розробці шляхів її оптимізації для забезпечення ліквідності балансу та платоспроможності підприємства в цілому.

Виклад основних результатів. Для повноцінного функціонування підприємства в сьогоденних умовах, кожне підприємство має дбати про хороші показники платоспроможності.

При розробці політики раціонального управління платоспроможністю підприємства розробляється комплекс заходів, спрямованих на забезпечення прискорення оборотності окремих видів поточних активів.

Аналіз фахової літератури свідчить про наявність різних тлумачень сутності поняття «платоспроможність підприємства». Крім того, протиріччя в методичних підходах до розрахунку показників, що формують рівень та загальну оцінку платоспроможності підприємства, свідчить про ототожнення даного поняття з ліквідністю підприємства одними авторами та з фінансовою стійкістю – іншими науковцями.

Платоспроможність підприємства визначається як здатність покриття всіх зобов'язань підприємства (короткострокових та довгострокових) усіма активами [6, с. 187].

Ліквідність підприємства – це спроможність своєчасно перетворювати активи на гроші з метою виконання необхідних платежів, становить одну із необхідних умов забезпечення платоспроможності. При цьому окремі вчені стверджують, що «платоспроможність ширше поняття, ніж ліквідність» [11, с. 184], а інші стверджують, що «ліквідність більш містке поняття» [12, с. 368].

Отже, платоспроможність характеризує здатність підприємств своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями.

Існують такі резерви відновлення та підвищення платоспроможності підприємств:

- 1) Продаж зайвого устаткування, матеріалів і залишків готової продукції;
- 2) Запровадження прогресивної технології і автоматизації виробництва;
- 3) Забезпечення фінансової участі персоналу в санації підприємства;
- 4) Вирішення проблеми енергоспоживання;
- 5) Використання нових ефективних технологій;

6) Збільшення валового прибутку за рахунок зменшення витрат [2, с. 20].

Щодо політики управління платоспроможністю на підприємстві, вона має включати наступні заходи:

- 1) орієнтація на більше число дебіторів для мінімізації ризику несплати одним або декількома великими дебіторами;
- 2) встановлення ліміту на максимальну суму кредиту, а також термінів, на які кредити будуть надані;
- 3) внесення в договір пункту про санкції за порушення умов співпраці;
- 4) слідкування за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості;
- 5) надання знижок дебіторам за умови дострокового погашення позики;
- 6) страхування ризиків;
- 7) оцінка ділової репутації і платоспроможності дебіторів;
- 8) створення резерву сумнівних боргів;
- 9) створити спеціальний підрозділ для регулювання дебіторської заборгованості, або скористатись послугами аутсорсингових компаній.

До основних напрямів удосконалення управління платоспроможністю слід віднести покращення управління дебіторської заборгованістю, запасами та грошовими потоками підприємства.

Система управління дебіторською заборгованістю являє собою частину загального управління оборотними активами та маркетингової політики підприємства, що спрямована на розширення обсягу реалізації продукції та полягає в оптимізації розміру цієї заборгованості та забезпеченні її своєчасної оплати [3, с. 34].

Неконтрольоване збільшення дебіторської заборгованості, тобто вилучення засобів з обороту, призводить до зниження платоспроможності підприємства, зниження його конкурентної переваги на ринку і загалом справляє негативний вплив на фінансову стійкість підприємства. Крім того, нестача фінансових ресурсів може покриватися за рахунок кредитних ресурсів, які також є нині дуже дорогими. Фінансові служби підприємства мають постійно стежити за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості, оскільки значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій спроможності підприємства і потребує залучення додаткових коштів, а перевищення кредиторської заборгованості може призвести до неплатоспроможності підприємства.

Надмірна величина дебіторської заборгованості в активах підприємства є однією з найбільш гострих проблем сучасності, адже в кризових умовах економіки України дотримуватись фінансової дисципліни досить важко, а іноді й зовсім неможливо. Це часто призводить до втрати підприємствами платоспроможності та ліквідності через гостру нестачу грошових коштів, які «завантажені» у складі дебіторської заборгованості [2, с. 19].

Таким чином, зниження дебіторської заборгованості призведе до збільшення платоспроможності підприємства, його конкурентної переваги на ринку і загалом покращить фінансову стійкість підприємства.

Так, в непростих умовах економічної кризи кількість проблемних контрагентів ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат», які несвоєчасно погашають заборгованість, постійно зростає. У той же час своєчасне обслуговування позичальником його боргу дуже важливо для успішного розвитку та стабільної діяльності підприємства-кредитора.

Управління дебіторською заборгованістю – важлива ділянка роботи фінансових і бухгалтерських служб підприємства. Організація оптимального режиму руху дебіторської заборгованості прямо впливає на мету діяльності підприємства в ринкових умовах – отримання доходів і прибутку.

Як відомо, для ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно формувати банк даних про дебіторів і їх платежі.

На підприємствах інформацію про заборгованість клієнтів можна отримати тільки на підставі первинних облікових документів (договори, виставлені рахунки). Незважаючи на те, що в останні роки на підприємстві ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» була формально впроваджена система управління дебіторською заборгованістю, облік по ній до теперішнього часу ведеться досить поверхнево. Так, зведені дані за поточними боргами, надані бухгалтерією, дозволяють визначити тільки сумарний залишок дебіторської заборгованості покупця на певну дату. При цьому використовується в обліку форма зведеної таблиці, яка не дає ніякої інформації про те, яка частина дебіторської заборгованості прострочена і коли слід підприємству очікувати надходження платежів.

На промислових підприємствах діють такі умови розрахунків з покупцями, при яких частина суми, зазначеної в договорі, справляється у вигляді передоплати (наприклад, протягом 10 днів з моменту підписання договору); на решту суми підприємства надають покупцям відстрочку платежу від 15 до 30 днів (після відвантаження або отримання продукції покупцем). Як показує практика, ці умови платежів не дотримуються, про що свідчить зростання залишку дебіторської заборгованості від року до року і значна питома вага простроченої заборгованості. Так, на підприємстві ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат», в середньому, заборгованість до 1 місяця складає майже 30%, від 2-х місяців до півроку – майже 40% загальної суми заборгованості.

На підприємстві ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» можна визначити такі актуальні проблеми щодо управління дебіторською заборгованістю, а саме:

1) відсутній необхідний контроль за станом розрахунків з покупцями, особливо за простроченими заборгованостями;

2) не дотримуються певні умови кредитування дебіторів;

3) не проводиться оцінка кредитоспроможності покупців і оцінка ефективності надання їм товарного кредиту;

4) відсутні дані про зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням розміру дебіторської заборгованості та уповільненням її оборотності;

5) функції збору коштів, аналізу дебіторської заборгованості та прийняття рішень про надання товарного кредиту розподілені між різними підрозділами, при цьому на підприємствах не існує регламентів взаємодії;

б) немає відповідальних за кожен етап [12, с. 371].

Основними завданнями підприємства в області управління дебіторською заборгованістю є оптимізація загального розміру цієї заборгованості та забезпечення своєчасної її інкасації.

Для вирішення вказаних завдань пропонуються конкретні заходи щодо вдосконалення системи обліку та контролю дебіторської заборгованості, які полягають у наступному.

Необхідно визначати критичний термін оплати за договорами, тобто такий термін, не пізніше якого повинні бути здійснені платежі за наданими товарним кредитами. У свою чергу, щоб мати можливість контролювати критичний термін оплати, потрібно враховувати тривалість відстрочки платежу, а також дату виникнення дебіторської заборгованості.

Моментом виникнення дебіторської заборгованості вважається дата переходу права власності на продукцію від продавця до покупця, встановлена в договорі (це може бути дата підписання договору, відвантаження товару зі складу продавця, дата надходження продукції до покупця) [13, с. 31]. Тому для спрощення розрахунку критичного терміну оплати рекомендується виділити типові для підприємства умови надання відстрочки платежу. Дані щодо сум дебіторської заборгованості з зазначенням тривалості відстрочки, а також критичного терміну оплати доцільно зводити в таблицю, наприклад, в кінці кварталу, півріччя, року.

Таким чином, реалізується можливість обліку періоду відстрочки платежу і часу перебування товарів у шляху. Менеджери, відповідальні за надходження дебіторської заборгованості, можуть контролювати своєчасність платежів і при необхідності реагувати на виникнення прострочених зобов'язань з боку дебіторів.

На підприємствах виникають труднощі з розподілом платежів в разі, коли кілька виставлених рахунків погашаються одним платіжним дорученням або, навпаки, коли один рахунок погашається декількома платіжними дорученнями. В цьому випадку не завжди ясно, за що розплатився дебітор і який з рахунків прострочений. Дана проблема пов'язана в основному зі специфікою роботи підприємства, коли додаткові угоди не укладаються і поставляється

продукція одного найменування. У зв'язку з цим, рекомендується використовувати метод «ФІФО», тобто вважати, що покупці спочатку погашають найбільш ранній з виставлених і неоплачених рахунків.

Рекомендується формувати звіт про списання дебіторської заборгованості для контролю надходження платежів і ведення статистики середньої суми простроченого платежу по групах дебіторів і окремо по найбільш великим з них. На підставі представлених даних, підприємство може оцінити зростання витрат, пов'язаний з незапланованим відволіканням коштів з обороту (вартість залучення коштів), а також обґрунтувати розмір пені, які закладаються в договір.

Використовуючи запропоновані рекомендації, підприємство отримує можливість значно підвищити точність планування надходження грошових коштів від дебіторів. Це спрощуватиме процедуру побудови бюджету руху грошових коштів в частини прогнозування грошових надходжень.

Рекомендується вести реєстр інкасації дебіторської заборгованості при складанні прогнозу руху грошових коштів на підприємстві. На підставі реєстру обчислюються відповідні коефіцієнти інкасації (відсоток від загальної суми платежу в певний інтервал часу).

Рекомендується розраховувати коефіцієнти інкасації в розрізі не тільки клієнтів, але і номенклатури продукції, що відвантажується. Це зв'язано з тим що період оборотності у різних товарних позицій різний, відповідно будуть відрізнятися терміни повернення грошових коштів.

Отже, на підставі коефіцієнтів інкасації можна прогнозувати конкретні терміни надходження коштів на підприємство. У свою чергу, на підставі інформації про надходження грошових коштів можна досить точно прогнозувати касові розриви і планувати залучення додаткового фінансування.

Крім перерахованих рекомендацій, підприємству ТОВ «Запорізький титаномагнієвий завод» необхідно вдосконалювати кредитну політику. Щоб досягти максимального економічного ефекту від кредитної політики ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» необхідно орієнтуватися на певний інтегрований показник ефективності функціонування підприємства як цілісної фінансово-економічної системи. З цією метою можна використовувати детерміновану модель Д. Корсакова, яка розглянута в роботі В. Р. Боярко «Оптимізація дебіторської заборгованості підприємства» [1, с. 49].

В основу моделі покладена ідея максимізації рентабельності капіталу (r), яка характеризує величину прибутку, що припадає на 1 грошову одиницю капіталу, інвестованого в активи підприємства (формула 1):

$$r = \frac{I + k \cdot D}{C + (1 - k) \cdot D \cdot T \cdot 1/T_0}, \quad (1)$$

де I – валовий прибуток підприємства без обліку дебіторської заборгованості, гр. од.;

k – норма прибутку, яка визначається як відношення валового прибутку до чистого доходу від реалізації;

C – активи підприємства без обліку вкладень у дебіторську заборгованість, гр. од.;

T_0 – середній період обороту активів підприємства, дні;

T – середній період обороту дебіторської заборгованості, тобто середній час відстрочки платежів дебіторів, дні;

D – загальний обсяг продажів дебіторам [1, с. 49].

Збільшення дебіторської заборгованості буде зручним підприємству лише за умови, що нарощування продажів у кредит буде призводити до зростання рентабельності активів.

Математично дотримання цієї умови забезпечується, якщо похідна має позитивне значення. Провівши відповідне диференціювання виразу (формула 2), можна отримати наступну нерівність для знаходження оптимального обсягу дебіторської заборгованості:

$$T < \frac{k \cdot C \cdot T_0}{(1 - k) \cdot I}. \quad (2)$$

Таким чином, граничний період обороту дебіторської заборгованості (права частина нерівності), понад якого збільшення її обсягів стає не вигідним підприємству, залежить від таких факторів:

– по-перше, норма прибутку підприємства: чим вище рентабельність продажів без дебіторської заборгованості, тим більше може бути граничний період обороту дебіторської заборгованості;

– по-друге, прибуток підприємства без обліку дебіторської заборгованості: чим він нижчий, тим граничним є період обороту дебіторської заборгованості;

– по-третє, капітал, вкладений в діяльність підприємства, без урахування інвестицій в дебіторську заборгованість: чим він більше, тим тривалішою є граничний період обороту дебіторської заборгованості;

– по-четверте, середній термін обороту активів підприємства: чим він більше, тим предельнее період обороту дебіторської заборгованості [1, с. 50].

Згідно приведеної моделі визначимо граничний термін обороту дебіторської заборгованості для ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат», за даними, поданих у таблиці 1.

Граничний період обороту дебіторської заборгованості ($T_{кр}$) для даного підприємства становить:

$$T_{кр} = \frac{k \times C \times T_0}{(1 - k) \times I} = \frac{0,1347 \times 4480255 \times 13,3}{(1 - 0,1347) \times 603621} = \frac{8026422}{522313} = 15,37$$

Оскільки фактичний період обороту дебіторської заборгованості склав 127 дні і є триваліше розрахованого його граничного рівня (15,37 днів), то нарощення дебіторської заборгованості є не вигідним для даного підприємства з позиції підви-

щення рентабельності. При цьому, якщо плановий одноденний чистий дохід від реалізації становитиме 12275 тис. грн. (4480255 тис. грн. / 365 дн.), борги дебіторів перед підприємством не повинні перевищувати 68861,5 тис. грн. ($15,37 \times 4480255$ тис. грн.).

Таблиця 1
Вихідні дані для оптимізації обсягу дебіторської заборгованості підприємства ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» за критерієм зростання рентабельності, тис. грн.

Показник	тис. грн.
Валовий прибуток	603621
Чистий дохід від реалізації	4480255
Норма прибутку, %	13,47
Активи підприємства (середньорічна величина) без обліку дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги), тис. грн.	337470
Тривалість обороту активів підприємства, дн.	13,3
Тривалість обороту дебіторської заборгованості, дн.	127
Середній темп приросту доходу від реалізації, %	61,8

Таким чином, застосована для підприємства модель Д. Корсакова є ефективним засобом обґрунтування управлінських рішень щодо доцільності збільшення або скорочення продажу з відстрочкою платежу. Вона дозволяє оптимізувати обсяги продажу за групами покупців з різними термінами оплати купленої продукції і максимізувати рентабельність активів.

Однак застосування даної оптимізаційної моделі є доцільною лише для тих підприємств, які мають фінансово стійкий стан, є платоспроможними в поточному і перспективному періодах, до яких відноситься і ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат». Для підприємств у кризовому і нестійкому фінансовому станах, для яких, як правило, характерною є збитковість активів, її використання дасть помилкові результати оцінки.

Крім прибутковості, ефективність управління оборотними засобами підприємства і його здатність генерувати позитивні грошові потоки від операційної діяльності визначається показниками ділової активності.

В основу оптимізації обсягів дебіторської заборгованості підприємства може бути закладена ідея оптимального скорочення обігу дебіторської заборгованості. У загальному випадку визначення оптимального терміну обігу дебіторської заборгованості ($T_{ДЗ}^{opt}$) може здійснюватися як в цілому по дебіторською заборгованістю підприємства, так і окремо по кожній її статті за формулою 3:

$$T_{ДЗ}^{opt} = TO_{ДЗ} - TO_{\Delta ГГ} = \frac{360}{ЧД} \cdot ДЗ - \frac{360}{ЧД} \cdot \Delta ГГ. \quad (3)$$

У даній моделі оптимальний обсяг дебіторської заборгованості визначається за формулою 4:

$$ДЗ_{opt} = \frac{T_{opt} \cdot \Delta ГГ}{360} \cdot ЧД. \quad (4)$$

При цьому вихідним моментом оптимізації є встановлення необхідного обсягу приросту грошових коштів підприємства, тобто обсягів продажу, які здійснюються без відстрочення терміну платежу [1, с. 49]. Одним із шляхів обґрунтування такого бажаного приросту є орієнтація на забезпечення нормативного рівня показника абсолютної платоспроможності в плановому періоді. Так, у західній практиці грошові кошти та їх еквіваленти в балансі підприємства повинні складати не менше 10% поточних зобов'язань.

Розрахуємо оптимальний обсяг дебіторської заборгованості ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат», по моделі оптимізації строків її звернення за даними таблиці 2.

Таблиця 2
Вихідні дані для оптимізації обсягу дебіторської заборгованості підприємства ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» з метою забезпечення платоспроможності, тис. грн.

Показник	Значення
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	0,013
Поточні зобов'язання (середньорічна вартість кредит. заборг.), тис. грн.	1300971
Тривалість обороту дебіторської заборгованості, дні	127
Чистий дохід від реалізації	4480255
Середній темп приросту доходу від реалізації, %	61,8

Приріст грошових коштів підприємства, який необхідний для забезпечення встановленого значення показника абсолютної платоспроможності на рівні 0,2-0,35, буде становити:

$$\Delta ГГ = (0,3 - 0,013) \times 1300971 = 373379 \text{ тис. грн.}$$

Розрахований за формулою (3) оптимальний термін обігу дебіторської заборгованості становить:

$$T_{ДЗ}^{opt} = 127 - \frac{360}{4480255 \cdot 1,618} \cdot 373379 = 109 \text{ дні}$$

За умови зростання доходу від реалізації на 61,8% оптимальний обсяг дебіторської заборгованості, розрахований за формулою (4), становить:

$$ДЗ_{opt} = \frac{109}{360} \times 4480255 \times 1,618 = 2194852 \text{ тис. грн.}$$

Дана модель дозволяє визначити оптимальний обсяг дебіторської заборгованості, необхідний для забезпечення поточної платоспроможності підприємства. Проте її використання не орієнтована на підтримку фінансової стабільності підприємства, його платоспроможності в довгостроковій перспективі,

оскільки в ній не контролюється збалансованість між обсягами та строками обігу активів в цілому і окремих їх складових і джерел їх формування.

Розрахуємо плановий оптимальний обсяг кредиторської заборгованості для підприємства ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» (таблиця 3).

Таблиця 3

Вихідні дані для оптимізації обсягу кредиторської заборгованості підприємства для забезпечення перспективної платоспроможності ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат», тис. грн.

Показник	Значення
Чистий дохід від реалізації	4480255
Тривалість обороту товарної кредиторської заборгованості, дні	113
Тривалість обороту товарно-матеріальних цінностей, дні	23
Середній темп приросту доходу від реалізації, %	61,8

З урахуванням наведених вище вихідних даних, максимальна допустима середньорічна вартість дебіторської заборгованості для даного підприємства буде становити:

$$ДЗ \leq (113 \cdot 1,618 - 23) \cdot \frac{4480255 \cdot 1,618}{360} = 3218373 \text{ тис. грн.}$$

Отже, запропоновані заходи щодо оптимізації дебіторської і кредиторської заборгованостей з метою забезпечення платоспроможності ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» мають наступну ефективність:

1. Збільшення рентабельності активів передбачає максимізацію валового прибутку на 1 грн. активів. Ефективність становить 68861,5 тис. грн.

2. Забезпечення поточної платоспроможності передбачає оптимізацію строків повернення дебіторської заборгованості. Ефективність становить 2194852 тис. грн.

3. Забезпечення перспективної платоспроможності спрямована на нарощення власного оборотного капіталу і мінімізацію фінансового циклу. Ефективність становить 3218373 тис. грн.

Критерії ефективності обрані з урахуванням цілей фінансової політики підприємства, яка спрямована на підтримання фінансової стійкості підприємства.

Висновки. Однією з найважливіших умов діяльності підприємств у сучасних умовах є підтримання на відповідному рівні платоспроможність, адже нині діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання значною мірою ускладнюється тривалою кризою неплатежів, зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості, скороченням виробництва, гострим дефіцитом фінансових ресурсів.

За результатами проведеного дослідження, розроблені для підприємства рекомендації спрямовані на реалізацію основних управлінських функцій (планування, організація, контроль) щодо дебіторської заборгованості.

Для побудови економічного та фінансового інструментарію системи управління дебіторською заборгованістю промислового підприємства важливим є розроблення ефективних механізмів управління, спрямованих насамперед на оптимізацію обсягів і структури дебіторської заборгованості. А також формування ефективних принципів і стандартів кредитної та авансової політики, направлених на підвищення ефективності використання капіталу підприємства, вкладеного у дебіторську заборгованість, побудову ефективної системи управління інкасацією дебіторської заборгованості з оптимальною швидкістю її погашення, мінімальними ризиками та максимальним результатом функціонування промислового підприємства.

На основі узагальнення різних заходів підвищення платоспроможності запропоновано систему оптимізації дебіторської заборгованості, яка дозволяє своєчасно вживати відповідні заходи для покращення фінансового стану та пошуку шляхів удосконалення управління і підвищення платоспроможності.

Список літератури:

1. Боярко В.Р. Оптимізація дебіторської заборгованості підприємства // *Фінанси*. – 2014. – № 3. – С. 47-54.
2. Вахрушина Н. Как управлять оборотными активами // *Финансовый директор*. – 2015. – № 1. – С. 18-22.
3. Вахрушина Н. Создание системы управления дебиторской задолженностью // *Финансовый директор*. – 2016. – № 5. – № 8. – С. 32-36.
4. Журавльова Ю.Ю. Сутність платоспроможності підприємства / Ю.Ю. Журавльова // *Фінанси України*. – 2010. – № 1. – С. 116-120.
5. Іонін Є. Є. Розв'язання питань методологічного обґрунтування понять «платоспроможність» і «ліквідність» / Є. Є. Іонін // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 6. – С. 30-43.
6. Кривдюк А.В., Яцишина С.Є. Дослідження економічної категорії платоспроможності підприємства // *Економічний простір*. – № 15. – 2008 – С. 185-190.
7. Куршин А. Рекомендации по управлению дебиторской задолженностью // *Финансовый директор*. – 2016. – № 1. – С. 22-24.
8. Матицина Н.О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н.О. Матицина // *Бухгалтерський облік і аудит*. – 2015. – № 12. – С. 38-42.

9. Москалюк Г.О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрям удосконалення і розвитку // Ефективна економіка. – 2013. – № 4.
10. Пінчук Т.А. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / А.Т. Пінчук // Ефективна економіка – 2014. – № 10. – С. 36-41.
11. Смірнова П.В. Оцінка майбутньої ліквідності та платоспроможності підприємства торгівлі / Н.О. Власова, П.В. Смірнова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. / Харк. держ. ун. харчування та торгівлі – Харків, 2011. – Вип. 2. – С. 183-190.
12. Теницька Н.Б. Підвищення платоспроможності підприємства шляхом оптимізації дебіторської заборгованості / Н.Б. Теницька, Ю.С. Гришко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 366-372.
13. Щелгачев А. Внедрение системы управления оборотными активами / А. Щелгачев, А. Красовский, А. Куршин // Финансовый директор. – 2015. – № 6. – № 7. – С. 28-32.

УДК [338.439.4:338.33]:332.1

Журавель Ю.В., аспірант кафедри
економічної політики та економіки праці
*Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України,*
викладач
*Львівський державний коледж харчової і переробної промисловості
Національного університету харчових технологій*

РОЗВИТОК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: АНАЛІЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Журавель Ю.В. Розвиток харчової промисловості Львівської області: аналіз підприємницької діяльності. У статті досліджено сучасний стан розвитку підприємств харчової промисловості регіону. Визначено структуру та потенціал розвитку підприємств харчової промисловості Львівської області. Розраховано частку підприємств харчової промисловості у загальнопромислових показниках Львівської області за 2010-2016 рр. Виявлено основні проблеми функціонування підприємств на ринку харчової промисловості. Запропоновано напрями розвитку підприємств продукції харчової промисловості.

Ключові слова: продукти харчової промисловості, регіон, регіональний ринок, структура ринку, потенціал ринку.

Журавель Ю.В. Развитие пищевой промышленности Львовской области: анализ предпринимательской деятельности. В статье исследовано современное состояние развития предприятий пищевой промышленности региона. Определены структура и потенциал развития предприятий пищевой промышленности Львовской области. Рассчитана доля предприятий пищевой промышленности в общепромышленных показателях Львовской области за 2010-2016 гг. Выявлены основные проблемы функционирования предприятий на рынке пищевой промышленности. Предложены направления развития предприятий продукции пищевой промышленности.

Ключевые слова: продукты пищевой промышленности, регион, региональный рынок, структура рынка, потенциал рынка.

Zhuravel Yu.V. Food industry development in Lvivska oblast: analysis of entrepreneurship activity. The article examines the modern state of food industry enterprises' development in a region. The structure and capacity of food industry enterprises' development in Lvivska oblast are defined. The share of food industry enterprises in overall industrial indicators of Lvivska oblast is calculated for 2010-2016. Main problems of enterprises' functioning on the food market are examined. Directions of food industry enterprises' development are suggested.

Key words: production of bakery and confectionary, exports, imports, Lvivska oblast, food industry enterprises.

Постановка проблеми. Важливим чинником є максимальне використання територіальних факторів, тобто комплексне освоєння наявного потенціалу кожного регіону. Сучасні проблеми та негативні

тенденції в розвитку харчової промисловості регіонів України тісно пов'язані великими регіональними диспропорціями у територіальній локалізації складників її ресурсного потенціалу та підприємств із виробництва продуктів харчування.

Така ситуація є свідченням нераціонального та неефективного використання природного, трудового, наукового, виробничого, фінансового та інших потенціалів окремих регіонів і вимагає поглибленого аналізу регіонального розвитку харчової промисловості та пошуку шляхів підвищення його ефективності. В умовах посилення конкурентної боротьби між підприємствами питання підвищення ефективності функціонування харчової промисловості є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціонування харчової промисловості України, питанням оцінки ефективності її розвитку присвячено праці М.О. Барановського, П.П. Борщевського, Л.В. Дейнеко, С.І. Дорогунцова, І.О. Іртищевої, П.М. Купчака, П.Т. Саблука та ін. Однак попри значні доробки вітчизняних учених поглибленого вивчення потребують питання пріоритетних напрямів її розвитку.

Зважаючи на це, особливої актуальності набуває аналіз підприємств харчової промисловості, яка є основою продовольчої безпеки держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження структури та підприємницької діяльності харчової промисловості Львівської області та визначення пріоритетних напрямів її розвитку.

Виклад основних результатів. Регіональна спеціалізація харчової промисловості в раціональних масштабах призводить до економії витрат суспільної праці, оскільки передбачає найефективніше використання природних умов і ресурсів, матеріально-технічного і трудового потенціалу території [1, с. 168].

Продукція харчової промисловості львівських підприємств відома далеко за межами регіону. Найвідомішими марками регіону є: мінеральні води «Моршинська» та «Трускавецька», продукція кондитерської фірми «Світоч», морозиво «Лімо», пиво «Львівське», молочна продукція ВАТ «Галичина» тощо.

Для економіки регіону характерна складна галузева та територіальна структура харчової промисловості. Місцеві виробники продуктів харчу-

Таблиця 1

Виробництво окремих видів продукції харчової промисловості підприємствами Львівської області

Вид продукції	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. до 2011 р.
М'ясо великої рогатої худоби свіже чи охолоджене, т	1930	1827	2036	1224	989	1077	-853
М'ясо свиней свіже, охолоджене чи заморожене, т	10434	15991	17700	29958	34285	35189	24755
М'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене, т	25679	26601	31938	26250	24858	26151	472
Субпродукти харчові свійської птиці, свіжі або охолоджені, т	3039	2378	2273	1855	1154	1731	-1308
Ковбасні вироби, т	5146	5176	6161	7052	6380	6637	1491
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові чи горіхові, т	5882	4519	590	1499	1102	1211	-4671
Молоко рідке оброблене, т	30771	32797	32869	24144	13223	8773	-21998
Масло вершкове, т	2422	3140	1981	2198	1084	1548	-874
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, т	51761	46307	47398	34550	20664	22547	-29214
Борошно, т	50330	65994	68325	67138	61870	58606	8276
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, т	72165	64993	60504	56538	50738	48956	-23209
Печиво солодке і вафлі, т	15086	16263	14193	12800	13424	13890	-1196
Шоколад та готові харчові продукти, що містять какао, у пакуваннях масою менше 2 кг, т	12123	11839	11926	12025	9447	9385	-2741
Води натуральні мінеральні негазовані, млн. дал	14,6	17,1	19,2	18,7	16,6	20,7	6,1
Води натуральні мінеральні газовані, млн. дал	26,5	29,7	31,9	30,5	26,8	27	0,5
Напої безалкогольні типу лимонаду, млн. дал	6	5,8	4,7	3,8	3,6	4,5	-1,5

Джерело: побудовано автором на основі [2]

вання здатні повною мірою задовольнити споживчі потреби населення регіону (табл. 1).

Харчова промисловість, яка включає виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, формує близько третини всієї продукції області та близько 44% – продукції переробної промисловості. У 2016 р. у цій галузі обсяг продукції знизився на 6,7%.

З табл. 1 бачимо, що серед видів діяльності харчової промисловості суттєве скорочення обсягів виробництва за 2011-2016 рр. відбулося у молочній галузі. Зокрема, вдвічі зменшилося виготовлення масла вершкового, майже вдвічі – молока, більше 40% – йогуртів, більше 30% –

хліба та виробів хлібобулочних нетривалого зберігання тощо.

У 2016 р. порівняно з 2015 р. зниження обсягів виробництва допустили також підприємства:

- з виробництва продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів (менше вироблено борошна, круп);
- з виробництва хліба, хлібобулочних і борошняних виробів (скоротився випуск хліба, тортів, тістечок, виробів здобних);
- з перероблення та консервування фруктів і овочів (зменшилося виробництво соків фруктових).

Разом із тим зріс обсяг продукції на підприємствах з виробництва м'яса та м'ясних продуктів, із

Рис. 1. Внесок підприємств харчової промисловості у загальнопромислові показники Львівської області за 2010-2016 рр. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Таблиця 2

Обсяг реалізованої продукції харчової промисловості підприємствами Львівської області (млн. грн.)

Вид продукції	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. до 2010 р.
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, у тому числі:	6545	11573,6	11253	13447,4	18845,8	20983,3	14438,3
Виробництво харчових продуктів	5407,4	8298,8	7928,6	9893,0	14373,2	15940	10532,6
М'ясо та м'ясні продукти	805,0	918,8	954,7	1290,9	2194,1	2643,7	1838,3
Риба	20,0	20,8	23,1	24,4	26,3	28,2	8,2
Фрукти і овочі	199,6	462,1	804,0	930,6	482,1	450,8	251,2
Олія та тваринні жири	1178,7	2607,6	1035,8	1294,9	2926,3	3202,4	2023,7
Молочні продукти	906,6	1071,7	1148,8	1082,1	1124,4	1200,9	294,3
Хліб, хлібобулочні і борошняні вироби	556,6	757,4	786,2	919,8	1294,4	1605,2	1048,6
Напої	1137,6	3126,4	3271,0	3387,2	4160,6	4404,8	3267,2
Інші харчові продукти	1434,1	2113,4	2555,2	3544,2	5017,9	5301,4	3867,3

Джерело: побудовано автором на основі [2]

перероблення та консервування риби, ракоподібних та моллюсків і з виробництва олії та тваринних жирів та ін., що призвело до збільшення реалізації їх обсягів (табл. 2).

З табл. 2 яскраво видно, що по всіх товарах упродовж дослідженого періоду відбулося абсолютне зростання. У більше як два рази зросли обсяги реалізації м'яса, олії, тваринних жирів, хліба, хлібобулочних і борошняних виробів, і найбільше зростання простежується за напоями. Таке збільшення обсягів харчових продуктів свідчить про зростаючі потреби споживачів на ринку.

Варто відзначити вагомість внеску підприємств харчової промисловості у промисловість Львівщини (рис. 1).

Протягом досліджуваного періоду обсяги реалізованої продукції підприємствами харчової промисловості в загальному обсязі промислової продукції Львівщини мали приблизно однакову частку.

Щодо інвестицій, то підприємства харчової промисловості є привабливими для іноземних інвесторів, оскільки річні обсяги залучених іноземних інвестицій за 2016 р. сягали 83,2 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що становило 19,3% від обсягу прямих іноземних інвестицій у промисловість області. Головними країнами-інвесторами цього виду промислової діяльності є Польща, Кіпр, Швейцарія та Ліхтенштейн.

На розвиток підприємств із виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів у 2016 р. було спрямовано 1 838,6 млн. грн. капітальних інвестицій (у три рази більше, ніж у 2015 р.). Частка харчової промисловості у загальнопромисловому обсязі інвестицій була значною і становила у 2015 р. 28,9%.

Як бачимо з рис. 1, на підприємствах харчової промисловості працює значна кількість працівників. У 2016 р. чисельність найманих працівників становила 14,1 тис. осіб (12,9% від загальної чисельності у промисловості). За кількістю працівників харчова промисловість посідає третє місце у промисловості області після машинобудування та підприємств із постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Кожен штатний працівник харчової промисловості у 2016 р. отримував середньомісячну заробітну плату в розмірі 5 189 грн., що на 22,3% більше, ніж у 2015 р. За внеском у загальнопромислові результати області підприємства харчової промисловості є лідером серед основних галузей упродовж майже двох десятиліть: у 2010-2016 рр. її питома вага за обсягом реалізації коливалася у межах 26-36%. Зокрема, у 2016 р. частка підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів становила 38,0% [2].

Варто також зазначити, що продукція харчової промисловості відіграє вагомий роль у загальнообласному експорті товарів, хоча в 2015 р. експорт суттєво впав порівняно з попереднім роком, проте в 2016 р. він вийшов майже на той самий рівень. Зі

Львівщини експортували м'ясо та харчові субпродукти – 6 789,7 т, борошно пшеничне або пшенично-житне – 3 053,9 т (удвічі більше, ніж у 2015 р.), хлібобулочні та кондитерські вироби з борошна – 3 744,8 т (удвічі більше, ніж у 2015 р.). Майже вдвічі зріс експорт фруктів, зерна (водночас зменшився експорт пшениці та гречки) [3]. Експорт готових харчових продуктів, жирів та олії у 2016 р. становив 56,2 млн. дол. США, або 9,5% від загальнообласного експорту [4]. Приблизно половина експорту вказаної продукції припала на соки, плоди та овочі консервовані, чверть – на жири та олії.

До найбільших виробників продукції харчової промисловості, які є відомими не тільки на внутрішньому ринку, а й за межами України, належать: ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», ПрАТ «Галичина», ПП «Оліяр», ТзОВ «Яблуневий дар», ТзОВ «Радехівський цукор», ПАТ «Львівський холодокомбінат», ПрАТ «Карлсберг Україна», ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар», ПрАТ «Львівський жиркомбінат», ПрАТ «Компанія Ензим», ТзОВ «Хінкель-Когут», ТзОВ «Ярич», ПАТ «Львівський холодокомбінат», ТзОВ «Рентком», ПрАТ «Концерн Хлібпром», ПрАТ «Дрогобицький хлібокомбінат» та ін.

Важливою ознакою розвитку сучасної харчової промисловості Львівщини є активізація інноваційної діяльності на її підприємствах. Так, підприємствами харчової промисловості у 2014 р. було освоєно 43 інноваційні види продукції (32,6% від їх загальної кількості у промисловості), що в 1,3 рази більше, ніж у 2013 р. Так, ПАТ «Львівський холодокомбінат» розпочало виробництво десерту «Холодний йогурт», основним інгредієнтом якого є пробіотичні культури; ПАТ «Львівський жиркомбінат» – випуск майонезу «Провансаль ORGANIC» із додаванням екстракту зеленого чаю як природного антиоксиданту; філія ПАТ «Карлсберг Україна» «Львівська пивоварня» – виробництво нового сорту пива Robert Doms тощо.

Підвищення рівня інноваційності підприємств харчової промисловості в умовах обмеженості грошових ресурсів потребує значних капіталовкладень, тому для керівників цих підприємств нічого не залишається, як шукати інвесторів, які готові розвивати їх виробництво. А для цього кожне підприємство повинно мати стратегічний план розвитку.

Традиційно суттєвим є внесок Львівщини в загальнодержавний обсяг виробництва таких видів продукції харчової промисловості, як мінеральні води, свинина морожена, горілка та пиво, соки фруктові, ферментоване молоко та вершки (рис. 2).

Хоча розвиток ринку продуктів харчової промисловості є динамічним, серйозну проблему для нього становить те, що помітну частку в загальному обсязі продажу на ринку промислових харчових продуктів займають неякісні, фальсифіковані товари, споживання яких може завдати шкоду життю і здоров'ю

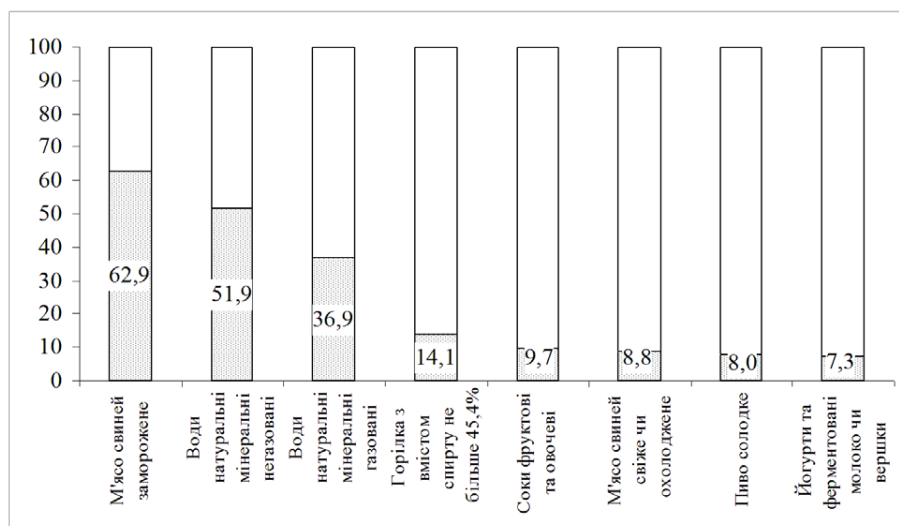

Рис. 2. Частка підприємств Львівської області в Україні з випуску окремих видів продукції харчової промисловості у 2016 р. (% до загальнодержавного обсягу)

Джерело: побудовано автором на основі [2]

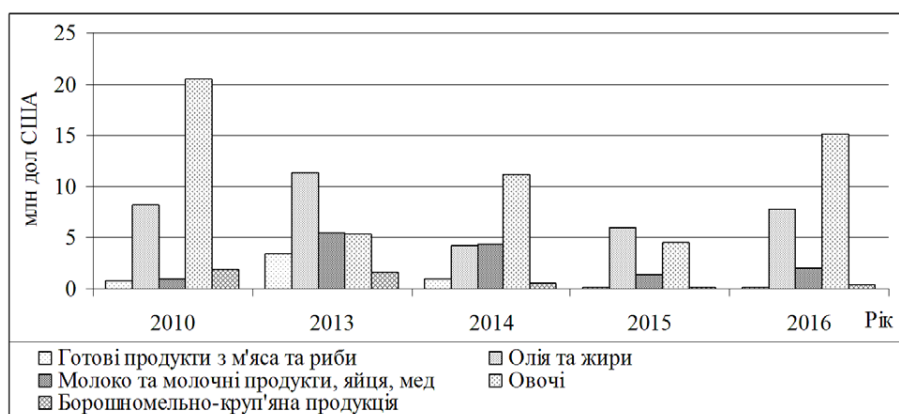

Рис. 3. Обсяги імпорту продуктів харчової промисловості Львівської області в 2010-2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [4]

споживачів [5]. Так, за різними оцінками, 30-60% алкогольних напоїв і тютюнових виробів, що реалізуються в Україні, є незаконно виготовленими. Не меншу загрозу несуть імпортовані дешеві продукти. Хоча за статистичними даними в останні роки динаміка імпорту дещо змінилася і по деяких товарних групах значно знизилася його обсяги (рис. 3).

З рис. 3 видно, в який період і якого товару скільки було імпортовано в регіон. Зокрема, у 2011 р. відбулося велике падіння імпорту овочів, яке і в 2016 р. не відновило свого рівня до 2010 р. У 2014-2015 рр. простежується найнижча динаміка імпорту всіх харчових товарів, що зумовлено нестабільною ситуацією у державі та географічною структурою імпорту, зокрема відсутність імпорту харчових продуктів із Росії.

Особливу увагу нами було приділено хлібобулочним та кондитерським виробам із борошна, оскільки попит на цю продукцію представляє особливий інтерес серед споживачів і споживається ними щоденно (табл. 3).

Як бачимо з табл. 3, в останні роки в регіоні виробництво хлібобулочних та кон-

Таблиця 3

Обсяг виробництва хлібобулочних та кондитерських виробів підприємствами Львівської області (т)

Вид продукції	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Абсолютне відхилення 2016 р. до 2012 р.
Хліб, вироби кондитерські та хлібобулочні	64993	60504	56538	50738	48956	-16037
Хліб	52034	48384	44882	40678	38268	-13765
Вироби булочні	12850	11939	11488	9914	10587	-2263
Торти	1202	1108	852	714	618	-584
Тістечка	506	119	142	166	221	-285
Печиво солодке і вафлі	16263	14193	12800	13424	13890	-2373
Пряники і вироби подібні	1201	948	918	939	674	-527
Хлібці хрусткі, сухарі, грінки	2115	2303	2062	2090	2344	229
Вироби зі здоби (булочки, рулети з маком тощо)	3953	3994	3533	3311	3788	-165

Джерело: побудовано автором на основі [3]

дитерських виробів має від'ємну динаміку розвитку за всіма товарними групами, крім хлібців, хрустиків, сухарів і грінок, виробництво яких збільшилося у 2016 р. Причин такого падіння починаючи з 2013 р. може бути кілька. Основною є те, що кожного року з регіону все більше людей виїжджає за кордон, що призводить до скорочення попиту на зазначену продукцію. Відповідно, підприємствами менше виробляється продукції. Наступною причиною є значне зростання цін на вироби кондитерські та хлібобулочні, зумовлені значним зростанням енергоносіїв, без яких виробництво цих товарів неможливе. Відповідно, підприємства включають у ціну товари всі витрати, понесені через зростання енергоносіїв. Ще однією причиною є скорочення експорту продукції до Росії, що також призвело до зменшення виробництва.

Однак підприємства хлібобулочних та кондитерських виробів за останні два роки почали змінювати політику розвитку в напрямі поліпшення якості своїх товарів та збільшення експорту до країн – членів ЄС. Це

в майбутньому має призвести до відновлення виробничих потужностей та до збільшення виробництва.

Висновки. Проведене дослідження показало, що підприємства харчової промисловості, у тому числі хлібобулочних та кондитерських виробів, за останні два роки почали змінювати політику розвитку в напрямі поліпшення якості своїх товарів та збільшення експорту до країн – членів ЄС, що в майбутньому має призвести до відновлення виробничих потужностей та до збільшення виробництва.

Основними ж напрямками розвитку ринку продукції харчової промисловості мають бути: підвищення ефективності виробництва товарів харчової промисловості на основі інноваційних технологій; виготовлення тих товарів, які можуть конкурувати з імпортними, а саме шоколад, мінеральні води, соки фруктові, ферментоване молоко та вершки; впровадження систем контролю якості, систем екологічного керування, систем управління безпеністю та гігієною праці, систем управління безпеністю харчових товарів.

Список літератури:

1. Шадура-Никипорець Н. Т. Сучасний стан харчової промисловості України в контексті вирішення проблем ефективного господарювання. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2010_35/15.pdf (дата звернення – 20.04.2018).
2. Львівська область 2016: стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2017. 348 с.
3. Промисловість Львівської області: стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2017. 176 с.
4. Зовнішня торгівля Львівської: стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2017. 65 с.
5. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів на період до 2015 року / За ред. Л.В. Дейнеко. Київ, 2004. 212 с.

Завідна Л.Д., к. с.-г. наук, доцент,
докторант кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Київський національний торговельно-економічний університет

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Завідна Л.Д. Концепція розвитку соціально-економічної системи та її особливості в управлінні підприємством. У статті узагальнено концептуальні підходи до трактування сутності соціально-економічної системи, визначено особливості соціально-економічних систем в управлінні підприємством. З урахуванням конкретизації особливостей розвитку здійснено систематизацію типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість.

Ключові слова: система, розвиток, соціально-економічна система (СЕС), систематизація типів розвитку, управління підприємством, іманентна властивість, підприємства готельного господарства.

Завидная Л.Д. Концепция развития социально-экономической системы и ее особенности в управлении предприятием. В статье обобщены концептуальные подходы к трактовке сущности социально-экономической системы, определены особенности социально-экономических систем в управлении предприятием. С учетом конкретизации особенностей развития осуществлена систематизация типов развития социально-экономической системы по классификационным признакам и установленным группам, характеризующие развитие СЭС как имманентное свойство.

Ключевые слова: система, развитие, социально-экономическая система (СЭС), систематизация типов развития, управления предприятием, имманентное свойство, предприятия гостиничного хозяйства.

Zavidna L.D. The concept of development of the socio-economic system and its peculiarities in enterprise management. The article generalizes conceptual approaches to the interpretation of the essence of the socio-economic system, defines peculiarities of socio-economic systems in enterprise management. Taking into account the concretization of peculiarities of development, types of development of the socio-economic system by classification features and determined groups that characterize SES development as an immanent property are systematized.

Key words: system, development, socio-economic system (SES), systematization of types of development, enterprise management, immanent property, enterprises of hospitality industry.

Постановка проблеми. Ринкове середовище функціонування соціально-економічної системи (СЕС) диктує жорсткі умови конкуренції, вижити й стати лідером в яких можливо лише на основі своєчасної реалізації стратегії розвитку. Тому в сучасних умовах економіки все більшої актуальності набувають питання розвитку таких систем, їх спроможність достатньо швидко та з мінімальними необхідними витратами реагувати на потреби ринку і зміни зовнішнього і внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку соціально-економічної системи у теоретико-методологічному контексті присвячено роботи багатьох вітчизняних й зарубіжних учених: В.В. Олещенко, В.Д. Базилевич, І.В. Блауберга, В.А. Василенко, В.Н. Волкова, О.О. Денісова, В.М. Добкина, Л.І. Євенко, Е.О. Єрохіна, Д.І. Кліланда, В.Р. Кінга, В.М. Костюка, Г. Кунца, Б.З. Мильнера, М.М. Мойсєєва, С.М. Никешина, С. О'Доннела, О.В. Раєвської, В.С. Раппопорта, В.М. Садовського, В.С. Тюхтіна, Ю.А. Урманцева, Дж. О'Шонессі, Є.Г. Юдіна, С. Янга та ін.

Однак проблема єдиного концептуального підходу до трактування сутності соціально-економічної системи, її систематизації, характеру розвитку та особливостей в управлінні підприємством потребує комплексного дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є узагальнення єдиного концептуального підходу до трактування сутності соціально-економічної системи (СЕС), визначення особливостей СЕС в управлінні підприємством, здійснення систематизації типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами.

Виклад основних результатів. Для розкриття глибинної сутності розвитку соціально-економічних систем доцільно спочатку чітко визначити такі поняття, як «система» та «розвиток». Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених із системних досліджень дав змогу виділити основні підходи до її трактування та провести критичний аналіз її змістовних аспектів. На нашу думку, найбільший інтерес представляють визначення поняття «система», що задаються через системні ознаки.

Одними з перших таке визначення надали І.В. Блауберг, В.М. Садовський і Є.Г. Юдін: «Вирушаючи від цілісного характеру систем, можна якісно поставити поняття системи через такі ознаки:

- 1) система являє собою цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів;
- 2) вона утворює особливу єдність із середовищем;
- 3) зазвичай будь-яка досліджувана система являє собою елемент системи вищого порядку;
- 4) елементи будь-якої досліджуваної системи, своєю чергою, зазвичай виступають як системи більш низького порядку» [1, с. 29].

З точки зору В.С. Рапопорта, «для того щоб щось можна було вважати системою, повинні бути виконані такі умови: 1) Всі явища в середовищі даного об'єкта поділяються на такі, які можуть грати роль вхідних дій, і такі, які не можуть грати цю роль. 2) Вказуються всі можливі системи. 3) Вказуються всі можливі вихідні дії системи. 4) Даний стан і дана вихідна дія детермінують певну вихідну дію системи та її певний новий стан» [2, с. 71].

Дещо пізніше В.М. Садовський сформулював поняття «система» в такий спосіб: «Система, по-перше, є певна цілісність, по-друге, система ієрархічна за своєю природою, по-третє, відносно опису системи справедливий принцип множинності опису» [3, с. 106-107]. В.М. Добкин, виділивши тільки соціально-економічні та технічні системи, відзначає такі ознаки: «Структурно організована цілісна сукупність простіших частин (підсистем, елементів); взаємозв'язок підсистем, їх взаємодія у процесах цілеспрямованого функціонування системи; ієрархічність; динамічність» [4, с. 11-12].

В.М. Костюк називає такі системні ознаки: 1) системний ефект; 2) взаємодія із середовищем; 3) наявність підсистем; 4) ієрархія; 5) взаємодія підсистем; 6) наявність людського фактору в системі; 7) цілісність [5, с. 11-24].

Як відзначають у своїх роботах О. Єрохіна, О. Денісов і Д. Колісников, поняття «система» має відображати морфологічну, функціональну й інформаційну єдність доступних вивченню об'єктів, процесів і явищ [6].

Морфологічний опис дає уявлення про побудову системи і залежить від глибини опису системи і рівня деталізації.

Функціональний опис системи необхідний для усвідомлення і визначення її місця серед інших систем зовнішнього середовища.

Інформаційний опис системи визначає залежність морфологічних і функціональних властивостей системи від якості й кількості внутрішньої та зовнішньої інформації.

У роботі О.В. Раєвнєвої [7] під системою розуміється сукупність елементів, що утворюють єдине ціле через систему взаємопов'язаних, взаємозалежних процесів і відносин, та володіє властивостями, не притаманними окремо взятим її елементам.

Узагальнюючи вищеперелічені підходи до поняття «система» і представляючи підприємство готельного господарства як соціально-економічну систему, відзначимо в ній такі *характерні особливості*:

- наявність мети (цілей) і вимірників діяльності системи;
- наявність інтеграційних властивостей, які визначають систему як цілісний об'єкт;
- система являє собою сукупність простіших підсистем;
- система має свою структуру, внутрішню організацію, що являє собою взаємозв'язок і взаємодію між складниками її підсистемами;
- ієрархічність: кожна система може бути розглянута як елемент системи вищого порядку, своєю чергою, кожна система являє собою сукупність простіших елементів;
- будь-яка система є динамічним об'єктом, тобто процеси функціонування системи протікають у часі і просторі;
- взаємодія із зовнішнім середовищем, тобто система характеризується вхідними і вихідними параметрами, параметрами внутрішнього стану і зворотними зв'язками.

З аналізу наведених властивостей можна зробити висновок, що підприємство як соціально-економічна система являє собою системне об'єднання соціальних, економічних, фінансових та управлінських видів діяльності для вирішення конкретних завдань.

Кожна соціально-економічна система має дві рушійні сили: бажання вижити (зберегти себе, мати визначену стабільність) і прагнення розвиватися (самовдосконалюватися) [8]. З позиції теорії самоорганізації розвиток організації відбувається через вплив різних факторів (коливань, змін), що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі системи [9].

Х. Віссема вказує, що на зміну старої парадигми «спочатку збереження, потім розвитку» прийшла нова парадигма «збереження через розвитку», тому що якщо постійно займатися самозбереженням, не звертаючи увагу на навколишнє середовище, і покладатися на власне суб'єктивне сприйняття, може відбутися саморуйнування соціально-економічної системи [9, с. 6].

Своєю чергою, розкриття суті процесу розвитку систем (у тому числі стратегічного) передбачає висвітлення як філософських, так і економічних поглядів на її проблему. Згідно з Новітнім філософським словником [10], розвиток – це характеристика якісних змін об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень і поєднання з перетворенням їхніх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Ураховуючи внутрішні механізми розвитку, що зумовлені суперечностями всередині системи, П. Алексєєв та А. Панін [11] трактують поняття «розвиток» як спрямовані, незворотні якісні зміни цієї системи.

Досліджуючи проблемні аспекти стійкого розвитку підприємств як систем, В. Василенко [12]

ототожнює розвиток із набуттям нової якості, що зміцнює життєдіяльність підприємства в умовах мінливого середовища. А. Власова та Н. Краснокутська розуміють під розвитком «...процес будь-якого роду змін різноманітних форм матерії» [13, с. 81].

Позиція тих, хто ототожнює розвиток виключно з якісними змінами, ґрунтується на законі переходу кількості в якість, згідно з яким будь-які кількісні зміни так чи інакше перетворюються на якісні зміни. В основу цієї позиції покладено твердження: «Дещо є завдяки своїй якості тим, чим воно є, і, втрачаючи свою якість, воно перестає бути тим, чим воно є» [14, с. 228].

Сучасна філософія визначає, що даний процес є саморозвитком (саморухом), оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні протиріччя [15, с. 65]. Цієї думки дотримується Д.М. Гвішиані, який розглядає розвиток як «систему протиріч, систему якісно різних етапів, шаблів, систему оборотних і необоротних процесів, систему поступального росту й внутрішньої цілісності розвитку» [16, с. 37].

Аналіз наукових публікацій щодо сутності даного терміну показав, що нині не існує єдиного підходу до його розуміння. Проведені дослідження дали змогу виділити три основні підходи, що припускають розуміння терміну «розвиток» через:

1. *вивчення і виділення властивостей систем, що розвиваються.* Вивчаючи сутність даної категорії через систему її властивостей, можна відзначити, що *розвиток* – це необоротний, спрямований, закономірний і унікальний процес змін відкритої системи у просторі і часі;

2. *формування трактувань даного терміну.* З урахуванням наявних трактувань, а також підтримуючи парадигму теорії економічного розвитку, під *розвитком* доцільно розуміти процес формування нової дисипативної структури, виражений у якісній зміні складу, структури і способу (моделей) функціонування системи, який виявляється в лізисній чи кризовій формі і спрямований на досягнення змінюваних глобальних цілей підприємства;

3. *порівняння поняття розвитку з родинними (у плані наукового пізнання поведінки систем) категоріями.* Сутність третього підходу до вивчення терміну «розвиток» полягає у його розумінні через порівняння з категоріями, близькими за змістом.

Критичний огляд наявних підходів до поняття «розвиток» дає змогу зробити нам низку важливих теоретичних припущень:

1. Розвиток окремо взятої соціально-економічної системи (СЕС), зокрема підприємства, – це процес динамічної зміни глобальних цілей системи, які зумовлюють життєдіяльність СЕС протягом досить тривалого історичного періоду. У зв'язку із цим у рамках управління розвитком підприємства доцільно говорити тільки про стратегічний його контур.

2. Процеси розвитку СЕС і процеси її функціонування припускають виникнення нових дисипативних структур (від лат. *dissipatio* – «розсіюю, руй-

ную»). Підприємство розглядається як дисипативна структура, оскільки воно має дуальну природу: з одного боку, виступає як система, що споживає ресурси, з іншого – як система, що створює ресурси. Таким чином, здійснюється обмін між зовнішнім оточенням і підприємством.

Отже, соціально-економічна система являє собою сукупність ресурсів та економічних суб'єктів (підприємств, організацій, фірм, їх окремих структурних одиниць (філій, дочірніх підприємств), а також різноманітних інтеграційних та галузевих об'єднань (асоціацій, концернів, корпорацій, холдингів, тощо), які утворюють єдине ціле (соціально-економічну структуру), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, що потрібні у зовнішньому середовищі.

За результатами проведеного дослідження з урахуванням конкретизації особливостей розвитку здійснено систематизацію типів розвитку соціально-економічної системи за класифікаційними ознаками та встановленими групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість (від лат. *властивий, притаманний чомусь*), принцип, закон, процес, явище, результат (табл. 1).

Узагальнена класифікація розвитку СЕС дає змогу конкретизувати характер розвитку, призведе до поліпшення його моделювання й управління, підвищення якості розроблення та реалізації стратегій.

Для успішного управління соціально-економічними системами, зокрема підприємствами готельного господарства, слід урахувати її найважливіші особливості (рис. 1):

Цілісність системи передбачає, що її елементи взаємопов'язані, тому порушення функціонування одного елемента викликає зміни в інших. Отже, всім соціально-економічним системам притаманний «ефект брижів»: з одного боку, це свідчить, що кризові явища в певній частині системи можуть зумовити кризи в інших складниках; з іншого – оскільки і система вищого рангу є цілісною, то зміни у функціонуванні інших її складників (наприклад, підприємств-конкурентів) викликають зміни у стані цієї системи.

Складність соціально-економічних систем означає, що незалежно від рангу всі вони мають велику кількість елементів, пов'язаних великою кількістю прямих і зворотних зв'язків, тому неможливо точно спрогнозувати стан системи та її поведінку внаслідок управлінських дій, а також унаслідок відкритості, дій конкурентів і зміни станів СЕС вищих рангів [17, с. 35-42].

Інерційність передбачає наявність певного часового лага між управлінськими діями та зміною стану системи. Це дає змогу з деяким наближенням передбачити розвиток соціально-економічної системи в короткостроковій перспективі, але через складність соціально-економічних систем невизначеність у передбаченні динаміки системи зі збільшенням часового горизонту суттєво зростає.

Систематизація типів розвитку соціально-економічної системи

№	Класифікаційна ознака	Тип розвитку	Характеристика розвитку
<i>Розвиток як іманентна властивість</i>			
1.	Джерело (першопричина)	Екзогенний (несправжній розвиток)	Джерело та першопричина розвитку знаходиться у зовнішньому оточенні СЕС
		Ендогенний (дійсним розвитком)	Джерело та першопричина розвитку знаходиться всередині СЕС
<i>Розвиток як принцип</i>			
2.	Усвідомлення цілі розвитку	Цілеусвідомлюваний (векторний)	Передбачає наявність та конкретизацію вектору (атрактора) розвитку у формі цілей або над цілей
		Цілеусвідомлюваний (квазіхаотичний)	Здійснюється без формалізації вектору розвитку
3.	Комплексність змін (складність об'єкта)	Індивідуальний (елементний, одновекторний)	Розвивається окремий неподільний об'єкт, що може мати складну структуру, але його окремі частини не формують цілісності на рівні об'єкта і це не призводить до істотних змін інших складників (характеристик) СЕС
		Загальний (системний, холічний)	Розвиток одного або декількох структурних елементів, бізнес-процесів тощо, які здійснюють істотний вплив на всі складники (характеристики) СЕС, що призводить до її розвитку в цілому
		Інтегральний	Сукупність змін, які виникають, протікають та впливають на декілька структурних елементів, бізнес-процесів і т. д., впливаючи на аналогічні процеси
4.	Спосіб здійснення (просторові зміни)	Внутрішній (у межах системи)	Передбачає трансформацію внутрішніх підсистем і процесів
		Зовнішній (трансформаційний, експансивний), у тому числі:	Організаційно-економічні перетворення СЕС, інтеграційні та дезінтеграційні процеси, що призводять до зміни структури підприємства та до якісної зміни взаємозв'язків СЕС через залучення та використання компетенцій і сторонніх організацій для здійснення певних видів діяльності або їх комбінування
		– інсорсинговий	Полягає у перетворенні зовнішніх видів діяльності на внутрішні бізнес-процеси СЕС унаслідок об'єднання потенціалів різних організацій
		– аутсорсинговий	Передбачає встановлення коопераційних зв'язків з іншими організаціями для передання частини внутрішніх функцій СЕС
5.	Рівень адаптації	Конвергенційний (адаптивний)	Включає зовнішню і внутрішню адаптацію СЕС до умов діяльності, що змінюються
		Дивергенційний (слабоадаптивний)	Характеризується неможливістю керівництва здійснювати адаптивні регулюючі заходи на діяльність СЕС після виникнення зовнішніх і внутрішніх впливів та відповідних прогиріч
		Випереджаючий (превентивний)	Передує можливим майбутнім змінам у внутрішньому та зовнішньому середовищі СЕС
		Реактивний	Зміни, що відбуваються у соціально-економічній системі і мають своєю причиною зміни першого рівня аналізу
6.	Стратегічна спрямованість	Збалансований (гармонійний)	Характеризується безперервними і поступовими ресурсними змінами
		Наступальний	Передбачає впливи СЕС на зовнішнє середовище для підвищення ефективності своєї поведінки в сьогоденні й майбутньому; виникає у ситуаціях, коли необхідне вміння подолання технологічних розривів, досягнення випередження або збереження лідерства

6.	Стратегічна спрямованість	Захищаючий	Характеризується використанням результатів спостереження за діями лідерів на ринку, що даватиме змогу за короткий час відтворити їх досягнення та вийти на ринок слідом за ними без претензій на займання провідних позицій
		Абсорбуючий	Являє собою імітацію інноваційних перетворень і спрямування основних зусиль на забезпечення виробничо-господарського процесу
Розвиток як закон			
7.	Характер змін	Еволюційний (рівномірний)	Характеризується поступовими (плавними) кількісними, структурними та якісними змінами
		Революційний (нерівномірний)	Являє собою стрибкоподібний перехід від одного стану СЕС до іншого
8.	Конфігурація (форма) розвитку	Лінійний	Сукупність змін, загальний напрям яких може бути апроксимований у лінійну функцію
		Прямолінійний	Конфігурація розвитку визначається характером змін, інтенсивністю у часі, періодичністю змін та їх повторюваністю
		Ламаний	
		Лінійно-поступальний	
		Спіралеподібний	Безперервно повторювана послідовність змін, що характеризується не тільки циклічними коливаннями показників, а й їх переходом на якісно новий рівень
Циклічний	Безперервно повторювана послідовність змін, що характеризуються коливанням ефективності діяльності, розміру витрат та інших показників		
9.	Характер постійності (стабільності) розвитку	Усталений (стабільний)	Здатність СЕС підтримувати певні темпи руху та не відхилятися від устанавленого вектору розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
		Неусталений (нестабільний)	Неспроможність СЕС підтримувати певні темпи руху. Існують певні відхилення від устанавленого вектору розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
Розвиток як процес			
10.	Спрямованість змін	Екстенсивний (еволюційний, кількісний)	Є проявом та зростанням наявного стану СЕС; спрямований на використання більшої кількості ресурсів
		Інтенсивний (трансформістський, якісний)	Характеризується виникненням нових форм; спрямований на використання нововведень
11.	Якість змін у соціально-економічній системі	Прогресивний	Процеси, які забезпечують підвищення ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, підвищення якості його діяльності; розвиток «від нижчого до вищого»
		Регресивний	Процеси, які призводять до погіршення чи незмінності ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, зниження (фіксації) якості його діяльності; розвиток «від вищого до нижчого»
12.	Сфера прояву (напрямок змін)	Організаційний (управлінський)	Сукупність змін, які призводять до розвитку системи управління діяльністю СЕС, її структури та функціонування
		Техніко-технологічний	Сукупність змін техніко-технологічного складника СЕС, що призводить до підвищення рівня продуктивності, ефективності та якості функціонування виробництва
		Соціальний	Сукупність змін, які зумовлюють поліпшення соціально-психологічного клімату колективу СЕС, соціальної інфраструктури, умов роботи, охорони праці, соціальної захищеності працівників, матеріальної винагороди

12.	Сфера прояву (напрямок змін)	Економічний	Сукупність змін, які призводять до вдосконалення методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи у цілому
		Фінансовий	Сукупність змін, які призводять до нарощування фінансового потенціалу, який проявляється в ефективному залученні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, що забезпечує досягнення цілей власників СЕС
		Підприємницький	Сукупність змін, які призводять до спрямування ресурсів на нові сфери бізнесу (розроблення та реалізація нового товару, послуги) для забезпечення максимальної конкурентоспроможності протягом максимально тривалого часу
		Ринковий (маркетинговий)	Сукупність змін, які призводять до розширення меж ринку, диверсифікації виробництва і збуту
13.	Ступінь узгодженості	Логістичний	Сукупність змін, які зумовлюють поліпшення транспортно-складської діяльності СЕС та взаємозв'язків з постачальниками
		Екологічний	Сукупність змін, які призводять до поліпшення навколишнього середовища, природо-користування й випуску екологічно чистої продукції
		Синхронізований	Характеризується наявністю швидкісних або частотних співвідношень у процесі погодженої взаємодії параметрів СЕС і зовнішнього середовища
		Десинхронізований	Характеризується неузгодженістю ритму життєдіяльності СЕС і зовнішнього середовища
14.	Рівень невизначеності	Детермінований (прогнозований)	Достовірно передбачений керівництвом розвиток СЕС в умовах достатньо стабільного стану зовнішнього середовища
		Стохастичний	Передбачений керівництвом із достатньою ймовірністю перехід СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності визначених рушійних факторів
		Біфуркаційний (випадковий)	Непередбаченість переходу СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності різноманітних рушійних факторів
15.	Наявність планових дій	Прожективний (плановий)	Розвиток, який передбачає заздалегідь визначені планові дії (зміни) для досягнення встановленої мети
		Непрожективний (ситуативний)	Розвиток, який виникає випадково та не передбачає заздалегідь визначених дій
16.	Можливість управління	Керований	Розвиток, який відбувається під впливом осмислених дій менеджерів чи спеціально створених зв'язків, спрямований на досягнення встановленої мети
		Слабокерований	Розвиток, який відбувається у результаті управлінських дій та значно залежить від впливу інших факторів
		Некерований	Розвиток, який відбувається без участі менеджерів
		Спонтанний	Зміни у соціально-економічній системі, які не є результатом осмислених дій менеджерів підприємства, а виникають випадково
17.	Горизонт (тривалість) розвитку	Довготерміновий	Термін розвитку становить більше трьох років
		Середньотерміновий	Термін розвитку становить від одного до трьох років
		Короткотерміновий	Термін розвитку становить до одного року.
		Оперативний	Термін розвитку становить до трьох місяців

<i>Розвиток як явище</i>			
18.	Масштаб змін у соціально-економічній системі	Простий	Не призводить до зміни мети діяльності СЕС та не забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування; характеризується отриманням соціально-економічного ефекту
		Розширений	Призводить до зміни мети діяльності СЕС та забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування
		Загально-корпоративний	Сукупність змін, що відбуваються у соціально-економічній системі підприємства внаслідок загальносистемних процесів; слід наголосити, що характер та інтенсивність розвитку окремих елементів системи не визначає розвиток усієї системи
		Внутрішньо-корпоративний (локальний)	Сукупність змін, які відбуваються у соціально-економічному, структурно-функціональному та організаційно-функціональному складниках: розвиток структурних одиниць; розвиток бізнес-процесів
19.	Радикальність змін	Нерадикальний	Набуті властивості та характерні риси призводять до нового поліпшеного стану СЕС
		Радикальний	Набуті властивості та характерні риси призводять до якісно нового стану соціально-економічної системи
<i>Розвиток як результат</i>			
20.	Ефективність змін	Високоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект значно переважає обсяг витрат на його досягнення
		Середньоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект переважає обсяг витрат на його досягнення
		Недостатньо ефективний	Отриманий соціально-економічний ефект знаходиться на рівні обсягу витрат на його досягнення
21.	За природою ключового критерію	Абсолютний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти у вартісних, натуральних чи умовних одиницях, які призводять до абсолютного зростання чи зменшення показників (зв'язків, параметрів)
		Відносний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти відносно до інших економічних показників та визначити їх зростання чи зменшення (зв'язків, параметрів)
		Умовний (псевдо-) розвиток	

Джерело: складено автором на основі проаналізованого матеріалу

Нелінійність означає, що зміни у стані соціально-економічної системи непропорційні управлінським впливам. Слід додати, що й однакові управлінські дії в різні моменти еволюції системи матимуть різні наслідки.

Отже, особливості СЕС зумовлюють потребу поєднання системного та ситуативного підходів. Суть поєднання полягає у тому, що в управлінні соціально-економічними системами треба неодмінно враховувати поточну ситуацію.

Висновки. Таким чином, *розвиток соціально-економічної системи* – це незворотні, закономірні, спрямовані на розв'язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які призводять до досягнення якісно нового, позитивного, стійкого стану (властивості) системи та отримання соціально-економіч-

ного ефекту. А сам процес розвитку соціально-економічної системи являє собою постійно змінюваний ланцюг станів, зміни яких викликані впливами різної природи і сили. З одного боку, СЕС за своєю природою належить до класу відкритих систем, тобто припускає для свого існування обмін ресурсами, інформацією із зовнішнім середовищем (метаболізм), з іншого – ця система характеризується внутрішньою структуризацією і самоорганізацією, заснованою на підтримці у визначених рамках значень основних системоутворюючих факторів.

Будь-яке керування соціально-економічними системами має стратегічний аспект, який полягає у визначенні стратегічних орієнтирів та розробленні варіантів програми розвитку соціально-економічної системи під дією управлінських впливів з урахуванням тенденцій у внутрішньому та зовнішньому середовищі і дій конкурентів.

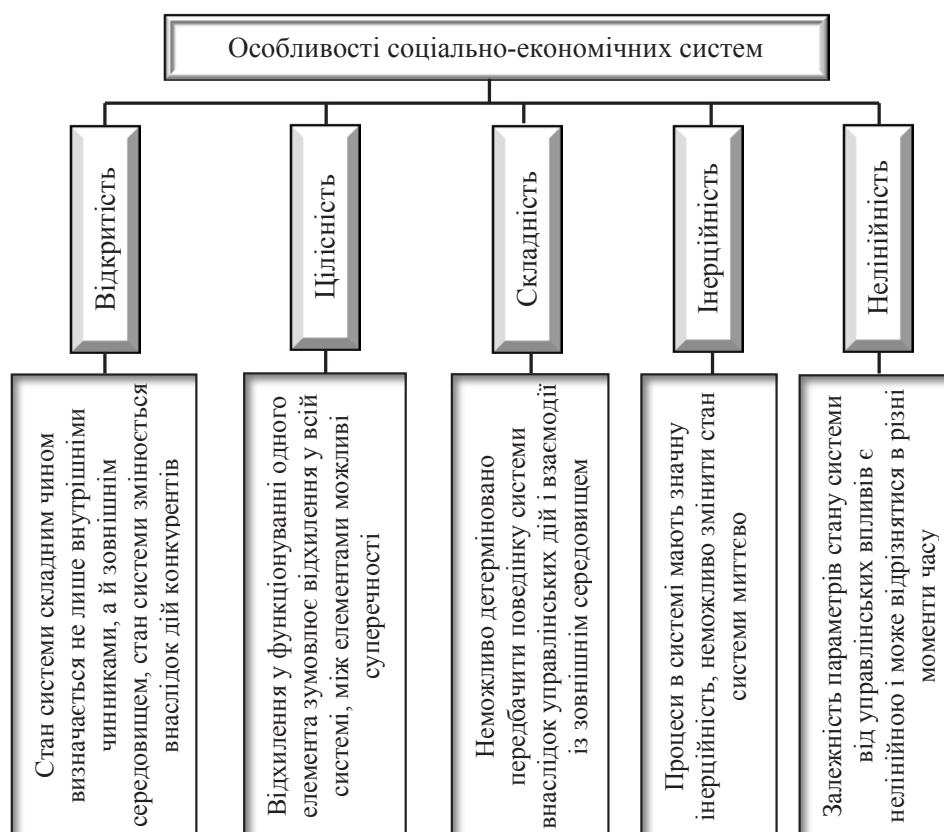

Рис. 1. Особенности социально-экономических систем, які необхідно враховувати під час управління підприємством

Джерело: розроблено за даними [18, с. 99-101; 19, с. 179-185]

Список літератури:

1. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности / И.В. Блауберг, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин. М.: Знание, 1969. 48 с.
2. Рапорт А. Различные подходы к общей теории систем. Системные исследования. Ежегодник. М.: Наука, 1969. С. 55-80.
3. Садовский В. Н. Методология науки и системный подход. Системные исследования. Ежегодник. М.: Наука, 1977. С. 106-107.
4. Добкин В.М. Системный анализ в управлении. М.: Химия, 1984. 224 с.
5. Костюк В.Н. Изменяющиеся системы. М.: Наука, 1993. 352 с.
6. Ерохина Е.А. Развитие национальной экономики: системно-самоорганизационный подход. Томск: Томск. ун-т, 1999. 160 с.
7. Расвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2006. 496 с.
8. Раевнева Е.В. Развитие социально-экономической системы: содержательный аспект. Экономика: проблемы теории та практики. 2004. Вип. 192. Т. 4. С. 1003-1009.
9. Виссема Х. Стратегический менеджмент и предпринимательство: возможности для будущего процветания; пер. с англ. М.: Финпресс, 2000. 165 с.
10. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.
11. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: учебник. М.: Проспект, 2004. 604 с.
12. Василенко В.А. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография. Киев: Центр учеб. лит., 2005. 648 с.
13. Власова А.М., Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 1997. 92 с.
14. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: в 2-х т. М.: Мысль, 1974. Т. 1. 452 с.
15. Современная философия: словарь-хрестоматия. Ростов н/Д: Феникс, 1995. 511 с.
16. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия / Ю.А. Путятин, А.И. Пушкарь, А.Н. Тридид. Харьков: Основа, 1999. 488 с.
17. Резник Г., Яшина О. Концепции стратегического управления: эволюция и сущность. Проблемы теории та практики управления. 2012. № 5. С. 35-42.
18. Хитрова О.А. Антикризовий менеджмент соціально-економічних систем в умовах глобального конкурентного середовища. Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 травня 2015 р.). Полтава: ПУЕТ, 2015. С. 99-101.
19. Хитрова О.А. Стратегічні аспекти управління соціально-економічними системами в умовах глобалізації. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). 2013. № 3. С. 179-185.

Metelenko N.G., Doctor of economics, Professor,
Head of the Department «Finance, Banking and Insurance»
Zaporizhzhya State Engineering Academy

Kovalenko O.V., Doctor of economics, Professor,
Head of the Department «Enterprise Economics»
Zaporizhzhya State Engineering Academy

INFRASTRUCTURE AND CONCEPTUAL BASIS OF TRANSPORT LOGISTICS

Metelenko N.G., Kovalenko O.V. Infrastructure and conceptual basis of transport logistics. The article, as a result of the research, raises the role of logistics in increasing the efficiency of transport use; the properties of transport in the logistics system are determined. A set of tasks related to the organization of transport movement is outlined; the advantages of combined transport; the problems of the transport sector, in particular the water transport industry, and the problems of the area of water transport and industrial enterprises of Ukraine are identified. Considerable attention is paid to intermodal logistical systems, the principles of operation of intermodal transportation systems in logistics systems, advantages, in particular, the possibility of reducing the cost of transport services, are formulated.

Key words: infrastructure, transport logistics, water transport, combined transport, transport system, port, fleet, vessel, transportation technology, intermodal system, logistics costs.

Метеленко Н.Г., Коваленко О.В. Інфраструктура та концептуальні основи транспортної логістики. У статті в результаті проведеного дослідження обґрунтовано роль логістики у підвищенні ефективності використання транспорту; визначено властивості транспорту в логістичній системі. Окреслено комплекс завдань, пов'язаних з організацією переміщення транспортом; переваги комбінованих перевезень; проблеми транспортної галузі, зокрема галузі водного транспорту, та виявлено ідентичність проблем галузі водного транспорту та підприємств промисловості України. Значна увага приділена інтермодальним логістичним системам, сформульовано принципи функціонування інтермодальних систем перевезення в логістичних системах, переваги, зокрема можливість зниження собівартості транспортних послуг.

Ключові слова: інфраструктура, транспортна логістика, водний транспорт, комбіновані перевезення, транспортна система, порт, флот, судно, технології перевезення, інтермодальна система, логістичні витрати.

Метеленко Н.Г., Коваленко А.В. Инфраструктура и концептуальные основы транспортной логистики. В статье, в результате проведенного исследования, обоснована роль логистики в повышении эффективности использования транспорта; определены свойства транспорта в логистической системе. Определен комплекс задач, связанный с организацией перемещения транспортом; преимущества комбинированных перевозок; проблемы транспортной отрасли, в частности отрасли водного транспорта, и выявлены идентичность проблем отрасли водного транспорта и предприятий промышленности Украины. Значительное внимание уделено интермодальным логистическим системам, сформулированы принципы функционирования интермодальных систем перевозки в логистических системах, преимущества, возможность снижения себестоимости транспортных услуг.

Ключевые слова: инфраструктура, транспортная логистика, водный транспорт, комбинированные перевозки, транспортная система, порт, флот, судно, технологии перевозки, интермодальная система, логистические расходы.

Formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks. The integration processes taking place in the Ukrainian economy, the development of the world economy, help to increase the volumes of cargo flows, that is, transport is the most important element of the system of movement of goods (cargo). Transport is characterized by a multitude of interconnected parameters, taking into account the peculiarities of which is a prerequisite for the effective use of all modes of transport (rail, sea, inland water-

way (river), automobile, air, pipeline). Today's market infrastructure is a complex and changing system in which new organizations are created; in connection with integration processes, the European Trade Community develops new organizational and legal forms of organizations, expands the list and volume of services, changes the technology of service between the partners, continues to search for new forms and methods of work, improve the material and technical base and staff qualifications, form the updated relations with the state and other market

participants. That is, new requirements are put forward to the transport industry, and the destroyed system of allocation and division of productive forces does not allow forming the appropriate economic relations in full.

Thus, an important element of stabilization and creation of the updated economic system is the establishment and optimization of restored economic ties, in particular, rational transport routes, in order to optimize transportation costs, which in recent years have cost more than 50% (this applies, in particular, to individual extractive industries), therefore the urgency of the introduction of logistics in the transportation processes is obvious.

The purpose of the article is to study the infrastructure and conceptual foundations of transport logistics in the context of finding technologies to increase the efficiency of the use of the transport system in Ukraine.

Analysis of recent research and publications.

The world economic community is gradually formed as a holistic economic system, the establishment and optimization of economic ties, which it is expedient to implement with the help of logistics technologies. Studying the theoretical and practical aspects of logistics, in particular transport, were given much attention by foreign and domestic scientists, such as A.I. Semenko, V.A. Shumaiev, V.V. Dybs'ka, O.O. Karpenko, O.Ye. Babina, K.M. Tan'kov, O.M. Trydid and others. But the change in market infrastructure, economic, politics and the financial crisis in Ukraine caused a number of negative phenomena, the impact of which has contributed to the breach of economic ties, which requires new scientific developments both in theory and in the methodology of logistics.

Presentation of the main research material. Logistics of modern economic systems is aimed at creating perfect industrial-commercial systems and industrial relations. In different models of the economy (depending on the degree of monopolization, the conditions of competition, the share of the public sector), there are various objective preconditions (factors) of expediency (necessity) and the effectiveness of the application of the logistic approach as a method of organizational and analytical optimization of production and commercial activity [1, p. 54]. The effectiveness of the «market economy» is associated with the degree of concentration of production, its functioning is always characterized by the organic interaction of the centralized and decentralized components of the organization of economic processes; the relationship between suppliers and consumers is increasing; the importance of completeness and timeliness of information about the results of the work of adjacent systems for the normal functioning of each enterprise increases. Logistics management is based on choosing the best solution from several possible ones.

Transport is a sphere of material production, the main tasks of which are the connection into a single technological process of various industries, as well as ensuring the full satisfaction of the needs of the population in transportation.

To the attributes of transport in the logistics system should be included the following: it is a mandatory component of the functional areas of logistics, namely procurement, production, distribution; transport is the branch of economy, in which, along with all others, entrepreneurial activity (transport services), which receives income and aims to receive profit, develops. The features of this industry impose their imprint on the structure and operation of the logistics system of transport logistics. Transport logistics solves a complex of tasks associated with the organization of the transfer of public transport, the main of which is the choice of type and type of transport event; optimization of the transport process from the time of mixed transport; definition of rational delivery routes; ensuring the technological unity of the transport and warehouse process and coordinating the transport and production process.

The processes of integration with the global economic system require the integration of the domestic trade and transport complex into a single international logistics network with the relevant legislative and informational areas. Particular attention is needed to combined transport, which takes into account the advantages and disadvantages of transport infrastructure. Thus, it is advisable to include as advantages of combined transport the following [2, p. 132]:

- economy and rational use of fuel and energy resources (rail and inland water transport are of high fertilization capacity under substantially lower fuel consumption compared to other modes of transport, primarily with motor vehicles);
- better conditions for the use of vehicles and national transport infrastructure, more effective control over the transport network and the use of new transport technologies;
- promotion of export competitiveness and expansion of foreign trade;
- simplification of customs procedures, shortening of time for execution of documents and fulfillment of other formalities;
- creation of conditions for leaving the country a greater share of freight payments by, in particular, expanding participation in operations of national insurance companies, reducing the amount of insurance premiums, etc.

Uniform transport system of Ukraine, according to the Law of Ukraine «On Transport» consists of [3]: public transport (rail, sea, river, automobile and aviation, as well as urban electric transport, including subway); industrial rail transport; departmental transport; pipeline transport; public lines of communication. Art. 21 of the Law of Ukraine «On Transport» states that the Uniform Transport System of Ukraine must meet the requirements of social production and national security, have a ramified infrastructure for providing the whole complex of transport services, including for warehousing and technological preparation of cargoes for transportation, to provide foreign economic relations of Ukraine.

The main problems of the transport industry, in particular, the area of water transport, are as follows [4]:

- inconsistency of the level of development of ports, efficiency and quality of management and functioning of modern international requirements, to demand for their services;

- low rates of fleet renewal and maritime infrastructure. This has resulted in aging of fixed assets, the average age of domestic vehicles is over 20 years that does not allow many ships to go to foreign ports;

- domestic shipbuilding works predominantly for export deliveries, when foreign customers are instructed by the factories to carry out only environmentally-dirty and metal-intensive operations. Equipment for these ships is installed, as a rule, by the customers themselves, since they do not produce it in Ukraine, and import is subject to high duty rates. At the same time, orders for the construction of vessels for domestic carriers (users) are practically not received;

- only 5-7% of the cargo processed in the sea commercial ports (SCP) or berths is transported by domestic vessels. According to technical and technological data, seaports with their infrastructure can potentially convert up to 160 million tons of cargo per year, but this potential is actually used no more than 50-60%, including due to lack of own fleet;

- The level of effectiveness of the management of SCP activities (all of them state-owned enterprises) does not meet current international requirements and demand for port services. The rates of renewal of fixed assets of SCP due to both their own and borrowed funds are too low;

- unsatisfactory technical characteristics of the ports: the depth of the approach channels and water areas, the technical state of the berths, loading and unloading mechanisms, automation and computerization systems remain at the level of 90-ies of the last century;

- problems of improving and accelerating the movement of containers through SCP are slowly solved. Unresolved issues are the development of customs posts by modern control and diagnostic equipment, the problems of controlling containers in accordance with established international norms are not regulated;

- imperfection of customs legislation, which needs to be reformed taking into account international standards.

Summarizing the above-mentioned problems, one can state that the problems of the water transport sector of Ukraine in most cases coincide with the problems of the industrial enterprises due to the presence of sufficiently «heavy» fixed assets on both sides that require upgrading and more than 70% worn out. The poor technical and technological condition of fixed assets and the lack of sufficient amount of own financial resources slow down the development of the water sector, in particular, the marine environment. Under such conditions, in particular, for water transport it is rational to use various combined transportations. Taking into account the advantages and disadvantages of each mode

of transport, in such conditions, it allows to level off the negative tendencies of the quality of vehicles.

Research of international experience of modern transportation technologies [5, с. 520] indicates the use of such basic methods of transportation under the criterion of «type of carrier's liability»: unimodal, mixed, combined, intermodal, terminal, multimodal, etc., each of which in the logistics procedure is chosen their criteria and restrictions in the organization of transportation. So, the practice of international transportation of intermodal transportation is the movement of goods using various types of transport; the customer works with one company, while multimodal delivery uses 2-3 types of transport: rail, road and river (marine). The undoubted advantage of this method is cooperation with one person (agent). A transport company engaged in cargo transportation undertakes to organize all loading and unloading operations, is responsible for the storage and storage of goods, and also organizes transshipment points. That is, this method of transportation is aimed at unification of the transaction units of physical distribution in the part of transportation; simplification of customs formalities; introduction of standard commercial cargo and transport documents of international standard.

In general, in the modern market economy, the creation of various types of integrated structures, the construction of integrated processes is one of the factors of adaptation of enterprises to market conditions on the path to increasing competitiveness through the cooperation of labor and concentration of the advantages of the potential of each of the enterprises (processes) in order to achieve strategic business goals.

The main principles of the operation of intermodal transportation systems in logistics systems are as follows:

- uniformed commercial-legal regime;
- an integrated approach to solving financial and economic issues of transportation organization;
- maximum use of telecommunication networks and electronic document management systems;
- uniformed organizational and technological principle of transportation management and coordination of actions of all logistic intermediaries involved in transportation;
- cooperation of logistic intermediaries;
- complex development of infrastructure of transportation by various types of transport.

It is clear that one of the reasons for the distribution of intermodal transportation systems in logistics is a significant reduction in the cost of combined use of several types of transport. Today, the reduction of the cost of transport services is a priority task on the path of rationalizing transport services and optimizing transport costs. As to the factors that impede the development of intermodal transportation systems, many customs formalities remain as barriers that cause unplanned simple, additional costs, and so on. Problems of registration of transport documents and customs formalities can be solved by introducing modern infor-

mation systems. The creation and development of comprehensive databases, systems and standards at the international level would allow the creation of transport corridors that are linked by a single information space. Thus, the reduction of logistics costs in the implementation of intermodal transport through seaports is due to the following factors:

- closer interaction with the customs will lead to a reduction in unproductive downtime of the fleet due to customs clearance, primarily due to the preliminary declaration of import cargo;
- reconciliation of working hours of port works and customs work;
- For the sea port, the acceleration of export-import and transit cargo will contribute to reducing the demand for storage facilities and will increase the throughput capacity of transshipping complexes.

Logistic processes involving material and information processes, individual elements of financial processes, lead to the emergence of costs that in economic practice are not always identified with costs in the narrow sense of the concept. However, they have an impact on the overall performance of the enterprise due to their impact on financial performance. The following groups of economic decisions related to logistics that affect the financial performance of the enterprise could be allocated:

- use of labor, tools and labor, third-party services related to the implementation of logistics processes;
- real estate taxes and vehicles; payments for the use of natural resources; interest expense for using borrowed funds;
- penalties for non-fulfillment of parameters of logistic processes; losses and losses of capital, etc.

For efficient management of logistics costs, it is necessary to allocate them according to different groups and to classify by type and quantity, caused by the following prerequisites: high specific gravity in total expenses of the enterprise; variation of quantitative measurement of expenses in different periods of time; distribution of responsibility for costs between the plurality of organizational units from which the organizational system is built; complexity of measures related to the definition of their total volume. With regard to the transport sector, the use of management accounting technologies in managing logistics costs is particularly relevant, namely the use of such combined features as a phase decomposition as a sign of the separation of logistics costs; place of cost; relation to financial results when making specific logistic decisions.

Conclusions. Thus, based on the logistics strategy and realizing that the transport company is a production enterprise, in the transport material flows chain, a new logistics strategy for transport production should be an integral part of the hierarchy of the overall strategy of the enterprise, focused on logistics and the use of transport services. In order to increase the efficiency of the use of transport, the infrastructure of Ukraine's transport, in particular water, requires the renewal of fixed assets (movable and immovable property) by investing or providing long-term preferential loans to transport enterprises, developing state support programs, simplifying customs procedures and developing loyal tax policies. Logistics technologies and the direction for cooperation with the EU are the key to effective changes in the management of Ukraine's transport infrastructure.

References:

1. Semenenko, A.Y. Serheev, V.Y. (2003), *Logistika. Osnovy teorii* [Logistics. Fundamentals of Theory], Soyuz, SpB, Russian Federation.
2. Shumaev, V.A. (2001), *Logistika tovarodvizhenija* [Logistics of goods movement], «Izdatel'skij dom «NOVYJ VEK», Moscow, Russian Federation.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On Transport", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>. (Accessed 17 June 2018).
4. Karpenko, O. O. Babyna, O. Ye. (2012) Directions of the state policy in the transport industry of Ukraine], *Analitichno-informatsijnyj zhurnal «Skhid»*, vol 1 (115), pp. 7-12.
5. Dybskaja, V.V. Zajcev, E.I. Sergeev, V.I. Sterligova. A.N. (2008), *Logistika* [Logistics], Eksmo, Moscow, Russian Federation.

Мироненко П.С., к. т. н., доцент,
доцент кафедри приладів і систем орієнтації і навігації
*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Лазаренко М.П., старший викладач
кафедри менеджменту
*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

НАУКОЄМНЕ ВИРОБНИЦТВО: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Мироненко П.С., Лазаренко М.П. Наукоємне виробництво: сутність, проблеми та особливості організації. Питання розвитку наукоємного виробництва є актуальним для будь-якої країни, оскільки з ним пов'язують перспективи конкурентоспроможності національної економіки, але особливо гостро це питання стоїть для України. Доведено, що між традиційним та наукоємним виробництвом існують принципові відмінності в процесі організації виробництва. У статті розглянуто питання особливостей наукоємного виробництва, виділено характерні риси, структура, форми та методи організації, вимоги до корпоративної культури наукоємних галузей виробництва. Сформульовано особливості організації виробничого процесу та специфічні особливості виробництва наукоємної продукції на прикладі машинобудівного комплексу.

Ключові слова: наукоємне виробництво, промислове виробництво, машинобудівні підприємства, організація виробництва, особливості наукоємного виробництва.

Мироненко П.С., Лазаренко М.П. Наукоёмкое производство: сущность, проблемы и особенности организации. Вопрос развития наукоёмкого производства является актуальным для любой страны, поскольку с ним связывают перспективы конкурентоспособности национальной экономики, но особенно остро этот вопрос стоит для Украины. Доказано, что между традиционным и наукоёмким производством существуют принципиальные отличия в процессе организации производства. В статье рассмотрены вопросы особенностей наукоёмкого производства, выделены характерные особенности, структура, формы и методы организации, требования к корпоративной культуре наукоёмких областей производства. Сформулированы особенности организации производственного процесса и специфические особенности производства наукоёмкой продукции на примере машиностроительного комплекса.

Ключевые слова: наукоёмкое производство, промышленное производство, машиностроительные предприятия, организация производства, особенности наукоёмкого производства.

Mironenko P.S., Lazarenko M.P. High technology production: the essence, problems and features of the organization. The issue of the development of science-intensive production is relevant for any country, since it is linked with the prospects of competitiveness of the national economy, but this issue is especially acute for Ukraine. It is proved that there are fundamental differences between traditional and knowledge-intensive production in the process of organizing production. The article deals with the peculiarities of science-intensive production, the specific features, structure, forms and methods of organization, requirements for the corporate culture of science-intensive production areas. As a result of the study, the peculiarities of the organization of the production process and the specific features of the production of science-intensive products on the example of an engineering complex are formulated.

Key words: science-intensive production, industrial production, machine-building enterprises, production organization, features of high technology production.

Постановка проблеми. Питання розвитку наукоємного виробництва є актуальним для будь-якої країни, оскільки з ним пов'язують перспективи конкурентоспроможності національної економіки, але особливо гостро це питання стоїть для України. Останні роки спостерігається величезний дисбаланс між потенційними можливостями, які дають фундаментальні та прикладні наукові розробки україн-

ських учених, і реалізацією їх у промислове виробництво. Сьогодні не більше 10% розробок вітчизняних науковців упроваджується у виробництво, що пояснюється багатьма обставинами, але головна полягає у катастрофічному стані наукоємного виробництва в Україні. Наукоємне виробництво деякі науковці розглядають крізь призму інноваційного процесу. Важливо окремо розглянути й матеріальний склад-

ник, зокрема види економічної діяльності, де відбувається комерціалізація інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремим питанням з управління та розвитку наукоємного виробництва присвячено увагу таких вітчизняних дослідників, як: О.І. Амоша, А.В. Артюмова, П.А. Борисенко, С.А. Володін, І.В. Гончарова, Т.В. Гринько, А.В. Гуренко, В.А. Денисюк, І.В. Дронова-Вартанян, Н.С. Ілляшенко, О.В. Крехівський, О.І. Маслак, М.В. Мельникова, І.М. Мірошник, О.О. Олейніков, Р.О. Толпежников, Д.О. Турко, Д.Д. Узун, Л.І. Узун, а також зарубіжних науковців: А.Н. Авдулова, К.А. Багріновського, М.А. Бендікова, А.Є. Варшавського, М.М. Вороновицького, С.С. Деміна, В.В. Знаменського, С.Ю. Зуева, В.В. Ключкова, П.А. Кульвеца, В.Л. Макарова, Е. Менсфілда та ін. Незважаючи на численну кількість публікацій за досліджуваною тематикою, через її складність та новизну багато питань усе ще залишаються невирішеними, зокрема узагальнення особливостей наукоємних виробництв на машинобудівних підприємствах.

Постановка завдання. Основна мета статті – дослідити особливості наукоємного виробництва України, розглянути сутність, проблеми та специфіку наукоємного виробництва для його відродження та подальшого розвитку.

Виклад основних результатів. *Наукоємне виробництво* – це промислове виробництво, у якому випуск продукції пов'язаний із необхідністю проведення значного обсягу теоретичних розрахунків, наукових пошуків і експериментів. Зазвичай наукоємним вважається виробництво, в якому на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи доводиться не менше 60% усіх витрат, пов'язаних із підготовкою та випуском продукції. В Україні це літако- і суднобудування, ракетно-космічний комплекс, виробництво радіоелектронної апаратури, апаратних і програмних засобів, обчислювальної техніки, ядерних реакторів, унікальних приладів для наукових досліджень тощо. Основна частина витрат припадає на розроблення достатнього рівня конкурентоздатності виробів, створення нових матеріалів, розроблення нових схем, забезпечення необхідної надійності, екологічної чистоти та безпеки обслуговування [5].

Наукоємні виробництва – це група виробництв із високим абсолютними та відносними (стосовно загальних витрат виробництва) витратами на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи: виробництво електротехнічної та радіоелектронної апаратури, авіаційні, ракетні, космічні галузі промисловості, приладобудування, мікробіологічна промисловість, індустрія інформатики тощо [3; 4].

У сучасних економічних умовах до наукоємності варто віднести дослідження економічного боку питання. Перед початком виробництва необхідно проаналізувати потреби потенційного споживача, спрогнозувати економічні результати і лише після цього починати етап проектування та виробництва нової

продукції. Цей довиробничий процес також повинен визначати наукоємність діяльності підприємства.

Характерними рисами наукоємних галузей виробництва, що визначають їх роль в економіці у цілому, є:

- 1) темпи зростання, що в три-чотири рази перевищують темпи зростання інших галузей економіки;
- 2) збільшена частка доданої вартості в кінцевій продукції;
- 3) вища заробітна плата працюючих;
- 4) великі обсяги експорту та високий інноваційний потенціал.

В економічній літературі застосовується більш точно, але, можливо, недостатньо повне визначення наукоємних галузей [2].

Наукоємними називають сучасні виробництва, що випускають продукцію на базі останніх досягнень науки і техніки, де частка витрат на наукові дослідження з удосконалювання технології та продукції становить не менше 40-50% усіх витрат, а чисельність наукового персоналу – не менше 30-40% від усієї чисельності працівників [1].

Особливістю наукоємних виробництв є висока динаміка основних показників і стабільність навіть у періоди криз. У розвинених країнах наукоємні виробництва функціонують практично в усіх галузях матеріального виробництва.

У більшості країн світу промислове виробництво займає домінуюче положення в структурі ВВП, незважаючи на випереджальні темпи росту сектору послуг. Прослідковується тенденція до розширення масштабів зростання наукоємного виробництва, особливо в промислово розвинених країнах, за рахунок перенесення капіталомісткого, ресурсномісткого та трудомісткого виробництва до держав, що розвиваються.

Темпи розвитку сфери високих технологій та рівень прибутків у ній перевищують у 5-10 разів темпи зростання традиційних галузей виробництва.

Наукоємне виробництво вимагає високої кваліфікації, професіоналізму, правильних цілей та відчуття їх досяжності.

Визначення сутності організації виробництва представлене в роботах О.Г. Туровца [3; 4]. Сутність організації виробництва полягає в об'єднанні й забезпеченні взаємодії особистих і речовинних елементів виробництва, встановленні необхідних зв'язків й узгодження дій учасників виробничого процесу, створенні організаційних умов для реалізації економічних інтересів і соціальних потреб працівників на виробничому підприємстві [6].

Організація виробництва має *часову* та *просторову* структуру. Часова структура організації виробництва визначається складом елементів виробничого процесу та порядком їх взаємодії в часі. За видами часової структури розрізняють форми організації з послідовною, паралельною та паралельно-послі-

довною передачею предметів праці у виробництві. Просторова ж структура організації виробництва визначається кількістю технологічного устаткування і розташуванням його щодо напрямку руху предметів праці в оточуючому просторі. Залежно від кількості технологічного устаткування та робочих місць розрізняють: одноланкову виробничу систему та відповідну їй структуру відокремленого робочого місця та багатоланкову виробничу систему із цеховою, лінійною або секційною структурою.

Розрізняють також й *інтегровану* форму організації виробництва, яка передбачає об'єднання основних і допоміжних операцій у єдиний інтегрований виробничий процес із секційною або лінійною структурою за послідовної, паралельної або паралельно-послідовної передачі предметів праці у виробництві. Інтегрована форма організації виробництва передбачає об'єднання окремих процесів складування, транспортування, управління й обробки в єдиний виробничий процес, що може бути досягнуто шляхом об'єднання всіх робочих місць за допомогою автоматичного транспортно-складського комплексу, який являє собою сукупність взаємозалежних, автоматичних і складських устаткувань, засобів обчислювальної техніки, призначених для організації зберігання та переміщення предметів праці між окремими робочими місцями [3; 4]. Економічний ефект за переходу до інтегрованої форми організації виробництва досягається за рахунок скорочення тривалості виробничого циклу виготовлення деталей, збільшення часу завантаження верстатів, поліпшення регулювання й контролю процесів виробництва.

До особливостей наукоємного виробництва на машинобудівних підприємствах можна віднести таке:

- складний наукоємний виріб, як правило, складається зі значної кількості деталей, складальних одиниць, а для їхнього виготовлення використовуються широка номенклатура матеріалів. Це призводить до ускладнення виробництва та вимагає особливого підходу до його організації, планування та регулювання, які могли б забезпечити виготовлення складних наукоємних виробів у потрібній кількості, у заданий термін (із дотриманням графіку виготовлення) і необхідної високої якості;

- виробничі процеси виготовлення складної наукоємної продукції мають складний, комплексний характер і налічують велику кількість взаємозалежних простих і складних процесів із виготовлення безлічі окремих деталей і збірка їх у підвузли, вузли і готові вироби; система комплектації виробів у процесі та їх зборки складна; постачальниками деталей для складальних цехів є велика кількість цехів; окрім того, значне число комплектуючих виробів може поставлятися іншими підприємствами;

- для організації виробничого процесу характерною ознакою є те, що ті самі деталі та складальні одиниці можуть застосовуватися у різних виробках. Це

пов'язане з тим, що розроблення нових конструкцій виробів проводиться на базі однієї, раніше освоєної конструкції, що є базовою, й усе це спрощує організацію освоєння нової продукції та знижує витрати на її проведення; також для виробів характерна більша розподіленість виробничого процесу на окремі складальні одиниці, які можна збирати незалежно один від одного на окремих ділянках цехів або навіть на інших спеціалізованих підприємствах, така розподіленість процесу дає змогу паралельно виконувати складальні роботи, що призводить до значного скорочення тривалості виробничого циклу, а також дає змогу організовувати потокові методи виробництва деяких виробів або їх елементів;

- відмінними рисами є значна складність і велика трудоемність складальної стадії виробництва, значну складність мають також міжцехові технологічні маршрути проходження деталей по стадіях їх виготовлення, оброблювані деталі можуть проходити більше п'яти цехів;

- особливістю організації виробничих процесів є велика різноманітність технологічних процесів, застосовуваних під час виготовлення деталей і складальних підвузлів, вузлів, виробів, ці технологічні процеси вимагають складного й дорогого обладнання та відповідних методів організації праці;

- до особливостей, що впливають на організацію виробничих процесів, належать обсяги випуску продукції та характер його повторюваності: найчастіше випуск виробів одного найменування невеликий, і одночасно з випуском освоєного виробу налагоджується випуск нового або вдосконаленого, що ускладнює організацію та планування виробництва;

- складна наукоємна продукція у межах своєї різноманітності має певні відмінності, зумовлені її розмірами, цільовим призначенням і характером експлуатації.

Форми і методи організації виробництва в умовах інноваційної економіки повинні поєднувати гнучкість та адаптованість виробництва з високою продуктивністю праці.

Однією з таких форм, що застосовується під час упровадження заходів гнучкої автоматизації у виробничий процес, є *блочно-модульна форма* [1]. Створення виробництва із блочно-модульною формою організації здійснюється шляхом концентрації на ділянці всього комплексу технологічного обладнання, необхідного для безперервного виробництва обмеженої номенклатури виробів, і об'єднання групи працівників на випуску кінцевої продукції з передачею їм частини функцій із планування та управління виробництвом на ділянці. Економічною основою створення таких виробництв є колективні форми організації праці. Робота у цьому разі будується на принципах самоврядування та колективної відповідальності за результати праці.

Найбільш поширеними на машинобудівних підприємствах є такі форми організації виробництва,

як *гнучке точкове виробництво та гнучка предметна й потокова форми*.

Синхронізоване виробництво є одним з ефективних методів організації виробництва, що орієнтоване на «точний попит» і організацію виробництва з мінімальними запасами, за якого організація виробництва будується за принципом супермаркету: номенклатура, обсяг і терміни запуску продукції визначаються замовником, а поставки здійснюються в необхідній кількості та в установлений час.

Організація наукоємного виробництва можлива за наявності ефективної культури поведінки господарюючого суб'єкта, характерними ознаками якої є [1]:

- налаштованість на дію. Керівництво ухвалює рішення, а потім успішно впроваджує їх у практику;
- орієнтація на споживача; створення цінності для замовника;
- розвиток ініціативи, самостійності та творчого підходу до справи;
- ставлення до працівників як до основному ресурсу організації: працівники – це ключовий фактор і головна діюча сила на шляху до досконалості;
- поширення та підтримка керівництвом цінностей, що сприяють реалізації вибраної стратегії розвитку підприємства;
- прагнення до досконалості у своїй справі;
- спрощена організаційна структура. Співробітники мають достатньо повноважень для прийняття самостійних рішень.

Отже, можна виділити дві групи особливостей в організації наукоємного виробництва: **особливості організації та специфічні особливості виробництва**.

До **особливостей організації виробничого процесу** складних наукоємних виробів можна віднести:

- складну схему міжцехової кооперації;
- високий рівень матеріалоємності й енергоємності;
- низький рівень коефіцієнта використання матеріалів;
- великий обсяг конструктивних доробок;
- високу трудомісткість виготовлення спеціального оснащення;
- різний рівень можливостей автоматизації операцій;
- велику кількість і різноманітність технологічних та контрольних операцій;
- наявність шкідливих для здоров'я й небезпечних технологічних процесів;
- застосування методів руйнуючого контролю деталей;
- високі вимоги до кваліфікації основних виробничих працівників;
- широку номенклатуру застосовуваного обладнання та оснащення;
- більшу потребу у виробничих площах та високі вимоги до приміщень.

До **специфічних особливостей виробництва** наукоємної продукції належать:

– комплексний характер виробничої діяльності, що дає змогу вирішувати всі проблеми створення продукції – від наукових досліджень та дослідно-конструкторських робіт до серійного виробництва та експлуатації;

– великий обсяг НДДКР, виготовлення експериментальних зразків продукції, їх доробки протягом усього часу виробництва через конструктивні зміни та модифікації;

– значна тривалість життєвого циклу продукції, що ускладнює управління виробництвом через затримку в часі ефекту керуючих впливів, і підвищена відповідальність за вибір стратегії розвитку;

– комбінація цільової спрямованості досліджень, розроблень і виробництва на конкретний результат із перспективними напрямками робіт загально-системного, фундаментального призначення;

– високий науково-технічний рівень продукції, що не має закордонних аналогів або що не поступається їм;

– домінування процесу зміни технології над стаціонарним виробництвом і пов'язана із цим необхідність регулярного оновлення основних виробничих фондів, розвитку дослідно-експериментальної бази;

– багатотемність досліджень і розробок, диверсифікованість багатоменклатурності виробництва;

– висока динамічність розвитку виробництва, що проявляється у постійному відновленні її елементів (об'єктів досліджень, розробок і виробництва, технологій, конструктивних рішень, інформаційних потоків тощо), зміні кількісних й якісних показників, удосконалюванні науково-виробничої структури та управління;

– створення якісно нової продукції, як правило, здійснюється паралельно з розробленням основних компонентів (схемних і конструкторських рішень, фізичних принципів, технологій тощо);

– наявність унікальних колективів із великою часткою вчених, висококваліфікованих інженерно-технічних працівників і виробничо-промислового персоналу.

Висновки. Без відродження і розбудови наукоємного виробництва неможливо побудувати інноваційну економіку, оскільки саме цей вид діяльності, особливо пов'язаний із машинобудуванням, є водночас і місцем реалізації, і джерелом наукових розробок.

Машинобудування є важливою галуззю економіки України, від стану якої залежить забезпечення підприємств інших секторів економіки. Внаслідок структурних трансформацій, що накладаються на загальносвітові тенденції лібералізації та глобалізації світової економіки, машинобудування України суттєво погіршило показники своєї діяльності, що в більшому ступені виразилося у падінні показників конкурентоспроможності на світових ринках.

Список літератури:

1. Опарин, Ю.А., Морозова Т.В. Организация производства на предприятиях машиностроения: учеб. пособие. Омск: ОмГТУ, 2010. 87 с.
2. Федоров С.Ф. Сущность и специфические особенности наукоемких отраслей. Креативная экономика. 2009. Т. 3. № 12. С. 50-53.
3. Туровец О.Г., Родионов В.Б., Бухалков М.И. Организация производства и управление предприятием: учебник; под ред. О.Г. Туровца. Москва: ИНФРА-М, 2005. 544 с.
4. Туровец О.Г., Родионова В.Н. О некоторых проблемах обеспечения эффективной организации высокотехнологичного производства. Организатор производства. 2016. № 1(68).
5. Саліхова О.Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні: монографія; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2012. 624 с.
6. Кошевий М.М. Необхідність розвитку наукоємних виробництв промислового сектору національної економіки. Удосконалення механізму інноваційного розвитку суб'єктів національної економіки України: монографія / Т.В. Гринько, М.М. Кошевий, Г.Ю. Єлисеєва та ін.; за ред. проф. О.К. Єлисеєвої. К.: Центр учбової літератури, 2013. С. 121-172.

УДК 504.03:621.74

Семенова Т.В., к. е. н., доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Національна металургійна академія України
Кербікова А.С., старший викладач
кафедри економіки та підприємництва
Національна металургійна академія України

**ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОГО РІВНЯ
ЛИВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

Семенова Т.В., Кербікова А.С. Дослідження соціально-екологічного рівня ливарного виробництва. У статті висвітлено поняття соціально-екологічного рівня виробництва продукції. Проаналізовано основні методичні підходи до оцінки соціально-екологічного рівня виробництва продукції. Вдосконалено методику визначення соціально-екологічного рівня ливарного виробництва.

Ключові слова: техніко-економічний рівень, соціально-екологічний рівень виробництва продукції, охорона праці, інтегральний показник, ливарне виробництво.

Семенова Т.В., Кербікова А.С. Исследование социально-экологического уровня литейного производства. В статье отражено понятие социально-экологического уровня производства продукции. Проанализированы основные методические подходы к оценке социально-экологического уровня производства продукции. Усовершенствована методика определения социально-экологического уровня литейного производства.

Ключевые слова: технико-экономический уровень, социально-экологический уровень производства продукции, охрана труда, интегральный показатель, литейное производство.

Seменова T.V., Kerbikova A.S. Research of the socio-ecological level of foundry production. The notion of socio-ecological level of production of the article is enlarged. The main methodological approaches to the assessment of the socio-ecological level of production are analyzed. The method of determining the socio-ecological level of foundry production has been improved.

Key words: technical and economic level, social and ecological level of production, labor protection, integral index, foundry.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку ливарного виробництва характеризується ускладненням основних засобів і технологічних процесів. Для отримання якісного литва підприємствам доводиться вдаватися до застосування більш тонких технологій, оснащених складним устаткуванням, апаратами, приборами, ніж кілька

десятиліть тому. Ручна праця поступово витісняється комплексами автоматизованих систем управління, що призводить до підвищення такого важливого економічного показника, як продуктивність праці. Однак у ливарному виробництві України, як і раніше, зберігається високий рівень використання живої праці.

Оскільки в процесі виробництва використовуються трудові ресурси, великого значення набувають соціальні чинники. Як показують результати досліджень, на продуктивність праці впливають не тільки потужність і технічна досконалість агрегатів, а й умови праці. За несприятливих умов продуктивність праці значно знижується, особливо наприкінці робочої зміни [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми досліджень щодо визначення соціально-екологічного рівня висвітлили у своїх наукових працях вітчизняні та зарубіжні вчені, а саме: Л. Хенс, Л. Ладенхофф, Т.Г. Бень, Н.П. Бурмистров, Ю.Ф. Коровин, Д.М. Кукуй, А.М. Лазаренков, А.Н. Чумак, С.Ф. Покропівний, О.І. Салтовський, І.М. Синякевич та ін.

Існує значна кількість методичних підходів до оцінки соціально-екологічного рівня виробництва продукції. Більшість авторів пропонує використовувати метод експертних оцінок [2; 3]. Кожному показнику присвоюється вагомість згідно з думкою фахівців у цій галузі. Недолік такого підходу полягає у суб'єктивності оцінок, тоді як математична взаємозалежність показників не враховується.

Одним із головних завдань під час визначення соціально-екологічного рівня ливарного виробництва є відбір та обґрунтування складу оціночних показників. Для визначення соціально-екологічного рівня виробництва необхідна система показників, універсальних із погляду можливості їх застосування у будь-якій галузі промисловості. Водночас слід враховувати специфічні особливості ливарного виробництва, а отже, розробити додаткові показники, які можуть бути використані тільки для оцінки соціально-екологічного рівня ливарних цехів і підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутності соціально-екологічного рівня та розроблення ефективної методики щодо комплексної оцінки соціально-екологічного рівня ливарного виробництва.

Виклад основних результатів. Соціально-екологічний рівень виробництва є структурним елементом системи техніко-економічного рівня виробництва. Його досконалість у кінцевому підсумку визначає ефективність виробничої та соціально-економічної діяльності підприємства.

Соціально-екологічний рівень виробництва – це відносна характеристика, яка характеризує умови праці на виробництві, стан навколишнього середовища та ступень раціонального використання природних ресурсів і заснована на зіставленні деяких його вимірників із сучасними досягненнями науково-технічного прогресу, прийнятими за еталон або базу.

Система показників соціально-екологічного рівня ливарного виробництва повинна відповідати певним вимогам:

– забезпечувати комплексну оцінку соціально-екологічного рівня ливарних цехів і підприємств;

– підходити диференційовано до оцінки рівня розвитку кожного елемента, який виділяється з урахуванням його економічного змісту і значущості у виробничому процесі і підвищенні ефективності виробництва;

– включати показники, які не дублюють один одного й ураховують специфічні особливості різних цехів і підприємств (обсяг виробництва; технологічні процеси; маса, розмір, конфігурація та ливарний сплав виливків тощо);

– базуватися на даних наявного обліку та звітності підприємств;

– забезпечувати загальнодоступність методів розрахунку показників і відносно невисоку трудомісткість їх розрахунку.

Нами розроблена методика, яка дає змогу оцінювати соціально-екологічний рівень ливарного виробництва в сучасних ринкових умовах. У методиці враховуються сумарні ресурси, які використовуються під час здійснення природоохоронної діяльності підприємства, та її результат.

Пропонується система показників соціально-екологічного рівня ливарного виробництва, яка включає три групи показників:

- 1) рівень умов праці;
- 2) рівень охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів;
- 3) рівень кваліфікації робочих.

Рівень умов праці передбачає розрахунок таких показників, як:

– коефіцієнт охорони праці, який розраховується як добуток відношення кількості безпечних операцій технологічного процесу до загальної кількості всіх операцій та відношення чисельності працюючих на безпечних операціях до загальної чисельності робітників у цеху;

– ергономічні показники – такі фактори, як запиленість, загазованість, шум, вібрація, інтенсивність теплового опромінення, тобто ті, які характерні для більшості технологій, які застосовуються у промисловості, зокрема у ливарному виробництві.

Для кількісної оцінки і порівняння ергономічних параметрів використовуються відносні безрозмірні величини, тобто кожному ергономічному параметру присвоюється відносна оцінка. Потім проводиться підсумовування оцінок. За сприятливих умов праці, тобто коли параметри не перевищують ГДК, ця величина дорівнює нулю. Чим вище перевищення ГДК за різними критеріями оцінки, тобто чим більш шкідливим є виробництво, тим вище індекс забруднення [4];

– кількість виробничих травм, які припадають на 1 тис. робітників;

– кількість професійних захворювань, які припадають на 1 тис. робітників.

Для оцінки рівня охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів пропонується використовувати таку групу показників:

– питома вага природоохоронних основних засобів у загальній їхній вартості;

– коефіцієнт очищення газового потоку, який характеризує концентрацію шкідливих речовин в одиниці початкового та очищеного потоків газів та відносну екологічну небезпеку забруднення;

– коефіцієнт очищення стічних вод, який характеризує концентрацію забруднювачів у стічних водах до і після очищення, та коефіцієнт відносної небезпеки кожного виду забруднення;

– ступінь ізольованості води (частка води, яка повторно використовується);

– коефіцієнт корисного використання відходів, який характеризує масу відходів після переробки і масу відходів, які були поховані або безповоротно втрачені.

Для оцінки рівня кваліфікації робочих пропонується використовувати таку групу показників:

– питома вага робітників, які мають освіту, відповідну займаній посаді або роботі, яка виконується;

– коефіцієнт використання кваліфікації робітників, який характеризує середній кваліфікаційний розряд робітників та середній тарифний розряд робіт, які виконуються;

– питома вага робітників, які підвищили кваліфікацію протягом року.

Перераховані вище показники неможливо порівнювати, оскільки деякі з них виражені в натуральних одиницях. Більшість розроблених показників є відносними і мають діапазон варіації від нуля до одиниці. Однак для одних збільшення – це позитивна характеристика (коефіцієнт охорони праці, питома вага природоохоронних основних засобів у загальній їх вартості, коефіцієнт корисного використання відходів тощо), а для інших – негативна (кількість виробничих травм, кількість професійних захворювань), тому передусім показники за кожною групою необхідно привести в порівняний вид.

Для вирішення поставленого завдання пропонується для так званих зворотних показників (відносних показників, для яких підвищення в межах одиниці є негативною тенденцією) виконати математичну дію – відняти розрахований показник з одиниці. Чим він ближче до одиниці (тобто гірше), тим ближче отриманий результат буде до нуля.

Інший підхід слід передбачити для показників, у яких діапазон варіації не обмежений (кількість виробничих травм, кількість професійних захворювань).

На підставі статистичних даних ливарних та механічних цехів України, а також використовуючи досягнення сучасної науки, складено шкалу оцінок зазначених показників. Найгіршим за галуззю значенням усіх показників присвоєно значення – 0, найкращим – 1 бал. Проміжні значення між мінімальним і максимальним по галузі знаходяться в інтервалі від 0 до 1 в безперервному порядку.

Під час виконання розрахунків соціально-екологічного рівня на наступному етапі необхідно враху-

вати, що деякі з наведених вище показників є первинними (тобто незалежними), а деякі – вторинними (знаходяться у певній залежності від перших). Так, до первинних належить коефіцієнт охорони праці, а до вторинних – кількість виробничих травм.

Завдання полягає у тому, щоб визначити ступінь залежності другого показника від першого, яку можна виразити математичною функцією. Далі з урахуванням отриманої залежності визначається підсумковий комплексний показник соціально-екологічного рівня ливарного цеху (в комплексі з механічною обробкою) у вигляді середньозваженої величини.

Для оцінки соціально-екологічного рівня ливарного виробництва запропоновано застосування методу, який передбачає кількісну оцінку показників.

Оцінка окремих критеріїв визначається відношенням базового показника до еталонного, помноженим на коефіцієнт вагомості цього параметра:

$$K_i = \frac{g_{\delta i}}{g_{Ei}} \times W_i, \quad (1)$$

де $g_{\delta i}$, g_{Ei} – значення базового та еталонного i -го показника;

W_i – коефіцієнт вагомості i -го показника.

Якщо фактор має зворотний вплив (чим менше значення показника, тим вище ефективність роботи), тоді критерій визначається як відношення еталона до базового показника.

Для того щоб оцінити вагомість кожного показника, пропонується такий підхід. Показники рівня охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів можна виразити у вартісному виразі у вигляді штрафних платежів за забруднення одним зі складників навколишнього середовища (атмосфера, водні об'єкти, земельні території), а також суми витрат на здійснення природоохоронної діяльності та споживання природних ресурсів. Подібний розрахунок необхідно проводити в ливарному цеху металургійного або машинобудівного підприємства, досить представницькому для ливарної галузі за техніко-економічним рівнем виробництва, серійністю, якістю продукції, яка виробляється, та умовами праці.

Для оцінки вагомості показників умов праці, які не характеризують споживання ресурсів, рекомендується знайти вартісне відображення їхнього впливу на ефективність виробництва. Так, вартісна оцінка ергономічних показників і рівня охорони праці може бути побічно виражена у вигляді розміру соціальних виплат за професійними захворюваннями, а також із тимчасової та повної втрати працездатності.

Після того як кожен показник буде виражений у вартісних одиницях, отримані грошові величини необхідно підсумувати і в загальній сумі знайти частку кожного показника. Отриманий результат у частках одиниць і буде вагомістю пропонованих показників. При цьому сума вагомості ($\sum m$) виявиться рівною одиниці.

Цей підхід не є абсолютно точним, оскільки навіть у рамках однієї галузі кожне виробництво має свої відмінності в структурі споживання природних ресурсів. Однак запропонований метод оцінки вагомості показників має істотну перевагу перед методами експертних оцінок, які зазвичай використовуються, оскільки ці оцінки суб'єктивні і не дають змоги точно встановити значення вагомості ресурсів з урахуванням усього розмаїття технологій і номенклатури виробів. Тому експертні оцінки матимуть значно більші похибки та неточності, ніж запропонована нами методика, яка заснована на реальній структурі витрат і результатів діяльності підприємств.

Розрахунок узагальнюючого критерію (соціально-екологічного рівня виробництва) проводиться за формулою:

$$CEP = \sum_{i=1}^n K_i, \quad (2)$$

де n – кількість показників.

Інтегральний коефіцієнт соціально-екологічного рівня виробництва може бути визначений шляхом зіставлення фактичного стану на конкретному виробництві з рівнем передових вітчизняних чи закордонних аналогів, прийнятих як еталон порівняння.

При цьому перелік показників, які прийняті як окремі критерії, різний для різних виробництв і відображає специфіку технологічного процесу й устаткування, яке використовується. Основними вимогами до вибору критеріїв є їхня інформаційна забезпеченість та повнота охоплення з погляду впливу на кінцеві показники ефективності роботи підприємства.

Однак для будь-якого виробництва критерії повинні ототожнювати рівень кваліфікації робочих, прогресивності технології, яка використовується, охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів, рівень кваліфікації робочих основного і допоміжного виробництва.

Перевага і зручність у використанні запропонованого підходу зумовлені тим, що, оскільки умовні оцінки показників можуть бути від 0 до 1, а сума вагомостей показників дорівнює одиниці, то величина оцінки соціально-екологічного рівня ливарного виробництва також повинна знаходитися в інтервалі від 0 до 1.

Висновки. Розроблена комплексна методика оцінки соціально-екологічного рівня ливарного виробництва може бути використана ливарними цехами і підприємствами для визначення напрямів підвищення техніко-економічного рівня виробництва й ефективності природоохоронної діяльності.

Список літератури:

1. Ladenhoff L. Reconstruction of industry. Foundry Manadment and Technology. 1985. № 4. С. 32-42.
2. Чумак А.Н. Разработка методов определения, анализ и прогнозирование технико-экономического уровня литейного производства: дис. ... канд. эк. наук: 08.00.21. Днепропетровск, 1988. 273 с.
3. Бурмистров Н.П., Коровин Ю.Ф. Оценка, анализ и планирование технико-экономического уровня производства. К.: Техника, 1985. 77 с.
4. Кукуй Д.М., Лазаренков А.М. Комплексная оценка условий труда в литейном производстве. Литейное производство. 1992. № 11. С. 30-31.

Shenderivska L.P., Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management
in Publishing and Printing Industry,
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

URGENT DIRECTIONS OF DEVELOPMENT FOR PUBLISHING AND PRINTING COMPLEX ENTERPRISES

Shenderivska L.P. Urgent directions of development for publishing and printing complex enterprises. The scheme of the substantiation process of directions of development for enterprises is worked out. Directions of development for enterprises are proposed. The urgency of stimulation of innovation activity in the implementation of the strategy of diversification is determined. The main principles of online publishing companies are covered. Directions of maintenance of high-quality communications between the participants of corporations are defined. The significance of innovations as the priority form of investments is substantiated. A set of tasks that need to be solved to achieve the earning capacity of innovation activity is established.

Key words: corporatization, development, diversification, innovations, investment, online publishing companies.

Шендерівська Л.П. Актуальні напрями розвитку підприємств видавничо-поліграфічного комплексу. Представлено схему процесу обґрунтування напрямів розвитку підприємства. Запропоновано напрями розвитку підприємств. Визначено актуальність стимулювання інноваційної діяльності при реалізації стратегії диверсифікації. Обґрунтовано основні засади роботи онлайн видавництва. Визначено напрями забезпечення якісних комунікацій між учасниками корпорацій. Ідентифіковано значення інновацій як пріоритетної форми інвестицій. Встановлено комплекс завдань, які потрібно вирішити для досягнення ефективності інноваційної діяльності.

Ключові слова: корпоратизація, розвиток, диверсифікація, інновації, інвестиції, онлайн видавництва.

Шендеровская Л.П. Актуальные направления развития предприятий издательско-полиграфического комплекса. Представлена схема процесса обоснования направлений развития предприятия. Предложены направления развития предприятий. Определена актуальность стимулирования инновационной деятельности при реализации стратегии диверсификации. Сформулированы основы работы онлайн издательств. Определены направления обеспечения качественных коммуникаций между участниками корпораций. Обосновано значение инноваций как приоритетной формы инвестиций. Определен комплекс заданий, требующих решения для достижения эффективности инновационной деятельности.

Ключевые слова: корпоратизация, развитие, диверсификация, инновации, инвестиции, онлайн издательства.

Problem statement. Modern economic conditions require from enterprises to create a flexible potential capable of ensuring the earning capacity of enterprises' development in a turbulent environment. The high pace of development of modern information technologies actualizes the integration of enterprises into the global information space on the basis of systematic modernization and timely response to current and predictable changes. Enterprises need to use all development opportunities, taking into account increased access to resources.

Recent researches and publications analysis. The questions of enterprises development are investigated by domestic and foreign scientists such as A. V. Cherep, Yu. M. Krasnokutska [1], K. Poliashovska [2], L. F. Popova [3], O. O. Selezneva [4], O. A. Shevchuk [5], etc. The attention to the development of publishing and printing enterprises is given in

publications of V. B. Basiluk [6], S. M. Bondarenko, N. S. Griban [7], I. G. Larionova [8], R. Yaroshenko [9], etc. Despite significant scientific results obtained in this field of study, the task of increasing the effective development of enterprises of publishing and printing complex on the basis of integration needs to be solved.

Objectives' statement. The article's goal is to substantiate directions of development for publishing and printing complex enterprises.

Main results' presentation. The working-out of directions of development for enterprises depends on the state of the enterprises, the possibilities of their development, determined by the potential of the enterprises, the state and trends of the external environment.

According to the results of the analysis, the negative tendencies of the enterprises of publishing and printing complex development for the 2015-2016 years, namely,

the decrease of the number of enterprises in the publishing industry from 2921 to 2376, in the printing industry – from 1751 to 1547, were established. The financial results of enterprises also worsened, during the period of 2015-2016, the share of profitable enterprises decreased in the publishing industry from 72.2% to 70.9%, in the printing industry – from 79.4% to 76.2% [10]. The volume indices of the commodity structure of retail trade turnover of books, newspapers, magazines in 2015 are 81.4%, in 2016 – 99.3%, so physical quantity is decreasing [11].

The revealed unfavourable tendencies of publishing and printing complex enterprises' development update the need to work-out the perspective directions of development for enterprises in order to ensure economic stability (Fig. 1).

We have grounded the following directions in the development for enterprises, such as diversification of production, corporatization of enterprises, investment development.

At the macro level of enterprises, diversification will be promoted by promotional tax rates, implementation

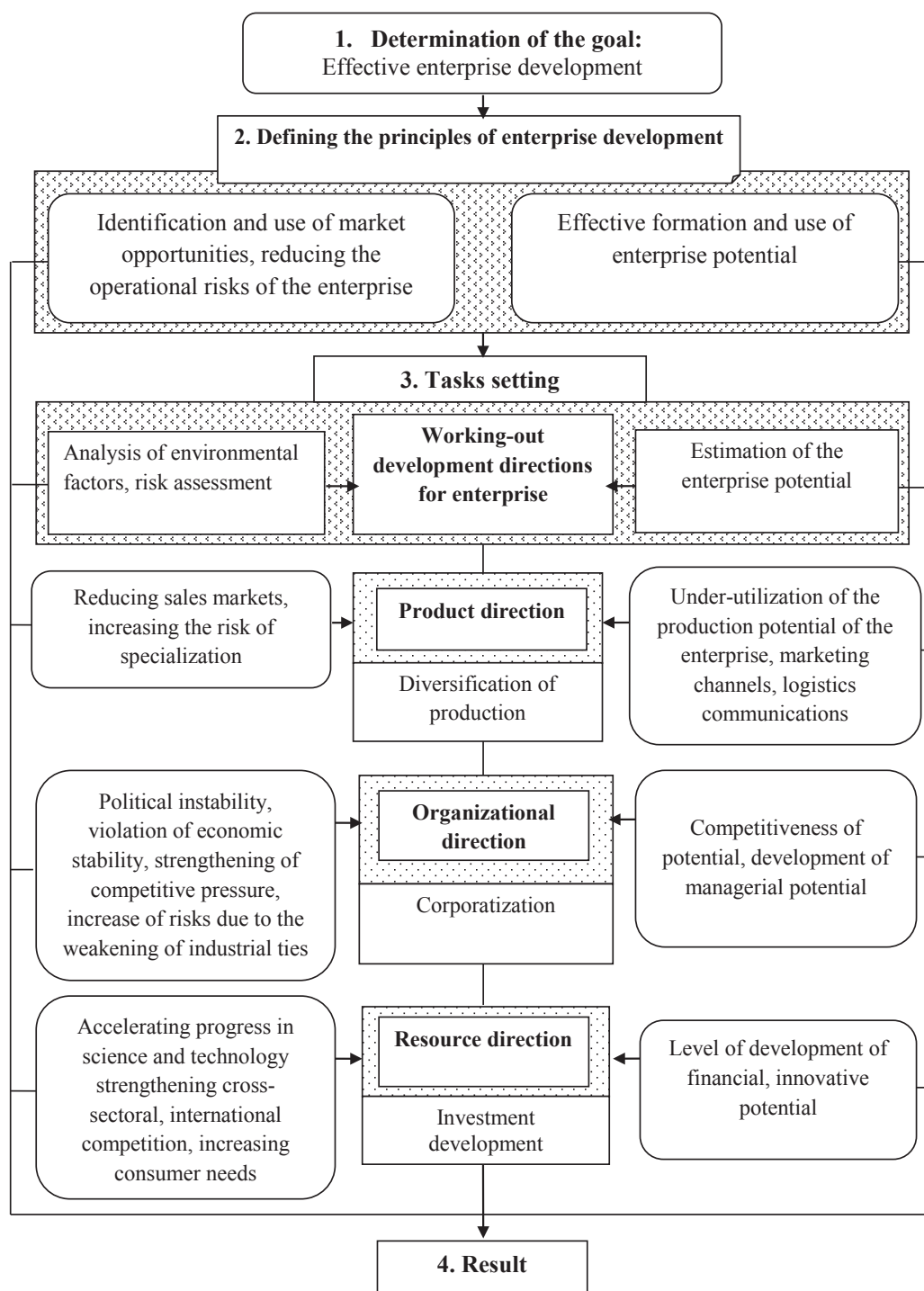

Fig. 1. Scheme of the substantiation process of directions of development for the enterprise
Source: Self-developed

of state support programs of the industry, application of mechanisms for ensuring the objectivity of placing state orders. At the micro level, diversification is associated with investment pattern in innovation activities, resource-saving technologies, quality standards' timely implementation, harmonized with European ones, incentives for workers to improve product quality level, etc.

It is important to motivate employees to ensure effective diversification. In view of the average wage in the printing industry is less than in the Ukrainian industry by about 20%, material incentives for workers are of paramount importance.

A particular attention should be paid to stimulating innovation activities to initiate the most profitable areas of diversification and ensure the progressive enterprise development.

Stimulation of innovation activity is due to several features, namely, the substantial innovation process time, the need for evaluation of intellectual work and the contribution of each participant in the collective result, the individual approach application to identifying the employees' needs involved in the creative innovation process.

The necessary factor of effective enterprise activity is constant workers' development. The management can organize and finance employee training, encourage the staff's initiative to study with online courses through the promotion at work, involvement in the collegial decisions' adoption, and the material remuneration's payment.

The program-target structures' relevance in the conditions of diversification is primarily due to the need to assess all possible risks associated with entering to new markets, the release of innovative products, diagnostics of resource capabilities of enterprise, which requires the competent professional staff members in various fields' involvement to select the most effective diversification areas.

The next direction of enterprise development – corporatization in the printing industry – is expedient based on involving in those enterprises' association that will promote markets expansion and flexibility to innovations. According to the analysis, the printing market showed a tendency to increase demand for products printed on fabrics. To ensure the quality of this product, it is advisable to use a screen printing method with a wide range of applications. The partnership contributes to the expansion of enterprise access to resources and the distribution of risks among participants [8, p. 44].

The effective present-day direction of corporations' development, which will include printing enterprises and publishers, is the virtual publishing houses' creation based on recruit specialists for publishing projects and their distance work. We have substantiated the main motives for the virtual publishing houses creation based on printing companies, such as:

- the activities' expansion to increase income and profits;
- higher utilization of capacities;

- a new direction of activity development without the employees' involvement permanently;

- the possibility of producing a wide assortment of publications through the relevant literary editors involvement at the time of the projects implementation;

- reducing the lead time of publications based on recruitment more staff;

- the fixed costs' reduction for production, namely, maintenance of equipment and premises, for labour remuneration;

- ensuring a competitive price since it will only include the profit of the printing enterprise, and not at the same time the profit of the publishing house and the printing enterprise.

The peculiarity of virtual publishing housework is that all editorial and publishing processes, cooperation with the author are mediated through the project manager, which avoids duplication of work, contributes to a single publication concept's implementation, and customer-oriented approach, since preparing the publication, the author cooperates only with one person.

The publishing project manager performs the following tasks: builds a publishing portfolio based on collaboration with the authors; develops pre-publishing instructions; determines the optimal number of personnel taking into account the urgency of the publications release; performs personnel selection for working groups creation; determines the actual products circulation; cooperates with authors and working groups on the pre-publishing, executes mediation function in production communications between them; provides the working group with computer programs for the pre-publishing as circumstances may require.

For each publication selected to prepare, the project manager makes an instruction that has the terms of pre-publishing and the coordination of spelling rules, which may include discrepancy among the experts involved in the project implementation. The manuscript and the instruction are transmitted to one or more literary editors who review the author's work and put forward some suggestions to the project manager on the author's revision. To ensure the quality pre-publishing, it is necessary to perform the proposed works verification several times to minimize errors, and with involving several editors, to organize a cross-check. Ensuring the quality pre-publishing is also due to the right choice of project manager or provides a team for each new publishing project, which determines the earning capacity of the activity.

Printing activity is closely linked to publishing activity. In order to stimulate demand for printed publishing products, it is expedient to improve the pricing policy. Thus, the experience of Poland, which involves the retail prices' establishment for book products by publishers, is important in case of booksellers' businesses profit maximization by adjusting the volume of book products purchases to obtain price discounts or improve activities to reduce current costs. It is possible to develop a single pricing policy based on the German experience adaptation,

which simultaneously ensures the approval of assortment policy. To balance the partners' interests, it is expedient to stimulate the production and distribution of publications on paper, with this purpose, printed publications are usually sold a month earlier than electronic ones, and the price difference does not exceed 15%. If the publisher offers electronic and print formats for the market, they should be kept when it enters the association, although printing production is more relevant for the printing enterprise for the purpose of utilization of capacity.

The corporation activity needs to improve the payment policy, as at the current development stage, the collaboration with payment terms upon completion of publications sale to end users, which causes funding shortage for current activities, is widespread among book publishers and bookselling establishment. Acceptance of the uniform economic rules will stimulate cost savings, introducing advanced technologies of production and business process management.

The urgent corporation task is also the high communication quality between the participants. First, the exchange of information on the state of ultimate customer of publishing products demand is an actual timely awareness of publishers allowing to take into account the actual knowledge in the build of the publishing portfolio, to reach flexible distribution circulation of publications between sales channels, between individual bookselling establishments, taking into account the stock turn rate. Publishers can influence the increase of the current calendar planning level and the rhythmical production, informing printing enterprises in advance about the planned orders' placement for printing products. It is important to disseminate the progressive experience gained by individual enterprises, provide a prompt mutual advisory support to the participants of the corporation, which will promote to achieve a synergistic effect in the corporate management.

It is necessary to intensify the advanced communication tools use, first, the Internet to improve interaction with customers. Information technologies allow building the qualitatively new relations with buyers and suppliers, continuous interaction with which allows the development of products, marketing, optimizing supplies, and the production chain. A result of improved operations and the development of innovation are entry barriers for other enterprises [3, p. 75].

The order acceptance organization through the Internet contributes to the customer geography's expansion, ensures the speed of production preparation and directly the production process. Improving the marketing activities' organization based on receiving orders using the Internet in present-day conditions requires the automated systems CRM (Customer Relationship Management) introduction accounting and analysis of relations with consumers.

The enterprises' development depends on the amount of funding. Possibilities for attracting state budget funds depend on priority areas of state financing, and as the printing industry is not attractive for investment, pub-

lic funds do not belong to strategic sources of enterprises development in the industry. It is important to increase the number of own funds of enterprises as the main source of their development, which directly depends on the products quality, competitiveness and on the strategy implemented by the enterprise. Another source of financing can be an external foreign investment. Recruitment of foreign investors is possible only by innovative enterprises as innovations contribute to high margins and enterprises whose development scale provides sufficient profits for investors in local or international markets. Investments are real due to financial leasing.

The author states that innovation should be the priority form of investment. To achieve the earning capacity of innovation activities, enterprises need to fulfil a complex of tasks, namely, economic, the commercially successful innovations development, that can give increased profitability, competitiveness; the public allowing for better satisfaction of consumers' needs in terms of volume, assortment, time, place, conditions for the orders for printing products execution, the high level of corporate culture formation and service based on engage specialists for the creation, promotion, and distribution of products; life safety is an increase in the environmental protection level, working conditions improvement. Progressive experience shows that before investments in the new printing equipment of the enterprise it's necessary to form a portfolio of orders for 50-70% loading of production capacity [8, p. 44].

Earning capacity of management for the development primarily requires objective market forecasting to identify promising areas for expanding activities, a rational combination of funding sources, quality, and innovation priorities as a condition for improving the enterprise's financial results and competitiveness.

Conclusions. Enterprises can implement different diversification strategies that will vary in terms of volume, terms of investment, duration. Here, it is advisable to prefer those projects that increase the economic result per unit time. The implementing diversification strategy advantage is advisable to provide program-oriented organizational management structures. The decision to change the enterprises' organizational structure should be made taking into account the economic feasibility of the transformation. In the conditions of the shortage of own sources of financing, the diversification of investment sources, ensuring their effectiveness by focusing on innovative development becomes topical. One more direction of development – corporatization of enterprises – will increase access to resources, promote their rational use, increase the competitiveness of enterprises.

The effect of introducing directions for the enterprise development is to increase profits, reduce costs, which creates conditions for increasing its own sources of enterprise development. A more active position of enterprises in the market regarding the constant search for topical directions of development will contribute to the better satisfaction of consumers' needs.

References:

1. Cherep A. V., Krasnokutska Yu. M. Development of strategies of industrial enterprises on the basis of innovative direction: monograph. Zaporozhye: LIPS, 2014. 259 p.
2. Poliaskovska K. Innovative development of enterprises: the essence and features in the sphere of trade. Economics of Development. 2014. vol. 71(3). P.93-99.
3. Popova L. F. The impact of information technologies on the formation of the sustainable development of the enterprise. Reporter of Saratov Socio-Economic Institute. 2014. № 1. P.73-77.
4. Selezneva O. O. Development of marketing activity management of construction enterprises in Ukraine: monograph. Odessa: ODABA, 2017. 355 p.
5. Shevchuk O. A. Development of machine-building enterprises on the basis of business leadership: monograph. Kyiv: Sprint Service, 2016. 279 p.
6. Basiluk V. B. Publishing and printing activity in the regions of Ukraine: theoretical and institutional and economic foundations of development: monograph. Lviv: Ukr. Acad. of Printing, 2017. 350 p.
7. Bondarenko S. M., Griban N. S. Innovations as a factor of competitiveness of printing establishment. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics". 2017. № 13. P.376-380.
8. Larionova I. G. Development of printing business based on inter-firm partnership. All-Russian Journal of Scientific Publications. 2013. № 4-19. P. 44-45.
9. Yaroshenko R. Formation of development of a modern publishing organization: basic strategies. Bulletin of the Book Chamber. 2017. № 4. P. 17-20.
10. Activity of business entities: Statistical Publication for 2016 / edited by M. Kuznetsova. Kyiv, 2017. 630 p.
11. Retail trade of Ukraine in 2016: Statistical Publication / responsible for edition A. Frizorenko. Kyiv, 2017. 120 p.

Шматько Н.М., к. е. н., доцент,
доцент кафедри організації
виробництва і управління персоналом
*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

ПРОЕКТНО-ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ ВЕЛИКОМАСШТАБНОЇ ЕКОНОМІКО-ВИРОБНИЧОЇ СИСТЕМИ

Шматько Н.М. Проектно-процесний підхід до забезпечення стійкості розвитку великомасштабної економіко-виробничої системи. Метою статті є розбудова теоретико-методологічних засад забезпечення стійкості функціонування та розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем. Реалізація поставленої мети базується на введеному понятті організаційних можливостей розвитку суб'єкта господарювання. Критерієм досягнення стійкості вибрано відповідність організаційних можливостей та параметрів програми змін. Доведено доцільність використання проектно-процесного підходу як основи циклічного накопичення організаційних можливостей та відповідного зростання стійкості функціонування та розвитку великомасштабної економіко-виробничої системи. В основу такого доведення покладено систему моделей системної динаміки, які відображають логіку використання інтеграційно-дезінтеграційних процесів у проектно-процесному управлінні.

Ключові слова: великомасштабна економіко-виробнича система, стійкість розвитку, організаційні можливості, проектно-процесне управління.

Шматько Н.М. Проектно-процесний підхід к обеспечению устойчивости развития крупномасштабной экономико-производственной системы. Целью статьи является усовершенствование теоретико-методологических основ обеспечения устойчивости функционирования и развития крупномасштабных экономико-производственных систем. Реализация поставленной цели базируется на введении концепта организационных возможностей развития предприятия. В качестве критерия достижения устойчивости избрано соответствие организационных возможностей и параметров программы изменений. Доказана уместность использования проектно-процесного подхода как основы циклического накопления организационных возможностей и соответствующего роста устойчивости функционирования и развития крупномасштабной экономико-производственной системы. Основу данного утверждения составляет система моделей системной динамики, которые отражают логику использования интеграционно-дезінтеграционных процессов в проектно-процесном управлении.

Ключевые слова: крупномасштабная экономико-производственная система, устойчивость развития, организационные возможности, проектно-процесное управление.

Shmatko N.M. The project and process approach combination for the large-scale economic and production system sustainability development ensuring. The article is devoted to the methodology of the large-scale economic and production system operation and development sustainability ensuring. The achievement of this goal involves the concept of organizational capacity which was adapted for use with the economic entity development. The compliance level between the organizational capabilities and parameters of changes program is selected as a criterion for achieving sustainability. The appropriateness of the project and process approach combination usage as the basis for the enterprise organizational capabilities cyclical accumulation along with the large-scale economic and production system sustainability development increasing had been proved. Proving the appropriateness of the project and process approach combination is based on using the system dynamics models. These models reflect the logic of integration and disintegration processes applying in the project and process management.

Key words: large-scale economic and production system, sustainability of development, organizational capacity, project and process management.

Постановка проблеми. Однією з особливостей сучасних умов господарювання є розширення видів та типів форм організації ведення бізнесу. З'являються нові організаційні форми, такі як кластерно-мережні структури чи віртуальні підприємства. Об'єктивні ускладнення ведення діяльності, що

відбувалися в останні роки, як запобіжний механізм спричинили поширення відносин інтеграції та кооперації, кінцевою формою яких є виникнення великомасштабних економіко-виробничих систем (ВЕВС). Перевагою ВЕВС є можливість збільшення ринкової влади через охоплення більшої кількості

зон господарювання. Також переваги від утворення ВЕВС полягають у прояві синергетичного ефекту та ефекту масштабу виробництва. ВЕВС можуть акумулювати достатню кількість ресурсів для здійснення, наприклад, додаткових маркетингових заходів та імплементації інновацій.

Разом із тим зазначені переваги від утворення ВЕВС стикаються із цілою низкою проблем, які зумовлюються саме збільшенням обсягів діяльності. Такими проблемами є, наприклад, утрата керованості та адаптаційної спроможності ВЕВС, зростання повільності у розробленні програм технічного переозброєння та неспроможність вироблення незмінних правил діяльності тощо. Кожен із перелічених факторів може спричинити втрату стійкості діяльності ВЕВС, що актуалізує питання вироблення механізмів підтримки стабільності діяльності такого складного суб'єкта господарювання, як ВЕВС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання теоретичного обґрунтування сутності та особливостей роботи ВЕВС тією чи іншою мірою представлені в економічній літературі. У контексті змістовної ідентифікації ВЕВС будемо орієнтуватися на надане у [1, с. 41] тлумачення, яке визначає ВЕВС через «інтегровану сукупність суб'єктів господарювання, що об'єднуються у рамках певних видів підприємницької діяльності на основі м'яких або жорстких відносин». Аналогічне тлумачення ВЕВС міститься у роботі А. Пилипенко та О. Попова [2]. Тут звернемо увагу, що існує ціла низка дослідників, які розкривали певні особливості функціонування та розвитку ВЕВС, але не використовували саме концепт великомасштабної економіко-виробничої системи, оскільки орієнтувалися та ну чи іншу форму її фізичної реалізації (вибране за основу даного дослідження тлумачення ВЕВС, надане М.О. Кизимом [1], дає змогу відносити до складу таких систем доволі широкий перелік організаційних форм об'єднання підприємств).

У переважній більшості дослідниками розглядалися питання інтеграційної взаємодії підприємств (наприклад, у роботах А.Я. Бутиркіна [3] та О.Ю. Мічуриної [4]) та організації менеджменту таких утворень. При цьому дослідники орієнтувалися на різні зони спрямування керівних впливів. Так, наприклад, у дослідженні О.В. Ареф'євої [5] висвітлено питання створення системи корпоративного управління. У роботі В.М. Горбатого [6] керівні впливи в рамках ВЕВС (як інтегрованого об'єднання) подано в контексті підтримки конкурентоспроможності, тоді як Л.І. Скібіцький [7] зі співавторами звузили зону уваги лише стратегічним управлінням. При цьому, орієнтуючись на розробки О.А. Біякова [8], зону впливу ВЕВС можна розширити до регіонального рівня.

Отже, наявні дослідження [1-8] являють собою вагоме теоретичне підґрунтя організації управління функціонуванням та розвитком ВЕВС. Разом із тим

у цих дослідженнях не робиться акцент на необхідності підтримки стійкості функціонування ВЕВС та на виборі інструментів забезпечення такої стійкості. Це питання є доволі складним і важливим, адже значні розміри ВЕВС ускладнюють застосування відомих прийомів підтримки стійкості. Дійсно, наявні розробки, присвячені саме управлінню стійкістю діяльності суб'єктів господарювання [9; 10], орієнтуються переважно на окреме підприємство, без урахування складної мережі його інтеграційної взаємодії. Більше того, здебільшого [10; 11] йдеться лише про стійкість функціонування без урахування особливостей процесів розвитку, які в рамках ВЕВС можуть відбуватися на інтеграційному підґрунті.

Постановка завдання. Метою дослідження є розвиток теоретико-методологічних положень щодо забезпечення стійкості функціонування та розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем на основі оптимізації бізнес-процесів взаємодії суб'єктів господарювання у складі таких економіко-виробничих систем.

Виклад основних результатів. В основу реалізації мети статті покладено авторську розробку щодо формалізованого опису великомасштабної економіко-виробничої системи через співвіднесення певного інтеграційного базису ($\{IB\}$), архітектурної побудови ВЕВС ($\{AP\}$) та бізнес-правил взаємодії ($\{BP\}$) учасників ВЕВС між собою та із цільовою системою ($BEVC = \langle IB, AP, BP \rangle$). Детальне обґрунтування подібної структуризації ВЕВС оприлюднено у [12].

Представлення ВЕВС через формування певного інтеграційного базису на основі низки архітектурних рішень вимагає відповідної трансформації менеджменту ВЕВС у частині врахування складних правил взаємодії її учасників. Не заперечуючи можливість використання функціонального підходу до організації управління ВЕВС, наголосимо на більшій доречності застосування набутоків процесного та проектного підходів до управління. Більше того, з огляду на ієрархічну складність ВЕВС, пропонуємо означену систему управління підпорядкувати процесно-проектному підходу. Цьому є низка пояснень.

По-перше, прийняття проектно-процесного підходу зумовлено авторською пропозицією щодо утворення ВЕВС на основі формування певного інтеграційного базису, яким є перелік стимулів (доступ до ресурсів і технологій, унікальні знання та практики роботи тощо) для інших підприємств увійти до ВЕВС. У цьому разі проект інтеграційної взаємодії підприємств у рамках ВЕВС забезпечує появу в економіко-виробничій системі певної емерджентності та призводить до виникнення синергії взаємодії. Більше того, безпосередньо функціонування ВЕВС (як певна форма активності та як форма взаємодії з оточенням та один з одним її учасників) може розглядатися й як певний бізнес-процес (у разі повторювальності операцій), і як проект (у разі задово-

лення певного запиту ринку на основі встановлення нових відносин інтеграції чи кооперації).

Дійсно, якщо певною мірою модифікувати надане у стандартах ISO 9000 тлумачення процесу як перетворення входів у виходи, можна звести процесний підхід до представлення всіх дій учасників BEVC як реалізацію типових шаблонів діяльності (такі шаблони фіксуватимуться у рамках означеної вище множини *{БП}*, яка фіксує бізнес-правила взаємодії учасників BEVC). Більше того, такі шаблони відображатимуть розподілені за стадіями життєвого циклу BEVC організаційні практики. Орієнтація на наявність організаційних практик дає змогу розглядати окремі проекти інтеграційної взаємодії як унікальні екземпляри окремих процесів функціонування BEVC. Дане твердження є можливим, оскільки такий екземпляр процесу буде містити певну систему дій, координовану з боку BEVC.

Отже, прагнення повнішого розкриття потенціалу BEVC може реалізуватися через стандартизацію процесу у вигляді проектів (наприклад, тестування процесу із залученням нових елементів до інтеграційного базису чи процесу трансформації прийнятих архітектурних рішень). Водночас прагнення до вдосконалення регламентаційного забезпечення діяльності BEVC спричиняє представлення проекту як рекурсивного (регулярно повторюваного) й типового (стандартизованого навіть за наявності унікальності цілей BEVC та умов їх реалізації) процесу. Тут проект виступає як уніфікований процес, що стандартизує виконання залучених до інтеграційного базису елементів. Більше того, навіть життєвий цикл проекту перегляду параметрів інтеграційної взаємодії учасників BEVC можна розглядати як окремий процес, який описує підхід до виконання проектів заданого типу. Отже, будь-який проект може бути описаний у термінах процесного підходу (представлення проекту в аспекті його фізичної реалізації). Для цього виділяють види робіт та практик, необхідні ресурси та їх запаси, завдання та залежності між видами робіт. Отже, орієнтуючись на роботу Д.А. Рассела [13], будь-який проект можна подати в розріз метафори «черга», яка відбиває розподіл запасів ресурсів між видами робіт (у разі BEVC між окремими стратегічними бізнес-одинацями та підприємствами в її складі). Саме наявність такої черги й висвітлює проекти в термінах процесного підходу.

Обов'язково слід наголосити, що проект може розглядатися і в аспекті соціально-економічної взаємодії та гармонізації інтересів BEVC (тобто в термінах, заданих множиною *{БП}* мотиваційних комплексів як частини бізнес-правил). Реалізація проекту тут розглядається через визначення особливостей управління виділеними в рамках BEVC

практиками діяльності та власниками елементів інтеграційного базису (розподілом повноважень між суб'єктами інтеграційного базису, у тому числі й щодо створення архітектурних рішень BEVC). Можливо також представлення проекту й у термінах категорії «корисність» (на жаль, це додає певної суб'єктивності до прийнятих в інтеграційній взаємодії рішень). Проект при цьому розглядається через забезпечення досягнення прагнень і побажань учасників BEVC щодо ведення спільної діяльності.

Зрозуміло, що процесне, соціально-економічне та орієнтоване на концепт «корисність» представлення проекту істотно перетинається через орієнтованість на розкриття життєвого циклу BEVC та життєвих циклів її учасників (тут передбачається орієнтація на підтримку тривалості існування BEVC та забезпечення висхідної динаміки її життєвих циклів). Відповідне співвіднесення проектів, процесів та життєвих циклів BEVC представлено на рис. 1.

В основу реалізації закладеної на рис. 1 динаміки пропонується покласти концепт організаційних можливостей у його розумінні А. Турхановим [14] як «практик діяльності, які поставлені та освоєні». Тобто бізнес-процеси в рамках BEVC розглядатимуться як використання наявних у рамках архітектури BEVC практик діяльності. Проекти розвитку BEVC зводяться до розширення переліку таких практик, у тому числі через трансформацію інтеграційного базису. При цьому циклічність перегляду інтеграційного базису дає змогу ідентифікувати проект інтеграції чи дезінтеграції як екземпляр процесу з нарощування організаційних можливостей BEVC (у рамках поданого вище обґрунтування).

Слід звернути увагу, що в разі детального розгляду схеми на рис. 1 можна стверджувати, що проектний та процесний підходи розглядають життєдіяльність BEVC у різних аспектах. Увага процесного підходу концентрується на правилах, які визначають перебіг робіт, орієнтованих на досягнення цілей BEVC; увага проектного – на визначенні наборів ресурсів та забезпеченні їх відповідності строкам реалізації проекту (фіксування часу й місця виконання процесу можна трактувати як проект). При цьому, як видно з рис. 1, регламентування процесів орієнтовано на вирішення рутинних й повторюва-

Рис. 1. Цикл поєднання процесного та проектного підходів

них завдань, заданих множиною $\{БП\}$; проектів – на зміну устояних процедур (перегляд елементів $\{БП\}$).

Зрозуміло, що саме означене на рис. 1 гармонійне поєднання процесного та проектного підходів (до речі, воно вимагає певного рівня розвитку ВЕВС) може виступати інструментом підтримки стійкості розвитку ВЕВС. Із практичного погляду для організації управління ВЕВС слід розширити подану на рис. 1 схему до наведеного на рис. 2 її представлення (хоча й рис. 2 більшою мірою орієнтується на виділення проектів у рамках процесів, а не на представлення проекту як сукупності процесів відповідно до PMBOOK [15]).

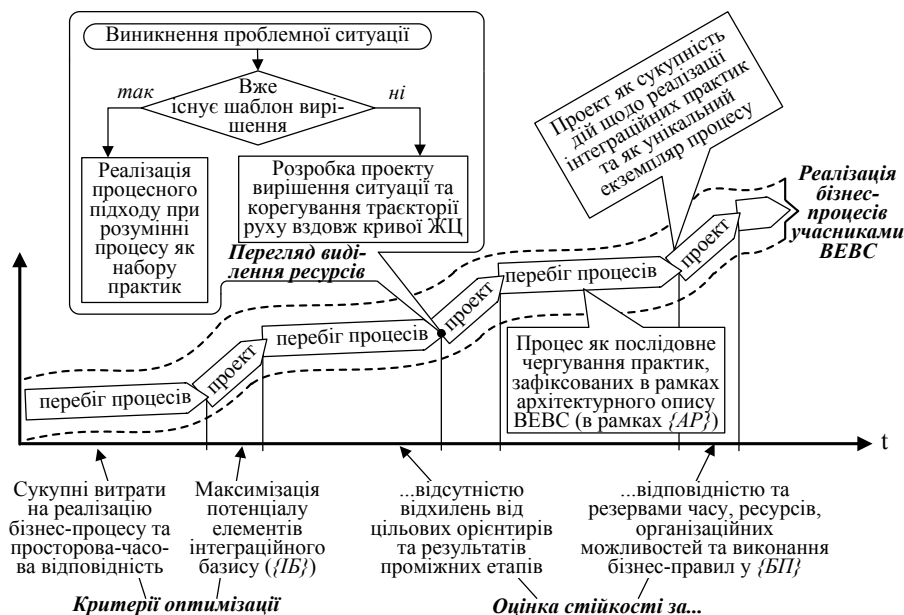

Рис. 2. Проектно-процесне представлення життєвого циклу ВЕВС

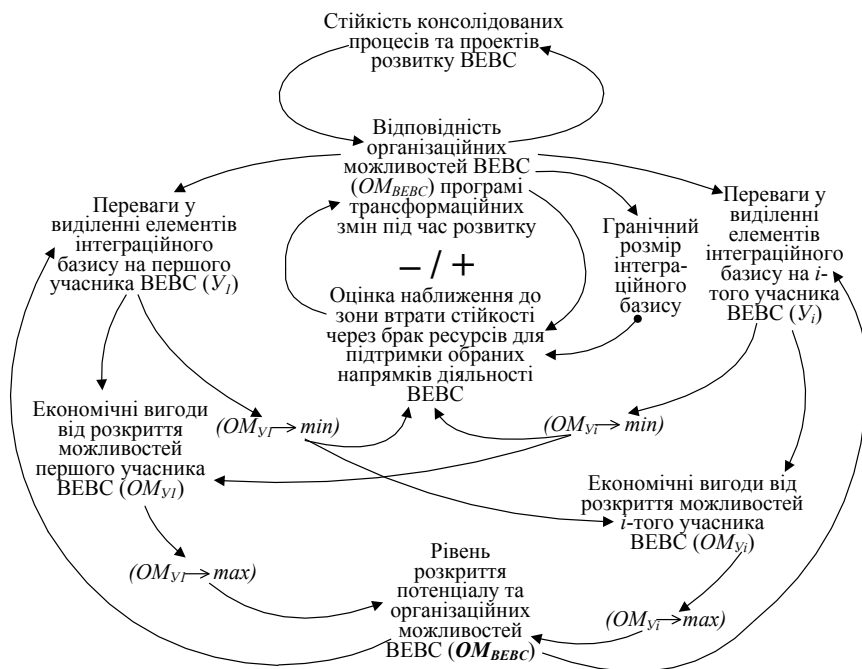

Рис. 3. Когнітивна модель перерозподілу ресурсного забезпечення діяльності ВЕВС, орієнтована на критерій стійкості її розвитку

У разі прийняття процесно-проектного підходу під час організації управління ВЕВС слід орієнтуватися на пропозиції Д.А. Рассела [13] щодо зміщення аспектів з управління проектами на управління програмами проектів. Таке управління інтерпретується як процес управління взаємопов'язаними проектами (реалізацією декількох видів діяльності в рамках ВЕВС), спрямований на підвищення ефективності використання ресурсів (максимізації потенціалу елементів інтеграційного базису), зниження ризиків (підвищення стійкості життєдіяльності ВЕВС) та успішне завершення кожного проекту (реалізація повного життєвого циклу за кожним екземпляром бізнес-процесів ВЕВС). Саме управління програмами (мультипроектне управління як сукупність управління проектами на спільних ресурсах та спільному управлінні) й визначає основу оптимізації діяльності ВЕВС за критерієм зростання організаційних можливостей.

Особливістю поданої на рис. 2 схеми є орієнтування на прийнятий низкою дослідників підхід до трактування ЖЦ як чергування еволюційних (переважна орієнтованість на процесний підхід) і революційних (передбачає реалізацію проектів трансформаційних змін) етапів за їх підпорядкування методу поетапного виділення ресурсів (методі ICM [16]) у точках перегляду бізнес-правил, архітектури та навіть інтеграційного базису ВЕВС.

Тут додатково слід звернути увагу на те, що поетапне виділення ресурсів відбуватиметься не для одного проекту чи процесу, а для всієї програми проектів і процесів, які наявні у даній ВЕВС. Відповідна когнітивна модель дії механізму поетапного виділення ресурсів на реалізацію програм наведена на рис. 3.

Зазначимо також, що саме з огляду на рис. 3 можна визначити особливості розрахунку стійкості ВЕВС, яка трансформується при цьому у стійкість реалізації актуального в поточний момент часу проекту інтеграційної взаємодії.

Так, вельми цікавими з практичного погляду є пропозиції [13] щодо представлення стійкості проекту через введення критерію $NPV=0$ (до нуля прирівнюється рівняння з розрахунку чистої доданої вартості проекту) для будь-якого ключового показника ефективності, до якого можуть бути віднесені капітальні інвестиції, обсяги споживчої вартості, консолідовані витрати тощо). Тут мається на увазі що десятивідсоткове погіршення будь-якого показника все одно забезпечить збереження рівняння $NPV \geq 0$. Можна орієнтуватися й на пропозиції [13] щодо визнання проекту стійким, коли ступінь беззбитковості проекту дорівнює 0,6-0,7 раніше засвоєння проектної потужності (це дає змогу закласти в проект певний «запас міцності»).

Оцінити стійкість розвитку ВЕВС можна й у контексті розробленого В.А. Василенко [17] сценарно-стратегічного підходу. У разі ВЕВС стійкість проекту визначитиметься через ефективність його реалізації під час настання певного сценарію з $\{СЦ\}$. Абсолютно стійким тут буде проект, ефективний (або за $NPV \geq 0$) під час реалізації будь-якого з елементів $\{СЦ\}$ (тут передбачається, що дія будь-яких факторів-погроз нівелюється заходами, передбаченими регламентами реалізації проекту). Про достатню стійкість проекту може свідчити неефективність його реалізації у разі прояву малоімовірних сценаріїв, вибраних із множини $\{СЦ\}$.

Зрозуміло, що під час побудови набору сценаріїв та розроблення відповідних проектів слід передбачувати заходи щодо підвищення рівня стійкості проекту. Вважаємо, що розроблення таких заходів повинне проводитися у рамках формування інтеграційного базису та бізнес-правил взаємодії учасників ВЕВС. Основними інструментами тут можуть бути: резервування (реалізується, наприклад, через передбачення додаткових елементів у складі інтеграційного базису чи через визначення правил залучення нових учасників для взаємодії з ядром ВЕВС); страхування (одночасне зростання стійкості та витрат проекту); диверсифікація видів діяльності учасників ВЕВС та потрібних ресурсів (прикладом тут є розподіл постачальників ресурсів на вхід бізнес-процесів у складі ВЕВС); орієнтування на помірно песимістичні прогнози розвитку ВЕВС чи зміни середовища господарювання (параметри й динаміку взаємин із контрагентами);

динамічний перегляд відображення складу учасників на характеристики архітектурного представлення ВЕВС.

Таким чином, для підтримки стійкості життєдіяльності ВЕВС слід привнести до управління консолідованими бізнес-процесами принципів проектного менеджменту. Це дасть змогу: поліпшити оптимізацію бізнес-процесів за критерієм мінімізації консолідованих витрат завдяки виключенню тих витрат, які не впливають на розвиток організаційних можливостей ВЕВС; оптимізувати структуру й параметри фінансування розвитку ВЕВС через чіткий розподіл власників фінансових ресурсів та їх споживачів, що знаходяться на початкових стадіях ЖЦ (фінансова синергія); поліпшити координацію руху потоків через подання хазяїв процесу як керівників проекту поліпшення процесу (в рамках відповідного архітектурного рішення); поліпшити реалізацію функцій проектно-процесного управління через чітке визначення прав та відповідальності учасників ВЕВС (у рамках бізнес-правил взаємодії та архітектурних описів ВЕВС).

За таких умов стійкість інтеграційної взаємодії в рамках ВЕВС визначатиметься правилами виділення ресурсів на проекти розвитку (такі правила є елементом множини $\{БП\}$). При цьому, розвиваючи подану на рис. 3 схему та орієнтуючись на рис. 4, стійкість будь-якого процесу, який відбувається у рамках ВЕВС, пропонується визначати як ресурсно-компетентнісну відповідність вимогам до виходу процесу.

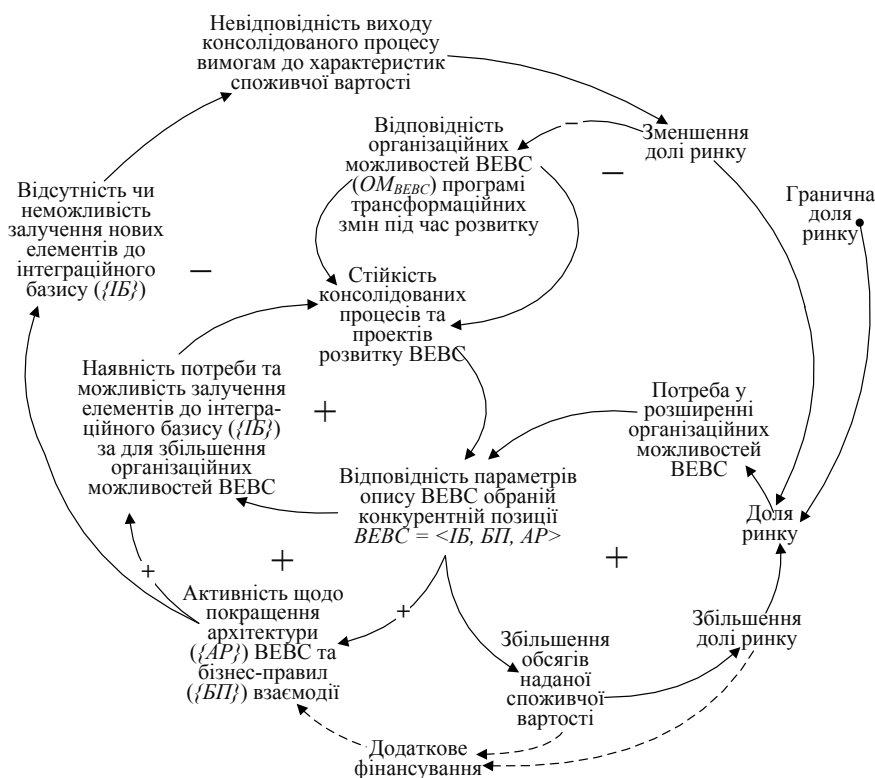

Рис. 4. Інтерпретація розуміння стійкості інтеграційної взаємодії

Тобто, виходячи з рис. 4, стійкість бізнес-процесу визначатиметься як наявність у рамках інтеграційного базису (чи можливість залучення) всіх необхідних для реалізації процесу ресурсів та технологій. Стійкість консолідованого бізнес-процесу (представлення ВЕВС у цілому як одного бізнес-процесу) полягатиме в додержанні означеної вимоги для всіх виділених у рамках ВЕВС ланцюгів створення вартості.

Висновки. Таким чином, у статті висвітлено теоретико-методологічні засади забезпечення стійкості функціонування та розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем. Основу авторських

розробок становить поняття організаційних можливостей розвитку, відповідність яких програмі змін є критерієм досягнення динамічної стійкості ВЕВС. При цьому основою циклічного накопичення організаційних можливостей та відповідного зростання стійкості функціонування та розвитку великомасштабної економіко-виробничої системи вибрано співвіднесення процесного та проектного підходів. Разом із тим реалізація авторського підходу вимагає наявності референтних схем процесів та програм проєктів. Їх розроблення становитиме перспективу подальших розвідок.

Список літератури:

1. Кизим Н.А. Организация крупномасштабных экономико-производственных систем: монография. Х.: Бизнес-Информ, 2000. 108 с.
2. Pylypenko A., Popov O. Development of information consolidation system in the reflective management of large-scale economic and production systems. *Eastern-European journal of enterprise technologies*. 2017. № 4/3(88). P. 56-65.
3. Бутыркин А.Я. Вертикальная интеграция и вертикальные ограничения в промышленности: монография. М.: Едиториал УРСС, 2003. 200 с.
4. Мичурин О.Ю. Теория и практика интеграционных процессов в промышленности: монография. М.: ИНФРА-М, 2012. 287 с.
5. Ареф'єва О.В., Васюткіна Н.В. Корпоративне управління: еволюція, становлення, розвиток. К.: Ліра-К, 2013. 180 с.
6. Горбатов В.М. Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса: монография. Х.: ИНЖЕК, 2006. 592 с.
7. Стратегічне управління корпораціями / Л.І. Скібіцький, В.В. Матвеев, В.І. Щелкунов. С.М. Подреза. К.: ЦУЛ, 2016. 480 с.
8. Бияков О.А. Экономическое пространство региона: процессный подход. Кемерово: Кузбасвуиздат, 2004. 244 с.
9. Алексеевский В.С. Синергетика менеджмента устойчивого развития: монография. Калуга: Манускрипт, 2006. 328 с.
10. Грачев А.В. Финансовая устойчивость предприятия: критерии и методы оценки в рыночной экономике. М.: ДиС, 2008. 358 с.
11. Малый бизнес: устойчивость и компенсаторные возможности: монография / Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, В.Ю. Мельник, В.В. Назаров. Киев: Либра, 2003. 328 с.
12. Шматько Н.М. Концептуальні засади підтримки стійкості функціонування великомасштабних економіко-виробничих систем. *Економіка розвитку*. 2017. № 4(84). С. 16-27.
13. Рассел Д.А. Управление высокотехнологичными программами и проектами. М.: Академия АйТи, 2004. 472 с.
14. Турханов А. Инженерия предприятия через проектирование оргвозможностей. URL: http://sdu2020.blogspot.ru/2017/12/blog-post_48.html.
15. Руководство к Своду знаний по управлению проектами. Третье издание (Руководство PMBOK). USA: Project Management Institute, Inc., 2004. 402 с.
16. Guide for Using the Incremental Commitment Model (ICM) for Systems Engineering of DoD Projects. URL: <http://csse.usc.edu/csse/TECHRPTS/2009/usc-csse-2009-500/usc-csse-2009-500.pdf>.
17. Василенко В.А., Шостка В.И. Ситуационный менеджмент. К.: ЦУЛ, 2003. 285 с.

Шмиголь Н.М., д. е. н., професор,
завідувач кафедри обліку та оподаткування
Запорізький національний університет

Коваленко О.В., д. е. н., професор,
завідувач кафедри економіки підприємств,
Запорізька державна інженерна академія

Антонюк А.А., к. е. н., доцент, докторант,
Класичний приватний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ

Шмиголь Н.М., Коваленко О.В., Антонюк А.А. Обґрунтування необхідності створення транспортно-логістичних центрів в Україні. У статті висвітлено роль та значення логістичних центрів. Визначені основні завдання та класифікація логістичних центрів, заснована на різних критеріях. Виконано докладний опис умов для створення логістичних центрів, зазначені їх функції, та проведено аналіз розвитку логістичних центрів в провідних країнах світу. Запропонована діаграма функціонування логістичного центру.

Ключові слова: логістичні центри, логістика, логістична мережа, класифікація логістичних центрів, функціонування логістичного центру.

Шмиголь Н.Н., Коваленко Е.В., Антонюк А.А. Обоснование необходимости создания транспортно-логистических центров в Украине. В статье освещена роль и значение логистических центров. Определены основные задачи и классификация логистических центров, основанная на различных критериях. Выполнено описание условий для создания логистических центров, указанные их функции, и проведен анализ развития логистических центров в ведущих странах мира. Предложена диаграмма функционирования логистического центра.

Ключевые слова: логистические центры, логистика, логистическая сеть, классификация логистических центров, функционирования логистического центра.

Shmyhol N.M., Kovalenko O.V., Antoniuk A.A. Substantiation of the need to establish transport and logistics centres in Ukraine. The article highlights the role and significance of logistics centers. The main tasks and classification of logistic centers are determined based on different criteria. A detailed description of the conditions for the creation of logistic centers was completed, their functions indicated, and analysis of the logistic centers development in the leading countries of the world was carried out. It is proposed the chart of the logistics center operation.

Key words: logistics centers, logistics, logistics network, classification of logistics centers, operation of the logistics center.

Постановка проблеми. У сучасній економіці спостерігаються зміни, безпосередньо пов'язані з логістикою. До них відносяться орієнтація на поліпшення обслуговування клієнтів, з прагненням зменшення витрат з одночасним стисненням часу та вдосконаленням організаційних процесів – і, насамперед, – глобалізація, внаслідок чого відкриваються нові ринки збуту.

Крім того, спостерігається зростання потреб покупців та одержувачів товарів, що змушує поставальників шукати шляхи доставки від дверей до дверей. Така ситуація зробила необхідним створення вузлів, в яких товар може бути підготовлений відповідно до вимог фрагментарного розподілу відправлення кінцевому одержувачу. Функцію таких вузлів виконують логістичні центри, створення та управління якими потребує значної уваги в сучасний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз праць вітчизняних та закордонних науковців, спрямованих на дослідження та обґрунтування необхідності створення логістичних центрів свідчить про те, що на сьогодні даному аспекту транспортної логістики приділена недостатня увага. До теперішнього часу не виявлено загальних методичних підходів щодо визначення сутності логістичних центрів, її функцій та класифікацій, головне, практичних методик щодо організації логістичних центрів. Аналізом ролі логістичних центрів займалися В. В. Багінова, А. І. Николаєва [1] А. М. Котлубай [2], О. М. Полякової [3], Е. А. Сафронов [4], Л. Тараканова [5], Є. В. Шабарової [6] та інші вчені.

Формулювання цілей статті. Тому метою статті є необхідності створення транспортно-логістичних

центрів, визначення їх змісту, функцій та механізмів функціонування.

Виклад основного матеріалу. У західній літературі є багато різних визначень логістичних центрів. Один з них: логістичний центр – це просторово функціональний об’єкт з інфраструктурою та організацією, в якій здійснюються логістичні послуги, пов’язані з прийманням, зберіганням, розподілом і видачею товарів та супровідних послуг, наданих незалежними суб’єктами господарювання (відправникам або одержувачам) [7, с. 14]. Погоджуючись із дивним визначенням, представимо його схематично у такий спосіб, (рис. 1).

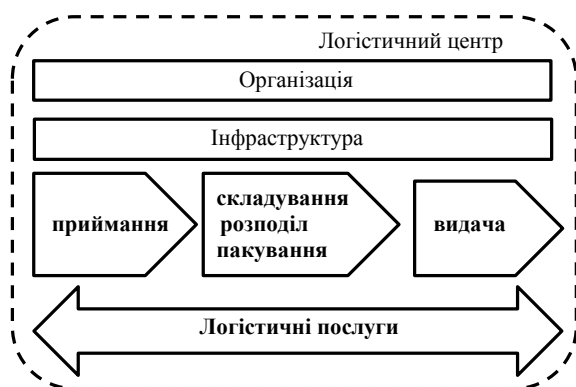

Рис. 1. Сутність логістичного центру

Логістичні центри є вузлами логістичних мереж, в яких відбувається в тому числі поточний розвиток виробництва. Вони відповідають за концентрацію елементів логістичного процесу, в тому числі:

- підключення та відключення вантажних потоків;
- зміну транспортних засобів;
- послуги, пов’язані з зберіганням;
- послуги, пов’язані з управлінням та розподілом запасів;
- супровідні послуги.

Основна роль логістичних центрів – створення умов для ефективного потоку товарів, при умови використання всіх можливих видів транспорту.

Основними завданнями логістичних центрів є:

- збільшення інтермодальності вантажного транспорту;
- розвиток бізнесу навколо логістичних центрів;
- регіональний розвиток;
- відновлення внутрішніх міських районів, зайнятих для господарської діяльності;
- розвиток логістичних послуг у сфері міської логістики.

В результаті ретроспективного аналізу світових підходів до сутності та функцій логістичних центрів, було визначено декілька історичних віх розвитку цих понять в різних країнах. Особливу увагу нами було зосереджено на аналізі таких країн, як Німеччина, Італія, Китай, Японія, та країни бывшего СНД. Певні результати даного аналізу представлені в таблиці 1.

В країнах бывшего СНД також велике значення надають проектам створення транспортно-логістичних центрів, все більше інтегруючись в міжнародні мережі. В деяких країнах, таких як Білорусь, Казахстан, Росія надання транспортно-логістичних послуг полягає в утворенні транспортно-логістичних центрів на базі державно-приватного парт-

Таблиця 1

Аналіз світового досвіду щодо функціонування логістичних центрів

№	Країна	Основні напрямки
1	Німеччина	В 1993 р. було створено товариство розвитку і експлуатації логістичних центрів – Deutsche GVZ Gesellschaft mbH, за допомогою якого потім був реалізований план побудови 39 логістичних центрів. Центри транспортної логістики формувалися переважно на основі наявних залізничних ліній [8]. Створені логістичні центри управляються через наглядові органи, які створюються різними компаніями – учасниками проекту: інвесторами та інвестиційними консорціумами; компаніями з розвитку; асоціаціями та спілками. При чому, державний сектор бере участь як у фазі планування, так і у фазі реалізації інвестицій у розвиток логістичних центрів [9, с. 219].
2	Китай	Логістичні центри містять являють собою вільну економічну зону, в якій частково проводяться науково-дослідницькі розробки. Зокрема, в китайській провінції Тайвань логістичний центр поділений на три зони. В індустріальній зоні розміщене виробництво текстильної, хімічної та іншої промисловості. В науковій індустріальній зоні проходить дослідження й розвиток, підтримка виробництва й навчання за високотехнологічними напрямками. А в спеціальній зоні проводяться такі операції над вантажами, як складування, транспортування та торгівля.
3	Італія	Створено регіональну логістичну платформу в області Фріулі-Венеція-Джулія, яка є системою взаємодії всіх регіональних мультимодальних транспортних вузлів, представлених транспортними структурами, в результаті взаємодії яких функціонує єдиний взаємопов’язаний і взаємодоповнюючий регіональний транспортний комплекс, який сприяє зростанню як вантажопотоків, так і пасажиропотоків.
4	Японія	Логістичний центр (логістичний хаб) так, як і в Китаї створений за принципом вільної економічної зони. Тут проходить складування, класифікація, контроль, тестування, переробка, збір, запакування та виставка імпортованих товарів [10, с. 74].

нерства [8, с. 219-220]. В Україні, була розроблена «Концепція програми формування мережі логістичних центрів в системі міжнародних транспортних коридорів», в якій розроблено план майбутніх логістичних центрів.

У літературі, крім багатьох різних визначень, можна зустрітись з різними класифікаціями логістичних центрів, в залежності від індивідуальних критеріїв, в тому числі:

1. за діапазоном впливу:
 - міжнародний (радіус дії близько 500 км);
 - регіональний (радіус впливу 50-80 км);
 - локальний (радіус дії 5-8 км).
2. В залежності від типу оброблюваних вантажів:
 - універсальний;
 - спеціалізований;
 - промисловий;
3. За типами власності:
 - державно-приватний;
 - приватний.

Повертаючись до питання розробки схеми функціонування логістичного центру, треба перш за все зазначити, що основою для роботи логістичних центрів є процеси обслуговування клієнтів, відносини між ними, відносини між підприємствами та ІТ-системами. Для належного функціонування логістичного центру логістика вимагає розробки та реалізації цілей, таких як [8, с. 55]:

- оптимізація рівня інвентаризації;
- забезпечення високого рівня обслуговування клієнтів;
- зменшення витрати матеріалу та продукту;
- зниження рівня логістичних витрат до оптимальної висоти;
- оптимізація управління функціонування ланцюжком постачання;
- оптимізація використання національних та міжнародних доріг.

Схема роботи логістичного центру показана на рис. 2.

Метою логістичного центру можна визначити координацію та співпрацю багатьох суб'єктів, завданням яких є забезпечення раціональності управління потоком ресурсів та інформації, забезпечуючи високий рівень сервісу [9, с. 16].

У роботах логістичних центрів можна виділити три види функцій [10, с. 22-23]:

- А. Логістичні функції:
- транспорт;
 - зберігання;
 - управління інвентарем;
 - управління замовленням;
 - перевантаження на контейнерний термінал;

- упаковка.
- Б. Додаткові функції:
- експедиція;
 - митна служба;
 - страхування;
 - системний оборот колективної багаторазової транспортної тари;
 - прокат контейнерів, паллет та іншої транспортної тари;
 - інформаційні послуги;
 - просування та маркетинг.
- В. Інші функції:
- технічне обслуговування транспортних засобів;
 - продаж палива, мастил та аксесуарів;
 - ремонт контейнерів та іншої транспортної тари;
 - готельні послуги;
 - послуги громадського харчування;
 - банківські послуги;
 - бухгалтерські та аудиторські послуги;
 - телекомунікаційні послуги;
 - послуги паркування.

Ці функції включають матеріальні, інформаційні та фінансові потоки. Без такої інтеграції було б неможливо запропонувати комплексне логістичне обслуговування.

Висновки. Розвиток та створення нових логістичних центрів продиктований зростаючими потребами клієнтів, які стають дедалі більш вимогливими і все менше розуміють своїх постачальників.

Виробник повинен бути «близьким до замовника». Це не просто просторово знаходження на одній території, через те, що в сучасний період господарювання споживачі частіше використовують різні види онлайн-нових послуг. Вони хочуть стежити за своїми това-

Рис. 2. Діаграма функціонування логістичного центру

рами, відвантаженнями, замовленнями, знати, що є на даний момент на складі. Тому дуже характерна особливість подальшого розвитку логістичних центрів буде поширювати використання сучасних інформаційних технологій, що значно прискорить і оптимізує

потоки в ланцюгах постачання за допомогою логістичних центрів. В разі прогнозованого бурхливого розвитку логістичних центрів в подальшому, буде необхідно правильно налаштувати інформаційні системи, без яких неможливо обмін інформацією.

Список літератури:

1. Багинова В. В. Перспективные направления развития региональной транспортно-логистической системы [Текст] / В. В. Багинова, А. И. Николаева // Вісник СЗУ ім. В. Даля. – 2010. – № 5(147). – Частина 2. – С. 223-226.
2. Котлубай А. М. Особенности формирования современных логистических центров как основа развития транспортной стратегии [Текст] / А. М. Котлубай, Р. Ахмад // Бизнес-Информ. – 2010. – № 11. – С. 7-9.
3. Полякова О. М. Методологічні основи формування і розвитку мережі регіональних логістичних центрів в Україні [Текст] / О. М. Полякова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 28-33.
4. Сафронов Э. А. Транспортные системы городов и регионов: учебное пособие [Текст] / Э. А. Сафронов. – М.: Издательство АСВ, 2005. – 272 с.
5. Тараканов М. Л. Принципи формування регіональних логістичних комплексів [Текст] / М. Л. Тараканов // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 1(44). – С. 122-128.
6. Шабарова Е. В. Концепция формирования транспортно-логистических центров [Текст] / Е. В. Шабарова // Вестник ИНЖЭКОНа. – 2004. – № 4(5). – С. 170-182.
7. Fechner I., Zasady klasyfikacji centrów logistycznych wynikające z analizy ich funkcjonowania „Logistyka” 2008, nr 4. 5. Kamińska O., Co nowego w centrach logistycznych. 30.07.2014, <http://biznes.newsweek.pl/conowego-w-centrach-logistycznych-,artykuly,344069,1.html> 6. Rydzkowski W. (red.), Usługi Logistyczne. Teoria i praktyka. Biblioteka Logistyka, Poznań 2011.
8. Транспортно-логистические центры: зарубежный опыт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.elc.ua.com.
9. Полякова О. М., Соломніков І. В. Передумови форсування мережі мультимодальних транспортно-логістичних центрів в Україні / О. М. Полякова, І. В. Соломніков // Вісник економіки і промисловості. – № 34. – 2011. – С. 217-222.
10. Ширяева Л. В., Козеренко І. А. Перспективи розвитку логістичних центрів в Україні на основі Європейської та Азіатської моделей / Л. В. Ширяева, І. А. Козеренко // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – № 4 (146). – 2011. – С. 74-81.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.111.42

Бричко А.М., к. е. н.,
доцент кафедри економіки
Сумський національний аграрний університет

ЕНДОГЕННІ ФАКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Бричко А.М. **Эндогенні фактори регіонального економічного зростання.** У статті обґрунтовано процеси накопичення факторів виробництва та підвищення продуктивності регіональної економіки, які визначаються ендогенними факторами: географією, економіко-географічним положенням, наявністю інфраструктури та якістю інститутів.

Ключові слова: регіональне економічне зростання, регіональний розвиток, фактори, ендогенний потенціал, регіон.

Бричко А.М. **Эндогенные факторы регионального экономического роста.** В статье обоснованы процессы накопления факторов производства и повышения продуктивности региональной экономики, которые определяются эндогенными факторами: географией, экономико-географическим положением, наличием инфраструктуры и качеством институтов.

Ключевые слова: региональный экономический рост, региональное развитие, факторы, эндогенный потенциал, регион.

Brychko A.M. **Endogenous factors of regional economic growth.** The article substantiates the processes of accumulation of factors of production and increase of productivity of the regional economy, which are determined by endogenous factors: geography, economic-geographical position, availability of infrastructure and quality of institutions.

Key words: regional economic growth, regional development, factors, endogenous potential, region.

Постановка проблеми. Нерівномірність просторового розвитку є актуальною для України та багатьох закордонних країн. Незбалансований соціально-економічний розвиток регіонів порушує узгодженість інституційних перетворень у державі, створює загрозу виникнення в суспільстві соціальної напруги, міжнаціональних конфліктів, що в кінцевому підсумку породжує проблеми територіальної цілісності. Основну увагу в теоретичному аспекті приділяють переважно динамічному просторовому розвитку. Поява відмінностей у траєкторіях регіонального зростання, як правило, пов'язується з випадковими чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і реалізації стратегій розвитку територіальних систем, регіонів досліджено вітчизняними та зарубіжними вченими: П.Ю. Беленьким, В.С. Будкіним, З.С. Варналієм, І.М. Ваховичем, З.В. Герасимчуком, М.І. Долішнім, В.І. Захарченком, В.Ю. Керецманом, А.Б. Кондрашихіним, Н.А. Мікулою, В.В. Міщенком, Ю.В. Макогоном, Я.Б. Олійником, С.А. Романюком, В.Ф. Семеновим, В.І. Чужиковою та багатьма іншими. Залишаються невирішеними питання дослідження ендогенних факторів регіональ-

ного економічного зростання, що дало б можливість виявити невикористані резерви та подолати причини неефективного господарювання у тих чи інших регіонах країни, що робить дослідження актуальним.

Зарубіжні країни ефективно використовують ендогенний потенціал, що дає змогу ефективно розвиватися багатьом територіям, тому вивчення досвіду регіонального розвитку, його ендогенних факторів надзвичайно корисне для нашої держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ендогенних факторів регіонального економічного зростання.

Виклад основних результатів. Досвід показує, що за незмінного рівня регіональної диспропорції може відбуватися підйом одних регіонів і занепад інших; посилення такого неспівпадіння може супроводжуватися як загальним зростанням, так і загальним занепадом [1, с. 121-131].

Насправді нинішній рівень соціально-економічного розвитку регіонів, їх положення щодо інших регіонів залежать від широкого набору факторів (рис. 1).

Традиційно в економічній теорії джерелами зростання прийнято вважати накопичення факторів виробництва і підвищення продуктивності через

упровадження інновацій. Проте масштаби територіальних нерівностей свідчать про суттєві відмінності у цих процесах у регіональному розрізі.

Географічні характеристики регіону є негнучкими факторами виробництва, що визначають характер розміщення населення і виробничої діяльності по території країни. Клімат (температурний режим, кількість сонячних днів, кількість опадів, зволоженість повітря, інтенсивність і напрямки вітрів), ландшафт місцевості, якість ґрунтового покриву, ймовірність стихійних лих мають значення для створення комфортних умов для проживання людей і організації аграрного виробництва в регіоні.

Ведення господарської діяльності в несприятливих природно-кліматичних умовах супроводжується необхідністю здійснення додаткових витрат, пов'язаних з експлуатацією обладнання в умовах нестабільного зовнішнього середовища, забезпеченням комфортних умов для роботи і відпочинку, підвищеними витратами на опалення, електроенергію тощо. Залучення висококваліфікованих трудових ресурсів вимагає збільшення витрат на оплату праці. За цих обставин відбувається зниження продуктивності основних факторів виробництва, слабшають стимули до їх накопичення. Як результат, з'являються міжрегіональні відмінності в рентабельності виробництва і ціни на продукцію. Крім того, клімат може впливати на структуру місцевого попиту на деякі види товарів.

Наявність природних ресурсів передусім впливає на структуру регіональної економіки. Нерідко можливість отримувати високу природну ренту відволікає ресурси розвитку від наукомістких галузей економіки, перешкоджає розвитку конкурентного середовища як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Оскільки найчастіше розміщення промисловості

в несприятливих умовах викликане необхідністю розроблення родовищ корисних копалин, забезпеченням обороноздатності країни, географічне розташування таких підприємств віддалене від ринків збуту та основних транспортних магістралей, що тягне за собою різке зростання транспортних витрат. Із цього погляду в найбільш вигідному положенні виявляються території, що мають доступ до водних шляхів, оскільки водний вид транспорту продовжує залишатися найбільш дешевим, тим самим розвиток регіону стає більш ефективним.

Однак сприятливі природно-кліматичні умови не завжди залишаються «затребуваними». Географічні показники істотно впливають на розміщення виробничого потенціалу, але в умовах ринкової економіки вирішальними виявляються параметри попиту і пропозиції. Набуває великого значення можливість реалізувати свій експортний потенціал, тобто доступ до ринку збуту, або потенціал ринку.

Для аналізу перспектив ендегенно орієнтованого розвитку регіону необхідна оцінка ефективності використання ендегенного потенціалу регіону та факторів впливу на нього. Дослідження вказують на залежність ефективного функціонування території саме від її можливості, здатності, спроможності використовувати місцеві ресурси, таким чином підкреслюючи ендегенний характер самого поняття потенціалу.

Ендегенний потенціал регіону являє собою сукупність ресурсів на певній території та здатність ефективного їх використання, а також спроможність виявлення та залучення незадіяних джерел розвитку для забезпечення ефективного функціонування території.

Процес нарощення ендегенного потенціалу регіону потребує визначення його структурних елементів. Пропонуємо таку структуру ендегенного потенціалу регіону:

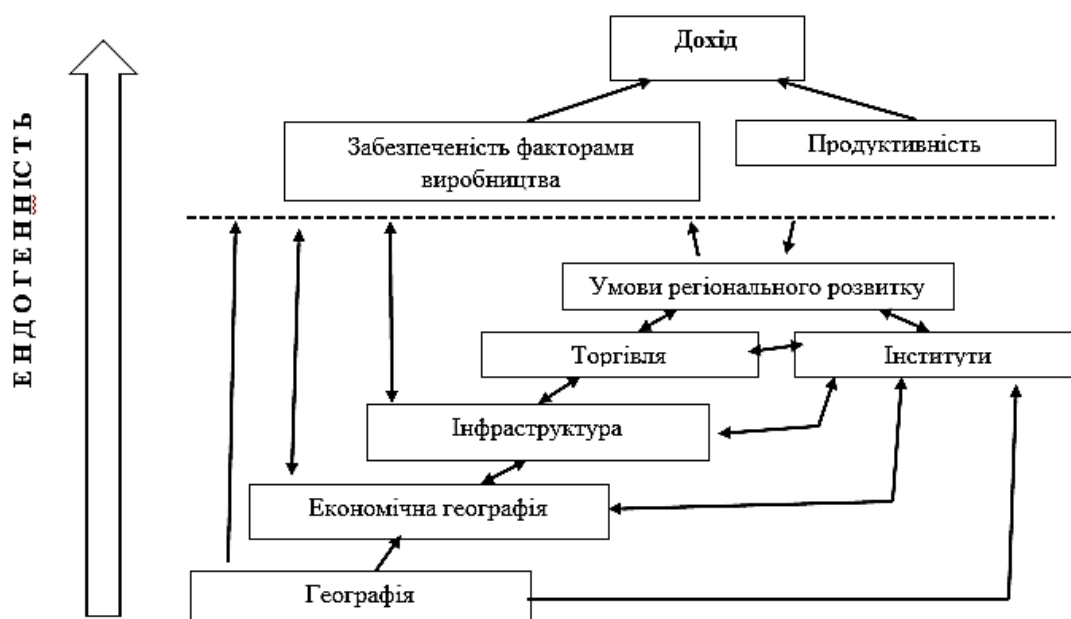

Рис. 1. Фактори регіонального економічного зростання

1. Людський потенціал, бо людина є першоджерелом ефективного функціонування як територіальних систем, так і суспільства у цілому.

2. Природно-ресурсний потенціал. Регіонам, які володіють потужним природно-ресурсним потенціалом, потрібно зосередити увагу на його збереженні та раціональному використанні.

3. Виробничий потенціал. Сучасний стан регіонального розвитку вимагає від регіональних систем якісно нових підходів до формування та нарощення ендегенних переваг, що можливе шляхом створення на території регіону конкурентоспроможних суб'єктів господарювання. Виробничий потенціал регіону розглядають як «можливість забезпечення якісних та кількісних характеристик розвитку виробництва в регіоні шляхом найбільш раціонального використання всіх видів ресурсів для задоволення потреб споживачів та за найменшої шкоди навколишньому середовищу» [2, с. 12].

4. Інноваційний потенціал. Без цього рушійного елемента ендегенного економічного зростання у сучасних реаліях неможливе забезпечення ефективного функціонування будь-якої сфери життєдіяльності регіонів і країни у цілому. Процес поширення інновацій повинен перейти від централізованого до місцевого, у результаті чого регіони завдяки локальним інноваційним процесам мають можливість стати «точками інноваційного зростання» національної економіки [3, с. 257].

5. Фінансовий потенціал. «Фінансовий потенціал регіону як фінансова основа його соціального, екологічного та економічного розвитку характеризується єдністю та взаємодією наявних фінансових ресурсів території та їх резервів, що можуть виявитися за певних умов задля забезпечення потреб території» [4, с. 7-17].

6. Підприємницький потенціал. Забезпечення сприятливого середовища для розвитку й ефективного функціонування підприємницького сектору економіки регіонів вимагає створення відповідного нормативно-правового поля та інституційно-інфраструктурної бази, всебічної підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

7. Інституційний потенціал. Формування інституційного забезпечення розвитку території повинне опиратися на традиції, господарські та етнокультурні особливості даної місцевості. Врахування цього в поєднанні з вихованням національної гідності та соціальної відповідальності сприяє створенню ініціативно-громадських інституцій, підвищує громадську активність населення.

8. Управлінський потенціал. Заходи щодо формування та реалізації управлінського потенціалу необхідно проводити з урахуванням диференціації у соціально-економічному розвитку територій та регіональної специфіки. Такий підхід дасть змогу раціонально підійти до розроблення програм управління кожною окремою територією на основі виявлення її ендегенних особливостей [5, с. 121-131].

Слід зазначити, що всі елементи ендегенного потенціалу відіграють важливу роль у формуванні ефективної господарської системи регіону та нарощенні його конкурентних позицій.

Необхідно відзначити, що структура економіки регіону і сила концентрації економічної активності взаємопов'язані. Через відмінності в мобільності факторів виробництва витрати на транспортування одиниці продукції, а також сили ефекту масштабу, інтенсивність агломераційних процесів залежать від структури економіки регіону. Аналогічно структура економіки регіону задається його місцем в центро-периферійній моделі регіонального розвитку. Галузі, найменш схильні до процесів концентрації, – зазвичай сільське господарство, будівництво, гідроенергетика.

Велике значення для економіки регіону має міжрегіональне співробітництво. Багато в чому його успіх визначається рівнем розвитку сусідніх регіонів. Прикордонне положення може стати як перевагою, так і недоліком, оскільки благополуччя регіону в цьому разі залежить від ступеня розвитку економіки держави, особливо прикордонних територій. Велике значення у цьому аспекті має також зовнішньоекономічна політика урядів прикордонних держав. Економіко-географічне положення регіону, а також його природно-кліматичні характеристики висувають вимоги до якості інфраструктури, однак і сама інфраструктура здатна змінити економіко-географічне положення регіону, забезпечити його вихід до ринку. Транспортні, комунікаційні, інформаційні витрати відіграють роль у зміні просторового розподілу ділової активності і можуть впливати на інтенсивність міжрегіонального товарообміну. Іноді наявність інфраструктури дає можливість залучати до господарського обігу нові ресурси і сприяти освоєнню нових територій.

Розвиток соціальної інфраструктури та житлово-комунального господарства здатний поліпшити якість життя населення регіону, зробити його привабливим для проживання і ведення бізнесу. Наявність освітніх та наукових установ, інноваційної інфраструктури (технопарків, спеціальних економічних зон, бізнес-інкубаторів) є джерелом зростання людського капіталу. Оскільки в розвитку інфраструктури зацікавлені не тільки органи державної влади, а перш за все населення і бізнес, необхідно задіяти механізми приватно-державного партнерства. Місцева влада повинна стимулювати розміщення на своїй території об'єктів ринкової інфраструктури: товарних бірж, логістичних та виставкових центрів, торгово-промислових палат і т. д. Високорозвинена інфраструктура не тільки полегшує доступ регіону до ринків збуту, а й збільшує ефективність і продуктивність регіональної економіки, тим самим посилюючи конкурентні позиції регіону в міжрегіональній та міжнародній торгівлі. Розвиток інфраструктури в одному регіоні нерідко призводить до виникнення позитивного ефекту в інших [6].

Завданням державних органів влади є оптимізація інфраструктурної мережі. Необхідно уникати не тільки дефіциту інфраструктури, а й переінвестування, нецільового інвестування в інфраструктуру.

Перераховані фактори регіонального розвитку, як правило, досить інерційні. Навіть інфраструктурні перетворення вимагають значних коштів і часу. Однак їхній вплив на ендогенні фактори регіонального економічного зростання може коригуватися з боку інститутів, які знаходять своє вираження в законодавчому регулюванні, договірних відносинах, соціальних нормах. Інститути можуть впливати на мобільність факторів виробництва і створювати стимули до їх накопичення. Продуктивність економіки регіонів залежить від того, який вплив інститути мають на рішення щодо інвестування у фізичний і людський капітал щодо впровадження інновацій, організації виробництва і за розподілом ресурсів, у тому числі громадських.

Найбільш істотний вплив на розвиток регіональної економіки надають загальнонаціональні інститути. Однак їхня дія у кожному регіоні коригується відмінностями в неформальних інститутах, спеціалізації регіональної економіки, структурі населення тощо. Формальні інститути можуть встановлюватися і локально, змінюючи інтенсивність і спрямованість економічних процесів у регіоні. У такому разі одним із головних показників ефективності інститутів є їх пластичність, тобто здатність реагувати на зміни вподобань і порівняльних цін [7, с. 683]. Сприйняття формальних інститутів на

регіональному рівні визначається у тому числі дією неформальних інститутів. Вони можуть виражатися, наприклад, у національних традиціях або релігійних поглядах, переважаючих серед населення, яке проживає на даній території. Зазвичай вони більш інертні, ніж формальні інститути, оскільки формуються протягом тривалих історичних періодів.

Висновки. Незважаючи на все різноманіття чинників, що впливають на регіональне економічне зростання, важливо розуміти, що в основі благополуччя кожного окремо взятого регіону лежить індивідуальний набір факторів. Більше того, роль тих чи інших факторів визначається сформованою системою адміністративно-територіального поділу країни, рівнем розвитку національної економіки, її структурою та перехідною динамікою, зовнішньоекономічною кон'юнктурою. Згодом під впливом усіх перерахованих факторів формується потенціал регіонального розвитку. Сформовані умови регіонального розвитку зумовлюють його майбутній розвиток. Однак потенціал регіонального зростання визначається не стільки масштабами регіональної економіки, чисельністю населення або навіть інфраструктурною забезпеченістю, скільки якістю інститутів, прогресивністю галузевої структури регіональної економіки. Саме ці характеристики впливають на інвестиційні рішення підприємців і вибір місця проживання населення. Важливо також, щоб структура потенціалу регіону була збалансована, щоб уникнути проблем просторової економічної нерівноваги.

Список літератури:

1. Кузнецова О. Піраміда факторів соціально-економічного розвитку регіонів. *Вопросы экономики*. 2013. № 2. С. 121-131.
2. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: монографія. Луцьк: ЛДТУ, 2003. С. 242.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 768 с.
4. Долішній М.І., Побурко Я.О., Карпов В.І. Про рівномірність економічного розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*. 2012. № 2. С. 7-17.
5. Забедюк М.С. Ендогенний потенціал регіону: сутність та структурна будова. XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція *Advanced technologies of science and education* (19-21 квітня 2018 р.). URL: <http://intkonf.org/zabedyukms-endogenniy-potentsial-regionu-sutnist-ta-strukturna-budova/>.
6. Lessmann C. *Regional Inequality and Decentralization – An Empirical Analysis*. 2011. Retrieved on 12.02.2014. URL: <http://www.ieb.ub.edu/aplicacio/fitxers/WS11Lessmann.pdf>.
7. Breinlich H., Ottaviano G.I.P., Temple J.R.W. *Regional Growth and Regional Decline*. *Handbook of Economic Growth*. 2014. Vol. 2. P. 683-779.

Ліба Н.С., к. е. н., доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу
Мукачівський державний університет

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ТА ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ БАЗОВИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Ліба Н.С. Моделі взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону (теоретичний аспект). За результатами дослідження світового досвіду обґрунтовано необхідність внесення певних змін до моделі інституціональної архітектури регіональної промислової політики з позицій зменшення вертикальної спрямованості управлінської ієрархії. Визначено, що обґрунтування цілей на напрямів розвитку промислового комплексу повинно відбуватися за активної участі галузевих промислових союзів та об'єднань та враховувати їх основні пропозиції. Важливо, щоб сформульовані цілі були спрямовані не тільки на вирішення поточних проблем розвитку комплексу та не стосувалися лише стимулювання діяльності окремих промислових підприємств регіону.

Ключові слова: архітектура, регіональна промислова політика, плюралістична модель, неокорпоративна модель, патронажна модель.

Ліба Н.С. Модели взаимодействия и взаимоотношений между базовыми институтами промышленного комплекса региона (теоретический аспект). По результатам исследования мирового опыта обоснована необходимость внесения определенных изменений в модели институциональной архитектуры региональной промышленной политики с позиций уменьшения вертикальной направленности управленческой иерархии. Определено, что обоснование целей и направлений развития промышленного комплекса должно происходить при активном участии отраслевых промышленных союзов и объединений и учитывать их основные предложения. Важно, чтобы сформулированные цели были направлены не только на решение текущих проблем развития комплекса и не относились только к стимулированию деятельности отдельных промышленных предприятий региона.

Ключевые слова: архитектура, региональная промышленная политика, плюралистическая модель, неокорпоративистская модель, патронажная модель.

Liba N.S. Models of interaction and mutual relations between the basic institutions of the industrial complex of the region (theoretical aspect). According to the results of the study of world experience, the necessity of making certain changes to the model of the institutional architecture of regional industrial policy from the point of view of reducing the vertical orientation of the management hierarchy. It is determined that the substantiation of goals for the directions of development of the industrial complex should be carried out with the active participation of industry industrial unions and associations and take into account their main proposals. It is important that the stated goals are not only related to solving the current problems of the development of the complex and do not concern only the stimulation of the activities of individual industrial enterprises in the region.

Key words: architectonics, regional industrial policy, pluralistic model, neocorporate model, patronage model.

Постановка проблеми. Питання промислової політики як на теоретичному, так і на практичному рівні набули особливої актуальності впродовж останніх років з огляду на переоцінку наслідків світової фінансової кризи, визначення її причин та обґрунтування перспектив подальшого розвитку й розвинених країн, й країн, що розвиваються. Пояснення цьому криється у розробленні урядами розвинених країн власного сценарію розвитку, враховуючи кращі практики, причини невдач та можливості формування нової промислової політики. Тема формування та реалізації промислової політики в Україні набула особливої важливості в контексті необхідності диверсифікації економіки, підвищення у ній

частки високотехнологічних виробництв, створення високопродуктивних робочих місць у традиційних і нових секторах, та у цілому формування інноваційної моделі розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методологічних аспектів регіональної промислової політики здійснено у працях багатьох вітчизняних та закордонних учених. Серед вітчизняних науковців дослідженню питань промислового розвитку присвячено наукові праці Л. Пельтек, О. Амоші, В. Хаустової, В. Вишневського, В. Геєця, В. Горбуліна, М. Кизима, Я. Жаліла та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів, спрямованих

на визначення моделей системи стійких функціональних зв'язків між базовими інституціями промислового комплексу регіону.

Виклад основних результатів. Важливим елементом інституціональної архітектури є формування моделі взаємодії та взаємовідносин як сис-

теми стійких функціональних зв'язків між базовими інституціями промислового комплексу регіону.

Раціональна модель взаємодії і взаємовідносин визначається та формується з урахуванням типу інституційної матриці, яка притаманна національній економічній системі та цілепокладання. Саме

Таблиця 1

Характеристика основних моделей взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону

Назва моделі	Основні ознаки	Переваги	Недоліки	Групи країн, в яких застосовується
ПЛЮРАЛІСТИЧНА МОДЕЛЬ	- високий рівень конкуренції; - зорієнтованість на особистий успіх та отримання прибутку; - держава виступає у ролі арбітра	- розвиток конкуренції, забезпечення рівного доступу до розподілу ресурсів; - високий рівень мотивації у розвитку; - політика державного невторчання в економічні процеси, її зорієнтованість на вирішення питань соціального характеру	- переваги в розвитку для найбільш конкурентоспроможних та впливових товаровиробників; - боротьба за володіння ресурсами, їх розподіл та перерозподіл; - інертність держави як учасника економічних відносин; - незацікавленість у реалізації активної соціальної політики та проведенні найефективніших реформ	Країни з англо-американською моделлю розвитку (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Нова Зеландія)
ЕКОКОРПОРАТИСТСЬКА МОДЕЛЬ	- державна підтримка переважно приватизованої промисловості; - зорієнтованість на розвиток сфери економічної діяльності, а не окремої господарської структури; - держава як повноцінний учасник та економічний суб'єкт; - можливість участі у формуванні основних елементів економічної політики всіх учасників ринку незалежно від їх конкурентоспроможності	- важлива роль держави в регулюванні економічних процесів; - соціальна зорієнтованість дій за участі держави; - укрупнення інтересів суб'єктів промислового комплексу шляхом створення асоціацій та об'єднань, які представляють основні економічні інтереси, отримують привілеї і можливості брати участь у розробленні стандартів та умов для промислового виробництва	- можливість обмеження конкуренції для досягнення визначеного результату; - складність процесу управління та дій у разі екстреного вирішення проблем розвитку промислового комплексу регіону	Скандинавські країни
ПАТЕРНАЛІСТСЬКА (ПАТРОНАЖНА) МОДЕЛЬ	- наявність ієрархії та нерівності під час формування взаємовідносин; - переважання регуляторної функції держави, спрямованість усіх дій державних інституцій на підтримку збалансованого розвитку регіону, на забезпечення соціальної спрямованості бізнесу	- чітке визначення норм та параметрів економічної поведінки держави та економічних суб'єктів, яка ґрунтується на обґрунтованих перевагах усіх сторін від застосування даної моделі; - спрямованість інституту патерналізму на поліпшення економічної та соціальної ситуації в регіоні	- модель відносин у площині «залежність – влада»; - обмеження конкуренції у промисловому секторі; - можливість «кришування» бізнесу та формування «продержавного бізнесу»	Країни з Х (східним) типом інституційної матриці (Росія, Україна, Китай, окремі постсоціалістичні країни)

Джерело: розробка автора

інститут цілепокладання визначає характеристики суб'єкту, перелік правил та процедури для визначення пріоритетних цілей і побудови механізмів їх досягнення.

Крім того, держава повинна сформувати комплекс інститутів обмежувального характеру, дії яких спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку промислового сектору регіону як складника загальнонаціонального промислового комплексу в умовах обмежених економічних ресурсів. У сучасних умовах під час визначення елементів регіональної промислової політики важливим є визначення відносин між суб'єктами промислового комплексу та державою.

Загалом на теоретичному рівні можливе виділення таких моделей взаємодії та взаємовідносин: плюралістичної, неокорпоратистської та патронажної. У чистому вигляді жодна з даних моделей не використовується, проте виділення характеристичних ознак кожної з них є важливим для розуміння механізму, цілей та систему зв'язків між суб'єктами бізнесу та державними інституціями в межах національної економіки.

Характеристика основних моделей взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону наведена в табл. 1.

Відповідно до принципів побудови *плюралістичної моделі взаємодії та взаємовідносин*, в їх основу повинно бути закладено «...перманентне протиборство багатоманітних груп інтересів» [1, с. 235]. Функціонування суспільства та фізіологічне виживання його членів є неможливим без забезпечення відповідного доступу до результатів матеріального виробництва. Саме промисловий сектор виступає основою забезпечення зростаючих потреб сучасного суспільства, й усі інші види суспільного виробництва повинні бути спрямовані на забезпечення його динамічного розвитку.

Забезпечення рівноважного розвитку промислового сектору, згідно з плюралістичною моделлю, можливе лише в умовах висококонкурентного ринку, де господарські «...одиниці організовані в необмежену кількість самостійних, необов'язкових, конкуруючих одна з одною, ієрархічно незалежних структур, які особливим чином не ліцензуються, не визнаються та не отримують субсидій і ніяк не контролюються державою» [3].

Переважаючою позицією держави у цій моделі взаємовідносин повинна бути підтримка конкурентного середовища та спрямованість на забезпечення інтересів системи загалом. У разі виникнення порушень у системі рівноваги або розвитку кризових процесів діяльність державних регуляторних інститутів повинна бути спрямована на корегування утворених перекосів у розвитку промислового сектору та повернення економіки до стану рівноваги.

Держава як елемент системи інституцій інституціональної архітектури регіональної промис-

лової політики розглядається як зовнішня сила, основним завданням якої є розроблення разом із суб'єктами промислового комплексу регіону єдиних правил функціонування та регулювання, ініціатора вирішення конфліктних ситуацій та підтримки вітчизняного промислового товаровиробника на міжнародних ринках.

Отже, серед основних ознак плюралістичної моделі взаємодії та взаємовідносин можна виділити такі [4, с. 15-16]: конкуренція є рушійною силою розвитку промислового сектору, у межах якого існують численні групи інтересів, що конкурують між собою; основою розвитку є зорієнтованість на особистий успіх та отримання прибутку; держава виступає у ролі арбітра, приймає участь у розробленні правил взаємовідносин та взаємодії та забезпечує підтримку на зовнішніх ринках.

Серед основних недоліків цієї моделі взаємовідносин можна виділити: переважання інтересів найбільш конкурентоспроможних та найвпливовіших суб'єктів сектору, їх зорієнтованість на максимізацію прибутку; в основу конкуренції закладено принцип боротьби за володіння ресурсами, їх розподіл та перерозподіл, що призводить до практичного усунення слабких та нових конкурентів із ринку; інертність держави як учасника економічних відносин, переважання у її позиціях компенсаторних дій; незацікавленість у реалізації активної соціальної політики та проведенні найефективніших реформ.

Основою плюралістичної моделі становлять англо-американські традиції взаємодії бізнесу і держави. Так у Великобританії, регулювання промислового комплексу здійснюється лише на регіональному рівні (у кожному укрупненому регіоні країни (Великобританії, Шотландії, Уельсі, Північній Ірландії), сформовано власні департаменти у справах промисловості, які застосовують специфічні інструменти промислового регулювання для відповідних територій. Основна спрямованість промислової політики – підвищення конкурентоспроможності власних товаровиробників шляхом активної інноваційної та протекціоністської політики [5, с. 30].

Аналогічним є механізм регіональної промислової політики у США: основна мета – зростання конкурентоспроможності та застосування заходів протекціонізму щодо захисту внутрішнього ринку й експансія на зовнішні ринки промислових товарів; децентралізація функцій держрегулювання, розширення повноважень місцевих органів управління [5].

В основу *неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин* закладено систему «...представництва інтересів, складники якої організовано в декілька особливих, примусових, неконкурентних, ієрархічно впорядкованих, функціонально різних рівнів, офіційно визнаних та дозволених (а в окремих випадках і створених) державою, що наділено монополією на представництво в окремих галузях» [9].

Основні ознаки моделі полягають у такому: система економічних відносин базується на державній підтримці переважно приватизованої промисловості; зорієнтованість на розвиток сфери економічної діяльності, а не окремої господарської структури, навіть найбільш конкурентоспроможної; можливість обмеження конкуренції для досягнення визначеного результату; держава як повноцінний учасник та економічний суб'єкт із правом формування вимог до суб'єктів бізнесу; можливість визначення соціального ефекту як основного економічного результату; можливість участі у формуванні основних елементів економічної політики (у тому числі й щодо розвитку промислового комплексу) всіх учасників ринку незалежно від їхньої конкурентоспроможності.

Участь держави не обмежується лише її визнанням як важливого економічного агента та розробленням загальних для всіх учасників «правил гри». Для цієї моделі відносин важливим є визнання соціальної зорієнтованості дій за участі держави, її значних соціальних зобов'язань перед суспільством, а отже, і права висувати певні вимоги до бізнесу. Також державі відводиться важлива роль у регулюванні економічних процесів.

Для моделі є характерним укрупнення інтересів суб'єктів промислового комплексу шляхом створення асоціацій та об'єднань, які представляють основні економічні інтереси, отримують привілеї і можливості брати участь у розробленні стандартів та умов для промислового виробництва.

Формування *патерналістської (патронажної) моделі взаємодії та взаємовідносин* частіше всього підтримується для найбільш економічно та фінансово слабких та інвестиційно непривабливих регіонів.

Якщо дослідити змістове навантаження патерналістської моделі (від слова «патерналізм», із лат. *pater* – батько, батьківський), то воно відображає формування специфічних відносин між державою як суб'єктом регулювання та окремими її регіонами або сферами діяльності (галузями). В основу моделі закладено поняття ієрархічності, вертикальної спрямованості, залежності та опікунства. Регуляторна та правова діяльність держави та основних її інститутів відображається у покровительському ставленні до розвитку регіону або його промислового комплексу. Цілеспрямований та адміністративний розподіл ресурсів, застосування комплексної системи директивного та індикативного планування, система державного замовлення, створення специфічних інвестиційних та правових умов функціонування підприємств промислового комплексу регіону – основні елементи патерналістської (патронажної) моделі взаємодії та взаємовідносин.

Із позицій інституціональної архітектури патерналізм можна визначити як «...соціальний інститут, сконструйований акторами, що потребують відносин взаємної залежності та відчують потребу у функціях піклування й опіки» [10, с. 278].

Можна виділити такі основні характеристики, притаманні патерналістській (патронажній) моделі взаємодії та взаємовідносин: основною характеристикою є модель відносин у площині «залежність – влада»; наявність ієрархії та нерівності під час формування взаємовідносин; чітке визначення норм та параметрів економічної поведінки держави та економічних суб'єктів, яка ґрунтується на обґрунтованих перевагах усіх сторін від застосування даної моделі; переважання регуляторної функції держави, спрямованість усіх дій державних інституцій на підтримку збалансованого розвитку регіону та його промислового комплексу, на забезпечення соціальної спрямованості бізнесу; спрямованість інституту патерналізму на поліпшення економічної та соціальної ситуації в регіоні.

В окремих випадках (особливо для пострадянських країн) модель патронажу набуває ознак «кришування» бізнесу наближених до влади структур. Даний тип моделі полягає у застосуванні державою та державними інституціями адміністративних методів, спрямованих на обмеження конкуренції в певних галузях, в яких зацікавлений «продержавний бізнес».

У сучасній західній економічній літературі поширюється можливість формування економічних відносин між державою та її складниками за принципами лібертаріанського патерналізму [2; 7; 8]. Поняття лібертаріанського патерналізму запропоновано економістом Університету Чикаго Річардом Тейлером та професором Гарвардської юридичної школи Касом Санстейном [2] та полягає у тому, що державні інститути мають можливість законно впливати на поведінку економічних суб'єктів, не порушуючи свободу вибору. Основна мета їхньої діяльності – це «підштовхування» економічних суб'єктів у потрібному напрямі, спрямування зусиль державних інститутів на виявлення та обґрунтування найбільш оптимальних варіантів економічного розвитку. Автори теорії наголошують: «Ми пропонуємо форму патерналізму, який є лібертаріанським за духом, який має бути прийнятним для тих, хто твердо вірить у свободу вибору на підставі або автономії, або добробуту» [7].

Якщо провести оцінку сформованої на даний момент у промисловому секторі України моделі взаємодії та взаємовідносин, то переважаючими є риси патронажного (патерналістського) її типу. Можливо, протягом останніх років спостерігається тенденція щодо його поступової трансформації до принципів лібертаріанського патерналізму та зростання ролі такого важливого ринкового інструменту, як конкуренція. Причиною зазначених тенденцій може слугувати перенесення характеристик економічних відносин, які існували між державою та промисловими товаровиробниками в колишньому Радянському Союзі, та значна залежність українських промислових товаровиробників від російських партнерів.

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів збереження патронажного типу взаємовідносин є можливим лише стосовно розвитку найбільш слабких, депресивних регіонів. Світовий досвід передбачає застосування двох основних варіантів диференціації підходів та патронажу щодо розвитку промислового сектору регіону: регіональна диференціація податкових ставок (або їх диференціація за видами промислового виробництва в межах окремого регіону) та регіональна диференціація системи державних витрат, пов'язаних із державними закупками та соціальними трансфертами [6, с. 22]. Основною метою застосування диференціації з позицій стимулювання розвитку промислового сектору є зростання попиту на інвестиційні ресурси та результати промислового виробництва в межах окремих регіонів країни.

З одного боку, це є вагомим механізмом стимулювання симетричного загального розвитку всіх регіонів країни та вирішення проблеми економічно відсталих її територій. З іншого – економічний ефект від застосування симетричних заходів є різним у різних регіонах країни. Все залежить від можливостей регіонального ринку промислової продукції,

розвитку та структури ринку праці, наявності відповідної інфраструктури та потенційних можливостей окремих територіальних одиниць. Отже, диференціація повинна поглиблюватися й обов'язково враховувати можливості самого регіону та специфіку його соціально-економічного розвитку. Зробити це на рівні центральних органів управління надзвичайно складно, це призведе до неефективного розподілу фінансових ресурсів держави.

Окремою проблемою може стати реалізація спроб стимулювання економічної діяльності окремих товаровиробників шляхом застосування заходів фіскальної політики. По-перше, це порушує принципи конкурентного середовища та призводить до зміни у самій системі промислового комплексу країни. Відбуваються спроби зміни самої системи міжрегіональної та внутрішньо регіональної взаємодії. Території та окремі регіони країни з найбільш позитивними умовами здійснення економічної діяльності стають привабливими для промислових товаровиробників, що, своєю чергою, призводить до переливу капіталу та виникненню міжрегіональних диспропорцій у межах національної економіки.

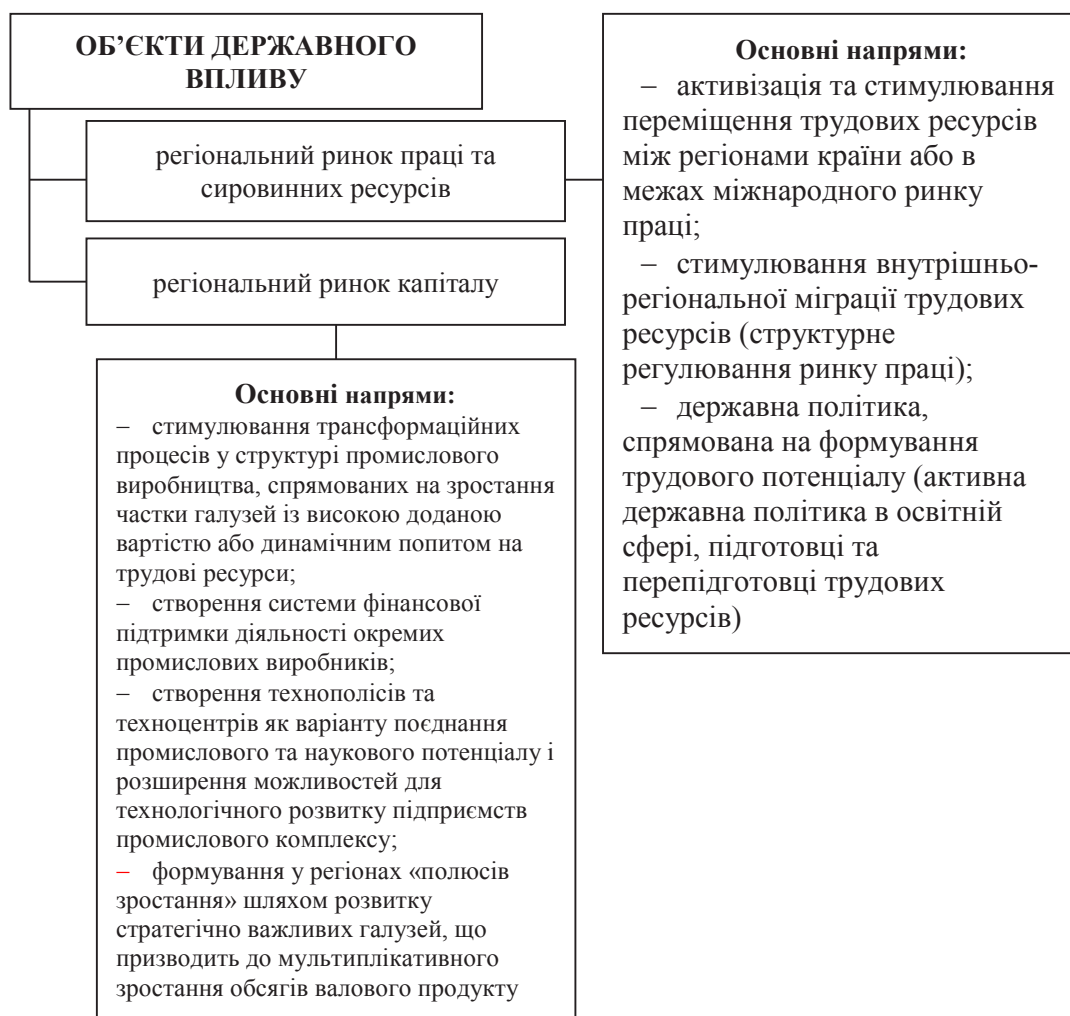

Рис. 1. Об'єкти та напрями впливу держави в умовах регіональної промислової політики у некорпоратистській моделі взаємодії та взаємовідносин (розробка автора)

Окремою економічною та політичною проблемою може стати горизонтальна диференціація податкових ставок. Окремі регіони або товаровиробники, які не отримали відповідних преференцій із боку центральної влади, висловлюють певне незадоволення порушенням конкурентних умов, а іноді зменшують обсяг власного промислового виробництва.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що застосування системи міжбюджетних відносин і системи державних замовлень в умовах формування патронажних взаємовідносин між державою та промисловими товаровиробниками є більш гнучким інструментом порівняно з фіскальними методами диференціації і повинно використовуватися за активної участі регіональних інституцій, які мають право та можливості для здійснення власної економічної політики [6, с. 22-23].

Необхідність переходу до принципів неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин зумовлюється не тільки внутрішньою потребою щодо поліпшення конкурсного середовища у середині промислового сектору, а й поштовхами з боку зовнішніх (іноземних) промислових товаровиробників.

Перехід до неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин пов'язано з перерозподілом повноважень між рівнями управління – центральними, регіональними та органами самоврядування. Цей розподіл є можливим і за умов лібертаріанського патерналізму, коли держава в особі центральних органів управління визначає застосування окремих інструментів, у тому числі й фінансово-фіскального характеру, а органи управління на місцевому рівні визначають межі та механізм їх застосування. В умовах неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин змінюється об'єкт регіональної промислової політики з діяльності самих суб'єктів промислового комплексу на елементи регіонального розвитку, які опосередковано впливають на розвиток промислового комплексу регіону (рис. 1).

Для цієї моделі характерна висока частка приватизованих промислових підприємств та участь держави як активного учасника економічної діяльності з правом висувати вимоги до промислових товаровиробників щодо структури товарної пропозиції і соціальної спрямованості бізнесу. Впливати безпосередньо на етапи економічної діяльності приватизованих підприємств промислового комплексу регіону держава неспроможна, натомість має у своєму розпорядженні широке коло економічних регуляторних інструментів (податки, індикативне планування, програмування та прогнозування розвитку промислового комплексу тощо).

Роль держави як одного з важливих суб'єктів регіональної промислової політики в умовах неокорпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин визначається її регуляторним впливом за такими основними напрямками: вплив на регіональ-

ний ринок праці та сировинних ресурсів; вплив на регіональний ринок капіталу.

Основною рисою сучасного ринку праці є його значна територіальна структурованість. Навіть у межах окремого регіону, не говорячи вже про національний ринок праці, існують певні території, які в більшому або меншому ступені забезпечені трудовими ресурсами. Безперечно, вагомим елементом розвитку регіонального ринку праці є розмір середньої заробітної плати. Економічно обґрунтовано, що території з вищим рівнем розвитку реального сектору, більшою концентрацією промислових підприємств і, відповідно, вищим за середньостатистичний рівнем заробітної плати, характеризуються більшим рівнем концентрації трудових ресурсів або значним трудовим потенціалом.

Міжрегіональне переміщення робочої сили є складним економічним процесом, оскільки пов'язане не тільки зі зміною рівня заробітної плати, а й зі значними інфраструктурними та соціальними проектами (будівництво житла, соціальної інфраструктури тощо). Суб'єкти підприємницької діяльності самостійно, без активної фінансової та інших видів підтримки з боку держави, неспроможні забезпечити значні потоки міжрегіональної міграції трудових ресурсів.

Відсутність активної державної регіональної політики, обмеження участі держави у цьому процесі призводять до того, що розподіл у просторі трудових ресурсів і суб'єктів регіонального промислового виробництва відбувається з порушенням правил раціональної економічної поведінки та без урахування стратегії розвитку регіону.

Участь держави у формуванні пропозиції трудових ресурсів на регіональному рівні може відбуватися за трьома основними напрямками:

- активізація та стимулювання переміщення трудових ресурсів між регіонами країни або в межах міжнародного ринку праці;
- стимулювання внутрішньорегіональної міграції трудових ресурсів (структурне регулювання ринку праці), тобто переміщення трудових ресурсів між секторами регіонального господарства;
- державна політика, спрямована на формування трудового потенціалу (активна державна політика в освітній сфері, підготовці та перепідготовці трудових ресурсів).

Протягом останніх років більшість європейських країн, особливо постсоціалістичних, стикнулася з проблемою дефіциту трудових ресурсів. Особливо це стосується депресивних територій, розвиток яких ускладнюється проблемою поглиблення рівня глобалізації ринку праці.

Висновки. На теоретичному рівні можливе виділення таких моделей взаємодії та взаємовідносин: плюралістичної, неокорпоратистської та патронажної. У чистому вигляді жодна з даних моделей не використовується, проте виділення характеристичних ознак кожної з них є важливим для розуміння

механізму, цілей та систему зв'язків між суб'єктами бізнесу та державними інституціями в межах національної економіки.

Роль держави як одного з важливих суб'єктів регіональної промислової політики в умовах нео-

корпоратистської моделі взаємодії та взаємовідносин визначається її регуляторним впливом за такими основними напрямками: вплив на регіональний ринок праці та сировинних ресурсів; вплив на регіональний ринок капіталу.

Список літератури:

1. Kaufmann S. Interessenvertretung im Europäischen Parlament. Praxisbuch: politische Interessenvermittlung: Instrumente – Kampagnen – Lobbying, 2007. S. 234-238.
2. Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein. Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:tE4xmgig_X8J:www.impactexecutives.com/books/nudge-improving-decisions-about-health-wealth-and-happiness/+&cd=15&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
3. Schmitter Philippe C. The Organization of Business Interests: Studying the associative action of business in advanced industrial societies. URL: http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/mpifg_dp/dp99-1.pdf.
4. Москальов М.А., Москальов А.А. Моделі взаємодії бізнесу і держави в умовах сучасних трансформацій. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 5. С. 14-18.
5. Носирев О.О. Світовий досвід реалізації моделей промислової політики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2017. Вип. 16. Ч. 2. С. 29-32.
6. Петросянц В.З., Шахтаманова Л.Г. Методы и инструменты регулирования регионального развития. Региональные проблемы преобразования экономики. 2017. № 6. С. 18-27.
7. Свендсен Л. Философия свободы. URL: <https://www.litres.ru/lars-svendsten/filosofiya-svobody/chitat-onlayn/>.
8. Талер Р., Санстейн К. Nudge. Архитектура выбора. Как улучшить наши решения о здоровье, благосостоянии и счастье; пер. с англ. Е. Петровой; науч. ред. С. Щербаков. М.: Манн, Иванов и Фарбер, 2017. 240 с.
9. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм. URL: http://read.virmk.ru/h/Shmitter_1.htm.
10. Шушкова Н.В. Социология современного патернализма. Вашингтон: РусГенПроект, 2010. 294 с.

Тимечко І.Р., к. е. н.,

с. н. с., докторант

*Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України*

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РОЗРІЗІ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Тимечко І.Р. Розвиток транскордонного співробітництва в розрізі західних регіонів України.

У статті здійснено аналіз та узагальнено індикатори розвитку транскордонного співробітництва України, виявлено особливості розвитку транскордонного співробітництва. Виокремлено основні форми транскордонного співробітництва. Розглянуто особливості розвитку єврорегіонів України як організаційної форми транскордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, суб'єкти транскордонного співробітництва, учасники транскордонного співробітництва, угода про транскордонне співробітництво, єврорегіон.

Тимечко И.Р. Развитие трансграничного сотрудничества в разрезе западных регионов Украины. В статье проведен анализ и обобщены индикаторы развития трансграничного сотрудничества Украины, выявлены особенности развития трансграничного сотрудничества. Выделены основные формы трансграничного сотрудничества. Рассмотрены особенности развития еврорегионов Украины как организационной формы трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, субъекты трансграничного сотрудничества, участники трансграничного сотрудничества, соглашение о приграничном сотрудничестве, еврорегион.

Tymechko I.R. Development of cross-border cooperation along the western regions of Ukraine.

The article analyzes and generalizes the indicators of cross-border cooperation development in Ukraine, defines the peculiarities of cross-border cooperation development. Major forms of cross-border cooperation are outlined. Peculiarities of Ukrainian Euroregions' development as cross-border cooperation organization form are examined.

Key words: cross-border cooperation, cross-border cooperation entities, cross-border cooperation participants, cross-border cooperation agreement, Euroregion.

Постановка проблеми. За сучасних умов поштовху євроінтеграційних процесів України, а також подій, що відбуваються на східних кордонах України, зростає роль транскордонного співробітництва, позаяк відкриваються нові можливості і загрози сталому розвитку прикордонних регіонів. Транскордонні процеси сприяють тому, що в межах суміжних прикордонних регіонів поглиблюється взаємодія в економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній та інших сферах, а також розробляються та втілюються ідентичні чи спільні механізми підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів у транскордонному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розвитку транскордонного співробітництва присвячено багато наукових праць, кількість яких за останні роки значно зросла. Зокрема, дослідженню транскордонної співпраці України значну увагу приділили провідні вітчизняні дослідники: В. Будкін, М. Лендел, Ю. Макогон, М. Мальський, І. Михасюк, Н. Мікула, О. Мілашовська, С. Мітряєва, А. Мокій, С. Писаренко, В. Чужиков та ін. Однак у дослідженнях цього напрямку недостатньо уваги

приділено індикації взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва.

Постановка завдання. Метою статті є індикація взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва в розрізі прикордонних регіонів України.

Виклад основних результатів. Аналіз розвитку транскордонного співробітництва в Україні в розрізі прикордонних регіонів, що межують із країнами ЄС, виявив таке:

1. Угода про транскордонне співробітництво регламентує правові, організаційні, економічні та інші аспекти цього співробітництва. Угода може передбачати утворення органів транскордонного співробітництва [1]. Найбільше угод про транскордонне співробітництво укладено у Закарпатській – сім, це зумовлено тим, що Закарпатська область межує на півдні з Румунією, на південному заході – з Угорщиною, на заході – зі Словаччиною, на північному заході – з Польщею. Інформацію щодо виконання угод та їх результати суб'єкти транскордонного співробітництва надають центральним органам виконавчої влади України.

2. Транскордонне співробітництво як стратегічний пріоритет розвитку прикордонного регіону

визначено в Стратегіях регіонального розвитку Львівської та Чернівецької областей, які межують із країнами ЄС [2]. Водночас є прикордонні регіони, які не виокремлюють транскордонне співробітництво як напрям регіональної політики, що вказує на недооцінку з боку регіональної влади транскордонного співробітництва як реального практичного інструменту територіального та регіонального розвитку, підвищення рівня життя людей, що мешкають у прикордонних регіонах України, а також свідчить про обмеженість стратегічного бачення завдань та перспектив розвитку транскордонного співробітництва з боку місцевих органів влади України.

3. Для активізації соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, культурного транскордонного співробітництва місцеві державні адміністрації затверджують регіональні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва. Регіональні програми розроблено і затверджено в таких областях української сторони Карпатського євро регіону, крім Івано-Франківської області:

- Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2015-2018 рр. (Львівська область).
- Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2016-2020 рр. (Закарпатська область).
- Програма залучення зовнішніх ресурсів та розвитку міжнародної діяльності Чернівецької області на 2015-2017 рр. (Чернівецька область).

Хоча в деяких прикордонних регіонах розроблено регіональні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, проте не зазначено заходи щодо активізації основних суб'єктів транскордонного співробітництва – територіальних громад.

Однак регіональна програма щодо розвитку транскордонного співробітництва не є інструментом реалізації регіональної стратегії розвитку, оскільки Державна програма розвитку транскордонного співробітництва є одним з інструментів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку.

4. Розроблення та реалізація спільних транскордонних стратегій співробітництва сприяє зменшенню диспропорцій соціально-економічного розвитку в транскордонному просторі та поступовому зближенню параметрів суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн, яке відбувається в процесі запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів підвищення конкурентоспроможності. Нині розроблено Стратегію транскордонного співробітництва Люблінського воєводства (Польща), Львівської, Волинської (Україна) та Брестської (Білорусь) областей на 2014-2020 рр., де ключовим завданням є підвищення рівня життя мешканців прикордоння шляхом ефективного втілення положень документу.

Так, поглиблення співробітництва територіальних громад може здійснюватися шляхом роз-

роблення та реалізації спільних ініціатив, заходів, проєктів, програм та стратегій в окремих сферах, що передбачає координацію співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів для спільного здійснення відповідних заходів. Розроблення та реалізація спільних програм, стратегій, проєктів сприяє вирішенню спільних проблем та поступовому зближенню суміжних територіальних громад сусідніх країн, яке відбувається у процесі запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів підвищення конкурентоспроможності. Нині розроблено Стратегію транскордонного співробітництва Люблінського воєводства (Польща), Львівської, Волинської (Україна) та Брестської (Білорусь) областей на 2014-2020 рр., де ключовим завданням є підвищення рівня життя мешканців прикордоння шляхом ефективного втілення положень документу, втім, Стратегія не реалізується.

5. Співробітництво територіальних громад у межах євро регіонів. На кордонах України та сусідніх із нею держав – 10 євро регіонів, більшість яких функціонує як структурні підрозділи обласних державних адміністрацій. Порівняно з євро регіонами за участю прикордонних регіонів України євро регіони ЄС переважно сформовані та функціонують на рівні територіальних громад.

Усі євро регіони на кордоні з ЄС за участю українських областей створено обласними органами влади, а громади, на території яких функціонує євро регіон, фактично залишаються осторонь від їхньої активної діяльності. У Карпатському євро регіоні з 2007 р. працює Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна», яка об'єднує 77 територіальних громад Карпатського регіону [3] та здійснює координацію територіальних громад із питань транскордонного співробітництва.

6. Програми ЄС значно переважають за кількістю та обсягом фінансування серед інших програм міжнародної технічної допомоги, які прямо або опосередковано стосуються транскордонного співробітництва. Так, найбільш активними щодо фінансування питань транскордонного співробітництва в Україні можна назвати програми в рамках «Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП)», Ініціативи «Східне партнерство», а також Програми «Підтримка політики регіонального розвитку України» [4].

ЄІСП (European Neighbourhood and Partnership Instrument) розроблений як найбільш гнучкий і керований політичними потребами інструмент. Дві головні мети ЄІСП: сприяння економічному та більш глибокому політичному співробітництву між ЄС та країнами-партнерами; надання допомоги для використання специфічних можливостей та вирішення проблем країн, що географічно мають єдиний кордон із країнами ЄС або географічно близько знаходяться до країн – сусідів ЄС.

Однією з вимог більшості Програм є співфінансування проєктів. Львівська область одна з перших затвердила Порядок співфінансування проєктів міжнародної технічної допомоги з обласного бюджету (18 березня 2014 р.), що містить процедури та механізми реалізації та фінансування з обласного бюджету проєктів міжнародної технічної допомоги.

У Програмному документі на 2014-2020 рр. визначено три стратегічні цілі ЄС транскордонне співробітництво для транскордонних заходів: сприяння економічному та соціальному розвитку регіонів по обидві сторони спільного кордону; вирішення спільних проблем, що стосуються навколишнього середовища, здоров'я мешканців та охорони і боротьби зі злочинністю; сприяння створенню кращих умов та інструментів для забезпечення мобільності людей, товарів і капіталу.

Програмний документ про підтримку ЄС ЄС транскордонне співробітництво (2014-2020 рр.) також включає 10 цілей, зокрема такі пріоритети Програми транскордонного співробітництва ЄС Польща – Білорусь – Україна 2014-2020: промоція місцевої культури та охорона історичної спадщини (пріоритети: промоція місцевої культури та історії; промоція і збереження природної спадщини); поліпшення доступності регіонів, розвиток надійного та стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних мереж і систем (пріоритети: поліпшення та розвиток транспортних послуг й інфраструктури; розвиток інфраструктури ІКТ); спільні виклики у сфері безпеки (пріоритети: підтримка розвитку охорони здоров'я та соціальних послуг; вирішення спільних проблем безпеки); поліпшення управління кордонами та управління безпекою, мобільністю та міграцією (сприяння ефективності та безпеці кордонів; поліпшення діяльності з управління кордонами, митних і візових процедур).

7. Значна увага в контексті розвитку транскордонного співробітництва приділяється розвитку прикордонної та митної інфраструктур, відкриттю нових та реконструкції діючих пунктів пропуску, вдосконаленню режиму їх роботи та доведенню до відповідних вимог міжнародних стандартів. Сьогодні, наприклад, не дотримано європейські стандарти щодо забезпечення відстані між пунктами пропуску в межах 20 км. Водночас, ураховуючи розбудову прикордонної інфраструктури, впродовж 2013-2014 рр. на українсько-польському кордоні відкрито два міжнародних пункти пропуску через кордон із механізмом спільного догляду на польській стороні.

Крім того, ефективною формою спрощення перетину кордону для мешканців прикордонної зони України – ЄС проявився місцевий прикордонний рух, який діє згідно з міждержавними угодами України із сусідніми країнами – членами ЄС.

Від початку дії безвізового режиму (червень 2017 р.) до країн Європейського Союзу виїхали майже 402 тис. українців [5]. Безвізовий режим дає

змогу громадянам України перебувати на території країн ЄС не більше 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду.

Однак усе ще актуальною залишається проблема підвищення рівня доступності до державного кордону та поліпшення процедур перетину кордону.

8. Макрорегіональна стратегія. Кілька макрорегіонів ідентифікуються по всій європейській території, охоплюючи великі території за межами державних кордонів. Стратегія ЄС для регіону Балтійського моря була прийнята у жовтні 2009 р., Стратегія ЄС щодо Дунайського регіону розпочала свою діяльність у червні 2011 р. Ідея макрорегіональної стратегії полягає у тому, щоб підвищити цінність утручання, будь то ЄС, національна або регіональна влада, або приватний сектор, так, що значно посилює функціонування макрорегіону.

Стандартне визначення макрорегіону відсутнє в ЄС, проте було визначено, що це територія, що включає територію з різних країн та регіонів, які пов'язані однією або кількома спільними рисами чи проблемами, під час підготовки Стратегії Європейського Союзу для регіону Балтійського моря.

Ініціатива розроблення Спільної стратегії розвитку Карпат знайшла підтримку серед членів Карпатського єврорегіону, результатом чого стало прийняття рішення «Про напрацювання окремої операційної «Карпатської програми» для її фінансування Європейським Союзом на фінансову перспективу 2014-2020 років» на 39-му засіданні Ради МА «Карпатський єврорегіон» (листопад 2011 р.). Від української частини Карпатського єврорегіону головами обласних рад Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей була задекларована перед Кабінетом Міністрів України ініціатива спільної розробки та підписання Угоди щодо регіонального розвитку Українських Карпат (між Кабінетом Міністрів України, з одного боку, та Закарпатською, Івано-Франківською, Львівською та Чернівецькою областями – з іншого).

Суб'єктивний чинник вплинув на те, що в листопаді 2016 р. представники обласних, районних, міських рад Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей та місцевих рад – членів Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» скерували звернення до Кабінету Міністрів щодо розроблення та реалізації комплексної державної політики підтримки розвитку Карпат із такими пріоритетами: розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури (для забезпечення доступності в рамках регіону Карпат); підтримка вирішення екологічних проблем; розвиток туризму і збереження історико-культурної спадщини.

Від української частини Карпатського єврорегіону головами обласних рад Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей була задекларована перед Кабінетом Міністрів України ініціатива спільного розроблення та підписання

Угоди щодо регіонального розвитку Українських Карпат (між Кабінетом Міністрів України, з одного боку, та Закарпатською, Івано-Франківською, Львівською та Чернівецькою областями – з іншого). Підписання цієї Угоди повинно мати на меті сприяння формуванню ефективної політики уряду України, спрямованої на сталий розвиток Карпат, підвищення конкурентоспроможності економіки цього регіону, а також визначення та закріплення форми договірних відносин між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування регіону Українських Карпат (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) у сфері регіонального розвитку.

Угода повинна визначати пріоритетні напрями і спільні заходи центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямовані на забезпечення сталого розвитку Карпат, розроблення Стратегії сталого розвитку регіону Українських Карпат, зобов'язання та відповідальність Кабінету Міністрів України та Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької обласних рад щодо виконання Угоди, порядок, обсяг, форми та строки фінансування спільних заходів. Основні напрями, за якими повинні здійснюватися спільні заходи: розроблення Стратегії сталого розвитку регіону Українських Карпат; розроблення Схеми просторового планування розвитку регіону Українських Карпат; створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища та запобігання природним і техногенним катаклізмам у регіоні Українських Карпат; поліпшення якості людського капіталу в регіоні; розвиток туризму шляхом розбудови транспортної, інформаційної та соціальної інфраструктур Українських Карпат; збереження автентичної історико-культурної спадщини.

До цього часу Європейський Союз не розглядав регіон Карпат як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему (наприклад, на відміну від регіону Альп, де діє окрема програма ЄС). Натомість у рамках програм транскордонної співпраці Європейського інструменту партнерства

і добросусідства на території Українських Карпат на 2007-2013 рр. реалізовувалися три програми («Україна – Польща – Білорусь» за участю Львівської та Закарпатської областей та додатково (20% усього фінансування) Івано-Франківської області; «Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія» за участю Закарпатської та Чернівецької областей повною мірою та Івано-Франківської області додатково; «Україна – Румунія – Молдова» за участю Чернівецької області). Тобто фактично в регіоні Карпат реалізується декілька ініціатив ЄС, що спричиняє відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини.

Висновки. Розвиток транскордонного співробітництва передбачає виконання таких завдань: використання можливостей транскордонного співробітництва на регіональному та місцевому рівнях; забезпечення дієвості системи стратегічного планування розвитку транскордонного співробітництва в регіональній політиці України, яке, однак, можливе лише за наявності визначеного координатора транскордонного співробітництва на центральному рівні, у функції якого буде входити методологічне забезпечення розвитку співробітництва; сприяння розвитку наявних євро регіонів та створення нових організаційних форм – європейських угруповань територіального співробітництва та об'єднань євро регіонального співробітництва; стимулювання транскордонної мережі співпраці між підприємствами: формування та розвиток транскордонних кластерів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів, забезпеченню інноваційно-інвестиційної моделі розвитку підприємств та інших суб'єктів господарювання, розташованих у транскордонних регіонах, упровадженню нових технологій у виробництві товарів та послуг; використання дієвих механізмів та інструментів фінансового забезпечення розвитку територіальних громад України; стимулювання збільшення обсягів взаємовигідної торгівлі, розвиток і зміцнення господарських, культурних і гуманітарних зв'язків між суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва.

Список літератури:

1. Про транскордонне співробітництво: Закон від 24.06.2004 № 1861-IV-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-15> (дата звернення: 27.03.2018).
2. Регіональні стратегії розвитку. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvitku/> (дата звернення: 07.04.2018).
3. Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон Карпати – Україна». URL: <http://www.euroregionkarpaty.com.ua/about.html> (дата звернення: 07.04.2018).
4. Список аналітичних показників. URL: <http://openaid.gov.ua/> (дата звернення: 07.04.2018).
5. З червня минулого року безвізом скористалися майже 402 тисячі українців. URL: <https://glavcom.ua/news/z-cher-vnya-minulogo-roku-bezvizom-skoristalis-mayzhe-402-tisyachi-ukrajinciv-468054.html> (дата звернення: 07.04.2018).

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5.07

Плисенко Г.П., к. е. н.,
науковий співробітник
*Інститут підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України*

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРАКТИКИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ

Плисенко Г.П. Модернізаційні практики реформування державної служби зайнятості України. У статті охарактеризовано основні інструменти модернізації державної служби зайнятості. Розглянуто вдосконалення її організаційної структури. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення реорганізації державної служби зайнятості. Визначено інноваційні форми в організації надання послуг клієнтам державної служби зайнятості України.

Ключові слова: державна служба зайнятості, ринок праці, безробіття, центри зайнятості, філії, реорганізація.

Плисенко Г.П. Модернизационные практики реформирования государственной службы занятости Украины. В статье охарактеризованы основные инструменты модернизации государственной службы занятости. Рассмотрено совершенствование ее организационной структуры. Проанализировано нормативно-правовое обеспечение реорганизации государственной службы занятости. Определены инновационные формы в организации предоставления услуг клиентам государственной службы занятости Украины.

Ключевые слова: государственная служба занятости, рынок труда, безработица, центры занятости, филиалы, реорганизация.

Plysenko G.P. Modernization practices in the reform of the State Employment Service of Ukraine. The article characterized the main tools of modernization of the state employment service. The improvement of its organizational structure is considered. The normative-legal support for reorganization of the state employment service was analyzed. The innovative forms in the organization of rendering services to clients of the State Employment Service of Ukraine are determined.

Key words: state employment service, labor market, unemployment, employment centers, branches, reorganization.

Постановка проблеми. Єдиним державним органом в Україні метою створення якого є провадження політики зайнятості населення, проведення професійної орієнтації населення, перепідготовки, сприяння працевлаштування та соціальної допомоги безробітним громадянам, надання роботодавцям послуг відповідно до їхніх потреб та запитів, додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян, які неконкурентоспроможні на ринку праці та ін., є Державна служба зайнятості України (далі – Служба), діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство соціальної політики. Оскільки одним із завдань Служби є сприяння зайнятості населення та надання різного роду консультаційних послуг підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності та господарювання, виду діяль-

ності, фізичним особам, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством про працю, виникає закономірна необхідність підвищення якості надання даних послуг [1]. Для цього розпочата робота з реорганізації Служби.

Нині суб'єкти надання послуг усе більше орієнтуються на впровадження нових знань, умінь і навичок для вдосконалення процесу надання послуги. Сфера послуг в останні роки характеризується досить значною динамікою як у кількісному, так і в якісному аспекті. Її галузевий склад розширюється за рахунок принципово нових видів сервісу, таких як мобільні види комунікацій, розроблення комп'ютерних програм, консалтингові та інформаційні послуги. Сучасний етап розгортання постіндустріального суспільства передбачає широку активізацію

сервісного сектора економіки. Основним простором реалізації сервісної діяльності є сфера послуг, де працівники взаємодіють із людьми і виробничими колективами, орієнтуючись на задоволення їхніх специфічних потреб, не пов'язаних безпосередньо з виробництвом і пов'язаних із ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ринок праці та діяльність державної служби зайнятості досліджують такі вчені, як Ю. Маршавін, А. Колот, Т. Вітряк [4], Н. Савченко [5], А. Черкасов [6], Л. Фокас [6], М. Руженський, С. Калініна та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження зміни принципів роботи державної служби зайнятості в умовах активізації сервісного сектора економіки для підвищення функціональної ефективності та якості надання соціальних послуг.

Виклад основних результатів. Одним із пріоритетних завдань для забезпечення соціально-економічного розвитку України є вирішення проблеми зайнятості населення. Зайнятість – це фундаментальний складник забезпечення рівня життя й економічного потенціалу держави, соціальних аспектів економічної безпеки [4]. Головним посередником на ринку праці між роботодавцями і шукачами роботи є Служба, яка надає на безоплатній основі послуги з пошуку підходящої роботи та підбору персоналу, інші соціальні послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття та здійснює виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи. Основними інструментами модернізації Служби є:

- розмежування та конкретизація відповідальності Мінсоцполітики як координатора та галузевих міністерств у відповідних галузях за створення робочих місць та легалізацію неформальної зайнятості;
- збереження наявної централізованої організаційної структури Служби;
- співпраця з місцевими учасниками ринку праці: органами місцевого самоврядування, роботодавцями, профспілками, іншими громадськими об'єднаннями тощо;
- закріплення ролі та відповідальності органів місцевого самоврядування за створення умов для підвищення рівня зайнятості;
- поширення соціального партнерства під час обслуговування клієнтів для підвищення якості послуг та оперативності в їх переорієнтації на нові цільові категорії клієнтів;
- орієнтація на вчасну ідентифікацію проблеми зайнятості та проведення випереджувальних дій (для недопущення настання безробіття у осіб, які отримали попередження про звільнення);
- підвищення ролі профорієнтації молоді щодо оптимального вибору майбутньої професії;
- підвищення ролі центрів професійно-технічної освіти Служби на ринку освітніх послуг для дорослого населення, розширення їх можливостей для охоплення ними потреб усіх галузей економіки

в професійному навчанні робітничих кадрів регіонів, де вони розміщені та прилеглих до них;

- удосконалення механізмів отримання повної та достовірної інформації про попит на робочу силу на ринку праці та стимулювання роботодавців до створення та збереження робочих місць;
- упровадження нових підходів до повернення шукачів роботи до активної зайнятості, розвитку комунікацій між учасниками ринку праці, суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, представниками громадських організацій;
- забезпечення клієнт-орієнтованого підходу під час обслуговування роботодавців та шукачів роботи;
- розроблення навчальних програм та організація відповідного підвищення кваліфікації персоналу Служби;
- перегляд розмірів виплати допомоги по безробіттю, тривалості залежно від періоду сплати страхових внесків, підстав припинення трудових відносин, а також запровадження адміністративної відповідальності за подання завідомо неправдивих відомостей, що впливають на надання статусу безробітного та призначення допомоги по безробіттю;
- активізація міжнародного співробітництва Служби (вивчення та запозичення зарубіжного досвіду, передусім держав – членів ЄС.

Ключовим принципом реорганізації Служби є створення соціальної сервісної служби для клієнтів [2]: для роботодавців – це якісний та швидкий добір кваліфікованих працівників, для безробітних та шукачів роботи – сервісна підтримка сприяння їх зайнятості та розвитку професійної кар'єри (рис. 1).

З квітня 2016 р. в роботу центрів зайнятості впроваджено Регламент роботи центрів зайнятості щодо задоволення потреб клієнтів. Результатом упровадження Регламенту роботи центрів зайнятості щодо задоволення потреб клієнтів стало здійснення універсалізації функціональних обов'язків фахівців базових центрів зайнятості. Одним із ключових моментів стало розроблення відповідних алгоритмів дій, а саме (рис. 1): функціональних підрозділів обласних центрів зайнятості щодо їх координації та методичної ролі в роботі з базовими центрами зайнятості; фахівців центрів зайнятості з надання соціальних послуг, зокрема з пошуку роботи, укомплектування вакансій на замовлення роботодавців, професійного відбору

Модернізація системи надання соціальних послуг є однією з найважливіших передумов побудови ефективної моделі формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення [5]. Впровадження нових форм роботи центрів зайнятості сприяло забезпеченню клієнтоорієнтованого підходу. Застосування цього підходу в роботі центрів зайнятості дасть змогу адаптувати процес пошуку роботи чи задоволення запитів відповідно до потреб клієнтів (роботодавців або безробітних). Для підвищення

ефективності діяльності центрів зайнятості та досягнення максимальних результатів у процесі їх роботи бажано використовувати концепцію клієнтоорієнтованого підходу до формування стратегії управління Службою. Суть клієнтоорієнтованості центрів зайнятості полягає у тому, щоб виходячи з даних про клієнта (як про роботодавця, так і шукачів роботи) підвищити якість обслуговування шляхом ефективного задоволення потреб клієнтів, налагодити подальшу співпрацю та підвищити власні конкурентні переваги.

Створення соціальної сервісної служби передбачає поліпшення методів роботи та співробітництва з великими ринкоутворюючими підприємствами. Також у контексті реорганізації Служби передбачена співпраця з Національною поліцією та Держприкордонслужбою щодо надання послуг із добору кандидатів на службу в поліції. Оскільки служба в Національній поліції та Держприкордонслужбі України – особливий вид державної служби і полягає у відповідальній професійній діяльності

придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян, то Служба на постійній основі проводить низку заходів, що спрямовані на добір претендентів на службу (ярмарки вакансій, презентації роботодавців тощо) лише з тими категоріями громадян, які дійсно відповідають вимогам.

Для наближення соціальних послуг до клієнтів у кожній з об'єднаних територіальних громад створюється доступна для людей система оперативного і безперешкодного реагування на їх потреби у сфері соціального захисту. У рамках реорганізації Служби запроваджено моніторинг тривалості роботи громадян, працевлаштованих за сприяння державної служби зайнятості, для відстеження ефективності заходів державної служби зайнятості, спрямованих на легалізацію зайнятості. Також планується: моніторинг відстеження протягом року тривалості роботи працевлаштованих за направленням державної служби зайнятості осіб із числа зареєстрованих безробітних після проходження ними професійного навчання за кошти Фонду; моніторинг відстеження протягом двох років тривалості роботи зареєстрованих безробітних, які отримали допомогу по безробіттю, виплачену одноразово, на організацію підприємницької діяльності.

Одним з елементів реорганізації Служби є вдосконалення її організаційної структури (рис. 2). Вдоскона-

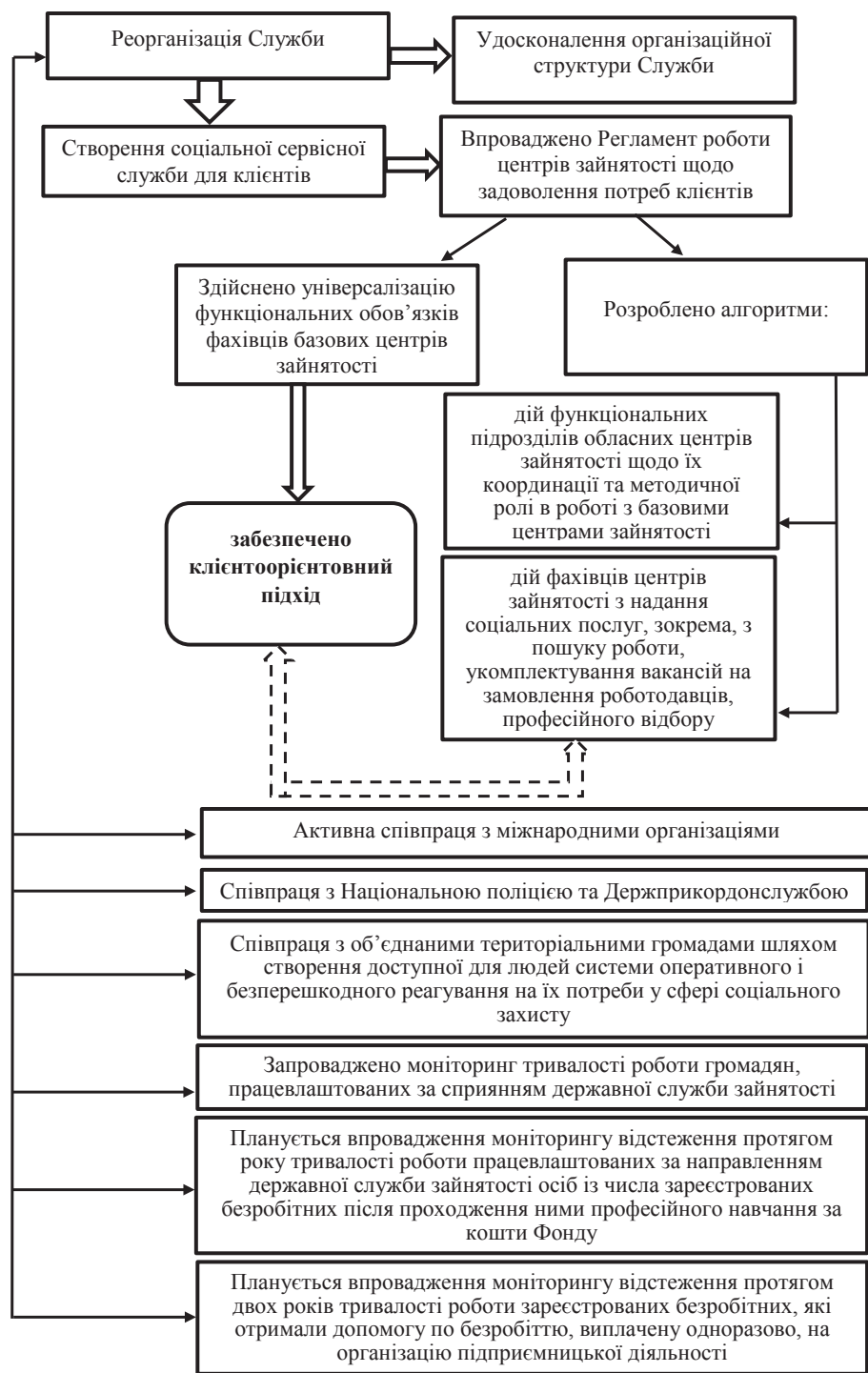

Рис. 1. Схема реорганізації Служби

Джерело: складено на основі [2, 3]

лення організаційної структури Служби передбачає перетворення базових центрів зайнятості з адміністративних установ на сучасні сервісні центри. Переважна більшість базових центрів зайнятості буде реорганізована шляхом їх приєднання до регіонального центру зайнятості та створення відокремлених підрозділів (філій). Філію очолює керівник, який призначається на посаду та звільняється з посади директором регіонального центру зайнятості за погодженням із головою центрального апарату Служби. Керівник філії діє за довіреністю від імені відповідного регіонального чи базового центру зайнятості та відповідно до положення про філію, затвердженого регіональним (базовим) центром зайнятості. Для забезпечення доступності послуг шукачам роботи в об'єднаних територіальних громадах можуть створюватися віддалені робочі місця працівників філій [3].

Реорганізація передбачає передачу низки адміністративно-господарських функцій із базового на регіональний рівень, а саме: ведення бухгалтерського обліку; укладання та здійснення розрахунків за договорами про надання соціальних послуг та господарської діяльності; облік активів та зобов'язань; формування всіх видів звітності, оприлюднення інформації на публічних державних сайтах Є-Data та ProZoggo; здійснення нарахувань та виплати допомоги по безробіттю, виплати заробітної плати працівникам тощо.

Рис. 2. Схема реорганізації організаційної структури Служби

Джерело: складено на основі [2; 3]

Реорганізація Служби повинна супроводжуватися створенням відповідної нормативної бази. 15 грудня 2016 р. наказом Мінсоцполітики було затверджено нове Положення про державну службу зайнятості,

яким надано право регіональним центрам зайнятості створювати філії. 31 березня 2017 р. набрав чинності наказ Мінсоцполітики, яким затверджено схеми посадових окладів працівників державної служби зайнятості, у тому числі працівників філій. Державна служба зайнятості спільно із Мінсоцполітики завершує розроблення законопроекту щодо змін до законів України «Про зайнятість населення» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Першочерговими змінами до законодавства є перегляд вимог до підходящої роботи та посилення страхового принципу в разі призначення допомоги по безробіттю.

Впродовж багатьох років сприяння шукачам роботи та тимчасово безробітним громадянам служба зайнятості опанувала широкий спектр інструментів допомоги у працевлаштуванні – від професійної інформації, профорієнтації, професійного навчання до тимчасової зайнятості, компенсацій роботодавцям єдиного соціального внеску під час працевлаштування окремих верств населення та започаткування підприємництва [6].

Для впровадження інноваційних форм в організації надання послуг клієнтам Служби, відповідно до сучасних вимог ринку праці, а також організації якісно нових та сучасних підходів до роботи з роботодавцями та шукачами роботи у Львівському та Харківському МЦЗ створено відділи рекрутингу. Реорганізація супроводжується запровадженням сучасних інформаційних технологій. Для презентації шукачів роботи застосовують:

- відеорезюме – невеликий за часом, знятий на камеру самопрезентаційний матеріал (оцифрований у форматі для зручного відправлення роботодавцю), в якій пошукач роботи розповідає про себе: біографія, професійні навички та досягнення, а також особистісні особливості;
- дистанційне спілкування з роботодавцями – онлайн-співбесіда, що може проводитися як в індивідуальній, так і в груповій формі;
- відеопрезентації та відеовакансії підприємств.

З січня 2017 р. в роботі використовується сервіс «Електронна черга». Завдяки сервісу можна не виходячи з дому записатися на первинний прийом до центру зайнятості або отримання консультації. Якщо особа зарезервувала для себе час, їй не потрібно отримувати талон на відвідування, а необхідно безпосередньо звернутися до фахівця центру зайнятості. Для стимулювання розвитку підприємництва спільно з міжнародними організаціями Служба розробила та впроваджує проект краудфіндингової платформи, яка дає змогу майбутнім підприємцям проходити навчання та отримувати кошти на відкриття власної справи. Одним з елементів осучаснення послуг Служби стало розроблення та використання у роботі 20 анімаційних відеороликів соціального спрямування, які в доступній для підлітків формі допомагають зорієнтуватися у світі професій.

У рамках укладеного Меморандуму між Службою та громадською організацією «Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Українська студентська спілка» реалізовується соціальний проект Lingva Skills, що дає можливість шукачам роботи та співробітникам служби зайнятості безкоштовно вивчити англійську мову онлайн. Кожен шукач роботи отримав можливість дистанційного навчання та навчання онлайн за допомогою освітнього проєкту Prometheus, який був створений декілька років тому на платформі для онлайн-навчання Coursera. Він дав можливість українським університетам і викладачам безкоштовно додавати свої власні курси. Серед головних напрямів навчання – IT, бізнес, історія, право та іноземні мови.

Висновки. Результатом реорганізації Державної служби зайнятості стане її перетворення на сучасну сервісну установу з високим рівнем довіри клієнтів, соціальних партнерів та громадськості. Запровадження нових методів роботи Служби забезпечить доступ до її послуг, що відповідатимуть запитам клієнтів, підвищить результативність взаємодії Служби з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та соціальними партнерами, сприятимуть поліпшенню доступності послуг Служби. Відбудеться збільшення чисельності безробітних та роботодавців, які отримують послуги Служби.

Зазначені зміни сприятимуть підвищенню якості послуг Служби, оскільки фахівці філій будуть зосереджені переважно на обслуговуванні та наданні послуг шукачам роботи, безробітним та співпраці із роботодавцями. За рахунок скорочення адмінперсоналу буде збільшено кількість фахівців, які надають послуги населенню, фахівців із питань зайнятості, організації профорієнтації, профнавчання та фахівців із роботи з роботодавцями. Очікуваним результатом реорганізаційних змін є розширення бази вакансій Служби та підвищення результативності взаємодії Служби з роботодавцями та суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні.

Отже, метою процесу реорганізації є створення дієвої та мобільної служби на ринку праці з урахуванням європейського досвіду. Результатом реформи служби зайнятості має стати підвищення якості послуг, що надаються шукачам роботи, безробітним і роботодавцям, оскільки працівники філій зосередяться переважно на наданні послуг клієнтам. Однак питання зайнятості можливо ефективно вирішити лише в тісній співпраці органів влади, роботодавців, профспілок, використовуючи всі можливості чинного законодавства та активно впроваджуючи зміни до нього.

Список літератури:

1. Положення про державну службу зайнятості України: Указ Президента України № 19/2013 від 16.01.2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/19/2013>.
2. Звіт про реорганізацію державної служби зайнятості: Постанова Правління фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття № 137 від 27.06.2017. URL: <http://document.ua/zvit-pro-reorganizaciyu-derzhavnoyi-sluzhbi-zainjatosti-doc318679.html>.
3. Про проєкт концепції моделі державної служби зайнятості: Постанова Правління фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття № 123 від 30.11.2016. URL: https://www.cct.com.ua/2017/30.11.2016_123.htm.
4. Вітряк Т.Б. Оцінювання рівня тіньової зайнятості населення України. Ринок праці та зайнятість населення. 2017. Вип. 2(51). С. 44-50.
5. Савченко Н.В. Цифровізація послуг – запорука сервісної діяльності державної служби зайнятості. Ринок праці та зайнятість населення. 2017. Вип. 3(52). С. 72-77.
6. Сучасні інструменти сприяння працевлаштуванню безробітних громадян / А.В. Черкасов, Л.М. Фокас, Н.В. Ортікова. Ринок праці та зайнятість населення. 2017. Вип. 3(52). С. 85-96.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 338

Алескерова Ю.В., д. е. н.,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний університет
Гурницька С.О., магістр
Вінницький національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ РОБОТИ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Алескерова Ю.В., Гурницька С.О. Організація фінансової роботи фермерського господарства. У статті висвітлено поняття організації фінансової роботи у фермерському господарстві. Розглянуто основну методику фінансової діяльності в аграрному секторі. Виділено й проаналізовано напрями управління фінансовою діяльністю. Зроблено висновок, що розвиток фермерського господарства в умовах ринкових відносин неможливий без ефективного управління наявними у його розпорядженні фінансовими ресурсами.

Ключові слова: фінансова діяльність, фінансове планування та прогнозування, аналіз та контроль фінансового стану, дохід, планування виручки, планування витрат.

Алескерова Ю.В., Гурницька С.О. Организация финансовой работы фермерского хозяйства. В статье отражено понятие организации финансовой работы в фермерском хозяйстве. Рассмотрена основная методика финансовой деятельности в аграрном секторе. Выделены и проанализированы направления управления финансовой деятельностью. Сделан вывод, что развитие фермерского хозяйства в условиях рыночных отношений невозможно без эффективного управления имеющимися в его распоряжении финансовыми ресурсами.

Ключевые слова: финансовая деятельность, финансовое планирование и прогнозирование, анализ и контроль финансового состояния, доход, планирование выручки, планирование расходов.

Aleskerova Y., Hurnitska S. Organization of financial work of the farm. The article covers the concept of organization of financial work at the farm. The basic method of financial activity in the agrarian sector is considered. The directions of management of financial activity are allocated and analyzed. It is concluded that the development of a farm in conditions of market relations is impossible without effective management of available financial resources at its disposal.

Key words: financial activity, financial planning and forecasting, analysis and control of financial condition, income, revenue planning, cost planning.

Постановка проблеми. Як і кожний підприємець, фермерське господарство (ФГ) займається господарською діяльністю самостійно. Головне в ній – виробництво та реалізація товарної сільськогосподарської продукції для одержання прибутків і розширення виробництва. Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян зі створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією для отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Під фінансовою роботою фермерського господарства слід розуміти систему використання різних форм і методів для фінансового забезпечення їх функціонування та досягнення ними поставлених цілей. Основними проблемами фермерського госпо-

дарства є: малоземелля деяких регіонів держави; слабка державна фінансово-кредитна підтримка фермерства; нерегульованість ринку збуту продукції аграрного сектора; слабка матеріально-технічна база фермерських господарств; брак коштів для поновлення основних фондів, закупівлі поголів'я худоби, насіння, мінеральних добрив, засобів догляду за рослинами, необхідної техніки для механізації виробничого процесу і т. п.; несвоєчасні розрахунки заготівельних організацій; недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств; недорозвинута інфраструктура; недостатньо розвинені орендні відносини та ін. Якість управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств впливає на ефективність фінансової діяльності, яка включає також сферу формування, розподілу

та використання прибутку, який залишається у його розпорядженні. При цьому в результаті фінансово-господарської діяльності аграрних підприємств держава одержує свою частку у вигляді податків, підприємство – у вигляді чистого прибутку, а працівники – певні доходи від розподілу і використання частини чистого прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фермерські господарства є однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом розв'язання продовольчої безпеки суспільства та в цілому є фактором забезпечення соціально-політичної стабільності країни. Дослідженню проблем організації, розвитку та ефективності діяльності фермерських господарств присвячено науковій праці провідних економістів-аграріїв: П.Т. Саблука, В.Я. Мессель-Веселяка, Л.Л. Мельника, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, М.Й. Маліка та багатьох інших. Водночас окремі питання організації обліку та інформаційного забезпечення фермерського господарств досліджено недостатньо. У процесі дослідження та обґрунтування висновків і рекомендацій опрацьовано спеціальну літературу з питань сільськогосподарського виробництва, дані про роботу селянських (фермерських) господарств, матеріали їх бухгалтерського обліку та фінансової звітності; вивчено матеріали наукових конференцій, розглянуто рекомендації науково-дослідних установ щодо організації обліку в нових господарських структурах і його вдосконалення.

Незважаючи на багатоаспектний науковий доробок вітчизняних авторів відносно висвітлення проблем ефективності функціонування фермерських господарств, в умовах активізації ринкового середовища подальшого наукового обґрунтування вимагають питання щодо визначення основних напрямів забезпечення ефективного розвитку фермерських господарств з урахуванням регіональних особливостей їх функціонування.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення основних тенденцій та ефективності виробничо-господарської діяльності фермерських господарств у Вінницькій області, що дасть змогу визначити основні напрями регулювання і стимулювання їх розвитку на регіональному рівні; розкриття особливостей фінансової роботи фермерського господарства, висвітлення проблем, пов'язаних з їх застосуванням, та формування заходів щодо їх вирішення.

Виклад основних результатів. Методика організації фінансової роботи займає особливе місце. Від неї багато в чому залежать своєчасність та повнота фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності та розвитку ФГ, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання. Загально визнано, що фінансова діяльність – це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування ФГ та досягнення ними поставлених цілей,

тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність ФГ, поліпшення її результатів.

Фінансову діяльність спрямовано на вирішення таких основних завдань: фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності; пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності; виконання фінансових зобов'язань перед контрагентами; мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого й соціального розвитку, збільшення власного капіталу; контроль над ефективним, цільовим розподілом та використанням фінансових ресурсів.

Методика управління фінансовою діяльністю передбачає одночасне використання таких напрямів: фінансове прогнозування та планування; аналіз та контроль виробничо-господарської діяльності; оперативна, поточна фінансово-економічна робота.

За своєю сукупністю це – діагноз фінансового стану, виявлення та мобілізація внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства у цілому.

Фінансова робота в сучасних умовах набуває нового змісту, що пов'язано з розвитком фінансового менеджменту. Фінансовий менеджмент є системою оптимального управління грошовими потоками, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства для досягнення поставленої мети і максимізації прибутку.

Об'єктом управління у фінансовому менеджменті є грошовий обіг господарюючого суб'єкта. Він припускає розроблення раціональної фінансової стратегії і тактики підприємства на основі аналізу фінансової звітності, прогнозних оцінок грошових надходжень і виплат, їх залежність від зміни структури активів і пасивів.

Формування фінансових ресурсів у ФГ відбувається під час формування статутного фонду, а також у процесі розподілу грошових надходжень у результаті повернення авансованих коштів в основні та оборотні фонди, використання доходів на формування резервного фонду, фонду споживання і фонду накопичення. У зв'язку із цим поняття «формування» та «розподіл» доцільно розглядати як єдиний процес у суспільному виробництві.

Фінансове прогнозування та планування фінансів є однією з найважливіших ділянок фінансової роботи ФГ. На цій стадії фінансової роботи визначається загальна потреба в грошових коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

За ринкових умов ФГ самостійно визначає напрями та розмір використання прибутку, який залишається в його розпорядженні після сплати податків. Метою складання фінансового плану є визначення фінансових ресурсів, капіталу та резер-

вів на підставі прогнозування величини фінансових показників: власних обігових коштів, амортизаційних відрахувань, прибутку, суми податків.

Сьогодні фермерське господарство має низку переваг серед інших суб'єктів господарювання: можливість використання спеціального податкового режиму, сімейний характер бізнесу, можливість безоплатної приватизації членами господарства земель, отриманих у користування, можливість позаконкурентного (без проведення земельних торгів) отримання земельних ділянок у власність чи оренду із земель державної та комунальної власності, істотно нижчі законодавчі ризики, пов'язані з площею земель господарства.

Проте серед перерахованих переваг, фермери мають певні проблеми, пов'язані передусім із нормативною неврегульованістю облікових операцій, оскільки Методрекомедації № 189 з організації та ведення бухгалтерського обліку в селянських (фермерських) господарствах суттєво застаріли. Так, на практиці під час організації та ведення бухгалтерського обліку фермерські господарства орієнтуються на рекомендації, розроблені для селянських (фермерських) господарств ще в 2001 р. Однак сьогодні вони суттєво застаріли.

Фермерське господарство формує свої фінансові ресурси за рахунок власних доходів, тобто прибуткової господарської діяльності, а також може отримувати кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі.

На основі фінансових показників складають перспективні, поточні та оперативні фінансові плани. Поточний фінансовий план складається у формі балансу доходів та витрат грошових коштів, оперативний – у формі платіжного календаря.

Фінансова робота ФГ характеризується великою різноманітністю виконуваних операцій. Вона здійснюється за такими напрямками:

– *фінансове планування та прогнозування*, спрямовані на визначення загальної потреби у грошових коштах для забезпечення господарської діяльності;

– *оперативна фінансова робота* – це комплекс заходів із мобілізації грошових ресурсів, необхідних для здійснення безперервної господарської діяльності;

– *аналіз та фінансовий контроль господарської діяльності*, які включають аналіз фінансового стану підприємства, визначення недоліків та прорахунків, виявлення внутрішньогосподарських резервів збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансової діяльності ФГ у цілому.

Аналіз фінансового стану ФГ проводиться за такими основними напрямками; аналіз складу та динаміки обсягу майна; аналіз фінансової стійкості ФГ; аналіз ліквідності балансу; комплексний аналіз і рейтингова оцінка підприємства. Результати

такого аналізу використовуються у процесі фінансового планування та прогнозування, в оперативній фінансовій роботі.

Оперативна фінансова робота складається з комплексу заходів із мобілізації фінансових ресурсів, потрібних для реалізації продукції, здійснення своєчасних розрахунків, виконання підприємством його фінансових зобов'язань перед бюджетом, централізованими фондами, постачальниками, робітниками підприємства, стягування кредиторської заборгованості; отримання кредитів банку; перерахування платежів до бюджету; погашення позик банку та відсотків за ними тощо.

Фермерські господарства України функціонують на підставі Закону України «Про фермерські господарства», в якому визначено, що вони є формою підприємництва громадян, які виявили бажання виробляти товарну продукцію, займатися її переробкою та реалізацією. Як юридична особа вони повинні вести бухгалтерський облік результатів своєї діяльності за господарський рік і подавати звітність.

В обліку фермерських господарств є певна специфіка. Фермерські господарства ведуть бухгалтерський облік результатів своєї роботи та подають відповідним органам фінансову звітність, статистичну інформацію та інші дані, установлені законодавством України.

Фінансова робота у фермерських господарствах має свої особливості, серед яких варто виділити три аспекти.

По-перше, як правило, бухгалтерський облік у фермерських господарствах веде його голова чи один із членів господарства, але зазначені особи не досить добре розуміються на обліку, тому він має бути максимально спрощеним.

По-друге, для фермерського господарства власноруч здійснення окремих специфічних господарських операцій, які на інших підприємствах проводяться нечасто: засновники фермерського господарства здебільшого вносять до складеного капіталу не майно, а лише права користування ним; членам господарства виплачується не заробітна плата, а певна частка з отриманого господарством доходу.

По-третє, фермерське господарство займається сільськогосподарською діяльністю. Отже, під час ведення бухгалтерського обліку господарство повинно враховувати всю облікову сільськогосподарську специфіку.

Дохід ФГ формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці найманого персоналу. Дохід розподіляється на податки та збори (обов'язкові платежі) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань у фонди кооперативу; кооперативні виплати; виплату часток доходу на паї (до 20,0%, що визначені до розподілу). Порядок використання доходу кооперативу (об'єднання) встановлюється статутом.

Планування виручки є необхідним для розроблення плану прибутку від реалізації продукції, визначення суми планових платежів у бюджет. Від обґрунтованості та правильності розрахунку виручки великою мірою залежать також реальність основного джерела надходження коштів та розмір запланованого прибутку.

Планування витрат – визначення можливості найекономнішого витрачання матеріальних, трудових та грошових ресурсів на одиницю продукції. Зменшення витрат виробництва та обігу є важливим фактором збільшення ефективності виробництва. Зниження собівартості за рахунок економії сировини, матеріалів, палива, енергії та живої праці дає змогу виробити значну кількість додаткової продукції, збільшити прибуток та рентабельність підприємств, створює реальні можливості для самофінансування. Скорочення витрат на виробництво одиниці продукції є матеріальною підставою для зниження цін на неї, а отже, прискорення обертання оборотних коштів.

Плануючи витрати на виробництво та реалізацію продукції, необхідно враховувати резерви зниження її собівартості.

Призначення фінансового планування і прогнозування полягає у визначенні потреб підприємства у фінансових ресурсах у розмірах, необхідних для виконання плану економічного і соціального розвитку та пошуку резервів збільшення прибутковості та підвищення рентабельності підприємств.

Будь-яка правильно організована підприємницька діяльність, у тому числі фермерська справа, починається з планування правильного розподілу фінансовими ресурсами господарства. Планування – це безперервний процес. Плани повинні переглядатися у зв'язку з мінливими цінами, витратами й іншими зовнішніми умовами. При цьому потрібно враховувати особливості технології виробництва. Наприклад, слід суворо підходити до виділення земельних ділянок під посів соняшнику. Цю культуру, згідно з нормами агротехніки, не можна розміщувати на одному й тому ж полі раніше, ніж через вісім років після попереднього посіву, тому що інакше не минути захворювання рослин, зниження врожаїв, погіршення родючості ґрунту. Необхідно так планувати розподіл коштів, щоб забезпечити рівномірну протягом року на витрати завантаження техніки і наявних трудових ресурсів, менше залучати найманих працівників і, навпаки, залучати їх, коли це забезпечить збільшення доходів. Отже, планування фінансової роботи – це шлях до успіху фермерського господарства. Під час створення необхідних умов (стабільність господарювання на землі, допомога фахівців у складанні бізнес-планів) ефективність обстеженого фермерського господарства могла б істотно збільшити в майбутньому дохід ФГ. Можна було б запровадити раціональну сівозміну. Вже одне це, по-перше, збільшило б урожайність

вирощуваних культур, а по-друге, дало б можливість виробляти найбільш вигідний із позиції ринкової кон'юнктури набір культур. За більш глибокої переробки продукції (пшениці – на борошно, насіння соняшнику – на олію) кінцевий результат діяльності господарства був би ще вище.

Аналіз та контроль фінансової діяльності ФГ – це перевірка виконання фінансових, кредитних і касових планів, цільового використання коштів, платоспроможності підприємства та ін. Здійснюється шляхом перевірки своєчасності та повноти ведення фінансово-кредитних операцій, аналізу місячних, квартальних, річних балансів і звітів.

До фінансової роботи на ФГ відносять:

- здійснення необхідних розрахунків, на основі яких вносить пропозиції керівництву господарства щодо розподілу наявних фінансових ресурсів між виробничими підрозділами і функціональними службами;

- розроблення поточних й оперативних фінансових планів та інших планових фінансових документів, пошук резервів збільшення прибутку та нагромадження інших фінансових ресурсів для забезпечення потреб господарства в коштах на фінансування виробництва, капітальних вкладень, соціальних потреб;

- здійснення контролю над виконанням показників фінансового плану підрозділами ФГ загалом, а також контролю над використанням фінансових ресурсів на непродуктивні витрати;

- оперативний контроль над надходженням грошових коштів від реалізації продукції (робіт, послуг), своєчасним розв'язанням претензій у сфері розрахунків із постачальниками і споживачами;

- забезпечення роботи щодо виконання фінансових зобов'язань господарства перед бюджетом, своєчасне внесення податків та інших (неподаткових) платежів перед бюджетними фондами, банками, постачальниками, робітниками та службовцями;

- комплексний аналіз господарської діяльності господарства та його структурних підрозділів для виявлення причин невиконання планів;

- вивчення стану фінансового ринку країни й регіону для планування й прийняття рішень в інвестиційній сфері (емісія і придбання акцій, облігацій, залучення банківських кредитів тощо).

Фінансова робота складається з процедур різного рівня складності та відповідальності. Перший рівень – прийняття фінансових рішень щодо перспектив розвитку господарства і поточної діяльності; залучення джерел інвестування та їх використання; проведення фінансової політики. Другий рівень – здійснення фінансових розрахунків; оформлення фінансових документів; складання фінансової звітності тощо.

Для ведення фінансової роботи на великих господарствах створюють фінансовий (фінансово-економічний) відділ. Фінансовий відділ як

структурний підрозділ господарства – частина апарату управління. Зазвичай окремі ланки фінансової роботи у фінансовому відділі виконують окремі сектори і групи. На господарствах зі значним обсягом зовнішньоекономічних операцій може бути створена група (сектор) валютних розрахунків і валютного контролю.

У невеликих господарствах, де немає самостійного фінансового відділу, фінансову роботу виконує фінансовий сектор (група) у складі бухгалтерії.

У малих підприємствах функції фінансиста виконує головний бухгалтер або бухгалтер, якому доручається ця частина роботи.

До фінансового сектору господарства можна віднести підрозділи бухгалтерії, планово-економічного відділу, відділу праці і зарплати, відділу калькуляції собівартості продукції, фінансової служби тощо. У вітчизняних господарствах, що не створюють окремого підрозділу (фінансового відділу), часто вищеперелічені функції, що належать до видів фінансової роботи на підприємстві, делегують бухгалтерії та юрисконсульту.

Водночас необхідно зважати на те, що в обліку фермерського господарства є певна специфіка, пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва. Тому реєстри з Методрекомедацій № 422 слід доповнити й відкоригувати під особливості господарської діяльності у конкретному господарстві. Фермерське господарство – одна з основних ланок сучасного агропромислового комплексу України – повинно правильно працювати, що неможливо без коректного ведення бухгалтерського обліку.

Отже, як і для інших суб'єктів підприємницької діяльності, метою функціонування малих аграрних підприємств є отримання прибутку. Але в умовах становлення ринкових відносин такого результату, особливо у сільському господарстві, не завжди вдається досягти. Тому у концепції фінансових ресурсів необхідно врахувати, що й неприбуткова діяльність має виправдання з погляду досягнення стратегічних планів. Ефективність фінансування ФГ визначається стратегією формування ресурсів, що залежить від форми власності, виду діяльності територіального розміщення та інших факторів впливу.

Висновки. Розвиток ФГ в умовах ринкових відносин неможливе без ефективного управління наявними в його розпорядженні фінансовими ресурсами. На кожному ФГ повинна вестися фінансова робота, що охоплює поточну, інвестиційну та фінансову діяльність. Здійснення фінансової роботи починається з формування фінансової служби, у даному разі бухгалтерії. Фінансове планування здійснюється економістом і головним бухгалтером. Планування фінансових показників здійснюється з використанням методів економічного аналізу, нормативного і балансового методів.

Фінанси малих підприємств, як і загальні фінанси, займають особливе місце в економічних відносинах. Їхня специфіка виявляється у тому, що вони завжди виступають у грошовій формі, мають розподільний характер і відбивають формування і використання різних видів доходів і нагромаджень суб'єктів господарської діяльності сфери матеріального виробництва, держави й учасників невиробничої сфери.

Список літератури:

1. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров. Економіка АПК. 2014.
2. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України. Економіка АПК. 2015.
3. Бандурка О.М., Коробов Н.П. та ін. Фінансова діяльність підприємств: підручник. К.: Либідь, 1998.
4. Петровська І.О., Клиновий Д.В. Фінанси (з елементами статистики фінансів): навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2002.
5. Сталий розвиток суспільства: навч. посіб. / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко.
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. К.: Вища школа, 2004.
7. Економіка підприємства: підручник / За ред. С.Ф. Покропивного. К.: КНЕУ, 2001.
8. Яценко В.М. Особливості розвитку агропромислового комплексу в Україні. Економіка АПК. 2006. № 1.
9. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.03 № 973 IV, зі змінами і доповненнями.

Хома І.Б., д. е. н., професор,
професор кафедри фінансів

Національний університет «Львівська політехніка»

Батюк М.С., магістр

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХНЬОГО РОЗВИТКУ НА СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

Хома І.Б., Батюк М.С. Особливості функціонування криптовалют та перспективи їхнього розвитку на світових фінансових ринках. Статтю присвячено дослідженню криптовалюти та її ролі в сучасній інформаційній економіці. Встановлено зміст поняття «криптовалюта». Розглянуто основні різновиди криптовалют та проаналізовано динаміку курсу біткоїна. Визначено головні переваги та недоліки, пов'язані з використанням криптовалюти. Встановлено тенденції їх поширення в Україні.

Ключові слова: валюта, криптовалюта, біткоїн, віртуальна валюта, ринок криптовалют.

Хома И.Б., Батюк М.С. Особенности функционирования криптовалют и перспективы их развития на мировых финансовых рынках. Статья посвящена исследованию криптовалюты и ее роли в современной информационной экономике. Установлено содержание понятия «криптовалюта». Рассмотрены основные разновидности криптовалют и проанализирована динамика курса биткойна. Определены главные преимущества и недостатки, связанные с использованием криптовалют. Установлены тенденции их распространения в Украине.

Ключевые слова: валюта, криптовалюта, биткойн, виртуальная валюта, рынок криптовалют.

Khoma I.B., Batiuk M.S. Features of cryptocurrencies functioning and prospects of their development in the world's financial markets. The article is devoted to the study of cryptocurrency and its role in the modern information economy. The content of the concept of «cryptocurrency» is established. The main types of cryptocurrency are considered and the course of bitcoin is analyzed. The main advantages and disadvantages connected with the usage of cryptocurrency are defined in the article. The tendencies of their distribution in Ukraine are established.

Key words: currency, cryptocurrency, bitcoin, virtual currency, cryptocurrency market.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві новітні технології торкнулися всіх галузей життя людини. Розвиток ІТ-індустрії, комп'ютеризація, глобалізація світових фінансових ринків значною мірою спричинили подальшу еволюцію грошей. Окрім того, фізичні та юридичні особи в умовах економічної кризи вдаються до пошуку нових альтернативних засобів платежу, які б змогли забезпечити оперативність розрахунків, відсутність третіх сторін та незалежність від політичної ситуації в країні. Все це зумовило появу та подальший розвиток криптовалюти як нового різновиду електронних грошей. Нині вона стає все більш і більш популярною у світі, про що свідчить зростання обсягу її сумарної ринкової капіталізації майже на 53% з початку 2017 р. У зв'язку із цим актуальним є питання використання криптовалюти як інноваційного платіжного інструменту на фінансовому ринку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічної сутності та перспективам розвитку криптовалют, їх видів, переваг та недоліків присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, А. Борода та Л. Доперава [1] зосереджують

свою увагу на технічних умовах використання криптовалют та досліджують її транзакційні функції. О.С. Гончаренко [2], А.В. Квітка і О.І. Зайцева [3], своєю чергою, розглядають виключно економічну природу криптовалют. І.І. Гусєва [4], С.Ю. Коваль [5] та К.О. Ярова [6] у своїх наукових працях досліджують тенденції та перспективи розвитку цього платіжного інструменту саме в Україні.

Внесок зазначених учених у цю проблематику дуже вагомий, однак невивченими залишаються чимало її аспектів. Зокрема, окремого дослідження вимагають макроекономічні передумови, які вплинули на коливання курсу біткоїна протягом останніх років. Також відсутнім є наукове обґрунтування головних переваг та недоліків криптовалюти, які б ураховували не технологічні особливості криптовалют, а їх транзакційні та інвестиційні здібності, що є більш важливим для її потенційних користувачів. Окрім того, недослідженою залишається проблема, яка стосується питання правового статусу криптовалюти в Україні.

Постановка завдання. Головною метою статті є дослідження економічної сутності криптовалюти та перспектив її використання у грошових розрахун-

ках. Також більш детального аналізу вимагають особливості коливання курсу біткоїна для можливостей його прогнозування у майбутньому.

Виклад основних результатів. Поняття «криптовалюта» виникло в 2009 р., коли внаслідок світової фінансової кризи 2008-2009 рр. значно впала довіра до провідних грошових одиниць світу. Саме у цей час особою чи групою осіб під псевдонімом Сатоші Накамото була розроблена перша пірингова платіжна система Bitcoin, яка поклала основу подальшого розвитку електронних грошей [7].

Сьогодні у світі немає єдиного чіткого визначення поняття «криптовалюта». Найбільш популярні її тлумачення, запропоновані вітчизняними науковцями, представлені в табл. 1. Варто зазначити, що криптовалюта характеризується низкою особливих ознак, які притаманні лише їй. По-перше, криптовалюта – це своєрідний шифр, який з’являється у результаті складних математичних обчислень на комп’ютері. По-друге, вона не має централізованого органу управління, емісії чи контролю. Створення криптовалют та їх розподіл забезпечуються виключно спеціалізованою технологією шифрування і передачі даних, відомою під назвою blockchain. Унаслідок цього процес їх випуску та використання є повністю децентралізованим, відсутня можливість його регулювання, у тому числі з боку держави. По-третє, абсолютна анонімність здійснюваних операцій. Електронний гаманець власника криптовалюти не містить ніяких персональних даних, тому ідентифікувати учасників розрахунків неможливо.

У сучасному світі на віртуальному ринку функціонує близько 2 тис. різноманітних криптовалют.

Кожна з них є абсолютно унікальною, характеризується власними показниками ринкової капіталізації, ліквідності та волативності.

Сумарний обсяг ринку криптовалют станом на 19.02.2018 становив приблизно \$500 млрд. [8]. Цей показник є нестабільним і може показувати різні значення навіть протягом кількох годин. Це пов’язано з тим, що величина ринкової капіталізації криптовалют залежить від їх сумарної кількості та вартості за одну одиницю. Відповідно, підрахувати точну кількість криптознаків є неможливим, що зумовлено їхньою специфікою. Це не акції компанії, які були випущені раз і ростуть або падають у ціні, їх кількість постійно збільшується. Крім того, якщо під первинною вартістю криптовалюти розуміють вартість витраченої на її створення електроенергії, то її вторинну вартість формує попит, який також має здатність різко змінюватися.

Незважаючи на це, рівень капіталізації криптовалют указує на важливі параметри, які повинен урахувати будь-який інвестор під час входу на ринок віртуальних грошей. У табл. 2 представлено найбільш поширені за обсягом капіталізації криптовалюти сучасності.

Першою в історії та найбільш популярною в світі криптовалютою є біткоїн. Саме його поява стала основою бурхливого розвитку віртуального фінансового ринку і подальшого виникнення найрізноманітніших цифрових активів. Із табл. 2 видно, що поточна капіталізація біткоїна становить 185 млрд. дол. США. Вона перевищує вартість багатьох світових компаній і становить 37,3% від загальної капіталізації ринку криптовалют. Пропозиція

Таблиця 1

Визначення поняття «криптовалюта»

Визначення поняття	Джерело
Криптовалюта – заснована на математичних методах децентралізована валюта, яка захищена за допомогою криптографічних методів.	О.С. Олексюк [7]
Під категорією «криптовалюта» розуміють вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, основною схемою емісії якої є принцип доказу виконання роботи Proof-of-work.	А.В. Квітка [3]
Криптовалюта – це особливий електронний платіжний засіб, курс якого підтримується тільки попитом і пропозицією.	С.Ю. Коваль [5]
Під «криптовалютою» розуміють вид цифрової валюти, облік якої можливий за допомогою криптографічних методів, а емісія ґрунтується на принципі доказу виконаної роботи комп’ютером (від англ. proof-of-work).	О.С. Гончаренко [2]

Таблиця 2

Найпоширеніші криптовалюти світу (станом на 19.02.2018)

Найменування	Ринкова капіталізація	Вартість	Обсяг (24 год)	Зміна (24 год)
Bitcoin (BTC)	\$185 856 291 693	\$11 014,40	\$7 530 490 000	4,22%
Ethereum	\$92 972 823 243	\$951,52	\$2 206 550 000	2,36%
Ripple	\$45 059 155 122	\$1,16	\$718 206 000	2,82%
Bitcoin Cash	\$25 970 451 449	\$1 529,83	\$628 675 000	2,03%
Litecoin	\$12 361 358 210	\$223,59	\$945 882 000	2,13%

Джерело: створено авторами на основі [8]

першої цифрової валюти строго обмежена і становить 21 млн. одиниць, що робить її ще більш привабливою для потенційних інвесторів [3].

Серед першої п'ятірки найпопулярніших криптовалют істотне зростання демонструють також Litecoin і Ethereum. Останній був розроблений на основі біткоїнів у 2014 р. і характеризується повною відсутністю людського фактора та посередників. Окрім того, у системі Ethereum трансакції проходять набагато швидше й обсяг такої криптовалюти не є обмеженим. Ethereum зріс у ціні з \$8 на початку 2017 р. до \$952 на сьогодні. Обсяг його капіталізації становить близько 20% загального рівня на ринку [8].

Якщо біткоїни багатьма науковцями розцінювалися як «золото», то Litecoin отримав статус «срібла» криптовалют. Він є ще одним відгалуженням від першої цифрової валюти, і його обсяг обмежений 84 млн. одиниць. В останні роки Litecoin різко подорожчав. Його курс зріс з \$4,5 до \$244, а рівень капіталізації становить 2% від загальної вартості даного ринку [4].

Оскільки біткоїни та інші криптовалюти не належать до традиційних фінансових активів, то передбачити, як зміняться ціни на них у майбутньому, досить важко. По суті, вартість криптовалют нічим не забезпечена, а покупці самі контролюють ціни на них своїм інтересом – чим більше людей купують криптовалюту, тим вона дорожче коштує.

Як уже зазначалося вище, найпопулярнішим видом криптовалюти сьогодні є біткоїн, тому розглянемо детальніше зміну його курсу відносно долара США (рис. 1). Аналізуючи даний рисунок, можна побачити, що курс є нестабільним, а коливання цін на біткоїн відбуваються дуже різко, навіть протягом одного року. Якщо на момент свого створення його вартість не перевищувала \$1, то в останні роки вона досягнула позначки вище \$10 тис.

Протягом 2010-2012 рр. вартість біткоїна залишалася практично незмінною. У 2013 р. відбувається його стрімке зростання. Тоді біткоїну знадобилось лише 11 днів для того, щоб на кінець листопада його

вартість зросла в декілька разів і досягнула позначки \$1242 дол., і близько 18 днів, щоб впасти до колишнього рівня. Із січня 2014 р. біткоїн подешевшав на 73% і становив \$316 у грудні цього ж року [9]. Основними причинами такого падіння вважаються значне розповсюдження біткоїна на «чорних ринках» в Інтернеті та банкрутство біржі Mt. Gox.

У січні 2015 р. ціна біткоїна становила менше \$200, і, незважаючи на невелике збільшення у лютому та березні, тенденція до зниження тривала до червня 2015 р. На кінець року вартість біткоїна зросла порівняно із січнем 2015 р. і перевищила \$400 [9].

На початку 2016 р. Кабінет міністрів Японії визнає біткоїн як одну з різновидів віртуальної валюти, яка може використовуватися для розрахунку за товари та послуги [2]. Крім того, один із найбільших у Південній Африці торговий Інтернет-майданчик Vidorbuy починає приймати оплату у вигляді криптовалют. Це спричинило зростання курсу біткоїна протягом першого півріччя 2016 р. Зокрема, у середині червня він досяг близько \$700, а на кінець грудня перевищив позначку \$1000 [9].

У лютому 2017 р. Національний банк Китаю вводить обмеження на виведення коштів за межі країни, що спричиняє незначне падіння курсу біткоїна. Однак уже в березні поточного року він уперше досяг позначки \$1290 й уперше став коштувати дорожче, ніж 1 унція золота. На початку квітня 2017 р. визнання японським урядом біткоїна офіційним засобом для платежів викликало зростання його курсу майже на 10% і в середині травня його вартість досягла позначки \$2 тис. [9].

З кінця серпня 2017 р. курс біткоїна постійно підвищувався і до кінця листопада зріс майже у шість разів – його ціна становила \$11 тис. На початку грудня за обсягами оборотних коштів біткоїн практично наздогнав п'ятірку «фіатних» лідерів (долар, юань, євро, єну, рупію), а до середини місяця курс криптовалюти досягає \$20 тис. Протягом грудня вартість біткоїна коливалася. У кінці місяця через

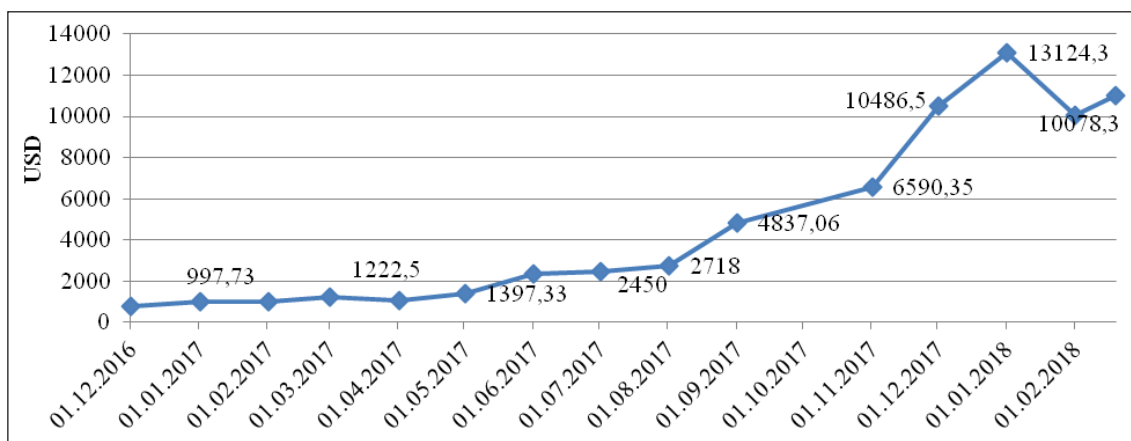

Рис. 1. Динаміка курсу Bitcoin/USD

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

чутки про заборону в Південній Кореї криптовалюти його курс упав до \$14-15 тис. [9]. Позитивним фактором, який підтримував біткоїни в грудні 2017 р., стала інформація про швидку появу ф'ючерсів на основі біткоїнів. Біржа опціонів у Чикаго під назвою CME GROUP уперше в світі запустила цей фінансовий інструмент.

На початку 2018 р. біткоїн продовжив своє падіння. У перших числах січня його вартість знизилася до \$13 400, а до середини місяця впала нижче \$12 тис. [9]. На думку експертів, це пов'язано з посиленням контролю над віртуальним ринком криптовалют із боку урядів багатьох держав.

Таким чином, протягом останніх років стало зрозуміло, що хоча біткоїн і позиціонується як децентралізована грошова одиниця, вона частково залежить від рішень урядів різних країн. Окрім того,

інформаційні атаки та спекулятивний інтерес також здатні сильно знизити курс біткоїна.

Однак, незважаючи на ці недоліки, кількість денних трансакцій у біткоїн-мережі поступово зростає. Це можна побачити на рис. 2, який відображає місячну кількість операцій, які було проведено з використанням цієї криптовалюти протягом 2014-2018 рр. Якщо в січні 2015 р. ця цифра становила 83 762 од., то вже на кінець січня 2017 р. спостерігаємо її зростання до 250 829 од., тобто приріст майже на 66%, що підтверджує досить високу активність власників біткоїнів. Рекордна кількість трансакцій була проведена в кінці 2017 р. і становила 398 090 од. протягом місяця.

Крім того, якщо обсяг трансакцій, який здійснюють власники біткоїна на віртуальних ринках, постійно коливається, то їхня вартість неухильно

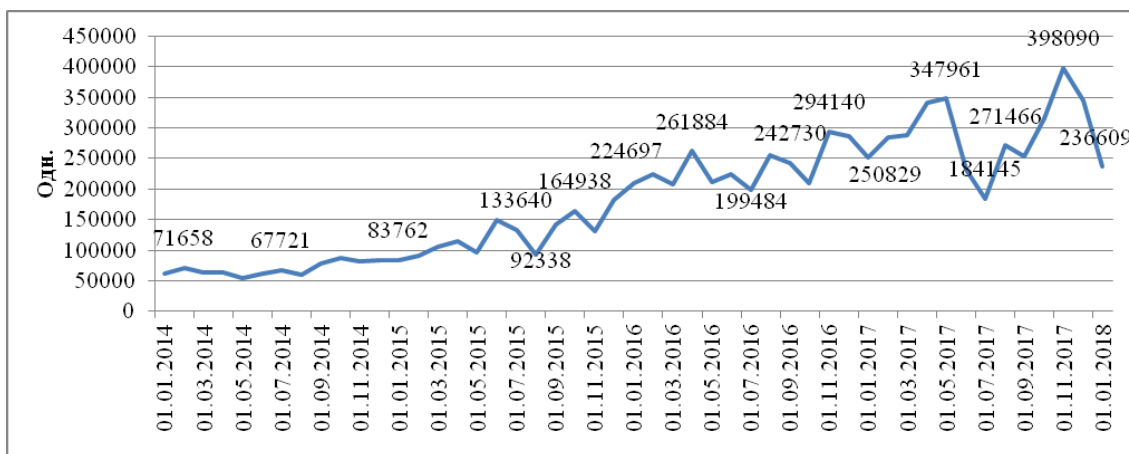

Рис. 2. Середньомісячна кількість трансакцій, проведених у біткоїн-мережі протягом 2014-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [9]

Таблиця 3

Переваги та недоліки використання біткоїнів

Переваги	Недоліки
1. Анонімність здійснюваних операцій та захищеність від третіх сторін	1. Значні коливання курсу як у довгостроковому, так і короткостроковому періоді
2. Відсутність посередників впливає на прискорення операцій та сприяє зниженню витрат	2. Криптогроші зберігаються тільки на комп'ютері користувача, тому існує велика небезпека втратити безповоротно всі накопичення
3. Швидкість трансакцій та низькі витрати на них: плата за трансакцію на суму менше ніж 0,01 BTC становить 0,0001 BTC, для вищих сум – безкоштовні	3. Складність використання: працювати з валютами можна лише там, де їх приймають та є для цього технічна можливість
4. Безмежні можливості трансакцій: кожен із власників гаманця може платити кому завгодно, де завгодно і за що завгодно	4. Неможливість зупинки або скасування трансакцій, неможливість заморозки рахунків
5. Обмежена кількість біткоїнів у системі, що спрямована на зміцнення криптовалюти в майбутньому та її захист від інфляції	5. Інвестиції в криптовалюти пов'язані з великими ризиками, їх слід розглядати в середньостроковій і довгостроковій перспективах
6. Регулювання лише через ринкові процеси: ніякого контролю з боку банків або держави; відсутність емісійного центру та адміністративних інструментів впливу на криптовалюту	6. Правова нерегульованість, пов'язана з можливістю розгортання спекулятивних та шахрайських операцій, появою нових схем відмивання грошей, здійснення злочинцями анонімних трансакцій

Джерело: узагальнено авторами за даними [1; 5]

зростає. Сьогодні загальна вартість трансакцій становить близько \$250 млн., або \$180 тис. на хвилину. Це на 55% більше порівняно з 2016 р. і на 173% більше порівняно з 2015 р. [9]. Усе це свідчить про підвищення довіри користувачів до криптовалюти як платіжного інструменту.

Підвищений інтерес та нові перспективи змушують усе більше осіб замислитися над питанням інвестицій у криптовалюту, над способами її використання як засобу зберігання та накопичення власних коштів. Однак порівняно з іншими фінансовими ринками ринок криптовалют залишається набагато більш небезпечним, що пов'язано з його високою нестабільністю на невизначеністю на законодавчому рівні. У табл. 3 представлено головні переваги та недоліки, які несе за собою вкладення коштів у біткоіни як у найбільш популярну криптовалюту сьогодення.

На сучасному етапі розвитку світової економіки можливості використання криптовалюти значно розширилися. Створено перші банкомати, які дають змогу конвертувати біткоіни у звичайні гроші. Все більше міжнародних компаній створюють власні сервіси для здійснення платежів за допомогою криптовалют, серед них – VirginGalactic, The New York Times, CNN та американські підрозділи організації «Червоний Хрест», які приймають пожертви в біткоінах. Важливим кроком стала можливість використання системи біткоін для оплати товарів у найбільшому світовому онлайн-магазині eBay. Сьогодні здійснювати операції з біткоіном можна не лише на окремих біржах чи Інтернет-ділянках, а й у деяких магазинах, ресторанах та сервісних центрах. Відомі навіть випадки видачі заробітної плати державним службовцям США в біткоінах [10].

Слід підкреслити, що існують країни, які визнали біткоіни повноцінною валютою, і ті країни, які налаштовані «вороже» і попереджають своїх громадян про небезпеку використання криптовалют.

До першої групи можна віднести США, Німеччину, Японію, Францію та Фінляндію. Вони не тільки дозволили обіг відповідної валюти, а й законодавчо закріпили її правовий режим, роз'яснили поняття біткоінів та їх аналогів. У Великій Британії та Німеччині криптовалюта розглядається як «приватні гроші», дозволені є безготівковий розрахунок ними на території країни. В Австралії прийнято закон, згідно з яким від 1 липня 2018 р. криптовалюта буде розглядатися як різновид іноземної валюти, а в Японії з квітня минулого року біткоіни стали виконувати функцію повноцінної валюти. На початку 2017 р. у Відні офіційно відкрився перший у світі біткоін-банк (Bitcoin-Bank), а в окремих країнах Європи активно функціонують банкомати для обміну криптовалют.

Зовсім інша тенденція спостерігається у таких країнах, як Росія, Індія, Ісландія та Еквадор. Цікавий випадок – Китай. Його Національний банк повідомляє, що біткоін не є валютою і не має грошового

еквівалента та правового статусу. Його використання суворо заборонено для юридичних осіб, у тому числі банків. Проте фінансовий ринок Китаю став найбільшим у світі щодо обігу біткоінів. Щодо Таїланду, то тут заборонено всі операції з криптовалютою, винятком є їх обмін на національну валюту [2].

В Україні біткоін набуває популярності починаючи з 2014 р., передумовами чого стала нестабільність гривні, мінливий курс валют та недовіра до банківської системи України. Що стосується правового статусу криптовалюти, то позиція українського уряду протягом останніх трьох років дещо змінилася.

У 2014 р. Національний банк України зазначає, що біткоін є грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальної вартості і не може використовуватися фізичними та юридичними особами. У роз'ясненні НБУ сказано, що використання на території України інших грошових одиниць і грошових сурогатів як засобу платежу забороняється. Всі ризики з використанням для розрахунків криптовалют несе учасник таких розрахунків [11]. Таким чином, хоча НБУ й відмовився визнавати біткоін валютою, офіційної заборони на його обіг та використання не було, а правовий статус криптовалют на території України так і залишився під питанням.

Поступово починає зростати інтерес українців до використання криптовалюти, з'являються перші онлайн-магазини та підприємства, які приймають біткоін як форму оплати. У 2014 р. в Києві було відкрите четверте в світі Bitcoin-посольство. Крім України, такі заклади є лише в Монреалі (Канада), Тель-Авіві (Ізраїль) та Варшаві (Польща). Вони проводять різноманітні семінари, надають необхідну інформацію, допомагають ознайомитися з роботою та перспективами використання біткоіна [6].

Крім того, на початку 2016 р. «ПриватБанк» надав можливість здійснювати операції з купівлі та продажу Bitcoin. Цей фінансовий інструмент стає все більш популярним серед українських IT-фахівців, які активно вкладають у нього власні кошти. У 2016 р. юридична компанія Axon Partners стала першою українською компанією, що внесла біткоіни у свій статутний капітал. Як наслідок, за підсумками останніх років Україна входить до першої п'ятірки країн світу за кількістю користувачів різними біткоін-гаманцями.

З огляду на зазначене вище, все нагальнішою стає потреба щодо визначення правового статусу криптовалюти в Україні. Протягом жовтня 2017 р. у Верховній Раді було зареєстровано декілька законопроектів, які передбачають урегулювання правовідносин щодо обігу, зберігання, використання та проведення операцій за допомогою криптовалюти. Однак жоден із них не був прийнятий. Загалом НБУ виступає за якнайшвидше врегулювання статусу криптовалюти на законодавчому рівні. Зазначаючи, що такий документ повинен бути розроблений за участю як державних інститутів, так і учасників ринку, які краще знають цю технологію.

Висновки. Сьогодні криптовалюта продовжує залишатися новою та недостатньо вивченою складовою частиною світової економіки. У нормативних актах немає єдиного чітко закріпленого визначення даного поняття, яке б однозначно розкривало сутність та економічну природу криптовалюти. Однак з упевненістю можна зазначити, що це особливий різновид електронних грошей, заснований на основі криптографічних методів, який характеризується децентралізованим механізмом емісії та обігу.

Незважаючи на високу нестабільність та різкі коливання курсу віртуальних грошей, їхня популярність зростає прямо пропорційно з усвідомленням людей того, що світ традиційних фінансів далеко не ідеальний. Український споживач звертається до них, оскільки криптовалюта здатна забезпечити його потребу в оперативності, відсутності третіх сторін, незалежності цінності грошової одиниці від політичної ситуації в країні.

Для криптовалюти порівняно зі звичайними національними валютами притаманна досить велика кількість як позитивних, так і негативних характеристик. Головною перевагою електронних

монет є їх анонімність і конфіденційність проведених трансакцій. На курс криптовалют не може вплинути робота будь-яких фінансових інститутів або політична нестабільність. До недоліків використання криптовалюти можна віднести відсутність її законодавчо встановленого статусу, нестабільність курсу та неможливість контролю над рухом капіталу через анонімність операцій. Разом із тим уже зараз слід відзначити популярність криптовалют на світових фінансових ринках. Однак відсутність єдиних стандартів у регулюванні цифрових валют змушує центральні банки різних країн керуватися власними підходами – від закріплення їх правового статусу до повної заборони використання криптовалюти.

Незважаючи на інституціональну невизначеність, Україна впевнено увійшла до числа країн – лідерів із використання криптовалют, тому важливими є орієнтація на економічно розвинені країни із питань функціонування ринку віртуальних грошей, закріплення їх на законодавчому рівні, формування нових методів захисту користувачів та подальше вдосконалення інфраструктури.

Список літератури:

1. Dopierała Łukasz, Znaczenie waluty kryptograficznej bitcoin jako środka wymiany. *Dopierała Łukasz, Adam Borodo. Współczesna Gospodarka.* 2015. S. 12.
2. Гончаренко О.С. Особливості функціонування криптовалют на світових фінансових ринках. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 5. С. 826-830.
3. Квітка А.В., Зайцева О.І. Криптовалюта: сутність і тенденції розвитку в сучасних умовах. *Економічна теорія та право.* 2015. № 1(20). С. 111-119.
4. Гусева І.І., Петрова Т.О. Тенденції розвитку криптовалют на ринку України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2017. № 24-1. С. 48-50.
5. Коваль С.Ю. Криптовалюти як складова частина фінансової системи: стан і перспективи розвитку в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2017. Вип. 15. С. 529-533.
6. Ярова К.О. Криптовалюта: визначення правового статусу в Україні. *Молодий вчений.* 2017. № 10(50). С. 1116-1120.
7. Олексюк О.С., Мостіпака О.В. Криптовалюта: біткоїн. Гроші, фінанси та кредит: Проблеми системного підходу в економіці. 2017. № 4(60). С. 145-153.
8. CryptoCurrency Market Capitalizations. URL: <http://coinmarketcap.com>.
9. Офіційний сайт Blockchain.info. URL: <https://blockchain.info>.
10. Галушка Є.О., Пакон О.Д. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. *Молодий вчений.* 2017. № 4(44). С. 634-638.
11. Офіційний сайт НБУ: розділ Офіційні повідомлення. URL: <https://www.bank.gov.ua/>.

Ковальський А.О., аспірант кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки
Одеський національний економічний університет

ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У КОМУНАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: МЕХАНІЗМИ ФІНАНСУВАННЯ

Ковальський А.О. *Залучення інвестицій у комунальний сектор економіки: механізми фінансування.* У статті розглянуто механізми фінансування комунального сектору економіки та розроблено власну класифікацію механізмів залучення інвестиційних коштів суб'єктами комунального господарства України.

Ключові слова: механізми фінансування, комунальне господарство, класифікація механізмів залучення інвестицій, ендавмент, публічно-приватне партнерство.

Ковальський А.А. *Привлечение инвестиций в коммунальный сектор экономики: механизмы финансирования.* В статье рассмотрены механизмы финансирования коммунального сектора экономики и разработана собственную классификацию механизмов привлечения инвестиционных средств субъектами коммунального хозяйства Украины.

Ключевые слова: механизмы финансирования, коммунальное хозяйство, классификация механизмов привлечения инвестиций, эндавмент, публично-частное партнерство.

Kovalskiy A.O. *Attracting investment in the commercial sector of the economy: financing mechanisms.* The article considers financing mechanisms for the commercial sector of the economy and develops own classification of mechanisms of attracting investment by entities of municipal engineering in Ukraine.

Key words: financing mechanisms, municipal engineering, classification of attracting investment mechanisms, endowment, public-private partnership.

Постановка проблеми. В ході господарської діяльності перед будь-яким суб'єктом господарювання неминуче постає питання необхідності залучення інвестицій. Залежно від виду інвестицій їх залучення може відбуватися у різний спосіб, різних формах та з різних джерел фінансування.

Практика господарювання комунальних підприємств в Україні свідчить, що органи місцевого самоврядування стикаються з серйозними фінансовими проблемами, вирішити які на місцевому рівні за рахунок внутрішніх джерел фінансування неможливо. У зв'язку з цим органи місцевого самоврядування, яким безпосередньо підпорядковуються комунальні підприємства вдаються до наданих їм чинним законодавством повноважень з метою залучення різних форм капіталу в комунальний сектор економіки.

У 2018 році парламент України проголосував за захист інвестиційних складових партнерів, які сьогодні інвестують у комунальні підприємства, водопостачання, тепlopостачання. «50 млрд доларів – ринок, який сьогодні є по модернізації комунальних підприємств, по енергоефективності. Чому не інвестувати там, де буде працювати ринок газу, ринок електроенергії і маржинальність дозволяє за 2-5 років повертати інвестиції?» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання залучення інвестицій у комунальний сектор економіки займають провідне місце у дослідженнях як учених, так і практиків, зокрема А.В. Бонда-

ренка, О.В. Веретеннікової, Є.Ю. Гайко, В.А. Голян, М.І. Диби, М.О. Лугової, В.К. Мамутова, В.А. Устименка, Р.А. Джабраїлова та ін. Окремі аспекти управління комунальною власністю висвітлені в працях Г.П. Антонієва, О.М. Білянського, В.І. Кравченко, Т.М. Качала, О.П. Кириленко, Ю.Г. Лега, І.О. Луніна, І.Г. Мельник, Н.І. Олійник, В.М. Опаріна, Р. Педерсона, С.І. Юрія та ін.

Постановка завдання. Враховуючи концепцію місцевого економічного розвитку останніх років, припустимо що у якості джерел фінансування суб'єктів комунального сектору можна розглядати ресурси всіх економічних агентів, які можуть бути спрямовані на забезпечення економічних потреб підприємства, зокрема, фінансові ресурси місцевих та центральних органів влади, залучені грошові кошти від приватних суб'єктів господарювання, неурядових організацій, фізичних осіб, а також іноземних держав та міжнародних організацій.

У контексті дослідження розвитку та контенту питань ефективності інвестування в комунальну інфраструктуру цікавим виявляється аналіз джерел фінансування комунальних підприємств та розробка власної класифікації механізмів інвестування комунальних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства України, а саме ст. 10 Закону України «Про інвестиційну діяльність» виділяють такі джерела фінансування інвестиційної діяльності [2]:

– власні фінансові ресурси інвестора (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо);

– позичкові фінансові кошти інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);

– залучені фінансові кошти інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);

– бюджетні інвестиційні асигнування;

– безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій, підприємств і громадян.

В 2012 році Центром громадської експертизи на замовлення проекту «Місцевий економічний розвиток міст України» було представлено Звіт «Методи та механізми фінансування місцевого економічного розвитку» [3], в якому наведені основні механізми залучення інвестиційних коштів органами місцевого самоврядування. Перелік таких методів представлений на рис. 1. Охарактеризуємо коротко кожен з вказаних механізмів залучення інвестиційних коштів.

Податки та збори є механізмом фінансування, що надходить до бюджету міста або іншої територіальної громади. Міжнародна практика передбачає досить широку базу для податків та зборів, які може встановлювати і збирати орган місцевого самоврядування в межах наданої законодавством компетенції. Проте, місцеві органи самоврядування мають мало можливостей скористатися цим механізмом фінансування, у зв'язку з високим рівнем фінансової централізації та обмежених фінансових повноважень, хоча останні значно розширилися у зв'язку з провадженням децентралізації.

Продаж комунального майна – це механізм, що передбачає перехід прав власності на комунальні активи та дає змогу швидко залучити значні в за розміром кошти. У розвинутих країнах вказаний механізм застосовують досить обмежено, оскільки там існує розуміння обмеженості та вичерпності такого способу бюджетного фінансування. Натомість, в Україні після розпаду СРСР у комунальній власності перебуває значна кількість землі та нерухомості, що не використовуються

містом. Продаж таких об'єктів комунальної власності становить основну доходну статтю бюджетів розвитку більшості українських міст, зокрема і найрозвинутіших та найзаможніших [1].

Оренда комунального майна передбачає тимчасовий перехід права на користування об'єктами комунальної власності. Міський бюджет одержує від оренди комунального майна набагато менші надходження, ніж від його продажу, проте вони мають відновлювальний характер і не призводять до втрати права власності на відповідні активи.

Міські цільові програми – механізм планування та управління місцевим розвитком, що в тій чи тій формі застосовується більшістю міст світу. Особливістю його застосування на пострадянському просторі є те, що міські цільові програми дають змогу не тільки планувати відповідні видатки муніципальних бюджетів, а й залучати додаткове фінансування у вигляді цільових дотацій з державного бюджету, у такий спосіб збільшуючи доходну частину міського бюджету [1].

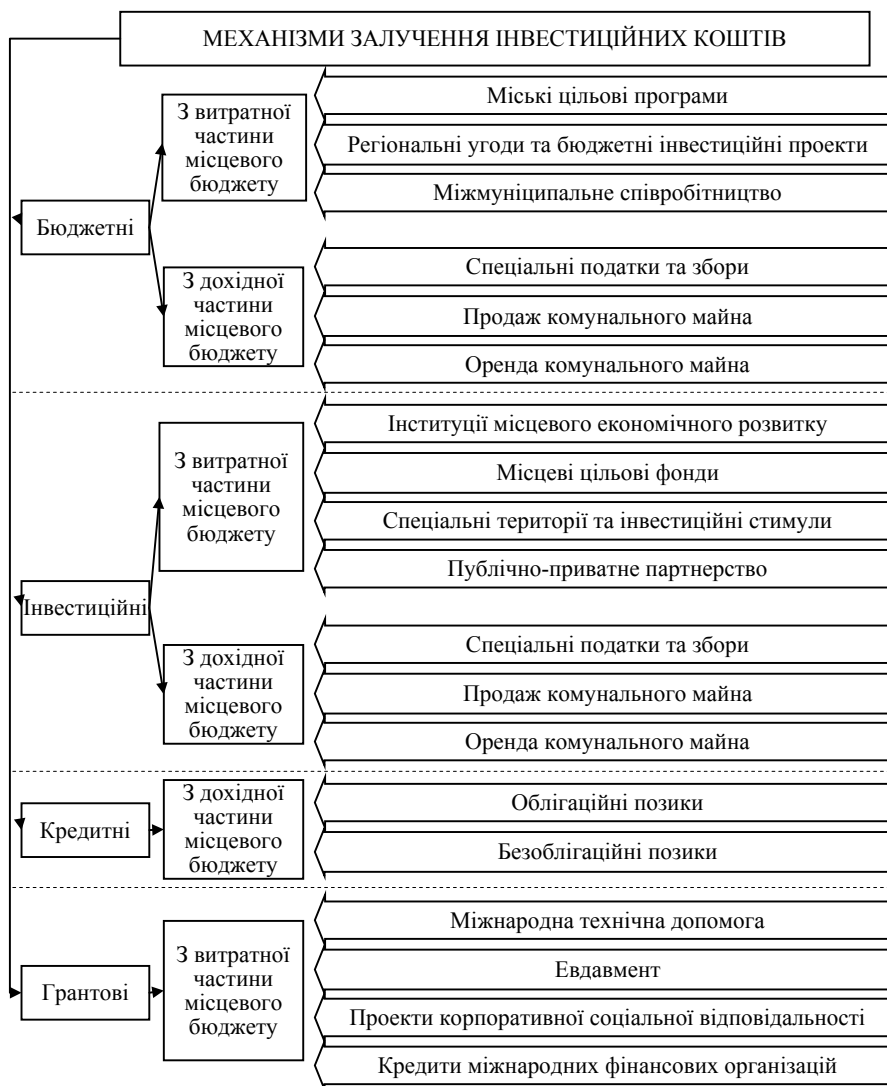

Рис. 1. Механізми залучення інвестиційних коштів на комунальні підприємства

Джерело: узагальнено на основі [1]

Регіональні угоди щодо соціально-економічного розвитку та інвестиційні бюджетні проекти – механізм фінансування, поширений здебільшого на пострадянському просторі. В Україні угоди щодо соціально-економічного розвитку укладаються між Урядом України та обласними радами і передбачають заходи щодо вирішення проблем розвитку (в тому числі й економічного) окремих територій та населених пунктів області, а також відповідне фінансування з державного і обласного бюджетів.

Міжмуніципальне співробітництво – механізм, який ґрунтується на співпраці між територіальними громадами, спрямований на забезпечення їх сталого розвитку завдяки об'єднанню ресурсів різних муніципалітетів. Міжмуніципальне співробітництво може бути реалізоване у різних формах: у вигляді угод про співпрацю між містами чи територіями, шляхом створення спільного координаційного органу або комунального підприємства. Воно може здійснюватися як на проектній основі, так і мати більш регулярний та довгостроковий характер [1].

Корпоратизація комунальних підприємств – механізм залучення інвестицій шляхом передачі корпо-

ративних прав щодо унітарного комунального підприємства приватним інвесторам та перетворення такого підприємства на корпоративне.

Корпоратизація комунальних підприємств часто використовувалась у перехідних економіках, де існувала потреба перевести комунальні активи у приватну власність і залучити інвестиції в міську економіку. Попри те, що аналогічні проблеми вже досить давно існують в Україні, досі міська влада лише в поодиноких випадках вдавалася до корпоратизації комунальних підприємств [1].

Компенсація впливу – механізм, що дає змогу синхронізувати темпи розвитку муніципальної інфраструктури з динамікою житлової та комерційної забудови, а також компенсувати негативний вплив зовнішніх чинників, наприклад, промислового забруднення довкілля. Використання цього механізму передбачає зобов'язання забудовників чи підприємців компенсувати негативний вплив нової забудови чи підприємства на рівень завантаженості міської інфраструктури чи стан довкілля. Така компенсація може здійснюватись у вигляді відрахувань до бюджету міста, як це передбачено українським

законодавством, або у негрошовому вигляді, як це можливо в більшості розвинутих країн.

Наприклад, під час будівництва нового житлового масиву місцева влада може зобов'язати забудовника спорудити також комерційний центр, школу чи лікарню. Механізм компенсації впливу активно використовують у практиці містобудування розвинутих країн, втім в Україні цьому часто заважають непрозорі процедури та висока корумпованість у наданні земельних ділянок [1].

Інституції місцевого економічного розвитку – організації або структури, діяльність яких спрямована на стимулювання бізнесової активності в місті.

Спеціальні території та інвестиційні стимули – комплекс заходів місцевої економічної політики, спрямованих на створення сприятливих умов для бізнесу на спеціально визначених територіях або в місті загалом.

Публічно-приватне партнерство – стале співробітництво між органами влади, зокрема й муніципального рівня, та підприємствами при-

Рис. 2. Запропонована класифікація механізмів інвестування комунальних підприємств

ватного сектору з метою генерування ресурсів для реалізації інфраструктурних проектів.

Публічно-приватне партнерство – один з найпоширеніших механізмів фінансування масштабних інфраструктурних проектів у розвинутих країнах. Подекуди, в незрівнянно меншому обсязі, такий механізм починає застосовуватись і в Україні.

Облігаційні позики – механізм здійснення муніципальних позик, що передбачає емісію облігацій органами місцевого самоврядування. Розрізняють три види муніципальних облігацій: бездохідні облігації, що забезпечуються комунальним майном чи доходами місцевого бюджету; дохідні облігації, що випускаються для фінансування об'єктів, з доходів яких відбуватиметься їх погашення; та облігації змішаного типу що не приносять доходу, але їх погашення забезпечують доходи створених об'єктів.

Муніципальні облігаційні позики, як механізм залучення кредитних ресурсів, широко використовують у розвинутих країн, натомість в Україні його застосовують переважно великі міста.

Безоблігаційні позики – система кредитних відносин, де одержувачем кредиту виступає орган місцевого самоврядування. За рахунок безоблігаційних позик в європейських країнах формується близько 10-15% місцевих бюджетів, тимчасом як в українських містах аналогічний показник у середньому не перевищує 5% [1].

Міжнародна технічна допомога – це ресурси, які, відповідно до міжнародних договорів, надаються донорами (урядами іноземних держав, уповноваженими ними організаціями, а також міжнародними організаціями) на безоплатних засадах для реалізації програм і проектів органів місцевого самоврядування. Може надаватись у вигляді майна, робіт чи послуг, інтелектуальної власності, а також фінансових ресурсів.

Ендавмент – цільовий фонд, призначений для використання у некомерційних цілях, зазвичай з метою фінансування організацій та ініціатив у сфері освіти, охорони здоров'я або культури, що наповнюється за рахунок благодійних пожертв. Цей механізм фінансування потреб щодо розвитку трудового потенціалу, широко використовується розвинутими країнами світу, проте досі не набув поширення в Україні [1].

Проекти корпоративної соціальної відповідальності – добровільні ініціативи приватних підприємств щодо провадження некомерційної діяльності, спрямованої на соціально-економічний розвиток населених пунктів і територій їх бізнесової присутності. Здебільшого такі проекти спрямовані на реалізацію соціальних ініціатив, але так само можливим є фінансування окремих потреб, таких як створення паркової зони, спортивного центру чи освітнього закладу. Проекти корпоративної соціальної відповідальності, що є важливою складовою економічного розвитку багатьох європейських та північноамериканських міст, також швидкими темпами поширюються і в Україні.

Враховуючи вище викладене стосовно існуючих механізмів залучення інвестиційних коштів органами місцевого самоврядування в Україні та світі нами розроблено класифікацію механізмів залучення інвестиційних коштів суб'єктами комунального господарства (рис. 2).

При розробці даної класифікації до уваги бралася особливість здійснення діяльності комунальних підприємств залежно від їх видів, а також існуючі види механізмів залучення інвестиційних коштів органами місцевого самоврядування. Використання у класифікації механізмів залучення інвестицій комунальних підприємств видів механізмів залучення інвестиційних коштів органами місцевого самоврядування пояснюємо тим, що усі без виключення комунальні підприємства є власність окремої об'єднаної територіальної громади та підпорядковуються тим чи іншим органам місцевого самоврядування, від яких і отримують фінансування.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, в ході дослідження нами розглянуто основні механізми залучення інвестиційних коштів на комунальні підприємства, які функціонують на сьогодні в сфері економічних відносин. Вважаємо, що суттєвою перевагою договірних відносин є те, що такі відносини надають можливість залучення приватних інвестицій у конкретну сферу господарства окремої територіальної громади, а також збереження об'єктів нерухомості в комунальній власності з одержанням стабільного доходу.

Список літератури:

1. Борода М. Звіт «Методи та механізми фінансування місцевого економічного розвитку» / М. Борода, А. Гінкул, К. Рубановський. – Київ: Підготовлено Центром громадської експертизи на замовлення проекту «Місцевий економічний розвиток міст України», 2012. – 110 с.
2. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-ХІІ (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#o14>
3. Ринок на \$50 мільярдів: Зубко очікує інвестицій в комунальні підприємства [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2018. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2462479-es-pidtrimue-rozvitok-rozslidivalnoi-zurnalistiki-v-ukraini.html>.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1:075.8

Шевченко Л.Я., к. е. н., доцент
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

Карченкова О.Л., студентка
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

АУДИТ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Шевченко Л.Я., Карченкова О.Л. Аудит кредитних операцій комерційного банку. Роботу присвячено вдосконаленню аудиту кредитних операцій комерційного банку. Обґрунтовано можливість застосування в аудиті діяльності вітчизняних банків окремих модифікованих закордонних методик. Деталізовано етапи загального аудиту кредитної діяльності комерційного банку. Досліджено й узагальнено класифікацію інформаційної бази для проведення аудиту доходності і прибутковості кредитної діяльності. Запропоновано нові форми звітності, а також надано пропозиції з удосконалення звіту про фінансові результати. У результаті дослідження закордонного і вітчизняного досвіду запропоновано методику комплексного аудиту кредитної діяльності комерційного банку, що включає чотири елементи: аналіз доходності кредитних операцій, аналіз впливу ризиків на доходність кредитних операцій, аналіз фінансових коефіцієнтів ефективності діяльності та прогнозний аналіз фінансових результатів від кредитної діяльності. Розглянуто методику аудиту комерційного банку в розрізі складників, що дає змогу оцінити структуру прибутку через вплив на неї кредитної діяльності банку.

Ключові слова: аудит банківської діяльності, кредитні операції, ефективність, прибутковість, внутрішній аудит, кредитний портфель, моніторинг, автоматизована система, комплексний аналіз.

Шевченко Л.Я., Карченкова А.Л. Аудит кредитных операций коммерческого банка. Работа посвящена совершенствованию аудита кредитных операций коммерческого банка. Обоснована возможность применения в аудите деятельности отечественных банков отдельных модифицированных иностранных методик. Детализированы этапы общего аудита кредитной деятельности коммерческого банка. Исследована и обобщена классификация информационной базы для проведения аудита доходности и прибыльности кредитной деятельности. Предложены новые формы отчетности, а также предоставлены предложения по совершенствованию отчета о финансовых результатах. В результате исследования зарубежного и отечественного опыта предложенная методика комплексного аудита кредитной деятельности коммерческого банка включает четыре элемента: анализ доходности кредитных операций, анализ влияния рисков на доходность кредитных операций, анализ финансовых коэффициентов эффективности деятельности и прогнозный анализ финансовых результатов от кредитной деятельности. Рассмотрена методика аудита коммерческого банка в разрезе составляющих, позволяющих оценить структуру прибыли из-за влияния на нее кредитной деятельности банка.

Ключевые слова: аудит банковской деятельности, кредитные операции, эффективность, прибыльность, внутренний аудит, кредитный портфель, мониторинг, автоматизированная система, комплексный анализ.

Shevchenko L.Ya., Karchenkova O.L. Audit of credit operations of the commercial bank. This work is devoted to improving the audit of commercial operations of a commercial bank. The paper substantiates the possibility of using some of the modified foreign methods in the audit of the activities of domestic banks. Detailed stages of the general audit of commercial activity of a commercial bank. The classification of the information base for conducting an audit of profitability and profitability of credit activity is investigated and summarized. New forms of reporting have been proposed, as well as proposals for improvement of the financial results report. As a result of the study of foreign and domestic experience, the method of complex audit of commercial activity of a commercial bank is proposed, which includes four elements: the analysis of profitability of credit operations, the analysis of the impact of risks on the profitability of credit operations, the analysis of financial efficiency ratios and forecast analysis of financial results from lending activities. The method of audit of commercial bank in terms of components is considered, which allows to estimate the structure of profit due to the influence on it of credit activity of the bank.

Key words: banking audit, credit operations, efficiency, profitability, internal audit, credit portfolio, monitoring, automatic system, complex analysis.

Постановка проблеми. Негативні явища в економіці країни і в банківській діяльності відобразилися на стані банківського аудиту, посиливши і без того складні проблеми його розвитку. Рішення проблем банківського аудиту – неодмінна умова створення ефективної системи нагляду і регулювання банківської діяльності в Україні. Викладені аспекти та недостатній рівень дослідження теоретичних і методичних проблем аудиту кредитних операцій комерційних банків у сучасних економічних умовах зумовили вибір теми дослідження.

У процесі дослідження з'ясувалося, що питання вдосконалення методології банківського аудиту ще далекі від задовільного й ефективного рішення. Більшість дослідницьких робіт у цій сфері не охоплює вказані проблеми всесторонньо, з належною глибиною, розглядаються лише окремі аспекти проведення аудиту в банківській сфері. Так, багато теоретичних пропозицій щодо методики проведення перевірок комерційних банків визначають напрями їх проведення, але не дають конкретних указівок для дій аудитора. У результаті в ході перевірок нерідко виникають питання не про те, що перевірити, а про те, як перевірити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних проблем аудиту, економічного аналізу та бухгалтерського обліку, прикладним аспектам аналізу діяльності комерційних банків присвячено праці вітчизняних і закордонних учених: М.І. Баканова, С.Б. Барнгольд, Ж.К. Фігуру, В.О. Мец, Є.В. Мниха, В.М. Івахненка, Б. Едвардса, І.І. Каракоза, В.В. Ковальова, Н.П. Кондракова, С.І. Кумок, П.С. Роуза, П.І. Савичева, В.К. Савчука, В.І. Самборського, Дж.Ф. Сінкі мол., Д. Стоуна, Р. Томаса, С.К. Татура, М.К. Фішера, К. Хітчинга, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремета, О.Б. Ширинської, С.І. Шкарабана. Проте проблема комплексного дослідження теоретичних та практичних засад аудиту кредитних операцій комерційного банку у вітчизняній теорії залишається недостатньо розробленою. Бракує фундаментальних наукових праць, в яких би комплексно розглядалися всі складники процесу ефективного банківського аудиту. Немає також праць, присвячених формуванню відповідного сучасним вимогам аналітичного інструментарію з урахуванням специфіки роботи вітчизняних банків.

Постановка завдання. Головна мета дослідження полягає в обґрунтуванні та поглибленні методичних підходів до аудиту; розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення методики аудиту кредитних операцій комерційних банків за допомогою узагальнення і систематизації засад зарубіжної та вітчизняної теорії і практики аудиту кредитної діяльності.

Виклад основних результатів. За умов високої конкуренції та нестабільності фінансових ринків проблеми аналізу та об'єктивної оцінки діяльності кредитних установ стають усе актуальнішими. Одна з проблем функціонування банківської сфери

України полягає у недостатньому рівні застосування методики комплексного аналізу ефективності діяльності, зокрема методики аналізу доходності та прибутковості основних операцій банку – кредитних. Це зумовлює потребу розроблення і використання нових методик аналізу, побудованих на синтезі методик аналізу діяльності зарубіжних банків, у тому числі встановлення рейтингу банку, використання статистичних методів аналізу і прогнозування. Поєднання цих інструментів, створення нових, досконаліших деталізованих форм подання інформації про фінансові результати в банках дадуть змогу отримати ефективний та дієвий механізм прибуткового вкладення кредитних ресурсів і оцінки впливу цих коштів на економіку господарюючих суб'єктів.

Світовий досвід розвитку ринкових економічних відносин свідчить про значну увагу науковців та практиків до поглиблення розуміння місця й ролі у цих відносинах системи внутрішнього контролю, вагомими складником якої є внутрішній аудит. Згідно з вимогами центральних банків більшості європейських держав, створення служб внутрішнього аудиту для фінансово-кредитних установ є обов'язковим [1, с. 286].

Внутрішній аудит проводиться спеціальним підрозділом банку. Його напрями не регламентуються на законодавчому рівні, а визначаються керівництвом кредитної установи. Внутрішній аудит як структура виконавчого органу банку не може підтверджувати достовірність його річної звітності. Для цього внутрішній аудит надає їм аналіз, оцінки, рекомендації, консультації та інформацію стосовно видів діяльності, що перевіряється.

Аудит кредитних організацій – один із головних компонентів системи банківського нагляду, оскільки він виконує важливу роль у розробленні ефективної антикризової стратегії розвитку банків і забезпечує максимальне зниження ризиків, притаманних банківському бізнесу [4, с. 93].

Методика комплексного аналізу ефективності банківської діяльності включає такі етапи:

- аналіз доходності кредитних операцій;
- аналіз впливу ризиків на доходність кредитної діяльності;
- аналіз фінансових коефіцієнтів ефективності;
- прогнозний аналіз доходів від кредитів і показників прибутковості.

Між тим методика не виключає використання інших прийомів аналізу, таких як факторний аналіз, індексний аналіз.

Аналіз доходів потребує проведення вертикального і горизонтального аналізу структури доходів банку, при цьому визначається динаміка доходу в цілому, а також за складниками процентних доходів від кредитів у розрізі видів діяльності та суб'єктів господарювання.

Використання системи фінансових коефіцієнтів є важливим підходом до оцінки рівня доходності

та прибутковості. Метод коефіцієнтів дає змогу виявити кількісний взаємозв'язок між різними статтями, розділами або групами статей балансу. Сутність аналізу за методом коефіцієнтів полягає у тому, що приймається до уваги не один фактор, а вплив на ефективність роботи банку кількох факторів одночасно.

Практика проведення аудиту кредитної діяльності банків набула достатньо високого рівня розвитку. Особливо вигідно вирізняються підходи банків з іноземним капіталом. Перевірки проводяться, переважно планові, але в практиці кредитування часто виникає потреба в тематичному аудиті. Як планові, так і тематичні внутрішньоаудиторські перевірки здійснюються виходячи із певної мети та згідно з визначеними керівництвом служби внутрішнього аудиту стандартами і принципами, які відображаються у програмі аудиту. Програми аудиту включають значну кількість аналітичних процедур, охоплюють не лише конкретні дії та висновки відповідальних осіб, а й містять виявлення причин та мотивів тих чи інших рішень стосовно кредитних операцій банку.

Особливо важливим є розроблення вищеописаних стандартів у частині опису перевірок тих напрямів банківської діяльності, які значно впливають на ефективність функціонування комерційного банку, його ліквідність і фінансову стійкість. Передусім це стосується кредитних операцій, які можуть бути як основним джерелом стабільного банківського прибутку, так і основним чинником дестабілізації фінансового положення банку.

Найважливіше завдання аналізу банківської діяльності на сучасному етапі сьогодні – це розроблення методики ефективного використання кредитів як для позичальників, так і для банків, тобто комбінована система аналізу ефективності. Специфіка використання будь-якої зарубіжної методики для банків України полягає у використанні деталізованих коефіцієнтів ефективності кредитних операцій з урахуванням у них вартості банківських послуг [3, с. 32].

Головним складником інформаційної бази аналізу фінансових результатів банку та аналізу кредитної діяльності є джерела внутрішньої інформації. Дані про фінансові результати отримують із річної звітності комерційного банку та даних про прибутки і збитки на протязі року. Звітність про кредитну діяльність поділяється на узагальнюючу та деталізовану. Для аналізу доходності та прибутковості кредитних операцій важливо визначити ті форми звітності, що показують доходи за кредитами, нараховані і прострочені, а також витрати за залученими коштами, витрати на здійснення кредитних операцій, залишки заборгованості за різними видами кредитів. Цю інформацію можна отримати з деталізованої звітності, зокрема зі звітності про залишки заборгованості за наданими кредитами в різних розрізах, звітності про заборгованість за простроче-

ними кредитами, звітності про створення та використання резервів, а також із щоденного балансу.

Для виявлення доходності кредитного портфелю банку запропоновано ввести форму звітності, яка відразу виявить усі процентні доходи за різною класифікацією, – Звіт про процентні доходи за кредитами, наданими резидентам. Побудова розширених звітних форм, в яких розшифровано доходи за сферою їх виникнення, за кредитами в розрізі груп ризику, дадуть можливість виявити слабкі місця банку в кредитній і процентній політиці, визначити ступінь диференціації доходних сфер вкладення ресурсів. Для вдосконалення форм звітності та полегшення в банках аналітичної роботи з кредитними операціями у Звіт про фінансові результати доцільно внести зміни, що стосуються визначення чистого процентного доходу та чистого непроцентного доходу.

Банк повинен проводити моніторинг фінансового стану на основі аналізу рядів динаміки та прогнозування тенденцій зміни системи показників, зокрема доходності кредитних операцій. Ці прийоми характеризують напрям та інтенсивність змін у його доходах і витратах, сприяють обґрунтованому вибору управлінських рішень на основі аналізу тенденцій зміни показників доходності та прибутковості, передбаченню змін у майбутньому. Особливе значення сьогодні надається короткостроковому прогнозуванню. Застосування таких методів статистики, як згладжування, аналітичне вирівнювання динамічних рядів та оцінка сезонних коливань, графічний метод, дасть можливість оцінити ситуацію з нарахуванням доходів або витрат на час від одного дня до декількох років. Вибір рівняння тренду є найважливішим питанням у визначенні основної тенденції розвитку [2, с. 358].

Для аудиту, як і будь-якої діяльності, що має інформаційний характер, необхідне дотримання двох умов: знання складу необхідної інформації і наявність можливостей її отримання. Для цього, враховуючи пріоритетність кредитування у структурі активних операцій банку, розроблено і представлено основні компоненти (предмет перевірки; нормативні акти і документи, використовувані при аудиті; джерела інформації) внутрішньофірмового стандарту, що описує методику проведення аудиту кредитних операцій комерційного банку. При цьому під час опису методики процесу проведення аудиторської перевірки пропонується додатково детальніше акцентувати увагу аудитора на можливі відхилення і порушення від установлених норм у діяльності клієнта і на способи їх визначення. Використання запропонованого підходу до розроблення методичних матеріалів припускає реалізацію аудиторською фірмою таких напрямів:

- формування бази даних щодо можливих порушень, що допускаються економічними суб'єктами, які перевіряються, у процесі діяльності;

- опис аудиторських процедур, необхідних для виявлення можливих порушень і відхилень від установлених норм діяльності.

Вказані напрями реалізовані автором під час розроблення методичних матеріалів, використуваних при перевірці аудиту кредитних операцій банку, зокрема: формування бази даних щодо можливих порушень представлено розробленням класифікатора банківських порушень під час проведення кредитних операцій – документа, в якому відображено: зміст порушення; порушений нормативний документ; причина виникнення порушення; можливі наслідки. Використання класифікатора дасть змогу аудиторській фірмі здійснювати системний аналіз порушень (у даному разі порушень під час здійснення кредитних операцій), узагальнювати практику їх виявлення і оцінити вплив порушень на якість управління кредитною організацією.

Використання запропонованого підходу і методичних матеріалів у діяльності аудиторської фірми дасть змогу ефективно забезпечити реалізацію конкретної мети аудиту в умовах обмеженого часу на проведення перевірки і числа фахівців, що беруть участь у роботі. Це дає змогу аудитору під час проведення перевірки:

- не витратити час для пошуку форм і методів, нормативних документів і джерел інформації;
- зменшити трудомісткість проведення перевірки на окремих ділянках за рахунок заповнення наперед розроблених робочих таблиць;
- широко використовувати асистентів, доручаючи їм проводити окремі аудиторські процедури;
- ефективніше контролювати роботу асистентів та якість аудиту;
- автоматизувати процес проведення перевірки, використовуючи засоби комп'ютерної обробки інформації [4, с. 211].

Для досягнення поставленої мети слід здійснити автоматизацію таких завдань аудиту кредитних операцій:

- 1) перевірка наявності всіх документів щодо оформлення кредитів;
- 2) щомісячне нарахування відсотків;
- 3) правильність відображення відсотків за джерелами покриття;
- 4) дотримання встановлених правил з оцінювання та оформлення застави під час отримання кредиту;
- 5) цільове використання одержаних кредитів;
- 6) своєчасність погашення основного боргу;
- 7) своєчасність погашення нарахованих відсотків;
- 8) наявність непогашеної заборгованості за позирами банку;
- 9) наявність та правильність оформлення всіх документів за отриманими кредитами.

Користувачами автоматизованої системи можуть бути співробітники відділу внутрішнього аудиту комерційного банку. Проблема автоматизації аудиту ґрунтується на проблемі формалізації цього процесу.

Аудит значною мірою є творчим процесом, особливості якого залежать як від конкретного кредитного договору, який перевіряють, так і від практичного досвіду та поглядів самого аудитора.

На відміну від програм бухгалтерського обліку вимоги до аудиторського програмного забезпечення мають бути такі:

- розвинуті засоби контролю операцій;
- підвищена гнучкість, оскільки аудиторам доведеться працювати з різними кредитними договорами, кожен з яких має свої параметри, певні особливості та нюанси; програма повинна мати можливість швидко переналагоджуватися на специфіку кожного клієнта; у комп'ютерних аудиторських системах повинні враховуватися загальні вимоги і стандарти аудиту;
- ергономічність, під якою розуміють наявність засобів для зручного введення великих обсягів інформації, оперативного і простого формування звітів;
- зв'язок на рівні баз даних, який дає змогу реалізувати додаткові засоби для введення і виведення даних, представлених у різних форматах.

Окрім основних вимог, аудиторському програмному забезпеченню мають бути притаманні такі ознаки: простота освоєння; швидкодія; професійна оперативна підтримка з боку розробників.

Саме переведення аналітичних висновків внутрішніх аудиторів із режиму ретроспективності в режим перспективного бачення є основним напрямом розвитку внутрішньобанківського аудиту [2, с. 298].

Програма аудиту повинна охоплювати такий перелік завдань та напрямів дослідження кредитної діяльності банку:

1. Стан організації кредитної діяльності, оцінка рівня внутрішнього контролю: адекватність комплектації кредитного підрозділу, рівень навантаження працівників, розподіл обов'язків; наявність у філіях кредитних комітетів (комісій), рівень організації та ефективності їх роботи; стан нормативного й методичного забезпечення; стан контролю над роботою працівників та підпорядкованих підрозділів.

2. Стан усунення порушень та недоліків, виявлених попереднім аудитом та перевітками зовнішніх контролюючих органів: аналіз прийнятих керівництвом рішень та вжитих заходів за встановленими попередніми перевітками порушеннями; стан контролю щодо питань, за якими були встановлені порушення та його адекватність відповідно до суттєвості порушень.

3. Перевірка та оцінка діючого порядку аналізу матеріалів на видачу кредитів: методика та процедури оцінки фінансового стану та кредитоспроможності позичальника; дотримання кредитними органами своїх повноважень; обґрунтованість прийнятих рішень щодо надання кредиту.

4. Оцінка порядку видачі кредитів, прийняття забезпечення за наданими позичками: відповідність укладених договорів типовим формам; відповід-

ність умов договорів прийнятим рішенням; перевірка порядку оцінки та оформлення забезпечення; перевірка діючого порядку та стану внутрішнього контролю над обліком і зберіганням оригіналів договорів за кредитними операціями.

5. Адекватність системи кредитного моніторингу: двостороннє дотримання умов кредитних договорів; контроль над цільовим використанням кредитних коштів, станом та умовами збереження заставленого майна; відображення заборгованості за наданими кредитами та застави на відповідних рахунках бухгалтерського обліку; обґрунтованість рішень щодо пролонгації кредитів; дії банку в разі погіршення фінансового стану позичальника; правильність формування резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями.

6. Перевірка роботи щодо погашення простроченої заборгованості. Оцінка дій керівництва та стану внутрішнього контролю: повнота дій та своєчасність реагування; ефективність проведеної банком роботи з погашення простроченої заборгованості, включаючи претензійно-позовні заяви до боржника; порядок визначення потенційно проблемних кредитів, виявлення фактів погашення проблемної заборгованості за рахунок нових кредитів (перекредитування); стан роботи та взаємодії між підрозділами банку під час проведення заходів щодо стягнення простроченої заборгованості.

7. Відповідність бухгалтерського обліку кредитних операцій законодавчо-нормативній базі. Оцінка достовірності звітності та порядку її складання.

Висновки. Проаналізувавши вітчизняний, а також зарубіжний досвід фінансового аналізу, рекомендується система коефіцієнтів для оцінки аудитором якості кредитного портфеля банку. За допомогою пропонованих показників, аудитор у змозі сформулювати думку щодо: руху кредитів; диверси-

фікації кредитного портфеля; забезпеченості позик; достатності і використання резерву на можливі втрати по позиках; погашення і поворотності кредитів; прибутковості кредитних операцій і політики розумності банку при кредитуванні. Особлива увага надана впливу кредитних операцій банку на ступінь ліквідності його балансу.

Під час формулювання висновків пропонується відображати узагальнений аналіз якості кредитного портфеля, характерні порушення і недоліки, що зустрічаються у кредитній діяльності банку. Формулювання думки аудитора може бути засноване на трьох представлених у роботі варіантах, що визначають якість кредитного портфеля і кредитної політики банку [1, с. 80].

Відзначимо, що запропоновані основи розроблення методики організації і проведення перевірки кредитних операцій комерційного банку мають універсальний характер і можуть бути використані під час опису методик проведення перевірок інших напрямів діяльності банку.

Необхідність розвитку та вдосконалення підходів, методики внутрішнього аудиту як вагомого складника системи внутрішнього контролю банку зумовлена потребами зниження ризиків у банківській діяльності.

Опрацювання процедур внутрішнього аудиту націлене на розуміння керівництвом та працівниками банку їх необхідності як послуги, яка поки що використовується не повною мірою через неоднозначне тлумачення об'єктів внутрішнього аудиту в банках.

Автоматизована система аудиту має: проводити розрахунок фінансового стану позичальника, оцінювати рівень забезпечення, виявляти помилки в кредитних договорах та формувати звіт про проведену перевірку.

Список літератури:

1. Віднійчук-Вірван Л.А. Міжнародний банківській бізнес: базові категорії, поняття, терміни: навч. слов.-довід. Л.: Магнолія-плюс, 2015. 311 с.
2. Губенко С.М., Мозгова О.П. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України. Х.: Штрих, 2010. 360 с.
3. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік і прийняття рішень у банках: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. К.: КНЕУ, 2010. 404 с.
4. Кіреєв О.І., Любунь О.С., Кравець М.П. та ін. Внутрішній аудит у банку: навч. посіб. К.: Центр навч. літ., 2016. 220 с.

Мичак Н.О., аспірант кафедри обліку і оподаткування
*Київський національний економічний університет
 імені Вадима Гетьмана*

ПОРЯДОК РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕОБОРОТНІ АКТИВИ, УТРИМУВАНІ ДЛЯ ПРОДАЖУ, У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Мичак Н.О. Порядок розкриття інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, у фінансовій звітності підприємств. У статті розглянуто порядок розкриття інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, у фінансовій звітності підприємств з урахуванням вимог національних та міжнародних стандартів. Підкреслено роль якісної фінансової звітності для успішної діяльності підприємства. Наголошено на важливості окремого відображення необоротних активів, утримуваних для продажу. Запропоновано шляхи вдосконалення форм звітності в частині відображення необоротних активів, утримуваних для продажу, для усунення неузгодженостей між статтями звітних форм та нормативними актами.

Ключові слова: фінансова звітність, розкриття інформації у звітності, відображення необоротних активів, утримуваних для продажу, національні та міжнародні стандарти, вдосконалення фінансової звітності.

Мычак Н.А. Порядок раскрытия информации о необоротных активах, удерживаемых для продажи, в финансовой отчетности предприятий. В статье рассмотрен порядок раскрытия информации о необоротных активах, удерживаемых для продажи, в финансовой отчетности предприятий с учетом требований национальных и международных стандартов. Подчеркнута роль качественной финансовой отчетности для успешной деятельности предприятия. Отмечена важность отдельного отображения необоротных активов, удерживаемых для продажи. Предложены пути совершенствования форм отчетности в части отображения необоротных активов, удерживаемых для продажи, для устранения несогласованностей между статьями отчетных форм и нормативными актами.

Ключевые слова: финансовая отчетность, раскрытие информации в отчетности, отображение необоротных активов, удерживаемых для продажи, национальные и международные стандарты, совершенствование финансовой отчетности.

Mychak N.O. Disclosure of information about non-current assets held for sale in financial statements of enterprises. The article deals with the procedure for disclosure of information about non-current assets held for sale in the financial statements of enterprises taking into account the requirements of national and international standards. The role of qualitative financial statements for successful business activity is emphasized. It is stressed the importance of a separate representation of non-current assets held for sale in the financial statements. The ways of improving financial statements in terms of representation of non-current assets held for sale are proposed for eliminating mismatches in financial statements accounts and legal acts.

Key words: financial statements, disclosure of information in statements, representation of non-current assets held for sale, national and international standards, improving financial statements.

Постановка проблеми. Фінансова звітність підприємств є основним джерелом інформації про фінансовий стан, результати діяльності та грошові потоки суб'єкта господарювання, яка є корисною для широкого кола користувачів під час прийняття ними економічних рішень. На відміну від звітності, складеної за національними стандартами, користувачами якої, зокрема, виступають державні органи, до яких вона подається, складання звітності за міжнародними стандартами передусім є корисним для інвесторів, кредиторів, акціонерів, постачальників, які на її основі формують уявлення про підприємство, приймають певні рішення та прогнозують подальший розвиток підприємства. Запровадження в Україні гармонізації П(С)БО з МСФЗ, що про-

водиться для отримання якісної та неупередженої звітної інформації та має велике значення для підвищення інвестиційної привабливості підприємств, спричинило низку питань, пов'язаних зі звітністю, у тому числі стосовно необоротних активів, утримуваних для продажу. Згідно з діючими правилами відображення необоротних активів, утримуваних для продажу, у звітності варто виділити як проблему недостатнє висвітлення даних. Окрім того, віднесення операцій із необоротними активами, утримуваними для продажу, до різних видів діяльності, як показують форми № 2 та № 3, потребує врегулювання, оскільки те, в складі якої діяльності буде відображено інформацію про необоротні активи, утримувані для продажу, у цих звітах, залежить

від того, на якому рахунку обліку відображаються доходи та витрати від їх продажу. Тобто є неузгодженості між статтями форм звітності. Вимога окремого відображення таких активів у звітності також потребує більш детального розгляду, оскільки одна стаття звітності може об'єднувати кілька показників, у т. ч. показник необоротних активів, утримуваних для продажу. Потреба у вирішенні питань звітності зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню особливостей складання фінансової звітності, вимог до неї та розкриття інформації у ній приділяли увагу у своїх працях такі науковці, як: І.Д. Бенько, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.М. Жук, З.В. Задорожний, Л.М. Кіндрацька, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний, Ю.А. Кузьмінський, М.Р. Лучко, Р.В. Сидоренко, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченко, В.Г. Швець та ін. Вивченням фінансової звітності за міжнародними стандартами займалися М.Р. Лучко та І.Д. Бенько [1]. Роль звітності, передумови гармонізації, стандартизації, консолідації звітності є предметом наукових досліджень Ю.А. Вериги, В.І. Єфименка, В.М. Костюченка, О.А. Петрик, Л.В. Чижевської. Особливості формування показників фінансової звітності в сучасних умовах господарювання досліджував Р.В. Сидоренко [2, с. 128-131].

Віднесення операцій із необоротними активами до різних видів діяльності розглядала Н.М. Воськало [3, с. 317-320]. Розробленням рекомендацій формування достовірної інформації щодо необоротних активів підприємства, які утримуються для продажу, у звітності займалася І.В. Перезова [4, с. 109-113]. Але слід відзначити, що попри значну кількість досліджень фінансової звітності залишаються недостатньо розглянутими питання відповідності вимог до фінансової звітності підприємства згідно з П(С)БО та МСФЗ у частині необоротних активів, утримуваних для продажу, а також окремого відображення у звітності інформації щодо таких активів та віднесення операцій із такими активами до певного виду діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансової звітності підприємства на предмет повноти розкриття інформації щодо необоротних активів, утримуваних для продажу, з урахуванням вимог міжнародних та вітчизняних нормативних актів та надання пропозицій щодо її вдосконалення.

Виклад основних результатів. За результатами поточного обліку необоротних активів, утримуваних для продажу формуються облікові реєстри та слідує групування інформації про них у фінансовій звітності. Основними нормативними актами, що регулюють розкриття інформації про необоротні активи, утримувани для продажу, у фінансовій звітності є Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» № 996 (далі – ЗУ № 996) [5, р. IV], Наказ МФУ «Про Примітки до річ-

ної фінансової звітності» № 302 (далі – наказ № 302) [6], НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (далі – НП(С)БО 1) [7], П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» (далі – П(С)БО 6) [8], П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» (далі – П(С)БО 27) [9, р. IV], Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності № 433 (розкриття інформації за статтями) (далі – Методичні рекомендації № 433) [10]. Згідно з визначенням терміну «національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку» в ЗУ № 996 [5, ст. 1 р. I], вітчизняні положення розроблені на основі міжнародних стандартів, тобто враховують їхні вимоги, що стосується й вимог щодо звітності.

У міжнародній практиці регулювання здійснюється такими документами: МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» (далі – МСФЗ 1) [11], МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» (п. 38-42) (далі – МСФЗ 5) [12], МСБО 1 «Подання фінансової звітності» (далі – МСБО 1) [13], МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» (далі – МСБО 7) [14], МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках і помилки» [15], МСБО 10 «Події після звітного періоду» [16], МСБО 34 «Проміжна фінансова звітність» [17]. Міжнародні стандарти встановлюють більш суворі вимоги до розкриття інформації про об'єкти обліку, зокрема необоротні активи, утримувані для продажу. Щодо вимог стосовно форм звітності, МСБО 1 наводить їх перелік, що становить повний комплект звітності [13, п. 10], який є аналогічним вітчизняному, але в міжнародній практиці обліку їх жорсткої регламентації не передбачено й їх складання на підприємствах є довільним. На відміну від МСБО, згідно з Н(П)СБО 1, складання звітності відбувається за встановленими цим Положенням [7] формами із можливим заповненням вписуваних рядків, а додаткова інформація, яка має бути розкрита за міжнародними стандартами, висвітлюється у примітках до фінансової звітності. Але з моменту набрання чинності НП(С)БО 1 [7] змінилася структура форм фінансової звітності, що дещо вплинуло на порядок відображення інформації про необоротні активи, утримувані для продажу.

Незважаючи на те що П(С)БО 27 установлює вимоги до відображення інформації про необоротні активи, утримувані для продажу, у Примітках до фінансової звітності, п. 1 розділу IV цього Положення вимагає відображати вартість утримуваних для продажу активів та пов'язані з ними зобов'язання окремо від інших активів та зобов'язань [9, п. 1 р. IV], що означає не тільки Примітки, а й Баланс (Звіт про фінансовий стан), чим створює деяку невідповідність назви розділу IV П(С)БО 27 [9] змісту його вимог. У такому разі розділ IV слід називати «Розкриття інформації про необоротні активи та групи вибуття, утримувані для

продажу, а також припинену діяльність у фінансовій звітності та примітках до неї».

На відміну від П(С)БО 27 [9] МСФЗ 5 [12] регулює порядок розкриття інформації про вартість необоротних активів, утримуваних для продажу, у Балансі (Звіт про фінансовий стан) (п. 38-40 розділу «Подання непоточного активу або ліквідаційної групи, класифікованих як утримувані для продажу»). Їхня вартість у Балансі відображається згідно з п. 2.39, а інформація про зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, – згідно з п. 2.74 розділу II Методичних рекомендацій № 433 [10] та НП(С)БО 1 [7].

Вимога нормативних документів щодо окремого відображення у звітності даних про утримувані для продажу активи є справедливою, оскільки для користувачів фінансової звітності доречною є інформація про довгострокові активи, які очікується реалізувати впродовж дванадцяти місяців, через те, що дає користувачам фінансової звітності змогу в майбутньому приймати ефективні управлінські рішення щодо таких активів. Як висловлюється І.В. Перезова, доцільним є відображення у Балансі необоротних активів, призначених для продажу, окремим розділом через те, що «дає змогу користувачам фінансової звітності отримати інформацію про наміри підприємства щодо реалізації основних засобів, які можуть свідчити про зміну структури виробництва підприємства або згортання частини його діяльності» [4, с. 112]. Завдяки виділенню в окремий розділ таких активів стає зручним отримання інформації про реалізацію необоротних активів, яка є важливою не лише для державних органів, а й для постачальників таких активів, інвесторів і кредиторів, також її потребують власники, покупці. Незважаючи на значення участі широкого кола користувачів звітності в діяльності підприємства та корисність звітної інформації під час прийняття ними економічних рішень [13, п. 9], М.Р. Лучко наголошує на існуванні проблеми використання звітності зовнішніми користувачами, оскільки в Україні доступ до публічної інформації обмежується такими користувачами, як власники, засновники, керівники підприємств та інших організацій [1, с. 43].

Щоб полегшити формування висновків про необоротні активи, утримувані для продажу, власниками, кредиторами, постачальниками, покупцями, інвесторами та персоналом підприємства, а також підкреслити роль необоротних активів, утримуваних для продажу, серед інших об'єктів обліку на підприємстві, рекомендуємо розширити розділ «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття» Балансу (Звіт про фінансовий стан), включивши до нього статті, на основі яких кожен користувач зможе скласти чітке уявлення відповідно до цілей участі в діяльності звітуючого підприємства. Зокрема, до розділу слід включити складники необоротних активів, утримуваних для продажу, а також

статтю «Дебіторська заборгованість за відвантажені необоротні активи, утримувані для продажу», де буде узагальнена сума за субрахунком 370 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу».

Доходи та витрати від реалізації необоротних активів, утримуваних для продажу, у Звіті про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) відображаються згідно п. 3.10 та 3.13 розділу III Методичних рекомендацій № 433 [10] та згідно з НП(С)БО 1 [7]. Сьогодні недостатньо чітко визначено, в якому саме рядку звітності за формою № 2 потрібно відображувати результат реалізації необоротних активів, не говорячи про результат, який буде отримано за відмови від продажу. Спеціального рядка у формі № 2 для таких активів не відведено, вони відображаються статтею сукупно з іншими фінансовими результатами від операційної діяльності. Це підтверджується у Листі МФУ «Щодо застосування Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» № 31-34000-10-10/29072 [18], а також в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291 (далі – Інструкція № 291) [19]. Тобто для групування інформації у цьому звіті застосовуються рахунки доходів та витрат від реалізації необоротних активів, які стосуються операційної діяльності, але виходячи з визначень видів діяльності, які надає НП(С)БО 1 [7, п. 3 р. І], операція продажу належить до інвестиційної діяльності, що свідчить про неузгодженість нормативних актів.

Згідно з вимогою нормативних актів щодо окремого відображення доходів і витрат від реалізації необоротних активів (п. 1 р. IV П(С)БО 27, п. 38 МСФЗ 5), від результатів інших видів діяльності пропонуємо у формі № 2 результати від продажу необоротних активів виділяти окремими статтями, що посилить поінформованість про доходи і витрати від продажу необоротних активів персоналу підприємства та зовнішніх користувачів звітності.

Надходження від реалізації необоротних активів, утримуваних для продажу, у Звіті про рух грошових коштів (за непрямим методом) (форма № 3) відображається згідно з пп. 4.7.5 п. 4.7 та п. 4.11, а у Звіті про рух грошових коштів (за прямим методом) – згідно з п. 4.11 розділу IV Методичних рекомендацій № 433 [10] та НП(С)БО 1 [7]. У цьому звіті надходження від реалізації необоротних активів належать до інвестиційної діяльності. До інвестиційної діяльності відносить грошові потоки від продажу основних засобів та інших довгострокових активів і МСБО 7 [14, абз. 2 п. 14; б) п. 16]. Для гармонізації цієї форми звітності з іншими формами, зокрема формою № 2, та можливості вирізняти грошові потоки від продажу необоротних активів серед

інших потоків було б доцільно відображати надходження від реалізації необоротних активів окремою статтею у розділі I «Рух коштів у результаті операційної діяльності», що свідчило б про врахування результатів продажу необоротних активів у складі операційної діяльності, а не інвестиційної.

У Звіті про власний капітал відображення даних про необоротні активи, утримувані для продажу, не відбувається.

Вирішення проблем, пов'язаних із розкриттям у звітності необоротних активів, утримуваних для продажу, дасть змогу відображати реальний стан таких активів, що підвищить контроль над ними, полегшить роботу бухгалтерів, поліпшить нормативно-правову базу з погляду звітування за показниками необоротних активів, утримуваних для продажу, та дасть змогу внутрішнім і зовнішнім користувачам приймати конструктивні рішення, які позитивно вплинуть на фінансово-господарський стан підприємства.

Висновки. Для забезпечення достовірності фінансової звітності повинні бути врегульовані неузгодженості у нормативних актах стосовно виду діяльності, до якої належить продаж необоротних активів (МСБО 1 та НП(С)БО 1; МСФЗ 5 та П(С)БО 27; НП(С)БО 1 та Інструкція № 291).

Зважаючи на важливість окремого відображення у звітності активів, зобов'язань, доходів і витрат від реалізації необоротних активів (п. 1 р. IV

П(С)БО 27; п. 38 МСФЗ 5) від інших активів, зобов'язань та результатів інших видів діяльності та для гармонізації звітності, на нашу думку, є доречним у Балансі (Звіт про фінансовий стан) розширити розділ, присвячений необоротним активам, утримуваним для продажу, а у Звіті про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) та Звіті про рух грошових коштів результати від реалізації необоротних активів виділяти окремими статтями у складі показників операційної діяльності.

У зв'язку з невідповідністю назви розділу IV П(С)БО 27 його вимогам розділ слід називати «Розкриття інформації про необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу, а також припинену діяльність у фінансовій звітності та примітках до неї».

Пропонованими змінами в структурі форм звітності буде підкреслено роль необоротних активів, утримуваних для продажу, серед інших об'єктів обліку на підприємстві; забезпечено можливість вирізняти грошові потоки від продажу необоротних активів серед інших потоків; забезпечено гармонізацію між формами звітності та нормативними актами в частині інформації про необоротні активи, утримувані для продажу; вдосконалено нормативно-правову базу в частині звітування за показниками необоротних активів, утримуваних для продажу, та надано можливість прийняття користувачами ефективних рішень, що вплинуть на фінансово-господарський стан підприємства.

Список літератури:

1. Лучко М.Р. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами. Економічна думка ТНЕУ. 2016. 360 с.
2. Сидоренко Р.В. Вимоги до фінансової звітності в сучасних умовах господарювання. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2013. Вип. 24. С. 128-131.
3. Воськало Н.М. Особливості відображення в обліку та звітності інформації про необоротні активи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2015. Вип. 1(45). Т. 2. С. 317-320.
4. Перезова І.В., Янчишин А.С., Шишковський С.В. Достовірність інформації про необоротні активи, які утримуються для продажу, у контексті детінізації господарської діяльності підприємств України. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2011. Вип. 7(2). С. 109-113.
5. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
6. Наказ МФУ «Про Примітки до річної фінансової звітності» від 29.11.2000 № 302. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00>.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 № 73. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» від 28.05.1999 № 137. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99>.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» від 18.03.2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03>.
10. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності від 28.03.2013 № 433. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=293536.
11. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» від 01.01.2012. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_004.
12. Міжнародний стандарт фінансової звітності 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» від 01.01.2012. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_023.
13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» від 01.01.2012. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_013/page.
14. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів» від 01.01.2012. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_019.
15. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» від 01.01.2012. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_020.
16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 10 «Події після звітного періоду» від 01.01.2012. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_024.

17. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 34 «Проміжна фінансова звітність» від 01.01.2012. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_049.

18. Лист МФУ «Щодо застосування Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» від 25.07.2008 № 31-34000-10-10/29072. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=04YBM0259D>.

19. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 № 291. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

Фокіна-Мезенцева К.В., к.е.н.,
доцент кафедри бізнес-економіки і туризму
Київський національний університет технологій та дизайну

АУДИТ В СФЕРІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

Фокіна-Мезенцева К.В. Аудит в сфері корпоративної культури підприємства. В статті представлені результати аналізу основних методів, проблематики, аудиторських навичок та факторів успіху аудиту в сфері корпоративної культури підприємств. Автор стверджує, що докази, отримані в ході аудиту корпоративної культури, не повинні бути настільки ж об'єктивними, як докази, отримані при перевірці областей, що піддаються суворому контролю. Відповідні міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (1100, 1120, 2310, 2320 і 2420) не вимагають об'єктивності доказів. Внутрішні аудитори повинні визначити максимально можливий рівень достовірності інформації про культуру допомогою використання відповідних комунікацій. Ця інформація повинна бути фактичною, адекватною і переконливою, щоб розумний, інформована людина міг прийти до тих же висновків, що і аудитор. Внутрішні аудитори повинні базувати свої висновки на аналізі та відповідній оцінці. Результат повинен бути справедливим, неупередженим і бути збалансованим за всіма розумними фактам і обставинам.

Ключові слова: корпоративна культура, аудит корпоративної культури, економічне зростання, менеджмент підприємств, ефективність управління, економічний моніторинг, економічні ризики, основні показники аудиту.

Фокина-Мезенцева Е.В. Аудит в сфере корпоративной культуры предприятия. В статье представлены результаты анализа основных методов, проблематики, аудиторских навыков и факторов успеха аудита в сфере корпоративной культуры предприятий. Автор утверждает, что доказательства, полученные в ходе аудита корпоративной культуры, не должны быть столь же объективными, как доказательства, полученные при проверке областей, которые подвергаются строгому контролю. Соответствующие международные стандарты профессиональной практики внутреннего аудита (1100, 1120, 2310, 2320 и 2420) не требуют объективности доказательств. Внутренние аудиторы должны определить максимально возможный уровень достоверности информации о культуре посредством использования соответствующих коммуникаций. Эта информация должна быть фактической, адекватной и убедительной, чтобы умный, информированный человек мог прийти к тем же выводам, что и аудитор. Внутренние аудиторы должны основывать свои выводы на анализе и соответствующей оценке. Результат должен быть справедливым, беспристрастным и быть сбалансированным по всем разумным фактам и обстоятельствам.

Ключевые слова: корпоративная культура, аудит корпоративной культуры, экономический рост, менеджмент предприятий, эффективность управления, экономический мониторинг, экономические риски, основные показатели аудита.

Fokina-Mezentseva E.V. Audit in the field of corporate culture. The article presents the results of the analysis of the main methods, problems, audit skills and success factors of audit in the sphere of corporate culture of enterprises. The author argues that the evidence obtained in the course of the audit of corporate culture should not be as objective as the evidence obtained in the verification of areas that are subject to strict control. The relevant international standards of professional practice of internal audit (1100, 1120, 2310, 2320 and 2420) do not require the objectivity of evidence. Internal auditors should determine the highest possible level of reliability of cultural information with appropriate communications. This information must be factual, adequate and convincing so that an intelligent, informed person can come to the same conclusions as the auditor. Internal auditors should base their findings on analysis and appropriate assessment. The result must be fair, impartial and balanced in all reasonable facts and circumstances.

Key words: corporate culture, audit of corporate culture, economic growth, management of enterprises, management efficiency, economic monitoring, economic risks, the main indicators of audit.

Постановка проблеми. Enron, Worldcom, FIFA, General Motors, Volkswagen і Wells Fargo – це лише кілька компаній, особливості корпоративної культури яких сприяли недостойній поведінці і породили

гучні скандали. Цей «репутаційний ризик» вимагає відповідного аудиторського аналізу, однак, згідно з дослідженням ПА 2016 року в Північній Америці, тільки 42% Служб внутрішнього аудиту оцінюють

корпоративну культуру своєї організації. Аудит корпоративної культури не простий з-за її складності, суб'єктивності і потенційного опору йому керівництва організації. Тим не менш, підходи і методи, що застосовуються внутрішнім аудитом (ВА), забезпечують аудиторам успішний аналіз корпоративної культури. Все вищеперераховане і зумовило актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпоративну культуру як економічне поняття та важливого чинника управління персоналом у своїх наукових працях розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені та науковці, як: Т. Алпеєва, Б. Гаєвський, Ю. Давидов, Ю. Красовський, Ю. Палеха, С. Рей, О. Грішнова, І. Мажура, Т. Кицак, І. Петрова, Т. Пономаренко, М. Коул та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність чітких індивідуальних критеріїв порівняння збільшує складність аудиту корпоративної культури. Важко виявити, але культурні невідповідності у глобальних операціях, а також партнери по аутсорсингу, вендори і партнери по спільному підприємству можуть нанести шкоду організації. Внутрішній аудит має адаптувати свій підхід, інструменти та оцінку для обліку відмінностей у культурах країн.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз методів, проблематики, аудиторських навичок та факторів успіху аудиту в сфері корпоративної культури підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з визначень корпоративної культури є наступне – «фактичні цінності, які впливають на повсякденну поведінку всередині організації». Це не заявлені/бажані цінності організації, а цінності, за якими співробітники фактично «живуть» на робочому місці. Корпоративна культура формується головним чином тоном «зверху», але на неї впливають і бізнес-стратегія, організаційна структура, і стимули і особистісні цінності співробітників, і практика роботи з персоналом. Кожен з цих факторів взаємодіє з іншими в складній системі.

До зазначеного вище додають складності наступні фактори:

- Менеджери створюють субкультури в своїх сферах впливу, які можуть не відповідати культурі організації. Цей ризик – можливість для внутрішнього аудиту (ВА), оскільки він може бути ідентифікований при проведенні аудиту та являє цінну інформацію для керівництва.

- Відмінність професійних культур. Немає ніякої єдиної правильної корпоративної культури і ідеального балансу «ризик / винагороди для різних підрозділів організації. Наприклад, фінансисти можуть мати більш консервативну корпоративну культуру, а «продажники» – більш агресивну, яка доречна в межах ризик-апетиту організації. Внутрішні аудитор повинні володіти здоровим глуздом, розумін-

ням бізнесу та свободою контактів, щоб виявити такі відмінності і визначити, чи відповідають вони культурі організації.

- Відсутність певних критеріїв відповідності корпоративній культурі. В ідеалі, вище керівництво і рада директорів повинні визначити свої очікування щодо кожної складової бізнесу і відслідковувати поточний стан, що ілюструє відповідність або відхилення від очікуваної поведінки. Це рідко робиться.

- Відсутність чітких індивідуальних критеріїв порівняння збільшує складність аудиту корпоративної культури. Для вирішення цієї проблеми деякі Служби внутрішнього аудиту розробляють модель корпоративної культури, взявши за основу модель, розроблену зовнішньої фірмою [5, с. 78]. Після того, як вище керівництво і рада директорів затвердять модель, ВА може розробити програми аудиту та інструменти для оцінки вимог корпоративної культури і поведінки в рамках цієї моделі.

- Глобальна організація. Важко виявити, але культурні невідповідності у глобальних операціях, а також партнери по аутсорсингу, вендори і партнери по спільному підприємству можуть нанести шкоду організації. ВА має адаптувати свій підхід, інструменти та оцінку для обліку відмінностей у культурах країн. Деяким організаціям потрібно, щоб їх постачальники та підрядники щорічно представляли відповідний звіт, який показує, що вони відповідають її корпоративній культурі. Потім сторони зустрічаються для обговорення, і саме зустріч може бути більш значущою, ніж сам звіт.

Перш ніж розглядати методи, використовувані для аудиту корпоративної культури, обговоримо основний підхід і пов'язані з ним проблеми.

Корпоративної культури організації не існує в офіційних документах, таких як етичні кодекси або інших важливих меморандумах, відображають лише те, що організація стверджує, що хоче, щоб корпоративна культура в неї була. Не існує вона і в тому, що вище керівництво і рада директорів говорять про неї аудиторам. Вони думають, що корпоративна культура є, але їх сприйняття фільтрується небажанням працівників сигналізувати про її проблеми.

Культура існує в сприйнятті співробітників [2, с. 56-67]. Якщо співробітники вважають, що культура «перемагає всяку ціну», то вони ведуть себе відповідно. Якщо співробітники вважають, що культура – «це ставити клієнта на перше місце», так вони ведуть себе відповідно. Ось чому загальне визначення корпоративної культури – це просто те, «як ми робимо тут і зараз». Саме співробітники – найкраще джерело інформації, але її отримання ускладнене наступним:

- Співробітники можуть бути не зовсім відвертими, особливо якщо вони бояться покарання за висловлення чогось негативного.

- У них можуть бути культурні «сліпі плями», які не дозволяють побачити недоліки корпоративної культури.

- Деякі співробітники можуть бути хронічними скаржниками.

- На опитування, інтерв'ю і семінари, що проводяться внутрішніми аудиторами, можуть впливати ті ж самі «сліпі плями».

- Результати відповідей будуть впливати на корпоративну культуру.

Внутрішні аудитори повинні знати про ці проблеми і використовувати знання про організацію, здоровий глузд і навички міжособистісного спілкування, щоб «впоратися» з ними.

Існує декілька підходів для успішного аудиту корпоративної культури.

Вище керівництво і члени ради директорів інтуїтивно знають про проблеми здійснення аудиту корпоративної культури і можуть скептично поставитися до здатності ВА впоратися з ними.

Заради успішного аудиту вони повинні бути готові прийняти:

- докази менш переконливі, ніж їм зазвичай надають;

- розуміння того, що є «сірі» області ВА.

Керівник внутрішнього аудиту (CAE) має переконати їх у тому, що його команда володіє необхідними навичками, судженнями, інструментами та методами, щоб отримати цінну інформацію про корпоративну культуру. І, зрозуміло, команда повинна володіти цими компетенціями. Якщо це так і рада директорів з цим згодна, то можливо рекомендувати проведення аудиту корпоративної культури як доручення ВА [3, с. 34-35].

Якщо ж команда цих компетенцій не має, то необхідно поступово і м'яко формувати команду, здатну його здійснити.

Звіт Королівського Інституту Внутрішніх Аудиторів 2016 року «Корпоративна Культура – удосконалення підходів до впевненого впровадження» деталізував навички та компетенції внутрішніх аудиторів Великобританії та Ірландії, професійно необхідні для такого аудиту:

- Професійна оцінка (84%).

- Використання досвідних або старших аудиторів для керівництва роботою (71%).

- Вдосконалені навички спілкування з метою отримання неприйнятних результатів (60%).

- Вплив і навички ведення переговорів (48%).

- Навчання фахівців з якісним методам і методикою обстеження (33%).

В опитуванні зазначено, що тільки 21% респондентів відповіли, що внутрішні аудитори вже володіють навичками, необхідними для оцінки корпоративної культури.

Організації можуть доповнювати навички аудиторської команди, підключаючи інші підрозділи, які також функціонально здійснюють внутрішній контроль («друга лінія захисту»), іншим хорошим варіантом може стати залучення ВА.

Підтримка ВА «зверху» критично важлива, але недостатня. ВА має заслужити довіру вищого керів-

ництва і ради директорів, а також менеджерів організації здатністю належного вирішення делікатних проблем. Якщо це не так, то внутрішні аудитори повинні спочатку застосувати такий інструмент як анонімне опитування співробітників і зосередитися на вибудовуванні довірчих відносин.

У звітах за результатами такого аудиту слід дотримуватись особливої обережності, щоб здійснити коригувальні дії без негативних наслідків. Керівник ВА і його менеджери повинні дуже тісно взаємодіяти з аудиторською групою, щоб переконатися, що аудитори використовують зрілі судження і належним чином спілкуються з тими, кого перевіряють.

Аудити в області корпоративної культури поєднують жорсткі і м'які контрольні заходи на різних рівнях. Наприклад:

- Аудит структур управління та діяльності управління ризиками на рівні організацій.

- Аудити процесів зі значним культурним впливом, такі як навчання етики, стимули і практика роботи з персоналом.

- Міжфункціональні тематичні аудити, такі як аналіз culture of compliance і culture management initiatives.

- Аудит корпоративної культури, вбудований в кожен проект аудиту.

Результати аудиту повинні містити переконливі докази їх застосування, а також результати опитувань та інші методи самооцінки [4, с. 67]. Всі аудиторські докази повинні зіставлятися й аналізуватися до тих пір, поки не виникнуть розумні і переконливі висновки про стан корпоративної культури. Висновки повинні бути обговорені (і, якщо це необхідно, відкориговані) на всіх рівнях керівництва, перш ніж вони будуть зафіксовані у звіті.

Методи ВА, які довели свою ефективність для аудиту корпоративної культури, – це аналіз основних причин, структуровані інтерв'ю, опитування співробітників та семінари.

Аналіз основних причин є основою якісного ВА. Копнувши досить глибоко, розумієш, що першопрчина складнощів ВА часто пов'язана з корпоративною культурою. Це може бути різниця між загальною корпоративною культурою організації і субкультурою, створеною менеджером. Сукупність результатів численних аудитів може сформувати переконливі докази наявності проблем у корпоративній культурі [1, с. 231].

Структуровані інтерв'ю дозволяють внутрішнім аудиторам задавати відібраним співробітникам однакові питання. Наприклад, щоб визначити, чи існує culture of compliance в організації, керівник ВА особисто проводить співбесіду з 65 з 1000 співробітників. Він починає з простих питань, щоб заспокоїти кожного співробітника, а потім задає такі важливі як: «Вас коли-небудь просили зробити щось, що, на вашу думку, порушує кодекс ділової поведінки або політики компанії?»

Цей метод більш об'єктивний, ніж неструктуровані інтерв'ю, тому що послідовність процесу забезпечують один набір питань і один досвідчений інтерв'юер. Але, тут потрібен високий рівень навичок співбесіди, щоб визначити, коли позитивна відповідь не є тим, що людина справді думає, і задати правильні уточнюючі питання. Цей метод також покладається на розуміння інтерв'ююваного того, що було йому сказано, і готовність керівництва вірити в його точність.

Анкетування співробітників мають переваги збору доказів з великої вибірки і отримання об'єктивних даних. Найбільш поширений метод анкетування – це прохання до співробітників відповісти на ряд тверджень, вказавши, «згодні», «не згодні» або «категорично не згодні» з кожним, а варіанти, як «не застосовується» або «не знаю» не враховуються. У звіті можна вказати, наприклад, що 46 % респондентів не згодні або категорично не згодні з заявою...» Це об'єктивний факт. Потім аудитор повинен шукати підтверджують докази і досліджувати першопричину.

Добре підготовлене опитування – за умови, що співробітники вважають його анонімним і що будуть вжиті заходи для вирішення їх проблем – може представити дані, які точно відображають сприйняття працівниками корпоративної культури. Але можливо, що результати відображають неправильне сприйняття. Тому аудитор повинен шукати підтверджуючі докази [6, с. 89]. Якщо підтвердиться неправильність сприйняття, то це цінна інформація, яку слід повідомити місцевому керівництву з метою виправлення ситуації.

Дослідження думки працівників можуть використовуватися на двох рівнях: по проектах ВА або по всій організації. Деякі Служби ВА здійснюють стандартне анкетування, яке вони використовують при кожному аудиті, з розділом у звіті, включаючи плани коригувальних дій. Інші розробляють анкетування тільки для одного аудиту, коли ситуація та рівень ризику виправдовують витрачений час. Деякі Служби ВА щорічно розробляють і проводять загальне анкетування.

Багато великих організації здійснюють опитування співробітників, але більшість з них включає мало питань (або взагалі нічого) на такі теми, як етика або ризику, які важливі для оцінки корпоративної культури.

У деяких організаціях внутрішні аудитори проаналізували їх результати, представили власні звіти, в яких торкнулися зазначені проблеми і переконали керівництво додати ці теми опитування [5, с. 56]. Далі вони можуть використовувати результати опитування в якості ключового фактора ризику при розробці свого плану періодичного аудиту. Коли опитування виявляє проблеми корпоративної культури суб'єкта, що перевіряється, результати також можуть бути використані для планування та здійс-

нення аудиторської перевірки. А коли виявлені недоліки процесу, їх першопричина може бути виявлена в ході опитування. Зв'язок об'єктивно доведеного нестачі з результатами опитування дуже переконлива для керівництва.

Першими інструментами, які використовуються внутрішніми аудиторами для «м'якої оцінки» корпоративної культури, були семінари [9]. В цьому випадку група аудиторів керується раціональним дослідженням, часто використовуючи ті ж самі твердження, які використовуються в анкетуванні, разом з конфіденційною технологією голосування для збору і обробки результатів. Обговорення виникаючих питань з працівниками, які стикалися з вадами корпоративної культури дуже важливе.

Однак, сьогодні семінари більше використовуються відділами управління ризиками для оцінки ризиків, в той час як внутрішні аудитори частіше використовують опитування.

На додаток до зазначених вище методів ВА може використовувати аналітичні показники, що характеризують корпоративну культуру як для розробки планів періодичного аудиту та проектів аудиту, так і підтвердження результатів аудиту. Точні дані завжди переконливі. Щомісячний моніторинг ВА може бути об'єктивним поглядом на корпоративну культуру для вищого керівництва і ради директорів. Моніторинг може відображати такі показники як:

- Результати опитування клієнтів.
- Кількість і тенденція скарг клієнтів.
- Статистика обороту.
- Статистика часу.
- Претензії по гарантії.
- Частота виконання цільових показників ефективності.
- Частота невдач великих проектів.
- Статистика Гарячої лінії.
- Дані про вплив на навколишнє середовище.

Вибір найкращих показників залежить від самої організації. Деякі показники характерні для організації і для її галузі.

Корпоративна культура за своєю природою суб'єктивна. Як внутрішні аудитори можуть отримати об'єктивні свідчення про те, що саме по собі суб'єктивне?

Відповідь – докази, отримані в ході аудиту корпоративної культури, не повинні бути настільки ж об'єктивними, як докази, отримані при перевірці областей, що піддаються суворому контролю. Відповідні міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (1100, 1120, 2310, 2320 і 2420) не вимагають об'єктивності доказів. Щоб їх використовувати, внутрішні аудитори повинні визначити максимально можливий рівень достовірності інформації про культуру допомогою використання відповідних комунікацій. Ця інформація повинна бути фактичною, адекватною і переконливою, щоб розумний, інформована людина міг прийти до тих

же висновків, що і аудитор. Внутрішні аудитори повинні базувати свої висновки на аналізі та відповідній оцінці. Результат повинен бути справедливим, неупередженим і бути збалансованим за всіма розумними фактам і обставинам.

Щоб відповідати стандартам, внутрішні аудитори зазвичай використовують комбінацію об'єктивних і суб'єктивних доказів, об'єктивно оцінюють їх і переконливо «пов'язують» з корпоративною культурою. Вони намагаються не твердити більш впевнено, ніж підтверджують докази і формують результати як уявлення про можливість поточної корпоративної культури, а не висловлюють власну думку про неї.

Висновки. Корпоративна культура, можливо, є найбільш складною темою для ВА. Внутрішні

аудитори повинні бути реалістами в частині обмежень, які на них накладають власні організації. Якщо істотні обмеження, аудитори повинні робити те, що вони можуть в даний час і шукати можливості в майбутньому. Може бути, зараз неможливо надати об'єктивну думку про якість корпоративної культури організації. Але професійні аудитори, які використовують ефективні аудиторські методи, судження і навички спілкування, можуть представити переконливі докази стану корпоративної культури для вищого керівництва і ради директорів. І з часом ця картина стане більш ясною і більш переконливою. І це може бути найцінніша інформація, яку коли-небудь буде надавати внутрішній аудит.

Список літератури:

1. Бреддік У. Менеджмент в організації. Київ, 1997. 343 с.
2. Вейлл П. Мистецтво менеджменту: Нові ідеї для світу хаотичних змін. Київ: Новини, 1993. 224 с.
3. Гібсон Д. та ін. Організації: поведінка, структура, процеси. Харків, 2000. 662 с.
4. Мескон М. Х, Альберт М., Хедоури Ф. Основи менеджменту. Харків: «Справа ЛТД», 2012. 704 с.
5. Пітерс Т., Уоттермен Р. В пошуках ефективного управління: досвід кращих компаній. Херсон: Грінь, 2015. 215 с.
6. Уоттермен Р. Фактор відновлення. Як зберігають конкурентоздатність кращі компанії. Харків: Буква, 2008. 307 с.
7. Коултер Д. Культурні відмінності управління. Управлінські кадри і організаційна культура. Проблеми теорії і практики управління. 2000. №34. С. 67-72.
8. Чернишова Т. О., Немченко Т. А. Деякі аспекти корпоративної культури організації. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2010. №17. С. 45-68.
9. Пономаренко Т., Ходаківська Л. Внутрішньогосподарський контроль збереження і використання матеріальних ресурсів. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19. Ч. 2. С. 229-236.

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

Випуск 2 (14) 2018

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Вікторія Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,90.
Підписано до друку: 31.05.2018 р. Замов. № 0718/69. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.